DR LUBOR NIEDERLE

SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI

ODDÍL KULTURNÍ

DÍLU II. SVAZEK 2.

O PRÁVU SOUKROMÉM U SLOVANŮ V DOBÁCH STARŠÍCH

Sepsal

DR THEODOR SATURNÍK

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

1934

SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI

ODDÍL KULTURNÍ

DÍLU II. SVAZEK 2.

L. NIEDERLE

SLOVANSKÉ STAROŽITNOSTI

ODDÍL KULTURNÍ

ŽIVOT STARÝCH SLOVANŮ

DÍLU II. SVAZEK 2.

KAPITOLA VII.

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

1934

ŽIVOT STARÝCH SLOVANŮ

DÍLU II. SVAZEK 2.

O PRÁVU SOUKROMÉM U SLOVANŮ V DOBÁCH STARŠÍCH

NAPSAL

DR. THEODOR SATURNÍK

PROFESOR KARLOVY UNIVERSITY

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

1934

Předmluva.

Nemělo býti původně mým úkolem psáti toto dílo — bylať k tomu vyhlédnuta mnohem povolanější ruka mého nezapomenutelného učitele, prof. Dra Karla *Kadlce,* jenž byl vynikajícím znalcem starých právních řádů slovanských. Prof. Kadlec začal na podzim 1928 s prvními přípravami k sepsání díla, avšak nenadálá jeho smrt v prosinci 1928 zmařila jeho dílo hned v počátcích a jeho péro se navždy odmlčelo.

Na žádost prof. Dra Lubora *Niederle* ujal jsem se úkolu sepsati pro jeho znamenité »*Slovanské starožitnosti*« scházející část, jež by podávala obraz staré právní kultury u Slovanů. Po té stránce jsem považoval za nejdůležitější předem obor práva soukromého, jehož zpracování předkládám tímto spisem veřejnosti; postupně pak se hodlám pokusiti o obory zbývající.

Prof. Kadlec, jak je mi z rozmluv s ním známo, mínil učiniti základem díla svou rozpravu o právu soukromém u Slovanů, jež vyšla v r. 1912 v polské encyklopedii krakovské akademie věd ve druhé části IV. svazku a doplniti ji partiemi z práva pozdějšího. Programu toho jsem se také přidržel a zmíněnou stať za základ vzal, avšak z největší části přepracoval a dalším materiálem rozhojnil. Spis arci nesahá jen do sklonku doby pohanské, nýbrž poněkud dále, takže zcela přesně do rámce »Slovanských starožitností« nezapadá. V tom směru měl jsem však na vybranou jen dvě možnosti: buď se držeti jenom doby pohanské a pak podati právní systém, vykazující četné mezery, nebo pokročiti časově o něco dále, a podati systém ucelenější. Rozhodl jsem se pro tuto druhou eventualitu, jež také tanula na mysli zesnulému prof. Kadlcovi.

Na konec považuji za milou povinnost poděkovati kolegovi prof. Dru Oldřichu *Hujerovi,* za jeho ochotu, s kterou mi přispěl v otázkách jazykozpytných. Neméně vřelými díky jsem zavázán i slavné České Akademii věd a umění, že v nynějších těžkých dobách se díla ujala a vydala je na svůj náklad tiskem.

V Praze v březnu 1934.

T. Saturník.

§ 1. O pramenech a povaze starého práva soukromého u Slovanů.

V naší studii obrali jsme si úkol podati ve stručných obrysech obraz dávných řádů právních u Slovanů, jež spadají z dnešního hlediska do oboru práva soukromého. U starých Slovanů, kdy jejich právní kultura byla ještě na nízkém stupni vývoje, nebylo ovšem nějakého vyhraněného rozdílu mezi právem veřejným a soukromým. Význam práva veřejného v dějinách Slovanů sice nijak nelze podceňovati, avšak pro poznání dávných životních poměrů slovanských mají právě normy práva soukromého důležitý význam, stojíce potřebám běžného života nejblíže. Z nich lze nabyti poznání, jakým způsobem Slované své záležitosti mezi sebou upravovali a nahlédnouti tak do vnitřních poměrů jejich domácnosti.

Historických pramenů, které by nám podávaly zprávy o soukromém právu u Slovanů před 10. stoletím po Kr. téměř není. Nutno tudíž především čerpati z pramenů pozdějších a z nich usuzovati na doby starší. Pozdější prameny nezřídka zachovaly starou normu buď v původní podobě, nebo zavádějí v ní změnu, která před tím neplatila, takže původní smysl takové normy není vždy nesnadno odkryti. Z doby po 10. století jsou historické prameny již dosti bohaté, ač co do ranných dob nikoli ve stejné míře u všech národů slovanských. Prameny bulharské jsou na př. velmi chudé a také srbský materiál historický ze starších dob je na právo soukromé celkem málo vydatný.

Jinou pomůckou, jež slouží k poznání starých právních řádů slovanských, jest *analogie.* Žádný národ nežije se svými právními řády zcela osamocen, nýbrž podléhá vlivu právních řádů ze svého sousedství. Mimo to stejné poměry hospodářské i společenské vyvolávají v život stejná právní pravidla a určují i jejich vývoj, což bývá také častým případem u sousedů. Možno proto při studiu starých právních řádů slovanských

bráti v úvahu právní řády národů sousedních, stojících na stejném stupni kulturního vývoje, zejména právo germánské.

Důležitým svědkem starých právních řádů u Slovanů jest dále *jazyk*. I když by nebylo žádných pramenů, jež by podávaly zprávy o určitém právním institutu, dostačí pro důkaz jeho existence v dávných dobách pouhé slovo (terminus), které jej vyjadřuje, je-li takový výraz skutečně starý a je-li dobře znám jeho starý význam. Pomocí jazykozpytu je možno tudíž učiniti si o některých právních řádech u Slovanů aspoň představu, není-li pramenů jiných, případně doplňovati jím chudé nebo nejasné údaje pozdější.

Cenným materiálem pro právo soukromé u Slovanů jsou dosudu žijící *právní obyčeje*. Kdežto právo veřejné (státní) podléhalo velikým proměnám při změnách dynastie, panovnického dvora i poměrů zahraničních, právo soukromé udržovalo v sobě dosti značnou konservativnost, ježto faktické poměry, které byly jeho základem, se také příliš neměnily. Ve formě právních obyčejů přecházelo s pokolení na pokolení jakožto výron vůle národa, jsouc trvale a jednostejně zachováváno namnoze až do doby dnešní. V právních obyčejích dochovalo se tak soukromé právo v leckterém odvětví téměř neporušené; v některých obyčejích pohanský jejich ráz ještě dosti zřetelně probleskuje.

Karakteristickou známkou starého práva soukromého u Slovanů jest, že v něm je široce uplatněn *princip kolektivismu*. Nebyl v něm arci uplatněn výlučně; vedle něho již v nejstarších dobách existoval princip individualismu, avšak ve skrovné míře, jež teprve postupným vývojem se zvětšovala. Okolnost tu nutno přičítati nevyspělosti starého soukromého práva slovanského. V dávných dobách nesahalo právní společenství za sféru příbuzenských svazků; jenom v nich docházel jednotlivec právní ochrany. Teprve když příbuzenské svazky (plemena, rody, rodiny) se počaly uvolňovati a ustupovati velkým svazkům státním, nadešla doba většího uplatnění individua, jehož míra práv až do té doby byla zmíněnými kolektivistickými jednotami podstatně absorbována. Zejména v právu věcném dlouho se udržovalo u Slovanů kolektivní vlastnictví rodů a rodin k některým nemovitostem; vlastnictví individuální pronikalo jen znenáhla ku předu.

Jinou vlastností slovanského práva soukromého jest jeho *zemědělský ráz.* Je to zcela přirozeno, neboť obyvatelstvo, jež je zachovávalo, zabývalo se většinou zemědělstvím, ba někde dosti dlouho ještě pastýřstvím, a jen částečně řemesly a obchodem. To mělo ovšem vliv na pestrost právních norem v jednotlivých oborech soukromého práva; normy práva věcného, v nichž zemědělský prvek se nejvíce obráží, jsou poměrně bohatší, než právo obligační, jež je podmíněno rozvojem obchodu a tudíž ve starém právním systému slovanském postrádá větší rozmanitosti, jsouc celkem na stupni dosti primitivním.[1])

Okolnost, že staré soukromé právo u Slovanů má svůj základ na příbuzenských svazcích, určuje rovněž, jaký má býti systém jeho uspořádání. Látku nutno rozvrhnouti do dvou základních skupin, z nichž prvá náleží poměrům rodinným, druhá poměrům majetkovým. Proto v dalším bude předem z důvodů účelnosti jednáno o podmětech a předmětech práva, načež bude podán výklad o právu rodinném a s ním souvisejícím právu dědickém, po němž bude podáno právo věcné a právo obligační.

§ 2. **Podměty práva.**

Od nepaměti žije lidstvo ve společenských svazcích, jež jsou více či méně dokonale organisovány. Spořádané soužití v takovém celku není možným jinak, než že libovůli jednotlivců jsou vytčeny jisté meze obecně platným řádem právním; bez něho by vznikl chaotický boj všech proti všem, jenž by přivedl takový svazek ke zkáze. Právní řád, jenž prostupuje celým složením společenského celku, jenž zasahuje do vzájemných poměrů jednotlivců v něm žijících, dodává takovému útvaru ráz právního tělesa, čili právního subjektu.

Nic jiného nemohlo platiti ani pro Slovany, když počaly vznikati jejich první společenské organisace. V dobách, kdy vstoupili Slované, jsouce ještě pohany, na práh historie, žili ve velkých svazcích příbuzenských, v *plemenech;* organisace jejich se zakládala na fiktivním původu společného předka (srv. souvislost slova *plemeno* s termínem *plod*), podobně jako řecké

---

[1]) Srv. *Kadlec-Taranovskij,* Првобитно словенско право пре X. века, 1924, str. 66, 67. (Překlad Kadlcových statí, uveřejněných v polské encyklopedii, sv. IV., část 2, v Krakově 1912.)

φυλή, římská *gens*, albánská *fis*, langobardská *fara*. V plemenné organisaci nacházeli se Slované již před rozchodem ze své původní vlasti; těžko by bylo aspoň předpokládati, že by podnikli cestu za novými sídly bez pevné společenské organisace, neboť neshledali se všude se vřelým přijetím, nýbrž mnohdy byli nuceni proklestiti si cestu násilím a vypuzením domácího obyvatelstva. Císař Leon ve svém Taktiku[1]) skutečně také připomíná jejich plemenné celky *(φυλή)*, v jichž čele byli zvláštní náčelníci *(ἄρχοντες)*. Uvedené organisace, jak vysvítá ze zprávy Prokopiovy, projednávaly mezi sebou záležitosti »příjemné i obtížné«,[2]) ujednávajíce na př. mír neb vypovídajíce válku, vystupovaly tedy vůči sobě jakožto právní subjekty.

Plemenná organisace jevila silnou soudržnost arci jen potud, pokud vnější okolnosti k ní nutily a jí vyžadovaly, tedy pokud plemena byla v pohybu na cestě za novými sídly a proti nepřátelským útokům bylo nutno se brániti spojenými silami. Jakmile došlo k trvalému usazení plemen a Slované přešli k zemědělství, původní celek se tříštil a do popředí vystupovaly složky, z nichž se plemeno skládalo. Funkci společenských jednotek převzaly *rody*, t. j. zase svazky příbuzenské, jichž rozsah představovala jedna osada, v níž se pohromadě usadily, po případě též několik osad, byl-li rod co do počtu osob rozsáhlejší. Osadám takovým říkali Slované *vьsь* (čes. *ves*, *vesnice*, pols. *wieś*, nebo také mladším výrazem *sedlo*, rus. село, čes. *sídlo*; jazykově souvisí slovo vьsь s lat. *vicus*, got. *weihs*, alb. *vise*, řec. *οἶκος* atd., čímž vesměs označováno sídliště rodu, t. j. příbuzenského svazku jako něm. *Sippe*.[3]) Podle toho byly tedy prvé vesnice slovanské osadami, v nichž se usídlily vespolek příbuzné rodiny.

Jména vesnic vznikala pod vlivem nejrůznějších známek jejich vnějšího okolí; často též bývala pojmenována vesnice podle jména náčelníka rodu, jenž se v ní usadil. Tomu nasvěd-

---

[1]) *Tacticon*, c. XVIII: *Κρεῖττον γὰρ ἡγοῦντο ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς αὐτῶν φυλῆς φθείρεσθαι, ἢ τοῖς Ρωμαϊκοῖς δουλεύειν καὶ ὑποκλίνεσθαι νόμοις.* Viz *Niederle*, Ž. S. S. dílu I., svazek 1., str. 33.

[2]) *Prokopios*, lib. III. c. 14: *Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, Σκλαβηνοί τε καὶ Ἄνται, οὐκ ἄρχονται πρὸς ἀνδρὸς ἑνός, ἀλλ' ἐν δημοκρατίᾳ ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοῖς τῶν πραγμάτων ἀεὶ τά τε ξυμφορα καὶ τὰ δύσκολα ἐς κοινὸν ἄγεται.* Podle vydání Comparettiho otiskl *Niederle*, Ž. S. S. dílu I., sv. 1., str. 25.

[3]) *Schrader*, Reallexicon, str. 143.

čují starobylá jména vesnic, svým původem jména čelední, patronymika, označující příslušníky rodu té osoby, která ves založila. Příslušníci rodu, v jehož čele byl na př. *Kojata,* sluli *Kojatici* (později *Kojetici*) a po nich se zvalo tak i jejich sídliště (*Kojatici,* doloženo v r. 1188, později Kojetice). Podobně po náčelníku jménem *Kreš* zvali se *Krešici* (kol 1057), podle *Liutoměra* — *Liutoměrici,* od *Gosterada* — *Gosteradici* (1190, nyní Hostěradice). Někdy byla tvořena tato jména od posesivního adjektiva na *-ov,* čímž vznikaly názvy na *-ovici* (později *-ovice):* tak na př. *Lobkovici, Klenovici* a pod, jsou členové rodu, v jehož čele byl *Lobek, Klen atd.* Podobně u Poláků, zval-li se náčelník rodu *Gościrad,* sluli jeho členové *Gościradzicy* (1228), zval-li se *Klucz,* jmenovali se *Kluczycy* a p.; vedle toho podle Dalecha, Bolecha říkalo se Dalechowici, Bolechowici, podle ruských předáků rodových Radima, Vjatky, Mirjaty, zvali se Vjatiči, Radimiči, Mirjatiči, podobně u Srbů na př. podle Tvrtko — Tvrtkovići, u Bulharů Draganovci, Goranovci a pod.[4]) V těchto názvech patronymických, jichž se mezi Slovany dochovalo dosti až do nynějších dob, zračí se zcela zřetelně stopa po někdejším kolektivním svazku příbuzenském, jenž sídlil v dotyčné osadě, třebas průběhem dob věc upadla v zapomenutí a koncovka *-ici* byla zaměněna koncovkou *-ice* (Kojetice, Křešice, Litoměřice, Lobkovice, Klenovice, Dalechowice atd.). Všechna jména na *-ice* nejsou arci skutečná patronymika rodová; některá povstávala v dobách dosti pozd-

---

[4]) Z území českého uvádí patronymické názvy vsí Herm. *Jireček,* Slovanské právo v Čechách a na Moravě, Praha 1863, sv. I., str. 63; jména rodů, *tamže,* sv. II., str. 64 a násl. (vyd. v Praze 1864). Z novějších studií polských zasluhují zmínky zejména práce F. *Bujaka,* Nazwy miejscowe jako podstawa do historyi osiedlenia v Polsce (Krak. akad. 1904), Studja nad osadnictwem Malopolski (Krak. akad. 1905), Studja nad średniow. osadnictwem Polski (Spraw. Akad. 1906, XI. Nro 4); ze starších *Balzer,* Revisya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce (Kwartalnik historyczny, XII. seš. 1., Lvov 1898), *Piekosiński,* Ludność wieśniacza w Polsce, Krakov, 1896, *Wojciechowski,* Chrobacya, Krakov, 1873. Srov. též *Miklosich,* Die Bildung der slavischen Personenund Ortsnamen, Heidelberg, 1927 (přetisk originálu, vydaného v Denkschriften der Akademe der Wissenschaften, phil. hist. Klasse, ve Vídni v letech 1860 až 1874). Srov. též literaturu, kterou uvádí *Niederle,* Ž. S. S. dílu III. svazek I., str. 186 a násl. Patronymické názvy osad Slovanů polabských uvádí W. *Bogusławski,* Dzieje Słowiańsczyzny połnocno-zachodniej, sv. II. Poznaň 1889, str. 280.

ních ve XIV.—XVI. věku dokonce ze jmen křesťanských a církevních (Biskupice, Opatovice, Vítkovice, Hartmanice, Bernatice atd.),[5]) takže nutno dbáti opatrného odlišení.

V boji s přírodou ještě nezužitkovanou nebylo jiného východiska, než že se členové rodu ujali společně hospodářské práce; síly jednotlivce i třebas jeho rodiny obyčejně nestačily. Společná práce zakládala též společný výtěžek, takže rod byl nejen jednotou krevní, nýbrž i jednotou hospodářskou. Společné soužití ukládalo však členům rodu dále nutnost podříditi se zájmům celku, zachovávati řád, ustálený dávnými právními obyčeji a přizpůsobiti se organické struktuře rodové jednoty; rod vystupoval zároveň jako jednota právní. Povaha rodu, jakožto právního subjektu zejména zřetelně vystupovala v solidárním ručení celého rodu za delikty, jichž se jeho členové dopustili; nechtěl-li rod vydati vinníka, byl povinen zaplatiti výkup z krevní msty (odklad) tomu rodu, jehož příslušník byl usmrcen. Nikoliv jednotlivci, nýbrž rodové celky vystupovaly proti sobě jakožto nositelé práva. Jakožto představitelé rodu vystupovali jejich starešinové, jimž náleželo dbáti o veškeré vnitřní záležitosti rodové, bdíti nad zachováváním pořádku i zastupovati rod na venek. Starešinou býval buď nejstarší člen rodu (jak toho jsou na př. ještě dokladem »seniores« v knížecích rodech ve státech patrimonijních i princip seniorátu, podle něhož nastupoval vždy nejstarší z rodu na trůn), nebo také člen mladší, ale za to nejschopnější, jenž dovedl nejlépe záležitosti a potřeby rodové obstarávati. Starešina prostě — jak dí Nestor — rodem vládl.[6])

Přirozeným vývojem došlo průběhem doby ke změnám v rodovém složení, jež postupně měly vliv i na původní povahu příbuzenského svazku. Vymřelyť časem některé rodiny a na jejich místo byly přijaty rodiny cizí; v jiných rodinách zase nebylo mužských členů, takže se musil do nich přiženiti muž z rodu cizího, by dvorec, na němž rodina hospodařila, dostal hospodáře. Příbuzenský svazek, který původně všechny

[5]) *Niederle*, Ž. S. S. III., str. 202.

[6]) Srv. jeho rčení o třech bratřích Polanech: и живяху кождо съ родомъ своимъ, на своихъ мѣстехъ, володѣюще кождо родомъ своимъ. Полное собраніе русскихъ лѣтописей, sv. I., Petrohrad 1846, str. 4 (český překlad od K. J. *Erbena*, Praha 1867, nejnověji německý od *Trautmanna*, Lipsko, 1931).

členy rodové vesnice poutal, se tím uvolnil, takže často zbývalo již jen několik rodin, které byly v poměru příbuzenském a to ještě vzdáleném, na který se časem vůbec zapomínalo. Tam zase, kde se vesnice do co počtu členů značně rozrostla, ukázala se nutnost, by jednotliví členové rodu se svými rodinami se oddělili a založili hospodářství nové (sedla), přirozeně od dosavadních rodových dvorců již vzdálené. Vzrůstem rodu co do počtu členů i co do rozlohy usedlosti, moc starešinova nezbytně slábla; vzdálenější části se sobě znenáhla odcizily. Nově založené usedlosti neměly již také název rodový, nýbrž název zakladatelův, v němž se již zračil jeho osobní poměr jakožto držitele usedlosti. Dokladem toho jsou slovanská jména místní, utvořená příponami *-j* , *-ja, -je* (*Boleslav* ze staršího *Boleslavj* , *Jaroměř* od Jaroměr atd.), nebo na *-ov, -ova, -ovo* nebo *-in, -ina, -ino,* jež jsou svou povahou adjektiva possessiva. Jmenoval-li se takový člověk *Kojata,* slul jeho dvůr *Kojatin* (později *Kojetín*), podobně od *Radota* nazván *Radotín* (t. j. Radotin dvór), od Veleslava *Veleslavín* (sc. dvór); zval-li se *Radvan,* slul jeho dvůr *Radvanov* (Radwanów dwór), Chocimír — Chocimirów (nyní Kocmyrzów), Falibog — Falibogów atd. Takovéto usedlosti se rovněž mohly časem rozšiřovati, takže se mohly z nich vyvinouti nové vesnice.

Odštěpování jednotlivých rodin znamenalo samozřejmě počátek rozkladu rodových celků. Rozkladu napomáhalo též, že se příbuzenský ráz vesnic znenáhla stíral, ježto do nich vnikly, jak výše uvedeno, živly cizí. Vesnice se tak proměnila po delším čase na svazek teritoriální; nějaký čas vystupovalo sice příbuzenstvo a územní svazek paralelně v jednom pojmu, než i to potom zmizelo. Obyvatelstvo osady poutal dohromady již jen společný komplex půdy.[7])

Že prvotní vesnice byly rodové, jež vystupovaly jakožto kolektivní subjekty právní, dosvědčují zbytky, jež se z rodového zřízení dochovaly do dosti pozdních dob. Zřetelnou stopou toho jest solidární ručení obcí, případně i svazů několika obcí

---

[7]) Napovídají tomu i názvy na *-ice,* jež na př. v Čechách ve stol. XIII. mají již převahu. Jména, jako na př. Kojetice, Litoměřice, Hostěradice atd. nevyznačují již rodové příslušníky, nýbrž jen jejich sídlo, jejich teritorium. Koncovka -ice jest totiž tvar akusativní, ukazující na substantiva neživotná (srv. *meče* proti *oráči*).

(opolí v právu polském, verví v ruském, okolin v srbském) za následky trestných činů, spáchaných na jejich území, jak se o tom zmiňují nejstarší slovanské právní památky.[8]) V něm máme doklad instituce, jež přežila své původní prostředí, jehož potřebám vyhovovala. Členové rodu původně solidárně ručili, jak již výše řečeno, za svého provinilého příslušníka a toto ručení zůstalo ještě v životnosti i když obce pozbyly své povahy rodových celků. Na rodový systém ukazuje dále právo retraktní, napomáhající k tomu, by někdejši společné statky rodové zůstaly zachovány příbuzným a nepřišly bez jejich vůle do rukou cizích (§ 16). Odleskem rodů jakožto někdejších subjektů právních jest také skutečnost, jež se vyskytuje v listinách chorvatských a srbských, že při smlouvách vystupuje *celé příbuzenstvo*, bližší i vzdálené, měly-li býti prodány nebo zastaveny nemovitosti,[9]) neb bylo-li jejich předmětem i jiné plnění; podobně v listinách bosenských panovníků ze XIV. a XV. stol. vystupuje šlechta se stereotypní doložkou »s bratijom«, takže jednotlivec neúčastnil se jednání za svou osobu, nýbrž jako zástupce celého příbuzenstva, t. j. někdejšího rodu.[10]) V Čechách ještě v XVI. století vystupovali u vynikajících rodů šlechtických jejich správcové rodového jmění (t. j. původně rodoví náčelníci), kteří byvše pohnáni před soud, byli povinni odpovídati nejen za sebe, nýbrž i za ostatní členy rodu; tito pak zase měli právo pohnati před soud kteréhokoliv člena rodu, šlo-li o kteroukoliv potřebu rodu jakožto celku.[11])

---

[8]) Srv. *Soběstianskij*, Круговая порука у Славянъ, 2. vyd., Charkov, 1888, *Dąbkowski*, Zemsta okup i pokora na Rusi halickiej (Lvov 1898), *Dubieński*, Głowszczyzna w Statucie lit. trzecim (Lvov 1896), *Kutrzeba*, Mężobójstwo w prawie polskiem XIV. i XV. w. (Krakov 1907), *Jelić*, Крвна освета и умир у Црној Гори и северној Арбанији, Bělehrad 1926 a j.

[9]) Srv. *Hrvatski spomenici* I., str. 135 (Monumenta historico iuridica Slavorum meridionalium VI. 1, Zagreb 1898): Odrjan, syn Ivanův, prodal pozemek Štěpánu Ilijićovi, avšak předem jej nabízel všem příbuzným bližším i vzdálenějším, načež před očima všech příbuzných a svědky sepsána kupní smlouva. (Hlaholská listina z r. 1433.) V další listině (tamže, str. 170) dali všichni blízcí i vzdálení příbuzní ode všech čtyř kolen plemene Nebluško svolení, by jakýsi Mikuláš, syn Kašparův, vzal do zástavy pozemek jejich příslušníka soudce Duima Vučiće. (Hlaholská listina z r. 1447.)

[10]) *Jireček*, Историја Срба, III. Bělehrad 1923, str. 46.

[11]) Srv. Zemské zřízení české z r. 1530, čl. 66: Jestliže by kteří rodové byli, neb jsú v království, ješto mezi sebou mají zřízení učiněná, nebo potom

Proměnou rodových vesnic na jednotky teritoriální se rody vlastně vyžily. Prvotiny těžkého boje rodů s přírodou náležely již minulosti; ceně individuální práce, jež se původně rozplývala ve společné práci celého rodu, velmi přibylo na významu. Jednotlivé rodiny držíce již trvale určitou část půdy (§ 14) tíhly nezadržitelně k samostatnosti. Rodový systém, své původní povahy již značně zbavený, se rozpadl; pohromadě zůstali zase jen ti, kdož byli vespolek příbuzni. Osamostatnily se tak nové subjekty: rodiny složité a rodiny prosté. Poslední se skládaly jen z rodičů a svobodných dětí (neženatých synů a neprovdaných dcer), naproti tomu složité, byly takové, kde rodiče hospodařili společně se ženatými syny (§ 10).

Tyto složité rodiny udržely se u Slovanů po drahnou dobu, jsouce přizpůsobeny potřebám agrárního života jenž u Slovanů převládal. U Jihoslovanů byly v XIX. století zjevem ještě zcela obyčejným pod různými názvy (kuća, društvo, skupčina, skladna braća, zajednica, zadruga, кжщна дружина, atd.); také u Rusů se dochovaly hlavně v guberniích velkoruských (большая, сложная, общая семья, t. j. velkorodina). Podobně jako rod jsou i složité rodiny útvarem kolektivistickým; totéž platí i o slovanských rodinách prostých.

Postupující individualisace zasáhla pravděpodobně záhy též do rodin složitých, které počaly ustupovati rodinám prostým. Proces ten nebyl arci u všech Slovanů stejně rychlý, ježto životní poměry a možnost založiti si vlastní existenci nebyly všude stejné. Tam, kde působily vlivy cizí, byla možnost založiti si vlastní domácnost poměrně příznivější, synové se oddělovali a přechod od složitých rodin dál se poměrně rychle; naproti tomu v místech, kde obyvatelstvo žilo od ostatního světa odloučeno, kam nová kultura, podávající možnost jiného způsobu života než zemědělského, málo pronikala, udržovaly se složité rodiny déle.

---

míti budú s povolením krále Jmti, vedle kterýchžto zřízení jedna osoba že by byl *zprávce* statku a zboží toho rodu: tehdy takového každý, ktož by zprávcí statku byl, muože pohnati, a on bude povinen odpovídati a práv býti sám od sebe i od jiných bratří a strycuov svých rodu svého. A též také chtěl-li by ten, kdo zprávce statku jest, koho pohnati, že to učiniti bude moci, a sám pohnati vo kterúžkolivěk potřebu téhož rodu. *Jireček* H., Zřízení zemská království českého XVI. věku (Praha, 1882), str. 27. Dto v zem. zřízení z r. 1549, D. 18 (tamže, str. 194) a zem. zřízení z r. 1564, C. 34 (tamže, str. 528).

Je jasno, že při naprosté převaze kolektivních subjektů ustupovala osoba jednotlivce jakožto právního subjektu značně do pozadí; soukromá práva jeho se v kolektivních celcích rozplývala. Nicméně nelze říci, že by veškerá soukromá práva jednotlivcova byla jimi absorbována; ve skrovné míře byl i jednotlivec u starých Slovaně právním subjektem a to v těch právních oborech, jež svou povahou jsou uplatnění se individua nejblíže, t. j. v právu rodinném a v oboru práva majetkového při movitostech.

§ 3. O míře právní způsobilosti osob svobodných.

Okolnost, že Slované žili v kolektivních svazcích příbuzenských zakládala již sama sebou *nerovnost práva* mezi jednotlivými jejich členy; jedni z nich vládli, měli tudíž práv více, druzí byli ovládáni, jejich práv tedy bylo méně. Avšak nerovnost práva zračila se ještě i v jiných směrech; nebyliť sobě lidé u Slovanů ani za vlády primitivních obyčejů právních co do míry práv rovni.

Aby někdo byl svými soukmenovci uznáván za rovnocenného, vyžadovalo se, aby byl *mužem svobodným.* Otrok nebyl sice v právu slovanském pouhou věcí, nýbrž považován byl rovněž za subjekt práva, ale velmi obmezený. Tento názor nesluší snad vykládati nějakou mírností slovanského práva ve srovnání s právem římským a germánským, jež na otroka pohlížela jako na pouhou věc; vysvětlení nutno hledati spíše v primitivnosti starého práva slovanského. Pohanský Slovan spatřoval v otroku člověka; míti otroka a míti věc bylo v jeho právním pojetí rozdílné, poněvadž osobní prvek u otroka mu stále tanul na mysli.[1])

---

[1]) Odlišnému postavení slovanských otroků nasvědčuje zdánlivě též terminologie, jíž se někteří autoři (na př. *Kadlec,* Првобитно словенско право пре X. века, str. 66, *Vladimirskij-Budanov,* Обзоръ исторіи русскаго права, vyd. 5. Petrohrad-Kijev 1907, str. 329) v tom dovolávají. Ve slovanských jazycích užívá se totiž pro otroky stejných termínů jako pro děti: staroslov. a rus. рабъ (servus), vedle čes. *robě,* rus. ребенокъ (dítě); čes. *otrok* (servus), vedle slovinského *otrok* (dítě); čes. *chlap,* pol. *chłop,* rus. холопъ (servus) vedle čes. *chlapec, pachole,* pol. *chłopiec (puer),* čes. *pacholek* (der Knecht), slovin. *hlapec* znamená obojí: 1. der Knecht, 2. der Bube. Naproti tomu u Řeků otrok se nazýval (vedle obvyklého *δοῦλος)* slovem *ἀνδράποδον* t. j. tvor s lidskýma nohama, st. něm. *manahoubit,* t. j. tvor s lidskou hlavou (v středov. latině *ca-*

Avšak ani osoby svobodné nebyly si po právu rovny; již starému právu slovanskému jsou vlastní některá omezení svobodných osob co do míry jejich právní způsobilosti. Na prvém místě byl po této stránce rozdíl *pohlaví.*

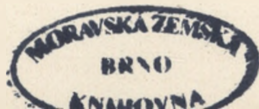
Ženy nebyly ve starém právu slovanském mužům rovny; ba jejich postavení ve srovnání s nimi bylo velmi nízké. Rozdíl pohlaví měl mnohdy význam hned při narození; chlapci byli zachováni, kdežto novorozená děvčata mohla býti usmrcována, jak aspoň o Slovanech polabských vyprávějí Herbordus a Ebbo.[2]) Pokud byla žena svobodná podléhala moci svého otce; provdavši se podléhala moci svého muže. O svém sňatku neměla práva samovolně rozhodovati; příslušeloť otci právo prostého jejího prodeje rodině ženichově. I v pozdějších dobách nesměla se provdati bez svolení pokrevných příbuzných. Co do práv majetkových, byly ženy zásadně vyloučeny z práva míti nemovitosti. Více o tom v právu rodinném.

Menší důležitosti v starém právu slovanském byly již *rozdíly věkové,* ježto v kolektivních svazcích neměly toho významu, jako v právu čistě individualistickém. Nicméně v kolektivním svazku jakožto jednotce právní náležela řádným jeho členům jistá práva, která mohli uplatňovati jen členové plnoletí. Zdali však byly v dávných dobách u Slovanů určeny obyčejem nějaké věkové stupně a jak se počítaly, není nic známo. Jak se zdá, nějaká přibližná určitá věková hranice pro *dospělost* (která původně spadala v jedno se zletilostí) ani neexistovala; směrodatnou její známkou byla jedině způsobilost *fysická.*

---

pitale), lat. *mancipium.* Jak *Kadlec* na uvedeném místě správně podotýká, neznamená vzpomenutá terminologie — řecky se nazývá také otrok slovem *παῖς* (hoch) a lat. *puer* — nic jiného, než že postavení otroků a dětí bylo u Slovanů podobné, čímž nijak není řečeno, že by postavení otroků bylo příznivé.

[2]) *Herbordi,* Dialogus de Ottone, l. II. c. 33: ... quod omni immanitate crudelius erat *femineos* partus enecare... Nam usque ad haec tempora, si plures filias aliqua genuisset, ut ceteris facilius providerent, aliquas ex eis iugulabant, pro nihilo ducentes parricidium. *Tamže,* l. II. c. 18: Et partus *femineos,* audio, quia vos, o mulieres, necare consuevistis... Parricidium hoc, non fiat ammodo in vobis... Sive igitur sit masculus sive femina, diligenter enutrite partus vestros. *Ebbo,* Vita Ottonis, l. II. c. 5: Illic in catezizatione requisitum est a mulieribus, quod infantes necassent — nam crudelitate paganica *puellas necare et mares reservare* solebant... Tamže, l. II. c. 12: ... hoc etiam districta redargutione prohibuit: ne *filias* suas necarent, nam hoc nephas maxime inter eos vigebat.

V ruském právu nacházíme o tom stručnou zmínku v Ruské Pravdě; praví se tam prostě (v čl. 111. Kar.), že »sirotci mají býti svěřeni nejbližšímu příbuznému se svým jměním, až sami dorostou« (донежѣле възмогоуть, doslovně »až se zmohou«)[3]) — měřítkem dospělosti byla tedy vyspělost tělesná bez ohledu na stupeň věkový. V Čechách ještě za doby Všehrdovy pokládala se »léta přirozená«, určovaná nikoliv počtem let, nýbrž zevními známkami fysické dospělosti za spravedlivá; letům podle počtu se mnohdy nedůvěřovalo. V případech sporných opětně byla rozhodnou způsobilost fysická, jež se zjistila úředním ohledáním; platilať v právu českém, jak dí Všehrd, zásada, že »léta přirozená v zemi české ne vedle jistého počtu let, nýbrž vedle dokonalosti přirození se čtú«.[4]) Na Moravě jest poslední případ úředního ohledání dospělosti doložen ještě v r. 1486.[5])

V dobách pohanských měly u Slovanů as význam pro přechod z věku dětského do nedospělosti postřižiny,[6]) jež spočí-

---

[3]) Srv. *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 61.

[4]) M. Viktorina ze *Všehrd*, O právích země české knihy devatery (vyd. H. Jireček, Praha 1874), V, 45.

[5]) *Kapras*, Poručenství nad sirotky v právu českém (Knihovna Sborníku věd právních a státních, řada právovědecká, čís. VII. v Praze 1904), str. 16. Pevné věkové hranice pro dospělost a zletilost jsou u Slovanů známy teprve až z pozdějších dob. Tak v Čechách určoval věkovou hranici pro muže již projekt zákoníku Karla IV. »Majestas Carolina« na 15 let (čl. 66); zemské zřízení z roku 1549 stanovilo zletilost 20. rokem (F 12). Na Moravě podle knihy Tovačovské z XV. věku se vyžadovalo u osob stavu panského 16 (u mužů) a 14 let (u žen); u rytířstva 17, resp. 15 let, u sedláků 18, resp. 16 (čl. 200). V Polsku podle statutů Kazimírových byla hranice dospělosti určena 12. rokem pro chlapce i pro děvčata (čl. 70), u chlapců postupem doby se hranice posouvala na 14. a na 15. rok. (Srv. *Dąbkowski*, Prawo prywatne polskie, Lvov 1910, sv. I., str. 216). První statut litevský měl hranici ještě vyšší: u chlapců 18 a u děvčat 13 let (V 1), avšak nebyla za to nezměnitelná. Podobně na Rusi byla čísla věkových hranic velice kolísavá (od 15 do 20 let); ani zákoník (Uloženije) Alex. Michajloviče z roku 1649 toto kolísání úplně neodstranil. (Srv. *Vladimirskij Budanov*, op. cit., str. 318 a násl.) U Jihoslovanů, jak ukazuje jejich právo obyčejové, hranice věkové rovněž nebyly stabilními, ježto podkladem jejich byla opětně způsobilost fysická; poljický statut určoval zletilost na 18 let. (Čl. 99.)

[6]) Český termín *postřižiny* jest novum; vytvořil jej Hanka, zfalšovav jednu glossu v Mater verborum (glossa 348a 36: postrisini — tonsure). Srv. Č. Č. M. 1877, str. 504. Polsky zní postrżyny, v rus. letopisech пострить, nyní застрижки, srb. стрижба, стриг nebo шишање.

valy v obřadném odstřižení kadeře, jež prováděl u chlapců otec nebo příbuzný neb i vzácný host při rodinné slavnosti, výslovně k tomu účelu určené. Doklady o tomto dávném zvyku jsou již z první doby křesťanské, u Čechů ze stol. X., u Rusů ze stol. XII.—XIII.; polská tradice ve XII. stol. jej pokládala za zvyk doby předkřesťanské. Pomíseny s církevními obřady udržely se postřižiny u Jihoslovanů a na ruském území do dnešních dob. Známy jsou též národům jiným (Indům, Řekům, Římanům, Germánům).[7]) Pohříchu již ve starých dobách u Slovanů časový termín postřižin kolísal, takže osvětliti přesně jejich původní význam jest nesnadno. Pokud se týče jejich právní povahy, máme za to, že nejblíže pravdě jest názor Dąbkowského, jenž spatřuje v postřižinách akt, jímž odchované dítě bylo jako řádný člen uvedeno do rodiny. Nasvědčují tomu aspoň některé, jinak velmi skoupé, nápovědi historických pramenů; tak ruské letopisy připomínají při postřižinách syna ruského knížete Vsevoloda (r. 1192), že chlapec byl zároveň posazen na koně,[8]) polský kronikář Gallus podotýká, že při postřižinách syna Pasztova bylo chlapci dáno *jméno* Semovith.[9]) Obřad posazovati chlapce na koně při postřižinách dochoval se do posledních dob u donských kozáků; tito dávali ještě chlapci do rukou šavli a pozdravili jej pak jako kozáka. Všechny uvedené známky obřadného aktu (udělení jména, posazení na koně, vručení šavle) kryjí v sobě jisté uznání osobnosti; trvalou toho vnější známkou bylo ostříhání vlasů. Je možno předpokládati, že původně se postřižiny u Slovanů konaly skutečně v té době, kdy chlapec do té míry tělesně vyspěl, že výše uvedené formality mohl podstoupiti, tedy aspoň kol 7. roku (bylo tak zvykem v Polsku), avšak, že již na sklonku doby pohanské klesly na pouhý symbol a konaly se pak dříve, zejména v rodinách knížecích.[10])

Tělesné vady a nemoci, duševní choroba (také marno-

---

[7]) *Niederle*, Ž. S. S. I., 1., str. 63 a násl.

[8]) Letopis k r. 1192: быша постригы у великаго кназа Всеволода сыну его Георгеви въ градѣ Суждали; того же дни и на конь его всади и бысть радость велика въ градѣ Суждали. (Полное собранiе русскихъ лѣтописей, sv. I., str. 172.)

[9]) Hospites illi puerum totonderunt eique Semovith vocabulum indiderunt (*Bielowski*, M. P. H. I., 395).

[10]) Další doklady s údaji literatury viz *Niederle*, Ž. S. S. I., 1, str. 63 a násl.

tratnost) v dávném právu slovanském valného významu nemohly míti, poněvadž při podstatném omezení, které kladl kolektivní svazek (rod, rodina) volnosti jednání jednotlivce, mohly své škodlivé účinky projeviti jen v řídkých případech a to hlavně u *starostů* kolektivních svazků, kteří ve svých počinech byli omezeni poměrně méně. Shledali-li však druzí členové, že pro výše uvedené závady by hospodářská existence celku byla ohrožena, odstranili starostu z jeho funkce, kterou přenesli na člena jiného, čímž zabránili nepříznivým důsledkům, které by jim pro tělesnou nemoc, duševní chorobu nebo z promrhávání společného majetku vzešly. Staré prameny, pokud je možno jimi osvětliti nejdávnější dobu slovanského života, také žádných zpráv o vlivu dotyčných závad na míru právní způsobilosti nepodávají.

Naproti tomu již v dávných dobách mělo důležitost pro míru práv *příslušenství* k určitému plemeni. Při původní plemenné povaze práva bylo toto jaksi jen výlučným majetkem příslušníků plemenného celku. Kdo k němu nepatřil jsa příslušníkem jiného plemene (slovanského) nebo jiného národa, byl *cizincem,* jenž nepožívaje právní ochrany plemene, do něhož přišel, byl v postavení vetřelce, jehož bylo možno beztrestně připraviti o majetek, po případě i o život. Takové nazírání na cizince bylo původně běžným i starým kulturním národům: u Řeků na př. měl podle jejich pojímání helenismu trvati mezi Řeky a »barbary« stálý boj až do úplného vyhlazení barbarů, u Římanů bylo třeba dlouhého vývoje, než jejich původní právo národní (ius civile) se stalo přístupným cizincům a změnilo se v ius gentium. U Němců ještě do XVI. stol. platilo t. zv. Wildfangsrecht, na základě něhož bylo možno bráti cizince do otroctví, jestliže si do roka a dne nezakoupil právo hosta.

Podobně nejisté bývalo původně postavení cizinců u pohanských Slovanů. Svědčí o tom krutý obyčej *práva pobřežního* (§ 14, str. 100), které v některých krajích slovanských udržovalo se ještě v dobách křesťanských ve značné míře životnosti. Přes to však — aspoň všeobecně — nastal dosti záhy u Slovanů v tom směru obrat, takže v historických dobách někdejší primitivní názor na cizince jako na nepřítele již dohasínal. Jednotlivá plemena časem přestávala býti soběstačnými celky, nastala potřeba navazovati a udržovati obchodní

styky nejen s příslušníky jiných plemen, nýbrž i cizích národů. Cizinec byl znenáhla připouštěn do právního společenství slovanského plemene, s jehož příslušníky vyměňoval zboží; toto pak mu poskytlo ochranu, které se těšili lidé domácí. Ochrana ta byla zejména zabezpečena krevní mstou, jíž propadl každý, kdo by cizinci těžkou újmu způsobil zcela obdobně jako u vlastního příslušníka. Na takto chráněné postavení cizinců u Slovanů ukazuje již císař Maurikios ve svém Stratégiku; Slované jsou prý k cizincům velmi laskavi a přátelsky je dopravují z místa na místo, kamkoli si přejí, takže stane-li se, že nedbalostí hostitele cizinec škodu utrpí, zvedá válku proti němu ten, kdo mu ho svěřil, pokládaje za posvátnou *povinnost pomstíti cizince.*[11]) Totéž uvádí Taktikon cís. Leona o Slovanech.[12]) Jak taková pomsta u Slovanů polabských dopadala, vypisuje německý kronikář Helmold: pakli by se někdo proti cizinci jen na tolik provinil, že by jej od sebe zapudil a byl při tom dopaden, mohl býti jeho dům i ostatní majetek vypálen, vinník sám pak v očích ostatních krajanů propadl jakési infamii.[13]) Na cizince přestalo se pohlížeti jako na osobu bez práva, naopak spatřován v něm vítaný host, jemuž se v plemenu dostávalo ochotně naturalisace. Slovanské pohostinství vůči cizincům stalo se také již ve starých dobách pověstným.[14])

---

[11]) Stratégikon XI. 5: *Εἰσὶ δὲ τοῖς ἐπιξενουμένοις αὐτοῖς ἤπιοι καὶ φιλοφρονούμενοι αὐτοὺς διασώζουσιν ἐκ τόπου εἰς τόπον οἱ ἂν δέωνται, ὡς εἴ γε δι' ἀμέλειαν τοῦ ὑποδεχομένου συμβῇ τὸν ξένον βλαβῆναι, πόλεμον κινεῖ κατ' αὐτὸν ὁ τοῦτον παραθέμενος, σέβας ἡγούμενος τὴν τοῦ ξένου ἐκδίκησιν. Niederle*, Ž. S. S. I., 1, str. 27.

[12]) Taktikon, c. XVIII (tamže, str. 34).

[13]) Si quis vero. quod rarissimum est, *peregrinum* hospitio removisse deprehensus fuerit, *huius domum vel facultates* incendio consumere *licitum* est, atque in id omnium vota pariter conspirant, *illum inglorium, illum vilem et ab omnibus exsibilandum* dicentes, qui hospiti panem negare non timuisset. *Helmoldi* Chronica Slavorum; (ed. Pertz), I., 82. (Český překlad od P. Papáčka pod názvem »Vyhubení Slovanů pobaltských« vyšel v Praze 1925.)

[14]) Tak na př. *Helmold* píše o Slovanech polabských: Ilic (apud Pribislaum Aldenburgensem) experimento didici, quod ante fama vulgante cognovi, quia nulla gens honestior Sclavis in hospitalitatis gratia.

Podobně císař Leon chválí ochotu Slovanů k cizincům: *Ἦσαν δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν τῇ φιλοξενίᾳ καταχόρως χρώμενα τὰ Σκλάβων φῦλα, ἣν οὐδὲ νῦν καταλιπεῖν ἐδικαίωσαν, ἀλλ' ἔχουσιν ὁμοίως.* Taktikon, kap. XVIII. *Niederle*, Ž. S. S. I., 1, str. 34.

Ačkoliv cizinec — host se těšil hojné míře ochrany plemene, přece jen svým postavením domorodcům nebyl roven. S jistou dávkou nedůvěry bylo naň stále jen pohlíženo, což se zračilo pak i v míře jeho práv. Nestejná míra práv cizinců s tuzemci vystupuje již na jevo v nejstarších právních památkách slovanských. Zejména jsou po té stránce názorné smlouvy Rusů s Němci, počínající již počátkem XIII. stol., které sice vycházejí Němcům značně vstříc, nicméně plnou míru práv jim neposkytují.[15]) Z okolnosti, že práva cizinců bylo nutno zajistiti smlouvou, již samo vyplývá, že před tím míra práv cizinců byla vratká. Na týž stav věcí ukazují ujednání srbských panovníků s Dubrovníkem; z nich listina krále Štefana Prvověnčaného (okolo r. 1215) podává svědectví, že před smlouvou se cizincům v Srbsku špatně vedlo; nesměli svobodně nakupovati a prodávati, ba bylo vůbec pro ně nebezpečno procházeti zemí za účelem obchodu.[16]) Česká statuta ducis Ottonis z r. 1229 znají již nerovnost cizince v řízení soudním podobně jako u Chorvatů poljický statut.[17]) Pozdější omezování cizinců, s nimiž se v právu jednotlivých národů slovanských setkáváme, nejsou konečně také nic jiného, než ohlasem dávno vžitého názoru o jejich nerovnosti s tuzemci.

Pokud Slované žili ve své pravlasti, byla stálým příznakem jejich bytu — jak známo — prostota, střízlivost, ba chudoba. Poměry ty se nezměnily ještě dlouho po rozchodu do jejich nových vlastí; nebylo tedy potřebných podmínek, by se mohly mezi nimi vyhraňovati jednotlivé třídy společenské a vznikati *stavovské rozdíly*. Teprve když mezi Slovany došlo k zesílení moci knížecí, jež jednotlivé příslušníky plemen uváděla do různé míry závislosti, a rozvoj obchodu mimo to umožňoval nerovnost majetkovou, započala mezi Slovany diferenciace společenských tříd, jež za sebou vlekla též diferenciaci jejich práv. Nejzřetelněji se to začalo projevovati v právu trestním (podle stavu ubitého byla na př. určována výše odkladu) a v právu procesním (některé třídy nemohly užívati jistých průvodních prostředků, nerovnost byla též v počtu přísežných

---

[15]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ str. 323.

[16]) Ljub. *Stojanović*, Старе српске повеље и писма, kniha I., část prvá, Bělehrad 1929, str. 3.

[17]) C. J. B. I., str. 62 a násl., čl. 5, 36; polj. statut, čl. 27.

pomocníků); méně se to zrací ve starém právu soukromém. V Ruské Pravdě uplatnil se na př. rozdíl stavu při právu dědickém; bojarům přiznává se v právu odúmrtném jistá výhoda, kdežto prostým sedlákům nikoliv.[18]) Podobně v Polsku, jak svědčí starobylá kniha práva obyčejového ze XIII. stol., jiný řád platil pro vdovu po šlechtici, jiný pro vdovu po sedlákovi.[19]) Pozdější vývoj stavů i jejich vzájemné uzavírání se zasahovaly již citelně do práva soukromého.[20]) V nejstarších dobách toho všeho arci u Slovanů nebylo.

§ 4. O otrocích.

Podobně jako jiným národům byl i Slovanům obecně znám institut *otroctví*. Nicméně nazírání jejich na právní povahu otrokovu bylo poněkud jiné než v právu římském, které kladlo otroky na roveň prosté věci. U Slovanů, jak již výše bylo řečeno, uznávána byla, třebas ve skrovné míře osobnost otrokova, což docházelo výrazu též v samotném právu. Historické prameny se pohříchu zmiňují o tom velmi nestejně a neurčitě uvádějíce spíše jen známky, jež nasvědčují právní subjektivitě otroků, vedle toho jest arci též dosti dokladů, z nichž vyplývá názor na otroka jako na věc, nicméně okolnost ta nás nesmí másti, poněvadž v dávných obyčejích slovanských, zachycených mnohdy jen nepřímo historickými prameny, nelze hledati přísné důslednosti a mimo to padají též na váhu místní poměry.

Důležitou známkou otroka jakožto právního subjektu v právu slovanském je skutečnost, že mohl míti *vlastní majetek*. Římské právo sice také dopouštělo, by pán svěřil otroku jisté jmění do faktické správy jakožto peculium, s nímž mohl otrok namnoze dosti volně nakládati, avšak právně mu přece jen nenáleželo; pán mu je mohl kdykoliv zcela neb z části

---

[18]) Srv. čl. 103 a 104 Kar. jakož i str. 84.

[19]) Srv. čl. XXI. a XXII. (*Helzel*, Starodąwne prawa polskiego pomniki, sv. II., Krakov 1870, str. 25 a 26); viz též *Dąbkowski*, Prawo prywatne polskie, sv. I., Lvov 1910, str. 163 a 164, a *Winawer*, Najdawniejsze prawo zwyczajowe polskie, Varšava 1900, str. 210 a násl.

[20]) Srv. na př. články Majestas Carolina, II., XXXII, XXXVI, LXXI, LXXII a j. (C. J. B. II., 2, str. 109 a násl.). Srbský zákoník cara Stefana Dušana má v č. 48 též odchylku v právu dědickém na prospěch »vlastelinů« (šlechticů).

odejmouti. Naproti tomu u Slovanů takové přesné konsekvence nebylo. Po té stránce jsou zejména pozoruhodny doklady z pramenů jihoslovanských, jež vlivu římského práva byly nejblíže a přece se od něho odchylují. Tak na př. z listiny, kterou propustil r. 1184 jakýsi Furmin Konstantinov ve Splitu svého otroka Milodraga na svobodu, by pojal svobodnou ženu za manželku, se mu zároveň udílí svolení, by veškeré jmění, které *má* a napříště míti bude, mohl darovati své choti a svým dědicům.[1]) Z usnesení shromáždění obce Kotoru z r. 1184 vychází na jevo, že tamní otroci za jistých podmínek směli prodávati dřevěné nářadí pro vinice (iubbatum), tedy získati pro sebe malý majetek.[2]) V dubrovnickém statutu z r. 1272 nachází se zase ustanovení, že otrok, jenž ubil šlechtice má propadnouti smrti a *veškeren jeho movitý majetek,* který měl v domě patrona nebo jinde, má připadnouti patronovi aniž by se obec mohla jmění toho domáhati na patronech. Z toho jednak plyne, že patronus po otrokovi dědil jeho jmění a že toto jmění před platnosti tohoto předpisu v takovém případě připadalo obci jakožto majetek na jmění patronově naprosto nezávislý a samostatný.[3]) Na jmění otroků ukazuje dále zajímavý doklad z r. 1080, z něhož vychází na jevo, že kupec otroka se s ním přímo smluvil, že jej propustí, dá-li za sebe otroka jiného podobného;[4]) to bylo ovšem možno jen koupí nového otroka a ta zase předpokládala potřebné k tomu hmotné prostředky

---

[1]) *Smičiklas,* CD II., č. 187: ... et ommem pecuniam, quam ipse Milodrago *habet* siue in antea habiturus est, habeat potestatem dandi uxori sue et heredibus.

[2]) *Solovjev,* Одабрани споменици српског права, Bělehrad 1926, str. 2: Et servus qui habet iubbatum, vendat palam sive in porta, vel dominus eius interrogetur.

[3]) Dubrovnický statut (vyd. *Bogišić* a *Jireček* v Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, vol. IX.) VI, c. XLII: ... Volumus quod, antequam de eo vel de ea fit justicia, commune Ragusii solvat patrono vel patrone ipsius yperpyra duodecim, qui servus et ancilla ad aliam penam, quam ad mortem condempnari non possit. Et *totum mobile, quod habuerit* sive in domo patroni, sive alibi, sit patroni vel patrone ipsius et d. comes et curia non possit super ipsis rebus pignorare vel molestare patronos.

[4]) *Rački,* Documenta, str. 134: Comparaui ... pro solido et uno staro de grano pro fine in tali pacto, ut si daret seruum similem sui, liber abscederet; sin autem non, in perpetuum fieret ecclesie seruus; coram omnes fratres et coram sorore sua hoc firmatum est.

otrokovy. Týž případ byl přípustným i v zemích českých. Tak slyšíme o Nemojovi, synovi pekaře Jana, jehož domněle daroval vévoda Břetislav kostelu Litomyšlskému, že »postea pro redemptione suimet emit servum nomine Vladic cum uxore et filiis et filiabus«.[5]) Podobně učinil, jak svědčí domnělá listina čes. vévody Břetislava kapitole Boleslavské, jeden z nevolníků, kteří obstarávali stráž kostela Boleslavského, jménem Sina, »qui dedit in loco sui Sinogorum«.[6]) Stejně tak na Moravě vévoda moravský Otta, když r. 1078 koupil pro Hradištský klášter otroky, prohlásil, »si aliquando velit aliquis eorum de servitute exire, reddat pretium, quod datum est per se, et alius ex eo pretio introducatur eodem ordine«.[7])

Podle I. litevského statutu z r. 1529 bylo uznaným obyčejem, že otrok nebo odrostlý syn otrokyně mohli se z otroctví vykoupiti sedmiletou prací (»vyrobiti se«), jestliže pán, jenž je koupil, byl žid nebo Tatar a oni křesťané.[8]) Hmotné výsledky práce otrokovy nepřipadaly pánovi přímo, nýbrž jako náhrada od otroka za kupní cenu, kterou zaň pán vyplatil. Opětně zde vystupuje otrok jakožto subjekt, jenž má a vydělává jistý majetek pro sebe, kterým pánovi zaplatí. Uvedený předpis I. litevského statutu není však nějaké novum XVI. věku; s podobným ustanovením se setkáváme již v nejstarší slovanské památce právní »Zákon sudnyj ljudem« i v pozdějších jeho dvou rozšířených redakcích.[9]) Ve smlouvě, kterou ujednali

---

[5]) *Friedrich*, C. D. I. 412 (Listina je falsum z XII. stol.).

[6]) *Friedrich*, C. D. I., str. 360 (falsum stol. XII.).

[7]) *Tamže*, str. 84. Srv. též *Šusta*, Otroctví a velkostatek v Čechách, Č. Č. H. V, str. 89.

[8]) Srv. rozd. XI., čl. 6. I. litevského statutu (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, Praha 1880, str. 213). Obdobný předpis v právu mojžíšském (2. kniha Mojžíšova, kap. 21).

[9]) Zmíněné ustanovení týká se zajatců, kteří, byvše koupeni, mohou si výkupné odpracovati: Иже от страньиых купить плѣньника и весь строи ıего, аще имать цѣноу, ю же дасть на немъ, давъ на собѣ да идеть свободь; аще ли не имать, да имать искупъ ıего мездьника, доньдеже изработаıеться, юже свѣща цѣноу, нарицающимся мъздѣ ıему, на всяко лѣто г стелязя пред послухы и так кончавшюıему, и так отпущаıеться свободъ. *Srezněvskij*, Обозрѣнie древныхъ русскихъ списковъ Кормчеи книги (Сборникъ отдѣленiя рус. языка и словесности имп. Акад. Наукъ, sv. LXV, Nro 2), Petrohrad 1897, str. 204. V rozšířených redakcích jest dotyčný článek nepatrně pozměněn. Viz *Saturník*, Příspěvky k šíření byzantského

Němci se smolenským knížetem Mstislavem Davidovičem r. 1229, vystupuje otrok vůbec jakožto subjekt práva; směl ujednávati smlouvy, míti majetek a přenechati jej svým dědicům; kladen jest na roveň »dobrému člověku«.[10])

Nehledíc však ke zprávám, jež ukazují na způsobilost otroků míti majetek, možno poukázati na jinou známku jejich právní osobnosti a to na vlastní jich *odpovědnost za činy trestné,* jichž se dopustili. Poněvadž pro poškozeného bylo snadnějším domáhati se náhrady u pána otrokova, jenž se mohl po případě své povinnosti zprostiti tím, že otroka poškozenému vydal, je přirozeno, že dokladů pro vlastní odpovědnost otrokovu nemůže býti nijak hojně; nicméně přece jen jsou. V privilegiu srbského krále Stefana Milutina městu Dubrovníku z r. 1302 čte se ustanovení: U koho se najde cizí otrok, jenž mu způsobil škodu, nechť se v té věci nenastupuje na pána jeho, nýbrž na pachatele;[11]) otrok tedy sám měl odpovídati za svůj čin. Možno arci namítnouti, že ustanovení to má povahu výjimky, jež byla stanovena jen na prospěch Dubrovčanů, avšak pro obyvatelstvo srbské neměla jinak platnosti. Pak ale sluší poukázati na předpis čl. 103 zákoníka Stefana Dušana z doby jen o málo pozdější, jenž reprodukuje zase takovou zásadu, třebas poněkud v jiné úpravě; otrokům se přiznává právo souditi se o drobné delikty před svým pánem, ale za delikty těžké (vražda, krádež, loupež a j.) jsou povinni odpovídati před řádným soudem.[12]) Polské právní prameny dopouštějí nám zase nahlédnouti na věc jaksi z opačné strany. Nebyloť dovoleno otroky beztrestně zabíjeti nebo zraňovati — spatřována v nich tudíž osoba a nikoli věc.[13]) Také v právu ruském — jak vyplývá z Dvinské ústavní listiny (památky ze XIV. stol.) — nebylo dovoleno zprovoditi úmyslně otroka ze světa; jenom neúmyslné zabití jeho bylo beztrestné.[14])

---

práva u Slovanů (Rozpravy České akademie věd a umění, tř. I., č. 64), Praha 1922, str. 149 a 150, čl. 22.

[10]) Srv. *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, sv. I., str. 100, čl. 12.

[11]) *Solovjev*, op. cit., str. 85, čl. 9.

[12]) Srv. St. *Novaković*, Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354, Bělehrad 1898, str. 79.

[13]) *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 113.

[14]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 399 a Christomatia, I., str. 125 (čl. 11.).

Konečně možno poukázati k tomu, že otroci u Slovanů mohli míti *účastenství v procesu* a v jiných úředních aktech, což rovněž ukazuje na jistou míru jejich právní způsobilosti Podle Ruské Pravdy mohl býti otrok svědkem v procesu, bylo-li to nutné, avšak nesměl býti brán do přísahy;[15]) z novgorodské soudní listiny (z r. 1471) lze seznati, že otrok mohl býti dokonce i žalovanou stranou, při čemž svědectví jiného otroka bylo také přípustné. Ze srbské listiny z r. 1454, jež svědčí o odbytém mezním řízení mezi metochiemi kláštera chilandarského a archandělského, jest viděti, že při něm byl také svědkem otrok Radosav Gjurašinovik, avšak také přísežně nebyl slyšen.[16])

Uvedené doklady, jichž by bylo možno uvésti i více, s dostatek dokazují, že otrok byl v právním nazírání u Slovanů osobou a nikoli věcí, arci osobou co do míry práv velmi obmezenou. To však nikterak neznamená, že životní *postavení* otroků u Slovanů by bylo lepší než na př. u Římanů. Bylo by nejen možno přinášeti řadu dokladů, z nichž by plynulo zase nazírání na otroka jako na věc (tak na př. v Ruské Pravdě, jež ale místy stála pod vlivem práva byzantského), nýbrž i uváděti různé zprávy historické, svědčící, že bylo u Slovanů s otroky krutě zacházeno.[17]) Samozřejmě při prodeji otroků nebylo

---

[15]) *Týž*, Обзоръ, str. 521. Christomatia, I., str. 62 (čl. 77 Kar.), str. 177 (čl. 22: А холопъ на холопа послухъ).

[16]) *Solovjev*, op. cit., str. 215 a 216.

[17]) Srv. na př. *Prokopios*, De bello gothaico, lib. III., 38 (ed. Comparetti), *Helmoldi*, Chronicon Slavorum, str. 52 neb ruský letopis Nestorův k r. 907, kde se mluví o mučení a ubíjení otroků v zajetí a j. Naproti tomu Maurikios (Stratégikon XI., 5) má zprávu zcela opačnou, vykládaje o Slovanech: Ty, kteří jsou u nich v zajetí, nedrží v něm neobmezený čas jako ostatní národové, nýbrž stanovíce jim určitou dobu, dávají jim na vůli, chtějí-li se vrátiti domů za nějakou náhradu, či zůstanou-li tam jako lidé svobodní a přátelé. Táž zpráva přešla do Leonova Taktika (c. XVIII). *Sobjestijanskij* (viz op. cit. sub 19, str. 202), probrav názory různých autorů, kteří se jejím výkladem zabývali a uváděje řadu pramenných dokladů, má o hodnověrnosti Maurikiovy zprávy pochybnosti. Maurikios prý život Slovanů idealisoval a předvedl otroctví u nich v takové tvářnosti, jak si je přál viděti, ale nikoliv jaké ve skutečnosti bylo. *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 330, podává jiný výklad: Slované, kteří se tenkráte nacházeli na stupni národa pastýřského, necenili prý osobu zajatého, ježto o pracovní síly nebylo nouze; spíše počítali na výkupné za jeho propuštění, když ale ho nedostali, raději propouštěli zajatce na svobodu, než aby je podrželi.

často vůbec přihlíženo k jejich vztahům příbuzenským ani k svazku manželskému, takže obé právně nebo aspoň fakticky pro slovanského pána otrokova neexistovalo.[18])

Nejstarším důvodem otroctví u Slovanů, podobně jako u jiných národů, bylo *zajetí ve válce.* Připomíná je již Prokopios mluvě o vzájemných vojnách mezi Slovany a Anty, v nichž zajatci připadli jako otroci lidem, kteří se jich zmocnili. Podařilo-li se některému ze zajetí uprchnouti, byl u svých zase svobodným,[19]) takže mělo i zde platnost jakési ius postliminii. Po Prokopiovi následuje celá řada historických zpráv, vypravujících o jímání lidí na vojenských výpravách slovanských a o prodeji jich do otroctví.[20]) Válečné zajímání jako jeden

---

[18]) Vyplývá to na př. ze zprávy *Herbordovy* (Vita Ottonis, lib. III. c. 2, ed Pertz, Monum. Germ. hist. Scr. XX., str. 748), jenž při líčení válečného tažení knížete Vartislava podotýká, že »homines quoque, quos captivaverant inter se distribuebant. Ibi vero fletus et gemitus et dolores innumeri, cum ad diversos dominos, pro ratione divisionis, *vir ab uxore et uxor a viro, et filii a parentibus et parentes a filiis discedebant*«.

[19]) *Procopius,* De bello gothaico, lib IV. c. 14 (ed. Comparetti, sv. III. str. 291) a *Sobjestianskij,* Ученія о національныхъ особенностяхъ характера и юридическаго быта древныхъ Славянъ., Charkov, 1892, str. 198.

[20]) Z řady dokladů buďtež aspoň uvedeny tyto: Procopius, De bello gothaico l. III., 14: *βαρβάρων γὰρ Σκλαβηνῶν πολὺς ὅμιλος ἔτυχον ἔναγχος διαβάντες μὲν ποταμὸν Ἴστρον, ληισάμενοι δὲ τὰ ἐκείνῃ χώρια καὶ Ῥωμαίων ἐξανδραποδίσαντες πάμπολυ πλῆθος.* Tamže. c. 38: *ἄνδρας μὲν οὖν εἰς πεντακισχιλίους τε καὶ μυρίους εὐθὺς ἅπαντας ἔκτειναν καὶ πάντα τὰ χρήματα ἐληίσαντο, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἐν ἀνδραπόδων πεποίηνται λόγῳ.* Fuldské letopisy k r. 869 vypravují: »Sclavi, qui vocantur Bohemi, terminos Bajovarorum crebris incursionibus infestant, et quasdam vilas incendio tradentes mulieres inde duxere captivas (Mon. Germ. Ss. I. 380). Rovněž listina Karla Vel. pro klášter Fuldu zmiňuje se o častých vpádech pohanských Slovanů z Čech a odvádění jimi zajatců; jest sice padělkem XII. stol., nicméně její obsah sotva lze bráti úplně v pochybnost (Regesta I., č. 14, *Friedrich,* C. D. I. str. 332). O vpádu Svatoplukově do říše Arnulfovy r. 884 čteme »servi et ancile cum parvulis suis consumpti sunt, primoribus quibusdam tentis« (Mon. Germ. Ss. I. 401). V životopise papeže Jana IV. se vypravuje, že poslal (v l. 640—642) do Dalmácie opata Martina s penězi, aby vykupoval od Chorvatů válečné zajatce. (*Rački,* Documenta, str. 277). O Boleslavu Chrabrém vypráví Dětmar ve své kronice k r. 1007, že odvedl do zajetí posádku hradu Zirvisti; o jeho synu Měškovi II. pak, že k r. 1017 vtrhl do Čech a odvedl nesčetné množství zajatých do Polska (Thietmari Chronicon l. VI. c. 24, l. VII. c. 44, ed *Bielowski,* Mon. Pol. hist. I., Lvov 1864, str. 280 a 307). Z Kosmovy kroniky se zas dovídáme, že český kníže Břetislav zjímal r. 1021 na Moravě mnoho Poláků a po celých stech je kázal prodávati do Uher dále; také r. 1039 po výpravě do Hnězdna prodal mnoho polských zajat-

ze způsobů vzniku otroctví udrželo se ve slovanských zemích ještě dlouho po zavedení křesťanství.

Vedle válečného zajetí dostačilo u Slovanů ke vzniku otroctví i prosté *zajetí* člověka jakožto *kořisti*. Takovou kořistí mohl býti po případě i příslušník sousedního plemene. O podobném případě vypravuje německý kronikář Helmold. Po velikém zpustošení území bodrckého od Němců vypukl mezi Bodrci následkem neúrody citelný hlad, takže v celých tlupách opouštěli zemi a utíkali k Pomořanům, tito však je schytali a beze všeho milosrdenství prodali Polákům, lužickým Srbům a Čechům.[21]) Týž osud potkal r. 1282 Poláky, kteří podle slov kronikáře z hladu odešli ve velkém počtu na Rus a do Uher: »qui iverant in Russiam, dati sunt Thartharis, qui vero transiverunt in Ungariam, venditi sunt Cumanis«.[22]) Na slovanském jihu bylo jímání lidí po dlouho dobu běžným obyčejem. Stěžuje si na to již r. 1253 kníže Črnomír Dubrovčanům, vytýkaje jim, že jejich lidé přišli a odvlekli jeho člověka Lukana spolu s dalšími osobami, které nejen nevrátili, nýbrž za moře prodali.[23]) Katalánci, kteří v jaderském přímoří kupovali slovanské otroky, zabývali se sami také chytáním lidí; za tureckých vpádů zmocňovali se zejména uprchlíků tábořících na pobřeží. Ještě ve II. pol. XV. stol. objevuje se v dubrovnických knihách zmínka o jímačích (»robač«) lidí — raptores hominum z Trbińska. Ukořistiti člověka a učiniti z něho otroka dopouštělo v dávných dobách Slovanům též právo pobřežní (§ 14, str. 100 a násl.).[24])

---

cû. (Cosmas, Chronicon Boem. I. 40, II. 5 a 7). O Slovanech baltických srv. pozn. 18). Podle ruského letopisu kněžna Olga, zvítězivši nad Drevljany, mnoho jich svým lidem dala do otroctví. Když (někdy kol. r. 1043) ruský kníže Jaroslav provdal svou sestru za polského knížete Kazimíra, dal za ni Kazimír »věno« (t. j. cenu) 800 lidí, které zajal Boleslav, poraziv Jaroslava. Srv. Kroniku Nestorovu k r. 1043. Mnoho dokladů o otroctví u Slovanů podává *Píč*, Starožitnosti země české, III. (Praha 1909), str. 178 a násl. *Sobjestianskij*, op. cit., str. 198 a násl. *Mažuranić*, Prinosi za hrvatski pravnopovjestni rječnik, Zagreb 1908—1922 (heslo rob) a j.

[21]) *Helmold*, Chron. c. 101.

[22]) *Bielowski, Mon. II. 848.*

[23]) *Solovjev*, op. cit., str. 44.

[24]) Je-li správnou textová konstrukce *Baracova* (Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Византіей, Kijev 1910, str. 128), zakazovalo se jímati svobodné lidi jako otroky již ve smlouvách Rusů s Řeky v X. stol.

Otroctví dále u Slovanů vznikalo jako následek za spáchaný *čin trestný*, nastupujíc mnohdy místo trestu smrti. Tak svědčí domnělá listina vévody Břetislava z r. 1045 (falsum XIII. stol.), že břevnovský klášter dostal do otroctví člověka jménem Kiena ze Zličiny, jenž byl odsouzen k smrti, s celým jeho potomstvem a dále jakéhosi Lubena z Křepenic za to, že se dopouštěl pytláctví.[25]) Z Kosmovy kroniky je známo, že vévoda Břetislav v t. zv. statutech hnězdenských z r. 1039 měnil doposud podle zemského obyčeje platný trest prodeje do otroctví za samovolnou rozluku svazku manželského ve vyhnanství do Uher.[26]) Podle nařízení srbského krále Štěpána Prvověnčaného z r. 1220 směl manžel prodati do otroctví ženu za to, že jej opustila, jestliže tělesné potrestání nepomohlo.[27]) Polský synod lenčický z r. 1285 stanovil trest doživotního otroctví pro ženy, jež by byly kněžskými konkubinami.[28]) Ve starém právu ruském celá řada deliktů způsobovala otroctví pachatele i jeho rodiny.[29])

Příčinou otroctví byla též *insolvence dlužníkova;* nemohl-li věřiteli zaplatiti, byl prodán a z výtěžku věřitel uspokojen, po případě přiřčen za otroka věřiteli. Pokud se týče Čechů zmiňují se o tom jasně statuta Konrádova (1222), v nichž obsažen je zákaz, že »de debito non debet aliquis vendi, nisi in tertio termino«.[30]) U Slovanů baltických připomínají obyčej držeti insolventní dlužníky v otroctví Herbordus i Ebbo;[31]) podobným způsobem vyslovují se i staré prameny polské.[32])

---

[25]) *Friedrich*, C. D. I., str. 352.

[26]) Chronicon Boemorum, 1. II. c. 4. (ed. Bretholz, str. 86).

[27]) *Solovjev*, op. cit., str. 22, čl. 20.

[28]) *Dąbkowski*, op. cit., I., str. 117.

[29]) Sem spadají zejména předpisy Ruské Pravdy, jež ukládají na různé delikty t. zv. »potok« (zbavení osobních práv) a »razgrablěnije« (zbavení majetku); pachatel mohl sice být zbaven života, ale obyčejně zbaven byl svobody a stal se otrokem knížete. Srv. čl. 5, 31, 97 čl. Rus. Pravdy (Kar.) a *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 336.

[30]) C. J. B. I., str. 57.

[31]) *Herbordus*, Dialogus de Ottone, l. III. c. 9: (Mizlaus, princeps Uznoimiae): Durum, inquit, mihi, est, pater, dimittere omnes (sc. captivos), quia magnis rationibus ac debitis quidam ex eis mihi detinentur.... Erat autem inter eos adolescens nobilis, filius cuiusdam potentis de Dacia. Iste... in cavea quadam subterranea vinctus cippo et catenis tenebatur, eo quod pater eius, 500 librarum debitor hunc vadem posuisset. *Ebbo*, Vita Ottonis, 867.

[32]) Uvádí je *Dąbkowski*, op. cit. I., str. 118.

Stejně tak insolventní dlužníci bráni do otroctví u Chorvatů, jak svědčí donační listina Petra Črne klášteru sv. Petra v Selu z r. 1080, kde dárce věnuje klášteru mezi jinými též otroka Lutizo, jenž mu dluhoval tři solidy, než »non habenti unde redderet, dedit se servum coram duo filii Zdedrago et Stiglizo.[33])

Nejinak bylo tomu u Srbů; o srbském panovníku Štěpánu Nemanjovi aspoň se vypravuje v Domentianově Životě sv. Symeona, že ubíraje se na Athos »vykupoval dlužníky a osvobozoval otroky« (дльжные испкоупоуіе, работныеіе свобождаіе.) Na Rusi vedla involvence dlužníkova, jenž přijal od věřitele zápůjčku, k dočasnému otroctví, k t. zv. zakupnictví, jež trvalo tak dlouho, dokud dlužník nezaplatil, nebo neodpracoval svůj dluh i s úroky.[34])

Oba posléze uvedené způsoby vzniku otroctví nejsou rovněž nějakou zvláštností národů slovanských, nýbrž vyskytují se také u jiných národů. Podobně platila u Slovanů zásada, že *děti rodičů nesvobodných sdílejí jejich stav* a jsou tudíž také otroky. V Čechách dosvědčují to staré listiny, v nichž se vyskytuje na př. darování otroků »cum omni posteritate« nebo »cum filiis et filiabus«.[35]) Ruská Pravda (Kar. 111) považuje potomstvo otroků za prostý »plod«, jenž přirůstá do majetku pánova.[36]) Také děti rodičů, z nichž jen jeden byl otrokem, bývaly původně otroky, avšak tato příkrá zásada dosti záhy byla poněkud zmírněna. Tak na př. Ruská Pravda předepsala, že děti otrokyně, jež byla konkubinou svobodného muže, zůstanou v nesvobodě do jeho smrti; po něm nedostane se jim sice dědictví, avšak obdrží i s matkou svobodu.[37]) Podobně dubrovnický statut z r. 1272 ustanovil, že děti zrozené ze svobodného otce a matky otrokyně zůstanou jen tehdy otroky, jestliže pán otrokyně nerozhodne jinak.[38]) Manželství svobodné osoby s nesvobodnou mívalo v dávných dobách v zápjetí,

---

[33]) *Rački*, Documenta, 135; řada dalších dokladů u Mažuraniće, Prinosi, str. 289 a násl.

[34]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 334.

[35]) *Friedrich*, C. D. I., str. 84, 282, 359, 412, 432.

[36]) *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia I., str. 61, čl. 111 (Kar.): ..... оже отъ челяди плодъ или отъ скота, то все поимать лицемъ...

[37]) Tamže, čl. 110 (Kar.).

[38]) Lib. VI. c. XLIX.

že svobodná osoba pozbývala svobody, avšak opětně dály se záhy as výjimky, jak dosvědčuje Ruská Pravda ustanovujíc, že ten, kdo se oženil s otrokyní bez svolení jejího pána, pozbýval svobody a stával se jeho otrokem; úmluvou s pánem otrokyně bylo tedy možno věc změniti.[39]) Litevský statut I. omezil v takovém případě pozbytí svobody aspoň do té míry, že žádal, aby svobodný snoubenec o nesvobodě druhého věděl; pakliže bylo tomu tak, pozbyl svobodný manžel — ať to byl muž nebo žena —, sňatkem s osobou nesvobodnou vždy vlastní svobody.[40])

Otroctví konečně mohlo vzniknouti, jestli se svobodný člověk sám dal dobrovolně v otroctví,[41]) ať již proto, že se dostal pod ochranu mocnějšího pána, nebo proto, že dosáhl tak snazší obživy.

Poměr pána k otrokovi nebyl přirozeně u všech Slovanů stejný; již nejstarší zprávy historické se o tom rozcházejí. Podle zpráv, které na př. podávají Prokopios, Helmold a ruský letopis, jak již bylo uvedeno, bylo u Slovanů nakládáno s otroky krutě;[42]) naproti tomu Maurikios uvádí, že s nimi bylo zacházeno mírně.[43]) Podobně arabští spisovatelé X. věku Ibn Dasta a Kardízi zaznamenali o Rusech, že s otroky zacházejí mírně.[44]) Nelze pochybovati, že v poměru pána k otrokovi hrála roli míra jeho upotřebitelnosti, takže faktické postavení otroků řídilo se jejich schopnostmi a zaměstnáním.

Otrok mohl nabýti svobody *propuštěním;* kdož přišli do otroctví jakožto váleční zajatci, byli obvykle propouštěni za výkupné nebo vyměněni za zajaté od druhé válčící strany, po případě pak výkupní cenu odpracovali;[45]) vrátivše se ke svému kmeni, byli opět svobodni a vrátili se do svého dřívějšího po-

---

[39]) *Vladimirskij-Budanov,* Christomatia I., str. 65, čl. 120.

[40]) I. Litevský statut, rozd. XI., čl. 13 (*Jireček,* Svod zákonů slovanských, str. 215) a *Dąbkowski,* op. cit., I., str. 117.

[41]) Tak na př. měl Strahovský klášter v Praze r. 1143 osm otroků »qui voluntarie se servitio subdiderunt«. *Friedrich,* C. D. I., str. 161.

[42]) Srv. str. 27.

[43]) *Tamže.*

[44]) *Chvolson,* Извѣстія о хозарахъ, буртасахъ, славянахъ и руссахъ Абу-Али Ахмеда бенъ Омаръ Ибнъ Даста Petrohrad 1869, str. 36 a *Pauler a Szilágyi,* A magyar honfoglalás kútfői, Budapešť 1900, str. 141 a násl.

[45]) Srv. doklady na str. 25, dále zprávu Maurikiovu v Stratégiku XI., 5, Leonovu v Taktiku, c. XVIII., ve smlouvách Rusů s Řeky (*Barac,* op. cit. str. 136 a násl.) a j.

stavení. Naproti tomu v docela jiném postavení octl se propuštěný otrok domácí, ať již byl propuštěn za náhradu či bez náhrady. Byloť otroctví při uznávaném jeho subjektivním rázu a dědičnosti společenskou třídou čili stavem, z něhož otrok propuštěním vystoupil, avšak zůstal mimo každou jinou společenskou organisaci. Při velikém významu, jaký v dávných dobách měla pro jednotlivce obecná poruka rodu nebo teritoriálních svazů na rodech založených (rus. verví, pol. opolí, srb. okolin) znamenalo to více méně ocitnouti se mimo zákon. Takoví propuštěnci (stejně jako vůbec osoby, jež vyšly ze své společenské vrstvy, k níž náležely) nazýváni byli na Rusi »*izgoji*« (изгои); zmiňuje se o nich již nejstarší text Ruské Pravdy.[46]) Je přirozené, že propuštěnec nemohl trvale zůstati mimo ochranu práva, jíž bylo třeba i k jeho hospodářskému zabezpečení i k uplatnění vlastní práce. Proto zůstávali buď v jisté míře závislosti na dřívějším pánu, nebo vstupovali pod ochranu knížat, která zakládajíce a utužujíce patrimonijní státy, byla majiteli největších komplexů půdy. Ochrana knížete (po zavedení křesťanství též církve) uvedla propuštěnce znovu do právního společenství, nikoliv arci do starého plemenného, nýbrž do nového, zřízeného již na zcela jiném základě. Vedle starého společenství právního, spočívající na vzájemném ručení a ochraně všech členů rodových svazků, vytvořilo se společenství nové, opírající se o chranu knížecí, jež poskytovalo útočiště těm elementům obyvatelstva, které shodou okolností bylo vysunuto z pravidelného řádu životního.[47]) Lidé v tomto právním společenství organisovaní, tvořili přechodný stupeň mezi otroky a osobami svobodnými, jsouce závislí svou existencí na knížeti, tedy polosvobodni. Jak napovídají právní prameny jihoslovanské (statut dubrovnický a kotorský) bylo hospodářské postavení propuštěnců mnohdy horší než otroků, takže propuštěnci vraceli se buď dobrovolně do otroctví k dřívějšímu pánu nebo se prodali do otroctví znovu.[48])

[46]) Čl. 1. (Ак.)

[47]) Podrobněji jedná o tom *Presňjakov*, Княжое право въ древней Руси, Petrohrad 1909, str. 277 a násl.

[48]) *Jireček*, Staat und Gesellschaft im mittelarterlichen Serbien (Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien), I. Teil, Wien 1912, str. 74.

Obchod s otroky vedli u Slovanů hlavně židé. Podle zprávy arabského žida Ibrahima Jakuba byla Praha již koncem 10. stol. vynikajícím tržištěm na otroky.[49]) Proti židovskému obchodování křesťanskými otroky u Čechů vystupoval, pohříchu bezúspěšně, již sv. Vojtěch.[50]) Z vypravování Kosmova je známo, že kníže Vladislav vykoupil r. 1124 od všech židů v Čechách křesťanské otroky a zapověděl, by napříště žádný křesťan nesloužil židům.[51]) Od židů vykupovala křesťanské otroky i matka Boleslava Křivoústého v Polsku.[52]) Rozsáhlý obchod otroky kvetl i na Rusi, odkudž otroci prodáváni i daleko za moře;[53]) podle orientálního spisovatele Ibn Haukala byli zejména ceněni slovanští eunuchové, kteří byli kleštěni na území Franků a prodáváni židovským kupcům, od nichž pak dále bývali prodáváni do Andalusie a odtud vyváženi do různých mohamedánských zemí v Africe.[54]) Obchod se slovanskými otroky byl rozšířen vůbec po celém Balkáně; ještě na konci XIV. stol. možno se dočísti v jednom z listů, kterým Dubrovčané žádali srbského despota Stefana a jeho choť Milicu o chranu svých obchodníků, že »všichni jazykové« kupují otroky po celé zemi císařově (t. j. byzantské) a zavlékají je do Brussy i kamkoliv se jim líbí.[55]) V jižní Evropě také bývaly největší trhy na otroky, z nichž převážná část se skládala ze Slovanů. Vyvinutý obchod s otroky stal se místy vítaným zdrojem veřejných dávek. V Čechách předepsáno bylo již v letech 903—906 celním řádem raffelstädtenským, že z otroků dovážených do Bavor má býti placena z otrokyně 1 tremisa (třetí díl zlatého solidu), z otroka 1 saiga (dvanáctý díl zlatého solidu).[56]) V Dubrovníku bylo starým obyčejem (antiqua

---

[49]) Časopis Českého Musea LIV (z r. 1880, str. 295, *Westberg*, Комментарій на записку Ибрагима Ибн-Якуба о Славянах, Petrohrad 1903, str. 49.

[50]) Fontes I., str. 244.

[51]) Kosmas, Chronicon, III., 57.

[52]) Galli Chronicon, II., 1 (*Bielowski*, Monumenta Pol. I., str. 429).

[53]) *Garkavi*, Сказанія, str. 126, 134, 193, srv. též čl. 9, 11 a 12 smlouvy Olega s Řeky z r. 911, jež ukazují na živý obchod s otroky (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 5 a 6).

[54]) *Tamže*, str. 222.

[55]) Srv. *Stojanovič*, Старе српске повеље и писма, kniha I., díl I., str. 184. Zmíněná listina je z 1. října 1397.

[56]) *Friedrich*, C. D. I., č. 31, str. 36.

consuetudo) měřiti délku otroků na lokte; převyšovala-li dva lokte předpisovala se z jejich vývozu zvláštní dávka, nejméně jedna třetina hyperpyru ve prospěch náčelníka města (comes).[57])

Vedle otroctví vznikl u národů slovanských v době křesťanské záhy jiný druh nevolnictví, t. j. *poddanství selské.* Přispělo k němu hlavně postupné zabírání volné půdy panovníky a po jejich vzoru i světskými a duchovními velmoži, čímž dán základ ke vzniku latifundií, jež u Čechů a Poláků měla nad to vzor v latifundiích římských. Na takových velkostatcích nehospodařil vlastník výlučně s otroky, nýbrž část pozemků přenechával svobodným, drobným rolníkům za jistý plat, obyčejně za poměrnou část polní úrody (colonia partiaria).[58]) Lidé ti původně byli svobodni; poněvadž však pachtovní poměr přecházel na dědice, kteří pak svou existencí byli nerozlučně vázáni na cizí pozemek, s nímž zase přecházeli na nového vlastníka, pozbyli znenáhla osobní nezávislosti a upadli v poddanství na pozemkové vrchnosti. Jiní zase, nemohouce se po rozkladu rodového zřízení sami hospodářsky udržeti, dávali se i se svým drobným statkem pod ochranu velmožů, vládnoucích velkostatky, zaměňujíce tak dosavadní svobodu dobrovolně poddanstvím. Společnou prací a soužitím otroků i selských poddaných nastalo přirozeně jisté vyrovnávání v jejich vzájemném postavení.

Otroctví udrželo se u národů slovanských poměrně ještě dlouhou dobu po zavedení křesťanství. Nejdříve zanikalo ve slovanských zemích západních (v Čechách již koncem XII. stol.); na východě a na slovanském jihu se udrželo mnohem déle. K zániku jeho přispělo jednak křesťanství, hlavně ale však změna v hospodaření na latifundiích. Přestavše vésti velkostatky postupně ve své režii, začali na ně pánové jich pohlížeti jen jako na zdroj pevné renty. To mělo vliv i na trvání otroctví; pán nepotřeboval pro sebe otroků nýbrž poplatníků. Důsledek toho byl, že otroctví pozbývalo půdy; otroci pracující již před tím s poddaným, poplatným obyvatelstvem pohromadě, změnili se také na poplatníky a splynuli v jednotný stav poddaného selského lidu. Různé zákazy otroctví, jež v růz-

[57]) Dubrovnický statut l. I. c. XIV.
[58]) Viz § 23.

ných zemích slovanských byly průběhem doby vydávány, tento vývoj jen urychlily.

§ 5. **Předmět práva.**

Při primitivních poměrech pohanských Slovanů mohlo býti u nich předmětem práva to, co člověk mohl míti ve své moci; byl-li tento faktický stav ostatními uznáván, měnil se v právo. V úvahu zde arci přichází jenom právo *majetkové*, zejména právo vlastnické.

Již z povahy věci samo se podává, že nejdříve uplatnily se jakožto předmět práv majetkových věci *movité*. Člověk je mohl míti i bráti s sebou i v nejprimitivnějších poměrech životních, kdy ještě byl prostým kočovníkem. Věci takové již od nejdávnějších dob byly způsobilé k tomu, by byly *jměním* člověka dopouštějíce možnost, by se jich zmocnil (»ujal«) a pak je držel [»(j)měl«].[1]) Míti *věc* znamenalo tudíž u Slovanů míti *věc movitou*. Poněvadž pak pouze věci movité byly původně způsobilé, že je někdo mohl míti a získati, vyjadřovaly se movitosti slovem *dobytek*,[2]) kterýž název se v právních památkách udržel dosti dlouho.

K věcem movitým náležely u Slovanů původně též lidské příbytky. Názor na ně jako na movitosti zakládal se v jejich primitivní úpravě: Slované užívali původně stanů nebo dřevěných staveb, jež byly z místa na místo snadno přenosné. Nemovitými v doslovném slova smyslu nebyly též jejich podzemní příbytky (rus. землянка, pols. ziemianka, srb. земуница, čes. a luž. zemnice), ježto za »dům« se spíše pokládala

---

[1]) *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 67.

[2]) Srv. na př. knihu Rožmberskou čl. 184, 209 (vydání *Brandlovo*), Rus. Pravdu, čl. 111, 113 (Kar.), v Christomatii *Vladimirského-Budanova* (str. 61, 62), co do Srbů četné doklady u *Novakoviće*, Законски споменици (viz rejstřík na str. 822), stran Chorvatů u Mažuraniće, Prinosi str. 251 a j. U Čechů místo slova »dobytek« užívalo se pro movitosti též výrazu »nábytek« (srv. rčení z brněnských knih půhonných z r. 1390 »cum omnibus rebus mobilibus, quae dicuntur *nábytek*«). Četné doklady v *Jirečkově* Prove, str. 176, též u *Emlera*, Pozůstatky desk zemských, I. (Praha 1870), str. 465, 473, 475, atd. i v Brandlově Glossariu (str. 163 a 164). *Všehrd* rozeznává v movitostech *nábytky* a svrchky; *nábytkem* rozumí dnešní *dobytek* (pecus), svrchky pak ostatní věci »což mož se dna s gruntu bez zkázy stavení sňato býti. A proto svrchk slove, že na dně jest a svrchu« (VII., 8, vyd. H. *Jireček*, Praha 1874).

jejich horní dřevěná část, jež se snadno dala jinam přestěhovati, jak se to ještě později provozovalo, když již Slované znali stavby zděné, zapuštěné svými základy do země. U Srbů takové movité stavby představují doposud povozní chýše na saních v Bosně a Hercegovině, podobně jako převozné koliby Valachů v jižních Sedmihradech.[3]) Uvedená skutečnost způsobila, že mezi Slovany se ještě dlouho držel prvotní názor na domy jako na věc movitou. V Polsku na př. počítá je sice kniha práva obyčejového ze XIII. stol. k nemovitostem, avšak v soudní praxi z konce XIV. stol. a z počátku XV. je možno se ještě setkati s případy, kdy někdo jsa nucen z jakékoliv příčiny opustiti pozemek, smí »dům vzíti s sebou«.[4]) Podobně ještě III. statut litevský uvádí obydlí (bydło dworne) mezi věcmi movitými;[5]) na Rusi byl dům posuzován právně jako jmění movité až do XVIII. věku.[6])

Při kočovném způsobu života pohanským Slovanům dostačovalo míti ve vlastní moci jenom věci movité, jichž potřebovali k ukojení svých potřeb (šatstvo, zbraně, stáda, obydlí). Jakmile však přešli k zemědělství, nabyla pro ně významu půda, na kterou se rozšířila právní sféra jednotlivých rodů. K dosavadnímu »jmění« movitému počal se přidružovati též majetek nemovitý. Rozdílná jeho povaha vyžadovala ovšem též slovního odlišení. Kriterion naproti věcem movitým nebyla však jeho immobilita, nýbrž skutečnost, že se na půdě střídalo pokolení za pokolením. Proto zvala se půda, na níž byly usazeny krevní svazky, čes. *dědina,* pols. *dziedzina,* (lat. hereditas), rus дѣдина, srbochorv. баштина, *djedovina,* nebo čes. *otčina,* pols. *ojcyzna,* rus. вотчина, srbochorv. *očevina, očinstvo;* teprve časem názvy ty se ustálily ve smyslu jmění nemovitého.

Základní rozdíl mezi věcmi u Slovanů zračil se tudíž původně ve způsobu jejich nabytí: *bona quaesita* — *bona avita.* Rozlišování to mělo též důležitost po stránce disposiční. Jen s věcmi, jichž jednotlivec mohl »nabýti«, tedy věcmi movitými,

---

[3]) Podrobné pojednání o stavbách u starých Slovanů srv. *Niederle,* Ž. S. S. I. 2, str. 683 a násl.

[4]) *Dąbkowski,* op. cit., sv. I., str. 245.

[5]) Rozdíl V. c. 2.

[6]) *Vladimirskij-Budanov,* Обзоръ, str. 437.

bylo možno volně nakládati a případně je zciziti; naproti tomu majetek nemovitý (»dědina«), na němž po předcích žily a hospodařily krevní svazky, se z disposice jednotlivé osoby vymykal a v zásadě byl nezcizitelný.

Vedle tohoto základního rozlišení rozeznávali Slované věci movité a nemovité podle jiných vnějších známek. Poněvadž nejobyčejnější movitou věcí v prostém životě slovanském býval dobytek, ustaloval se někde v jeho názvu pojem věcí movitých [srv. na př. srbochorv. blago,[7]) rus. животъ].[8])

U Slovanů, kteří záhy podléhali vlivu práva římského, rozlišují se věci movité a nemovité v právních předpisech dosti záhy. V zákoně vinodolském z r. 1288 zvou se »blago ča se gible i ne gible«;[9]) statut vrbský rozlišuje »blago gibuće« a »stanovúće«.[10]) Statut poljický zná »blago gibuće, blago živo«; nemovitosti jsou »blago negibuće«.[11]) Statut vesprimský nanazývá nemovitosti »blago ležeće«, movitosti pak vyjadřuje opisně »ko bi se van gnalo ali neslo«.[12]) Všechny tyto obraty vyjadřují — někdy sice dosti primitivně — římské rozlišení věcí »bona mobilia a immobilia«.

Rozdíl mezi věcí *hlavní* a *příslušenstvím* míval u dávných Slovanů význam hlavně hospodářský; nicméně také dosti záhy se uplatnil v oboru práva tam, kde se jednalo o příslušenství statků nemovitých. Věci, které byly příslušenstvím, sdílely osud věci hlavní a nesměly od ní býti odlučovány. Prameny české a polské nazývají příslušenství nemovitých statků attinentiae, pertinentiae, utilitates, Srbové a Bulhaři nazývají je правини, u Chorvatů zvalo se *pristojanje*, u Rusů угодя.[13]) Více o tom v § 14.

---

[7]) Viz níže.

[8]) Pskovská soudní listina čl. 76, 84, 86 a j. (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia I., 151 a násl.)

[9]) Čl. 51.

[10]) Čl. 8 části B z let 1483—1599.

[11]) Č. 85.

[12]) Čl. 33. (Citace článků je podle vydání statutů v Mon. h. j., sv. IV.)

[13]) Pěkný doklad o příslušenství podává na př. listina českého knížete Soběslava vyšehradskému kostelu z r. 1130, v níž daruje kníže »reditum quendam, Senaczin, nomine dictum, cum tribus aratris et omnibus appendiciis, *scilicet* hospitibus, edificiis, terris cultis et incultis, viis et inviis, pratis, pascuis, silvis aridis et virentibus, venacionibus, molendinis, piscationibus et cum omni utilitate...«. *Friedrich*, C. D. I., str. 114.

Právo rodinné.

§ 6. O svazku manželském.

V dávných dobách, kdy Slované ještě žili v kultu pohanském, bylo základní jejich rodinnou institucí manželství, založené buď na trvalém svazku jednoho muže s jednou ženou neb jednoho muže s více ženami. Monogamie i polygamie byla jimi uznávána za rovnocenný manželský poměr. Vzájemné vztahy mezi členy rodiny řídily se přirozeně zásadami mravními, měnícími se podle názorů doby; nicméně záhy počal se při svazku manželském uplatňovati též právní obyčej, dodávající manželství ráz poměru právního.

Český kronikář Kosmas sice se zmiňuje, že Slované vůbec neznali původně manželského svazku a žili v pohlavním komunismu;[1]) podobnou zprávu má také letopis Nestorův, jenž o některých plemenech slovanských (Radimičích, Vjatičích, Severjanech) vypráví, že prý »žijí v lese jako zvěř, jedí vše nečisté, studu před otci a snachami nemají a *manželství u nich*

---

[1]) *Kosmas*, lib. I., cap. 3. (zde líčí se báječná doba českých dějin a o Češích se vykládá, že »et ipsa conubia erant illis communia«. Kosmas sám pravdivosti báje nevěřil, podotýkaje v kapitole 13. »et quoniam hec antiquis referentur evenisse temporibus, *utrum sint facta an ficta lectoris iudicio* relinquimus«. Další místo (lib. I., c. 36) týká se sňatku českého knížete Oldřicha s Boženou, dcerou jakéhos Kreziny, při čemž Kosmas vypráví, že »hanc continuo mittens dux tullit in sua nec tamen antiqua solvit conubia, quia tunc temporis, prout cuique placuit, binas vel ternas coniuges habere licuit... vivebant enim quasi bruta animalia *conubia habentes comunia*«. Zde se jedná zjevně o polygamii, kterou autor, katolický kněz, zveličuje slovy »conubia comunia«; kdyby v té době ještě existoval pohlavní komunismus, nemělo by smyslu omezení, že »cuique binas vel ternas coniuges habere licuit«. Třetí místo je obsaženo v t. zv. dekretech Břetislavových z r. 1039, zaznamenaných pouze Kosmou (lib. II., c. 4): Ergo hoc meum et primum sit decretum, ut vestra *conubia*, que actenus habuistis ut lupanaria et ceu brutis animalibus *comunia*, amodo iuxta canonum scita sint legitima, sint privata, sint insolubilia, ita dumtaxat, ut una vir coniuge et coniunx uno viro contenti vivant. Kosmas zde opětně brojí proti polygamii a snadné rozluce manželského svazku (»sint privata, sint insolubilia«); slova »conubia brutis animalibus comunia« jsou jen nadsázkou katolického kněze, jenž v pohanském manželství spatřoval jen zavržitelný svazek. Právem bylo ostatně Sergjějevičem namítnuto, že ani »bruta animalia« nemají »conubia comunia« (Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, 4. vyd., Petrohrad 1910, str. 465 a násl.).

nebývá, nýbrž hry«...[2]) Avšak i když by se připustilo, že v nejstarších dobách vládla mezi Slovany jistá míra pohlavní promiscuity mezi muži a ženami, jak někteří badatelé o tom vykládají, pro dobu historickou lze ztěží uvedeným zprávám přikládati nějakou věrohodnost. Svědčí proti tomu starý název sňatku *svatba,* pol. *swadźba,* v němž je vyjádřen smysl »osvojení«, »osvojiti si«; bylo by rovněž pak těžko vysvětliti si pradávný obyčej slovanský, že žena po smrti manželově jej následovala do hrobu jsouc za tím účelem násilně ze světa zprovozována. Obyčej ten neměl by smyslu, kdyby manželského svazku nebylo a ženy byly společným majetkem všech mužů. Při pohlavním komunismu nerozeznávaly by se také příbuzenské rozdíly, neboť nikdo by neznal, z kterého spojení se zrodil. Zatím však skutečnost ukazuje opak; prastaré slovní výrazy slovanské odlišují přesně jednotlivé příbuzné (otec, matka, syn, dcera, strýc, teta, bratr, sestra, atd.), nepřímo tedy ukazují na stabilitu rodiny a tím i svazku manželského.

Je přirozeno, že v *polygamii* mohl jen žíti ten, jehož hospodářské poměry dopouštěly vydržovati více domácností. Proto polygamie nemohla býti u Slovanů všeobecně rozšířeným zjevem. Přirozené meze kladl tomuto obyčeji rovněž poměr mužského a ženského obyvatelstva, neboť nelze předpokládati, že by u Slovanů ve starých dobách bylo několikráte více žen než mužů. Dále vadilo polygamii u prostého lidu i jeho rodové zřízení; tam, kde existoval rodinný nedíl a více rodin tedy hospodařilo dohromady, nebylo dobře možno, by ženy převyšovaly svým počtem snad několikrát počet mužů. Historické zprávy zmiňují se sice o mnohoženství jak u slovanských knížat a zámožných osob, tak i všeobecně. Tak o Samovi, jenž byl sice cizincem, ale žil po způsobu slovanském, dochoval nám Fredegar ve své kronice zprávu, že měl 12 žen slovanských, jež mu porodily 22 synů a 15 dcer.[3]) Měško Polský, jak zaznamenává kronika Gallova, měl 7 žen, jež všechny propustil, když se ucházel o ruku české Dobravy a přijal křesťanství.[4]) Pomořanský kníže Vartislav měl vedle zákonité ženy 24 soulož-

---

[2]) Viz počátek rus. letopisu Nestorova.

[3]) *Fredegarius,* Chronicon, lib. IV., c. 48 (M. G. H. S. tomus II., Hannover 1888, str. 145).

[4]) *Biełowski,* Monumenta Poloniae historica, sv. I., str. 399.

nice, jichž se veřejně odřekl přijímaje křesťanskou víru.[5]) Znamenitým počtem žen slynul harém ruského knížete Vladimíra Svatého; vedle pěti řádných manželek měl 300 souložnic na Vyšehradě, 300 v Bělehradě a 200 v Berestovu a ještě si dával přiváděti vdané ženy i urostlé dívky.[6]) O nejmenovaném ruském knížeti připomíná Ibn Fadlán, že měl stále kolem sebe 40 souložnic.[7]) Také Slavník, praotec známého rodu českého, byl prý obklopen zástupem žen.[8]) Kosmas vůbec mluví o mnohoženství u Čechů jako o běžném obyčeji: každému prý bylo dovoleno míti dvě až tři ženy, podle toho, jak mu bylo libo.[9]) Podobně u Pomořanů vytýká bamberský biskup Otto libovůli v mnohoženství a nařizuje, by každý, než přijme křest, vyvolil si ze svých žen, kterou má nejraději, a ostatní propustil.[10]) O Polácích praví zase arabský spisovatel Al. Bekri, že u jednoho muže bývalo dvacet i více žen.[11]) Podobně i jiní spisovatelé arabští (na př. Ibrahim, Ibn Jakub, Masudi) zmiňují se o mnohoženství u Slovanů.[12]) U Chorvatů dokazuje mnohoženství výtka, kterou udělil papež Štěpán VI. r. 886 biskupu ninskému Theodosiovi; biskup dovoloval totiž Chorvatům, by si brali po dvou ženách.[13]) Také u Bulharů, jak dosvědčují odpovědi, které jim zaslal k jejich žádosti papež Mikuláš I. r. 866, bylo obyčejem míti dvě manželky.[14]) Stejně tak se vyskytovalo mnohoženství u Srbů; ukazuje to usnesení kapitoly města Ko-

---

[5]) *Herbord*, Dialogus de Ottone, lib. II., c. 22 (*Bielowski*, Monumenta Pol. historica, sv. II., Lvov 1872, str. 84).

[6]) Ruský letopis k r. 980.

[7]) *Garkavi*, Сказанія, str. 101.

[8]) *Bruno*, Vita Adalberti 1: Slawnik cum feminarum turba (Fontes I., l. c.).

[9]) Viz citát na str. 39.

[10]) *Herbord*, Dialogus de Ottone, l. II., c. 18; podobně *Ebbo*, Vita Ottonis, l. II., c. 12.

[11]) *Garkavi*, Сказанія, str. 177.

[12]) *Chvolson*, Извѣстія, str. 30, *Westberg*, Коментаріи, str. 151.

[13]) *Rački*, Documenta, 186.

[14]) *D. Dečev*, Responsa Nicolai papae, I. ad consulta Bulgarorum anno 866 (Sofia 1922), čl. 51: Si liceat uno tempore *habere duas uxores*, exquiritis... Na věci ničeho nemění, že v té době dobyvatelé Bulhaři, původu uralsko-altajského, ještě s podmaněným obyvatelstvem slovanským nesplynuli; obyčej bigamie byl dovolen, takže není důvodu předpokládati, že by se týkal jen Bulharů a slovanské obyvatelstvo se ho stranilo.

toru (z r. 1255), že »bigami« nemají býti připuštěni k hodnosti duchovní, ježto věc ta působí pohoršení.[15]) Křesťanství vůbec jen velmi zvolna a s obtížemi vykořeňovalo u Slovanů zmíněný obyčej, jenž se vyskytoval nejen mezi lidem, nýbrž i u kleru, který měl šířiti novou víru.[16]) Byloť jim mnohoženství tak přirozené, že ještě dlouho po zavedení křesťanství se nemohli s ním rozloučiti. U Poláků udržovalo se jako faktický stav ještě v XVI. stol.,[17]) stejně tak i u Jihoslovanů, jak dosvědčují předpisy, zakazující polygamii pod pohrůžkou přísného trestu.[18]) Ničím jiným, než zbytkem polygamie, byl také konkubinát pánů s otrokyněmi, vyskytující se hojně na Rusi.[19])

[15]) *Smičiklas*, Codex diplomaticus, IV., č. 516, str. 599: Nos quidem... ecclesiae sancti Tryphonis capitulum... sic de iure procuravimus ordinare, ut *bigami* aut coniugati vel de saeculi conditione ad sacrum ordinem non promoveantur...

[16]) Srv. zprávu kardinála Quidona, kterou podal jakožto legát papeži r. 1143: In *tota* eciam Boemia et Morauia *bigamos* et viduarum et repudiatarum maritos in *clero inventos* deposuimus et ab omni altaris ministerio semotos permanere statuimus... Similiter eiusdem ecclesie (scil. Pragensis) decanum Petrum a decania... alienavimus... quia *trigamus* erat... (*Friedrich*, C. D. I., str. 138). Totéž vysvítá z usnesení synody ve Splitu v r. 824: Quod si sacerdos incontinenter *primam*, quam sortitus, teneat uxorem, propter ipsam continentiam separetur a consortio cellae. Si vero *aliam* duxerit, excomunicetur (*Rački*, Documenta, str. 192). Podobně píše papež Alexander III. svému legátu Gerardovi v l. 1168—1170: Super eo, quod a nobis tua fraternitas requisivit, quid faciendum sit de *bigamis*... respondemus, quod et ordinatores... et *ordinati*, si ad sacros ordines promoti fuerint, eiusdem debent ordinibus omnino privari... (*Smičiklas*, C. D., II., 122).

[17]) *Dąbkowski*, Prawo prywatne polskie, t. I. (Lvov 1910), str. 335. Také III. litevský statut z r. 1588 (rozdíl V., čl. 22) ukazuje na mnohoženství: § 4. takze ješliby się pokazało za przypozwaniem do sądu Grodzkiego, że by kto żónę swoję ślubną żywą mając, drúgą poial, ten niczym innym iedno gardlem ma bydż karan, takze i żona takowa, ieśliby wiedzac o drugiey żenie iego żywey, za mąż za niego poiżła, takowemuz karaniu podlegaia.

[18]) Srv. statut splitský z r. 1348, čl. 14: Tempore domini Petro Memo captum fuit, quod si quis habuerit uxorem et aliam sumpserit, potestas seu comes habeant licentiam et libertatem puniendi quoscumque *uxoratos aliam uxorem accipientes* pro libito sue volutatis; uhersko-chorvatský zákonný čl. 36: 1599 zmiňuje se, že inter cetera peccata et enormia facinora, quae in hoc regno Ungariae ac in *Sclavonia vigent*, illud etiam non posterum est, quod sint nonuli, qui... vel *plures* quam unam *uxores* ducunt, vel autem... relicta aut interempta prima, alteram superinducunt. Pachatelé mají býti potrestáni ztrátou hrdla i majetku. (*Mažuranić*, Prinosi, str. 297.)

[19]) *Hruševskyj*, История Украини-Руси, sv. III. 2. vyd. Lvov 1905, str. 386.

Jak samy však historické zprávy napovídají,[20]) nebylo ani při polygamii postavení všech žen u Slovanů v takovémto poměru stejné; jen některé z nich byly manželkami, případně jen jedna, kdežto ostatní byly pouhými *souložnicemi*. Rozdílu tomu nasvědčuje též terminologie, jež nám dochovala pro souložnice zvláštní názvy, které prozrazují odchylné jejich postavení naproti pravým manželkám; slova jako inóca (jiná druhá žena vedle první), наложница, hotimica, hotnica, поводница (v nomokanonu), посадьница, обножня (starorus.) nepodávají pochybností, že běží o poměr — třebas trvalý —, jejž muž založil pouze libidinis causa a nikoliv jako řádné manželství, jehož cílem jest vznik rodiny. Ba ani tam, kde latinské prameny uvádějí jen všeobecně plures »uxores« u Slovanů, není třeba věc bráti doslovně; slovem »uxores« mohly se rozuměti nejen pravé manželky, nýbrž i souložnice.

Třebas bychom uváděli ještě další doklady o polygamii u Slovanů,[21]) nemohlo by to ničeho změniti na výše uvedených důvodech, jež mluví pro výjimečnost polygamie u Slovanů; pravidlem byl poměr *monogamický*. Názor ten také převládá v odborné literatuře.[22])

Vědeckými badateli byla rovněž probírána otázka, zdali existovala mezi pohanskými Slovany *polyandrie*, tudíž takový útvar vzájemného spolužití, že by jedna žena měla trvale více mužů. Jako přežitek takového stavu bývá uváděno снохачество (česky řeklo by se »snacháctví«), vyskytující se u Rusů a místy též u Slovanů jižních. Nepěkný tento zvyk spočívá v tom, že otec oženiv předem nedospělého syna, žije zatím manželsky se snachou, pokud syn nenabude dospělosti. O dávnosti tohoto obyčeje není pochybnosti; zmiňuje se o něm již Nestor[23]) a také t. zv. církevní ústav Jaroslavův, který naň stanoví dokonce vysoký trest peněžitý.[24]) Avšak sluší uvážiti, do jaké

---

[20]) Srv. zprávy na str. 40 a násl., kde se rozlišují manželky a souložnice.

[21]) Srv. *Niederle*, Ž. S. S., sv. I., 1, str. 98 a násl. v textu i v poznámkách.

[22]) Srv. *Niederle*, Ž. S. S. op. c., str. 98, *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 78, *Abraham*, Zawarcie małżeństwa w pierwotnem pravie polskiem (Lvov 1925), str. 15, *Sergějějevič*, **Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права**, str. 468, *Blagojev*, **Исторія на българското право** (Sofia 1929, část II.—IV.), str. 22 a j.

[23]) Srv. str. 39.

[24]) Srv. Čl. 22. širší redakce ústavu velikého knížete Jaroslava. Jiný ru-

míry může býti považován za polyandrii. Po té stránce jest míti za rozhodnou jedině okolnost skutečného soužití tělesného, v kterémž případě pak snacháctví po dobu nedospělosti manželovy jest poměrem *monoandrickým*, arci zvrhlým (tchán žije se snachou); když pak vlastní manžel pohlavně dospěje, odpadá důvod tohoto obyčeje a soužití tchánovo se snachou zaniká (neb aspoň má zaniknouti), takže žena žije zase jen s jedním (vlastním) mužem. Proto po našem názoru ruský obyčej »snochačestvo« dostatečného dokladu pro polyandrii u pohanských Slovanů neposkytuje.[25])

Dotkneme se také otázky, zdali pohanští Slované, při volbě svých manželek přihlíželi k jistým *překážkám* manželským. Nějaké obyčejové normy, jež by zapovídala manželské soužití mezi dvěma osobami různého pohlaví pro určitou příčinu, samozřejmě u nich nebylo. Ba některé zprávy historické by spíše mluvily pro naprostou volnost po této stránce. Životopisec sv. Vojtěcha Bruno na př. vykládá o Slovanech v Čechách, že »populus erat dure cervicis, servus libidinum factus, *miscebantur cum cognatis* sine lege cum uxoribus multis«.[26]) Podle toho nebylo jim pokrevní příbuzenství nijak překážkou manželského soužití. Totéž vyplývá ze zprávy Nestorovy o Radimičích, Vjatičích i Severjanech, kterou jsme již výše uvedli.[27]) Avšak týž Nestor vykládá dále o Polanech, že prý šetřili studu vůči snachám, sestrám i matkám a snachy vůči

---

kopis stanoví trest 100 hřiven ve prospěch *biskupův* (čl. 19). Oba jsou otištěny u *Beneševiče*, Сборникъ памятниковъ по исторіи церковного права, Petrohrad 1915, str. 78 a násl. Předpis ten není arci originálního původu, nýbrž parafrasí byzantského zákoníku Eklogy (čl. 33. XVII. titulu) jako celá řada jiných předpisů Jaroslavova ústavu.

[25]) Nejnověji obrátil pozornost k snacháctví jakožto přežitku polyandrie u Slovanů Jan *Adamus* v práci Uwagi o pierwotnem małżeństwie polskiem i słowiańskiem, uveřejněné v díle Pamiętnik historycznoprawny, t. IV., seš. 1, jež vydává Przemysław Dąbkowski (ve Lvově, 1927), jenž snaží se najíti souvislost mezi zmíněným obyčejem a Kosmovými i jinými zprávami o pohlavním komunismu.

[26]) *Fontes* I. 275. Totéž napovídá i zákaz opatovického homiliáře (ed. *Hecht* v Beiträge zur Geschichte Böhmes, Abt. I. Band I, Praha 1863, str. 22) »ut nullus ad proximan sui sanguinis accedat«. U Pomořanů zapověděl biskup Otto (srv. *Ebbo*, Vita Ottonis, l. II. c. 12) »ne quis commatrem suam ducat in uxorem, neque propriam cognatam suam usque in sextam et septimam generationem«.

[27]) Viz str. 39.

švagrům i tchánům. Nestorovi tu zřejmě tanuli na mysli »krvoměšci« (αἱμομῖκται), jak je vytýkala byzantská Ekloga (v čl. 33, XVII. titulu), obsažená v nomokanonu, který každý vzdělanější mnich znal jako běžnou pomůcku. Polané podle toho krvoměšci nebyli a sňatkům v linii přímé i pobočné v blízkých stupních, ba i mezi osobami sešvagřenými se vyhýbali, vědouce, že spojení takové je nezdravé; příbuzenství a švagrovství bylo jim tedy manželskou překážkou.

Avšak nehledíc k tomu, jsou i jiné důvody, jež nasvědčují, že pohanští Slované se pravidelně příbuzenským sňatkům vyhýbali. Jsou to především původní formy sňatku únos i koupě. Oba tyto způsoby předpokládají nabytí ženy cizí; ženu, která by žila se ženichem v jednom příbuzenském svazku, nebylo by třeba ani unášeti ani kupovati. Dále nesluší přehlížeti odpor, který doposud u některých národů slovanských proti sňatku mezi příbuznými v lidu velmi silně vládne. U Jihoslovanů, jak svědčí sebraný materiál lidopisný, považují se sňatky příbuzných ještě v 7. stupni pobočné linie za krvesmilstvo, ač podle předpisů pravoslavné církve jsou zcela přípustny. Lidový obyčej je zde přísnější než zásady církevní a různé pokusy, jimiž se mělo lidu dokazovati, že normy církevní jsou správné, míjely se nadobro s kladným výsledkem.[28])

Uvážíme-li tyto skutečnosti, dospějeme k názoru, že výše uvedené zprávy, že se Slované při svých sňatcích na příbuzenské poměry neohlíželi, nelze bráti za nějaké obecné pravidlo; byla to spíše výjimka, kde se něco takového dálo. Příbuzenství nebylo arci v dobách pohanských u Slovanů ani impedimentum dirimens, ježto manželství takových osob zůstávalo v platnosti, ani impediens, ježto o »dovolenosti« takového svazku nemohlo býti řeči, avšak byla to okolnost, která slovanskému pohanovi vadila, že se raději sňatkům takového druhu vyhnul v zájmu zdravého potomstva. Jiné překážky manželské, jež jsou známy právu církevnímu, počaly se uplatňovati mezi Slovany teprve po přijetí křesťanství a to ještě s velkými nesnázemi, plynoucími z houževnatého odporu lidu, setrvávajícího při starých názorech na svazek manželský (na př. impedimentum raptus).

---

[28]) *Marinov*, Жива старина (Rusčuk 1894), sv. IV. str. 150 a násl.

§ 7. Forma sňatku.

Prvotní a nejstarší způsob, jímž si pohanští Slované opatřovali manželky, byl *únos*. Nebyl to akt právní, nýbrž akt násilí, kterým rodině uneseného děvčete bylo způsobeno těžké příkoří, jež bylo nutno podle tehdejšího nazírání stihati krevní mstou.

Historické zprávy o únosu žen u Slovanů jsou dosti hojné. Podle zprávy Nestorovy unášeli ženy Radimiči, Vjatiči a Severjané;[1]) totéž také zaznamenal dotyčný kronikář o Děrevljanech, kteří prý unášeli ženy obyčejně u vody, t. j. pravděpodobně, když šly čerpati vodu.[2]) Předpis čl. 1. církevního ústavu knížete Jaroslava hrozil únoscům žen peněžitou pokutou, jejíž výše závisela od společenského postavení ženy.[3]) Také listina smolenského knížete Rostislava Mstislaviče a biskupa Manuila (z r. 1150) zabývá se únosem, přikazujíc jej do soudní pravomoci biskupa.[4]) V Polsku, jak svědčí ustanovení synody ve Vratislavi v r. 1248, bylo papežským legátem Jakubem vytýkáno, že »raptus virginum in istis partibus frequencius debito attemptetur«;[5]) ba dokonce ještě v XV. století nebyl v Polsku únos ženy nic neobyčejného. Unášeny byly jak svobodné, tak i vdané ženy.[6]) O Pomořanech vypráví Herbord, že si brali za manželky ženy unesené na vojně.[7]) Také o Češích záhy zaznamenává historie zprávy, že unášeli ženy; sám český kníže Břetislav unesl Juditu, dceru schweinfurtského markrabí Jindřicha, by ji pojal za manželku. Obyčeje toho se však držel i prostý lid; opatovický homiliář ze XII. stol. výslovně připomíná »omnibus denunciate, ut nullus uxorem accipiat, nisi ce-

---

[1]) Srv. počátek letopisu Nestorova (v Erbenově čes. vydání kap. X).

[2]) *Tamže.*

[3]) *Beneševič*, op. cit., str. 78.

[4]) *Tamže*, str. 104.

[5]) *Helzel*, Starodawne prawa polskiego pomniki, I., str. 355, § 18.

[6]) *Dąbkowski*, op. cit., sv. I. str. 341, kde citovaný doklady z Agz., k nimž druží se též zajímavý doklad o únosu Arménky v r. 1427 (Agz. IX. č. XXVIII), v němž lvovští Arméni si stěžují, že Nicolaus Zassowsky ... irruens in curiam atque domum relicte Gregorii, militis Armenicalis defuncti, filiam ipsius, virginem ... sponsatam per violenciam, irreverenter, contra voluntatem *eius cepit, rapuit et eam impie secum duxit.*

[7]) *Herbordi*, Dialogus de Ottone, l. II. c. 28.

lebratis nuptiis. Raptum omnibus modis prohibete«.[8]) Udržující se obyčej unášeti ženy dokazuje též kniha Rožmberská, předpisující, že »z únosby« byl »trój pohon«,[9]) podobně jako Řád práva zemského (ordo judicii terrae), jenž za únos stanovil krutý trest stětí hlavy vinníkovy; stal-li se únos se souhlasem ženy, měla i ona stejným trestem svůj poklesek odpykati.[10]) O Chorvatech dosvědčuje zas zápis Splitʼana Lukaria ze XIV. stol., že po smrti krále Zvonimíra (1090) přepadali přímořská města, kde loupili ženy vdané i svobodné dívky, takže se raději neodvažovaly ani z města vycházeti.[11]) Nehledíc k těmto i jiným zákazům, bylo unášení žen mezi Slovany tak zakořeněným zvykem, že se dochovalo v živosti u některých národů slovanských do poslední doby (na Balkáně »otmica«), nebo aspoň v symbolických přežitcích, zřejmě ukazujících na někdejší únos (na Rusi).[12])

Obyčej unášeti ženy, jakožto akt násilí, nemohl samozřejmě obecně převládati ve spořádané organisaci společenské a proto se záhy vyvinula nová forma sňatku, založená na dohodě mezi zúčastněnými rodinami a to sňatek koupí. Koupě ženy byla pohanskému nazírání zcela přirozenou; bylotʼ postavení žen velmi nízké a naprosto vzdáleno nějaké rovnoprávnosti s muži. Sňatek koupí znali již staří národové, na př. Řekové, u nichž panna byla básnicky zvána *ἀλφεσίβοια* odtud, že svou hodnotou vynesla (rodičům) dobytek;[13]) cena, kterou za ženu byla skutečně placena, zvala se *ἕδνον. ἐέδνον*. Podobně u Ří-

[8]) Opatovický homiliář (ed. *Hecht*), str. 22.

[9]) Čl. 183 (vyd. Brandlovo).

[10]) C. J. B. sv. II., část 2. str. 248 a násl.

[11]) Zápis ten dochoval se v rukopisu Dr. Šimona Ljubavce ze XVII. věku a otiskl jej *Šišić*, Priručnik izvora hrvatske historije, díl I., část I. (do r. 1107), Záhřeb 1914, str. 321: Zuonimirus rex ultimus Croatorum obiit anno domini M X C. Post mortem eius Croates multa mala committebant inter se pugnantes et predantes, et etiam delugibant civitates maritimas facientes eis damma et vituperia non modica rapientes eorum mulieres et filias, ita quod de civitatibus non audeant exire.

[12]) Srv. o tom literaturu uvedenou *Niederlem*, Ž. S. S. I. 1, str. 72, dále *Piprek*, Slavische Brautmerbungs — und Hochzeitsgebräuche, Stuttgart 1914, str. 155 a násl., *Abraham*, op. cit., str. 67 a násl. U Morlaků na Rusi se rovněž konávaly do nedávna obřadné únosy. *A. Jefimenko*, Обычное право, Moskva 1884, str. 69.

[13]) Srv. obdobný název u Rusů »кунка« (že vynesla rodičům »kuny«). Srv. str. 50.

manů obyčejná forma sňatku coemptio (obrazná koupě ženy mužem per aes et libram) ukazuje zřetelně na někdejší skutečnou koupi. O Germánech praví Tacitus, že není u nich obyčejem, by manželka přinášela véno mužovi, nýbrž že věno platí manželce manžel a sice hlavně v dobytku.[14]) Ženu si musil manžel koupiti a proto za ni platil rodičům trhovou cenu, která u starých Germánů byla zvána podobným výrazem jako u Řeků: starohornoněm. *widamo*, staroangl. *weotuma*, burgund. *wittemo* (»quod maritus dedit«); u Slovanů slula *věno*. »Provdání« ženy bylo tudíž jejím prodejem rodině manželově;[15]) tento prodej byl pak jednáním právním, jehož základní části se ustálily zachováváním obvyklého právního obyčeje.

Přímých zpráv, že pohanští Slované zakládali manželský svazek koupí, není mnoho; pokud se pak týče postupu, jakého při tom šetřili, nemáme zpráv vůbec. Nicméně v právních obyčejích, které se ještě doposud mezi slovanským lidem při svatbách zachovávají, dá se zachytiti aspoň odlesk někdejších pohanských řádů, jež při koupi manželky byly pravděpodobně obvyklými. O věnu jakožto kupní ceně za ženu u Slovanů podává zajímavou zprávu Al Bekri vykládaje: »Věno jest u Slovanů velmi velké a obyčeje jejich v této věci jsou podobny obyčejům Berberů (tito si ženy kupovali). Když se některému člověku narodí dvě nebo tři dcery, jsou tyto příčinou, že zbohatne. Pakli má dva syny, zchudne.« O družině polského knížete Měška († 992) zachoval nám tuto zprávu: »Narodí-li se některému družinníkovi dítě, dostává od doby jeho narození plat na jeho vychování... Když chlapec doroste, ožení jej kníže a zaplatí za něj věno otci nevěstinu. Když dívka dospěje, kníže jí opatří muže a dá věno jejímu otci.«[16]) Takové »věno« dostal též podle zprávy Nestorovy ruský kníže Jaroslav za svoji sestru, když ji provdal za polského knížete Kazimíra; přijal prý tenkráte od Kazimíra 800 lidí, které před tím zajal Boleslav, zvítěziv nad Jaroslavem.[17]) Na Pomořansku bylo obyče-

---

[14]) Tacitus, Germania, c. 18.

[15]) *Schrader-Nefring*, Reallexicon I., str. 161 a násl. *Amira* v díle Grundriss des germanischen Rechts, 3. vyd. Strassburg 1913, str. 178 má v té věci odchylné stanovisko; nemluví o prodeji nevěsty, nýbrž o jejím darování (Vergabung), ovšem s povinností ženichovou dáti dar vzájemný.

[16]) *Westberg*, Коментарiи, str. 145 a 146.

[17]) Viz str. 29.

jem kupovati si manželku ještě ve XIII. stol., jak svědčí dohoda krystborská z r. 1249, kde Prusové mezi jiným slíbili, »quod nullus eorum de cetero filiam suam vendet alteri matrimonio copulandam, et quod nullus uxorem emet filio vel sibi«.[18]) Dohoda týká se arci Prusů, nicméně možno ji považovati i za nepřímé svědectví pro porobené baltické Slovany a při nejmenším aspoň za symptom společenských řádů, od nichž nejbližší sousedé slovanští sotva as byli daleko. Uváží-li se pak, že ještě v nové době na př. u Rusů, Srbů a Bulharů se za nevěsty jejich rodičům skutečně platilo a místy snad i dnes platí, nelze nijak uvedené zprávy bráti v pochybnost, nýbrž nutno předpokládati, že sňatky koupí žen jsou i u Slovanů prastarým pohanským obyčejem.[19])

Chceme-li se pokusiti o to, bychom podali aspoň přibližný obraz pohanské koupě ženy za manželku na podkladě žijících právních obyčejů, nutno vycházeti z toho předpokladu, že v primitivních poměrech, v nichž pohanští Slované žili, kupní smlouva, jejímž předmětem byla žena, nemohla vykazovati snad nějaké podstatné rozdíly od kupní smlouvy, v níž šlo o kteroukoliv jinou věc, náležející k obvyklým potřebám života. Tu pak předem nutno vymeziti, které osoby byly v příslušném právním jednání *smluvními stranami.*

Již z povahy věci vyplývá, že nevěsta při sňatku koupí nebyla smluvní stranou; bylať předmětem koupě. Avšak nebyl jí ani ženich; při zádružném zřízení slovanském neměl vlastního jmění a se společným jměním rodinného nedílu, pokud výslovně k tomu nebyl zmocněn, nemohl o své vůli nakládati, tedy také nic kupovati. Proto také souhlas obou nastávajících manželů o smlouvě — na rozdíl od práva římského — neměl zásadně právního významu. Stranami, na jichž souhlasu záleželo, zdali se smlouva uskuteční, byly jenom rodiny snoubenců,

---

[18]) *Philippi*, Preussisches Urkundenbuch, I., Nro 218, *Abraham*, op. cit., str. 88.

[19]) Srovnej o tom četné doklady u *Jakuškina*, Обычное право, sv. II. Jaroslav 1896, str. 467, kde uvedena řada prací, jež jednají o koupí nevěst u Rusů; placený peníz se tam nazývá кладка, выводныя деньги, калымъ. Co do Srbů a Bulharů srv. naši práci »Jihoslovanské právo soukromé ve světle právních obyčejů, Praha 1926, str. 110 a násl. Bulhaři zovou plat za ženu »otcovským právem« (бащино право, бащина правдина, баба-хакѫ neb agъrluk (агърлѫкъ), »věnčanina«.

které ovšem v právním jednání vystupovaly buď svými řádnými zástupci, t. j. náčelníky rodin nebo plnomocníky jinými. Právní obyčeje, jež se dochovaly, tuto skutečnost plně potvrzují; o koupi nevěsty, hlavně o výši kupní ceny vyjednávají buď otcové neb zádružní starostové; jiní plnomocníci často se vyskytují na straně ženichově. Je to přirozené, ježto rodině ženichově připadla úloha dáti ke smlouvě popud, takže se zřetelem k možnému odmítnutí bylo aktem opatrnosti vyslati aspoň předem prostředníka; mimo to jí připadal úkol zaplatiti kupní cenu, takže velmi často bylo radno použíti k jednání osob v tom zběhlých a zkušených. Bylo tomu tak podobně u Řeků, kde jménem rodu ženichova vystupoval prostředník zvaný *παράνυμφος* nebo *μεσσίτης*, u Římanů pak pronubus, kteří byli »in nuptiis mediatores«.[20]) Tito prostředníci zovou se v obyčejovém právu slovanském slovy *svat, starosta, starejší* (u Slováků), *prosci, snuboki, strojnici* (u Srbochorvatů a Černohorců), *godežari, godežnici* (u Bulharů),[21]) сватъ (u Rusů); poněvadž některé z uvedených výrazů (svat, starosta) jsou praslovanské a vzájemné jednání pravděpodobně slulo *svatanъje*, jak nasvědčuje ruské сватать (ся) a polské *swatać sie*, není důvodu k pochybnostem o dávném původu tohoto zřízení.

Kupní cenou, která jak výše uvedeno, zvala se *věno*, mohly býti jenom věci movité; nemovitosti byly ze zcizování vyloučeny. Proto jako »věno« bylo dáváno obilí, dobytek, plátno, kožichy, u bohatých rodin též otroci; u starých Rusů již platili hlavně kožichy kuními, pročež kupovaná dívka se nazývala куна. Sňatek kupem nebyl tudíž přísně vzato smlouvou kupní, při níž jsou cenou trhovou jenom peníze, nýbrž spíše smlouvou směnnou; teprve v pozdější době, kdy počalo se mezi Slovany užívati jistých předmětů jako platidel (na př. plátna) a konečně též peněz, přizpůsobily se k tomu i jejich právní obyčeje a za ženu se platila určitá suma peněžitá (byť i s vedlejším plněním předmětů jiných), takže teprve v tomto pří-

[20]) V dubrovnickém statutu, l. III. c. 56 se vyskytuje název *missita*, zřejmě z řeckého *μεσσίτης*.

[21]) Uvedené výrazy viz *Piprek*, op. cit., v příslušných oddílech jakož i v našem spise, Jihoslovanské právo soukromé ve světle právních obyčejů (Praha 1926), str. 109. Viz též *Jakuškin*, op. cit., str. 467, kde uvedena díla, týkající se »svatovstva«.

padě vznikala pravá smlouva kupní. V dávných dobách arci se nečinilo u Slovanů tak přesných rozdílů. Výše kupní ceny řídila se přirozeně podle zámožnosti rodin ženicha i nevěsty; avšak i u chudých rodin, bylo as dosti požadováno, jak svědčí připomenutá již zpráva Al Bekriho i zkušenosti z práva obyčejového; nezřídka totiž vyskytly se případy, že se žádalo tolik, že mladí muži z chudších rodin se vůbec nemohli oženiti. Zjev ten bylo možno pozorovati ještě nedávno u Srbů a Bulharů, kde pod titulem »otcovského práva« »věnčaniny« (bulh.) neb agъrluku (z tur.) bylo nutno za nevěstu platiti vysoké peněžité částky vedle řady jiných věcí; také u Rusů dosahovala kupní cena (кладка, выводъ) v XIX. stol. až 200 rublů.[22]) Ba dokonce nechybějí ani případy, že děvče bylo téměř vydraženo, byvši zaslíbeno rodině toho ženicha, která nabídla nejvíce.[23])

Je samozřejmo, že k vlastní smlouvě kupní nedocházelo ihned, nýbrž teprve po předchozím dotazu u rodiny nevěstiny, při němž šlo jak o zásadní ochotu k smlouvě, tak o výši požadované ceny kupní, která v momentu smlouvy musila býti již pretium *certum*. Pro toto přípravné jednání užívá se v lidových obyčejích ruských starého slova сватанie, jež značí »ucházeti se« (o ženu);[24]) není také jistě nějakou náhodou, že se tento akt vyskytuje v lidových obyčejích všech národů slovanských, byť s různými obměnami, avšak vždy pod jménem, ukazujícím na touž věc: rozgládiny, pečogládiny (malorusky), suhlády, smotriny (bělorusky), usuglady, смотрѣньє (rusky), oględziny (uogadziny, též zwiady, poseliny, polsky), vyhlady, huglědy (u Srbů lužických), prezvedy, dovedy (u Slováků, též priepačky), ogled, zagled (u Srbů a Chorvatů), сгледа, сгледка, сглеждане, оглед (bulharsky, též испитване, одумване) Do podrobného rozboru obyčejového materiálu se není třeba ani pouštěti, ježto termíny mluví zcela jasně ukazujíce jednak na společný původ, jednak že šlo o to, by se zjistila možnost smlouvy (věc »obhlédla«).

Vlastní akt svatební, jak z povahy kupní smlouvy plyne, záležel jednak v platném uzavření smlouvy, jednak ve splnění povinností, které strany tím na sebe převzaly. Nějakého zvlášt-

[22]) *Piprek*, op. cit., str. 4, 152.
[23]) *Jefimenko*, op. cit., str. 71.
[24]) *Piprek*, op. cit., str. 5; odtud čerpány i ostatní uvedené termíny.

ního pojmenování smlouva, kterou se kupovala žena, pravděpodobně neměla; prostě se snad říkalo сговоръ, t. j. smlouva. Nic jiného také neznamenají výrazy, které se nám dochovaly v lidových obyčejích, jako сговоръ, смолвины (rus.), умовины, змовины (malor.), сговоры (bělorus.), zmówiny (pol.), námluvy (čes.), smluvy (u Slováků), ugovor (srbochorv. i bulh.), годежь (bulh.). Primitivním poměrům dávných Slovanů pojmenování takové zcela postačovalo a ani nebylo třeba zvláštního odlišení, když na sňatek nazírali jako na prostý trh.

Smlouva byla sjednána, jakmile obě smluvní strany vyslovily souhlas (»smluvily«, »dohovořily se«); pravidlem bývali přítomni též svědkové, třebas k platnosti smlouvy nebylo jich třeba. Je samozřejmo, že smlouva byla pouze ústní. Jak svědčí obyčeje, jichž se šetřilo při smlouvách vůbec i obyčeje při lidových svatbách, bývalo již v dávných dobách pravidelným zvykem, že smluvní strany daly i zevně výraz tomu, že moment vzniku smlouvy nastal. Podávaly si ruce nebo jimi prudce o sebe udeřily. Obyčej ten jest tak všeobecný, že nemůže býti považován než za přežitek starých dob a má také téměř u všech Slovanů stejný název: u Rusů заручины, заручeнье, руковины, рукодайны, u Poláků zaręczyny, rękowiny, zrękowiny, u Slováků rukoviny, rukodanky, u Srbochorvatů zaruke a j.; u Bulharů na to ukazuje název обручение, jenž později dostal význam řeckého *μνηστεία*. Všechny uvedené výrazy znamenají »chápati se za ruce«; bylo-li rukama o sebe udeřeno, říká se tomu u Rusů »рукобитье« (»rukobití«).

Když smlouva byla takto dovršena, nadešla oběma stranám povinnost ji splniti; tedy rodině ženichově zaplatiti trhovou cenu a rodině nevěstině vydati děvče, což tvořilo druhou hlavní etapu sňatku kupem. Odevzdání děvčete dálo se *tradicí*, jež byla obřadného rázu. Že pohanští Slované nazírali na tento akt jako na pouhé odevzdání koupené věci, dokazují příslušné výrazy, jako čes. *vdáti* (sloven. vydati), *otdati za muž* (na př. u Husa) nebo *otdati* v manželství csl. отъдати за мѫжь (také staročes. otdati = provdati; na př. »oddaj mě za takéhoto sluhu tvého« nebo »jemu pannu otdachu« z Passionálu), rus. отдать, выдать; muž si ženu odvádí — tohoto označení užívali Indoevropané od nejstarších časů (lat. *uxorem ducere* atd.); odtud také v staré ruštině název manželky »водимая« (t. j. »vedená«). Také názvy, čerpané z lidových obyčejů slo-

vanských jako *zdawiny* (malorus., pol.), *vdavky* (čes.), *šdávanky* (u Slováků), *zdavanje, davki* (u Srbů a Chorvatů), zřetelně ukazují na akt odevzdání a různé obřady, jež se pod uvedenými názvy v lidových obyčejích vyskytují, nejsou než obřadnými akty tradičními, jež sahají svým původem pravděpodobně ještě do dob pohanských.[25])

Spolu s tradicí ženy neb krátce po ní byly odevzdávány do rodiny manželovy věci, bez nichž se dobře obejíti nemohla, jež byly její výbavou. Tak aspoň bychom vykládali zprávu Nestorovu o Poljanech, v níž se praví, že nevěstu přivádějí večer do domu ženichova a druhý den přinášejí, co jí dali (что по ней вдадуче).[26]) Výbava ta pravděpodobně se zvala praslovansky *rucho* (ruchlo) a snad její hodnota mívala — ovšem vedle společenského postavení — právě vliv na výši kupní ceny.

Provedením obřadné tradice vstupovala žena do rodiny manželovy; měla-li býti však považována za manželku některého příslušníka rodiny, bylo třeba, by nastalo skutečné tělesné soužití. Jím vznikal teprve mezi konkretními dvěma osobami manželský poměr. Bylo tomu tak na př. u starých Germánů, jichž národní právo požadovalo, by soulož byla provedena před svědky[27]) nebo aspoň by novomanželé se rozpásali a ulehli pod společnou přikrývkou. Podobný zvyk nacházíme v lidových obyčejích slovanských; téměř u všech slovanských národů zakončuje se svatba obřadem slavnostního uvedení novomanželů do ložnice, kde jsou novomanželé povinni ulehnouti před svědky

---

[25]) Popis zmíněných obřadů viz *Niederle*, Ž. S. S. I. 1, str. 78 a násl.

[26]) Letopis Nestorův: Поляне... брачныи обычаи имяху: не хожаше женихъ по невѣсту, но привожаху вечеръ а заутра приношаху, что на ней вдадуче. (u Erbena, kap. X. je to přeloženo, že přinášejí její věno). Větu ovšem možno vykládati také tak, že »ráno přinesli (z domu ženichova otci nevěsty) kupní cenu«. Našemu výkladu zas nasvědčují právní obyčeje, kde »rucho« se odvádí po svatbě nebo sice též před svatbou, ale často se ponechává v obalu až post copulam carnalem. *Vladimirskij Budanov*, Обзоръ, str. 350 dovozuje z uvedeného místa novou, třetí formu sňatku, kde kupní cena odpadla a žena jako subjekt práva dostala věno. Stěží však by bylo možno předpokládati, že by u jednoho kmene byly právní obyčeje do té míry pokročilé, že by koupě žen nebylo, kdežto ostatní kmeny nejbližšího sousedství by žily podle vyprávění Nestorova »zvířecím způsobem«. Také obyčeje, jež se při svatbách dosud zachovávají, nepotvrzují uvedený náhled; kupní cena se platí při sebe chudší neb bohatší výbavě. O tom srv. dále str. 60 a násl.

[27]) *Amira*, Grundriss des Germanischen Rechts, 3. vyd., Strassburg 1913, str. 179.

na svatební lože, případně i tělesný akt v přítomnosti svědků odbyti (u Malorusů).[28]) Specifické pojmenování, jež tento obřad osvědčování soulože má (u Poláků *pokładziny*, *pokładanie*, u Rusů покладины, a Srbů слагање, слагати, ићи на појатакь u Slováků *ukladanije*, u Huculů заводины у комору) prozrazuje zřetelně, že bylo vžitým názorem, že »concubitus facit nuptias«. Názor ten obráží se ještě v pozdějších právních pramenech slovanských; v polském právu XV. věku se vyskytují zmínky, že »post deposicionem in lectum alias po pokladynyw«, běží určité lhůty soudní, což by nemělo smyslu, kdyby manželství zakládal prostý consensus.[29]) Neméně zřetelně to probleskuje při nedodržení slibu manželského, kdy se uplatňovala námitka, že k tělesnému soužití nedošlo (»bral slub, sed non erat ei coniunctus carnaliter alias nyepocladalsze«).[30]) Podobně slovanskému překladateli Verböczyova Tripartita (r. 1574) proklouzlo při jeho díle starobylé pojetí základu manželského svazku: slovo copula carnalis« překládá výrazem »svadba«.[31])

Obě formy, jak únos tak i koupě ženy, trvaly as dlouho vedle sebe; udržovalať právě mnohdy vysoká cena kupní prvý obyčej při životě. Únos se stal východiskem z nouze, když rodina ženichova neměla na kupní cenu dostatečných prostředků, takže postupně mu připadla povaha výjimečná, kdežto koupě žen byla pravidlem. S přijetím křesťanství započala arci ve

---

[28]) *Piprek*, op. cit., str. 14, 42, 64, 96, 110, 131, 147, 174.

[29]) *Agz.* XVIII, č. 614 (1475) ... Swyanthopelk et Bybelsky ... solucionem receperunt fideiusseruntque in manus dicti Roszborsky pro prefata Zophia virgine et viro suo gso Nicolao Balowicz de Nowothanyocz, quia prefatum Nicolaum et Zophiam non exspirato anno post deposicionem in torum alias *po pokladynyw gych* debent adducere ad librum terr. Premisl. sub vadio centum marcarum. Tamže č. 615: Swyanthopelk et Bybelsky ... fideiusserunt pro Katherina virgine, quia ipsam dum ad annos etatis devenerit et viro maritabitur, non expirato anno post deposicionem in lectum cum viro alias *po pokladynyw* debent adducere ad librum terr. Premisl. sub vadio centum marc. jak wyżej. Další doklady srv. *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 352 a násl. a *Abraham*, op. cit., str. 140 a násl.

[30]) *Helzel*, op. cit., sv. II., nro 4038 z r. 1471.

[31]) *Kadlec*, Стефана Вербеција Трипартитум. Словенски превод Ивана Пергошића из године 1574. Bělehrad, 1909. I., t. 100, § 4: Koteru marhu uje zaručnik za počtenje svadbe ili za zaručenje da, ako zaručnica do te dobe vmerje, dokle jošće *svadbe ne služe* (»antequam convenirent«), one marhe nemore nazaj vzeti zaručnik. Da, ako potle vmerje pokle *svadbu odsluže* (»post copulam carnalem«), prez testamentoma i prez dece, nje marha na muža ostane.

formě sňatku a vůbec v názorech na svazek manželský dalekosáhlá reforma; dřívější formy pohanské počaly býti nahrazovány formou církevní. Nicméně pohanské řády po dlouhou dobu projevovaly odolnost; lidé se nadále ženili bez církevních obřadů po starém způsobu. Z odpovědí ruského metropolity Johana z XII. stol., tedy dvě století poté, co na Rusi bylo přijato křesťanství, se dovídáme, že církevní forma sňatku uznávala se za vhodnou jen pro vyšší společenské třídy (knížata a bojary); prostý lid jí nedbal.[32]) Metropolita Maxim (1283—1305) rovněž vystupoval proti starým obyčejům, avšak s malým výsledkem, ježto sňatky necírkevní udržovaly se i v pozdějších dobách v XV., XVI., ba i XVII. věku.[33]) Ba na Rusi dokonce ještě ve stol. XVIII. nebyl církevní sňatek uznáván za akt manželství zakládající, nýbrž za akt čistě náboženský; teprve odbytím lidových obřadů považován sňatek za platně uzavřený.[34]) Podobně v Polsku, jak svědčí některá církevní nařízení, jen znenáhla pronikala nová forma církevního sňatku. Po té stránce výstižně ilustruje tehdejší poměry skutečnost, že papežský legát Petr po svém příchodu do Polska *ustanovil* (r. 1197), aby se sňatky uzavíraly in facie ecclesiae; do té doby se to tedy — ač byla země pokřestěna — pravidelně as nedělo.[35]) Po necelých stu letech (r. 1279) hrozil zas papežský legát Filip exkomunikací a jinými důtklivými tresty těm, kdož by obcházeli církevní sňatek.[36]) V Čechách máme podobné svědectví z XII. věku v homiliáři opatovickém.[37]) Ještě s většími

[32]) Якоже еси реклъ, оже не бываетъ на простыхъ людехъ благословенье и вѣнчанье, но болярομъ токмо (и) княземъ вѣнчатися . . . *Beneševič*, op. cit. sv. I. str. 119.,

[33]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 367, kde uvedeny příslušné doklady.

[34]) *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 340, *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 368. *Malinovskij*, Лекціи по исторіи русскаго права, Rostow, 1918, str. 405.

[35]) Petrus cardinalis venit in Poloniam, sedis apostolice legatus qui *instituit* matrimonium contrahere in facie ecclesie et habere uxores sacerdotibus interdixit. (Mon. pol. hist., sv. II., str. 800, 836 a 876), *Abraham*, op. cit., str. 349.

[36]) Prohibemus sub pena excommunicationis et magne iemende seu satisfactionis ne alique persone consentiant matrimonialiter per verba de presenti, donec sint ante fores ecclesie quando debet nuptialis benedictio celebrari . . . *Abraham*, op. cit., str. 351, 352 pozn.

[37]) Srv. výše uvedený citát na str. 46 (ed. Hecht): Omnibus denunciate, ut nullus uxorem accipiat, nisi publice celebratis nuptiis.

obtížemi setkávaly se církevní sňatky u Jihoslovanů. Arcibiskup Sáva kol r. 1220 dal svolati ženaté muže i vdané ženy za tím účelem, aby jejich manželství teprve dodatečně církevně posvětil.[38]) Avšak ani v dalších letech se církevní sňatky mezi lidem obecně neujímaly, jak ukazuje třetí článek zákoníku cara Stefana Dušana, jenž nařizoval, že žádná svatba nesmí se vykonati bez církevního obřadu; pakli by se tak stalo, měli býti snoubenci od sebe rozloučeni.[39]) Nicméně sňatky kupem udržovaly se dále, takže ještě v prvé polovici XIX. věku bylo předákem srbského národního povstání Karadorďem vydáno nařízení, že otcové děvčat nesmějí při sňatcích požadovati více než 12 grošů kupní ceny, kterouž později kníže Miloš Obranović zvýšil (nařízením z 10. května 1818) na 25 grošů.[40]) Avšak v lidu zase ani toho nebylo dbáno a otcové děvčat žádali dále vysokou cenu kupní, takže vedle sňatku koupením používalo se hojně únosu, čemuž mělo býti zmíněnými právními předpisy čeleno. Houževnatost obyčeje kupovati si ženu byla tak silná, že i tam, kde vlivem křesťanství ovládla církevní forma sňatku, přece někdejší lidový obyčej nezatlačila, nýbrž se jen mezi staré obřady zasunula, a to obvykle před tradici. Podle toho, do jaké míry se církevní forma vžívala, měnila se »koupě ženy« na pouhý symbolický akt a mnohé ze starých obyčejů se zatemňovalo, takže původní přesný obraz staré pohanské svatby ztratil mnoho na zřetelnosti.

§ 8. Právní poměry mezi manžely.

Jaký byl poměr mezi manžely v ohledu osobním u pohanů slovanských, vyplývá jasně ze způsobu, jakým byl manželský svazek uzavírán. Byly-li ženy nejdříve ulupovány a pak kupovány, hledělo se na ně jako věc, třebas nikoli v doslovném slova smyslu. Proto nemohla se žena ani zdáli rovnati svým postavením muži; nebyloť tu vzájemného poměru, stejného na obou stranách. Poměr mužův k ženě byl poměr pána, ne-li k věci, tedy aspoň k bytosti, jež se nacházela v jeho úplné

---

[38]) *Niederle*, Ž. S. S., sv. I. 1., str. 97.

[39]) А иnедина свадба да се оучины безъ вѣнчанія; ако ли се оучины безъ благословенія и оупрошенія цръкве, таковы да се разлоуче. (vyd. *Novakovićovo* z r. 1898, čl. 3, str. 8).

[40]) *Smiljanić*, (Глас спрске краљ. Акад. n. LXIV, str. 233—241).

moci, kdežto poměr ženy k mužovi byl poměr ovládané osoby k pánovi a veliteli. Žena byla jen o málo více než vlastnictvím mužovým. Pro manželství jako jednotný pojem nebylo původně ani jednotného výrazu; praslovanský termín бракъ, jenž jak se zdá byl nejobecnějším, je výrazem toho, že muž si *béře* ženu (kterou mu její rodiče *dávají*), což o sobě také ukazuje na nerovnoměrný poměr.[1])

Nízké postavení ženy u Slovanů není arci žádnou zvláštností práva slovanských národů; stejně tak nazírali na poměr mezi mužem a ženou i jiní primitivní národové. Staré prameny historické osvětlují nám postavení ženy z různých stránek.

Rozdíl mezi mužem a ženou jeví se nápadně předem při manželské věrnosti. Tou byla povinna jen žena muži, nikoli muž ženě. Vyplývá to již z možnosti, že jeden muž mohl míti několik manželek, po případě vedle hlavní ženy ještě souložnice. Za takového stavu mohla se cizoložství dopustiti jenom manželka, nikoli její choť; povinnost manželské věrnosti nebyla vzájemnou. Z toho dále pak plynulo, že jenom cizoložná žena propadala trestu, jehož výše závisela od vůle manželovy; v dávných dobách býval to třebas i trest smrti.[2])

---

[1]) *Janko*, O pravěku slovanském (Sbírka přednášek a rozprav, serie VI., č. 4, v Praze 1912), str. 140. Podrobně jedná o výrazu бракъ P. *Lang*, Listy filologické 43, 1916, 223 n., 322 n., 404 n.

[2]) Srv. zprávu polského kronikáře Boguchwala (Chronicon cap. 13) o vojínech Boleslava Smělého, kteří potrestali své ženy za cizoložství smrtí (»uxores suas veluti prevacatrices et adulteras poenis diversis crudeliter extinxerunt«. *Bielowski*, Mon. Pol. hist. II. str. 488). O podobném trestu u Čechů vypravuje *Kanaparius* (cap. 19); cizoložnice byla sťata rukou manželovou »more barbarico« (Fontes I. 252). Stejně tak Bruno (Fontes I. 281). Kosmas (l. II. č. 4) připomíná obyčej, že cizoložné ženy propadly vyhnanství do ciziny (t. j. prodeji do otroctví). V nařízení srbského krále Štěpána Prvověnčaného z r. 1220, jež vydal zakládaje monastýr v Žiči, je ustanovení, ze muž směl ženu, která jej opustila, tělesně potrestati, a když to nevedlo k nápravě, i libovolně prodati do otroctví. (*Solovjev*, op. cit. str. 22, čl. 20). Podle Ruské Pravdy (čl. 101 Kar.) platil muž, jenž ubil ženu za cizoložství (»vinu«) pouze *poloviční* pokutu. Ubíjení žen za nevěru udrželo se na Rusi ještě dlouho mezi lidem jako běžný obyčej (*Jakuškin*, op. cit. sv. II. str. XX) stejně jako u Jihoslovanů. (Srv. *Marinov*, Жива старина kn. IV. str. 105—107, *Bobčev*, Сборникъ на български юрид. обичаи, kniha I. str. 251—255, *týž* българско обичайно наказателно право str. 233, *Bogišić*, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, Záhřeb, 1874, str. 267. Dětmar Meziborský (lib. VIII. c. 2) zmiňuje se vedle trestu cizoložnice, též o trestech cizoložníků; obé však se zdá býti fantasií podstatně zabarveno.

Jiné oprávnění mužovo vůči ženě spočívalo v tom, že ji mohl jakožto její majitel prodati. Právo to podává se sice samo z možnosti, že si ženu mohl koupiti, než i v tomto směru možno uvésti přímé doklady. V Ruské Pravdě (čl. 5. Kar.) je obsaženo ustanovení, že pachatel vraždy má býti vydán »na potok« se *ženou* i dětmi, t. j. zbaven práv osobních a propadnouti konfiskaci. Obyčejně se předpis ten vykládá tak, že žena a děti propadaly trestu s pachatelem z té příčiny, že o jeho činu trestném věděly a z jeho výsledku kořistily. Avšak možno na věc pohlížeti též tak, že pachatel za svůj zločin propadl svou osobní svobodou i celým svým majetkem, k němuž náležela žena i děti a tento majetek že byl prodán. Zřejměji vystupuje tento zbytek pohanského nazírání na ženu v předpisu zákoníku polského krále Kazimíra IV. z r. 1468, kde se dovoluje, by zloděj, dopadený cum corpore delicti, *platil vlastní ženou i dětmi,* jestliže o činu mužově věděly;[3]) tedy ještě v XV. stol. pohlíželo se na ženu jako na věc zcizitelnou. Ba pohanský obyčej prodati ženu vyskytoval se na Rusi ještě ve stol. XIX.[4]) O témž obyčeji u Čechů a Srbů při nevěře ženy stala se již zmínka.[5])

Bylo by zbytečné, po tom, co bylo dosud o postavení ženy řečeno, uváděti snad ještě doklady, že muži náleželo obsáhlé právo kárné vůči ženě; muž byl jejím pánem v domácnosti. Všehrd to přiléhavě označuje průpovědí, že »ženy jsú věžňové mužóv svých«,[6]) což v dávných dobách platívalo as v doslovném slova smyslu.

Nízké postavení žen u pohanských Slovanů zejména se zračí v obyčeji, že ženy po smrti manželově byly s ním upalovány nebo jiným způsobem ze světa zprovozeny a pak společně s manželem pochovávány. Obyčeje toho všimli si císařové Maurikios a Leo Moudrý,[7]) kteří jej vykládají jako vysoký stupeň

---

[3]) Čl. 1 (*Jireček,* Svod zákonů slovanských, str. 75). Jiné doklady, ukazující na prodej manželky v XIII. věku na Rusi viz u *Vladimirského-Budanova,* Обзоръ, str. 277; ze XVI. věku v západní Rusi u *téhož* ve spise Черты семеннаго права западной Россіи въ половинѣ XVI вѣка (Чтенія въ истор. обществѣ Нестора лѣтописца, kniha IV, Kijev 1890, odd. II., str. 59 a násl.

[4]) *Jakuškin,* op. cit., sv. II. č. 950, č. 1041, 1198, 1199, 1293, 1306, 2344.

[5]) Viz pozn. 2. na str. 57.

[6]) V, 24.

[7]) Stratégikon XI. 5, Taktikon c. XVIII. (*Niederle,* Ž. S. S. I., 1, str. 27 a násl.) V stejném smyslu se vyslovuje list sv. Bonifáce z let 744—747 angl. králi Aethibaldovi o Slovanech polabských.

ctnosti a manželské věrnosti slovanských manželek, tvrdíce, že vdovy dávají přednost dobrovolné smrti, než aby dále žily bez svých manželů. Naproti tomu spisovatelé arabští dívají se na důvod toho obyčeje jinak: *Istachri* uvádí, že Rusové spalují své mrtvé a s bohatými spalují i ženy pro *blaho jejich duší;* stejně se na věc dívá též Ibn Haukal.[8]) Názor tento bude pravdě as nejblíže; nepadala tak na váhu věrnost manželky, pro kterou žena s mužem společně odcházela ze života, jako spíše to, že Slované věřili v záhrobní život a proto dávali mrtvým do hrobu vše, čeho na onom světě mohli potřebovati. K takovým věcem náležela též manželka a proto byla s mužem utracována. Podle zprávy arabského spisovatele Ibn Dasty vybírala se k tomu žena, kterou míval nebožtík nejraději.

Přes to vše nemůže se postavení ženy pohanského Slovana klásti na roveň postavení otrokyně. Je to již patrné z toho, že se činí rozdíl mezi manželkami a souložnicemi. Nesluší rovněž přihlížeti, že spořádaný život rodinný mnohdy vyrovnával tvrdost práva vůči ženě, takže žena těšila se v rodině velké míře vážnosti. Z dějin jsou známy různá jména knížecích žen a velmožů, jež v rodině i mimo ni vykonávaly veliký vliv.

Je na snadě, že jak při uznávaném mnohoženství, tak při naprosté převaze moci manželovy nad ženou, jak výše bylo o tom jednáno, nestálo pohanskému Slovanu nic v cestě, chtěl-li svůj manželský svazek s určitou ženou *rozloučiti.* Snadnost manželské rozluky udržovala se u Slovanů ještě dosti dlouho po přijetí křesťanství. O Češích se na př. zmiňuje papež Jan VIII. ve svém listě knížeti Kocelovi v r. 877., že podle *pohanského obyčeje* propouštějí své ženy a béřou si hned druhé;[9]) také sv. Vojtěch stěžoval si na nestálost jejich manželských svazků.[10]) O obotritském knížeti Billugovi zapsal Helmold, že manželku svou prostě zapudil.[11]) Saské zrcadlo vytýká volnost v manželských rozlukách přímo jako *slovanský obyčej* (»also wendisch recht is«).[12]) U Rusů čelil tomuto obyčeji výslovný

---

[8]) *Garkavi,* Сказанія, str. 193, 202, 221.

[9]) Friedrich, C. D. I. č. 15, str. 11.

[10]) Kosmas, lib. I. c. XXIX.

[11]) Helmoldi, Chron, I. c. 14.

[12]) III. 73 § 3 (M. G. H. Fontes juris germanici antiqui. Nova series, Tomus I, Hannover 1933, str. 151).

předpis církevního ústavu knížete Jaroslava;[13]) dochoval se dokonce popis jednoho obřadu, jehož se při rozluce manželů šetřilo, jenž záležel v tom, že muž a žena odebrali se k tekoucí vodě, kde se oba manželé postavili naproti sobě, každý na jednom břehu, načež vzavše tenký šátek plátěný za protilehlé cípy, tak dlouho za ně táhli, až jej přetrhli. Roztržení tkaniny bylo symbolem manželské rozluky. Záznam tohoto obyčeje sice pochází od neruského spisovatele Rafaela Barberiniho ze XVI. stol., nicméně možno v něm důvodně viděti přežitek starších dob.[14]) Mezi prostým lidem ruským praktikovala se rozluka (расходка) ještě v nedávných dobách zapuzením nebo útěkem ženy.[15]) U Jihoslovanů, jak ukazuje usnesení splitského synodu z r. 924, bylo zcela běžným obyčejem propouštěti manželky prostě z vůle manželovy; teprve napříště mělo to býti omezeno na případ ženina cizoložství.[16]) Bogomilské učení, jež dovolovalo snadnost manželských rozluk, starému pohanskému obyčeji jen napomáhalo.

O majetkových právech manželky, pokud žila se svým mužem v rodinném nedílu, nemohlo býti původně celkem řeči; podobně jako poskytoval opatření příbuzenský svazek muži, dostávalo se ho rovněž jeho ženě. Majetek její obmezoval se původně čistě jen na věci, jež náležely k obvyklým ženským potřebám (šatstvo, prádlo, šperky) a po smrti kladly se jí i do hrobu. Jisté množství těchto věcí přinášívala žena s sebou do manželství z domu otcovského, což bylo její *výbavou*. Praslovanský její název »rucho« zřetelně ukazuje, že obsahovala převážně šatstvo a prádlo a ještě v pozdějších pramenech jsou o tom výslovné zmínky. Ondřej z Dubé na př. uvádí, že žena při sňatku dostávala od rodičů, bratří nebo jiných příbuzných *»rucho«* chodicie i ložnie a klenoty;[17]) u Poláků slovo »rucho« ve smyslu šatů nevěsty bylo v užívání do počátku XVI. stol.;[18])

[13]) Čl. 16. (*Beneševič*, op. cit. str. 81). Podobně t. zv. ústav bělečský, připisovaný metropolitu Georgiovi (žil v XI. stol.), zmiňuje se ve 3 článcích o zapuzení manželky mužem (čl. 47, 109, 152). Srv. *Golubinskij*, Исторія русской церкви, sv. I², Moskva 1904, str. 530 a násl.

[14]) Zmiňuje se o něm *Sergjějevič*, op. cit. str. 493.

[15]) *A. Jefimenko*, op. cit. str. 40.

[16]) *Rački*, Documenta, str. 192, *Mažuranić*, Prinosi, str. 297.

[17]) Čl. 72.

[18]) *Brückner*, Słovnik etymologiczny jezyka polskiego (Krakov 1927), str. 467.

Srbové a Chorvati říkají tak výbavě dodnes (»ruho«). Ruské výrazy pro výbavu платно (plátno), скрутъ (= šperky) ukazují stejným směrem; polský termín pro věno »posag« — jak aspoň někteří vykládají — neznamenal původně také nic jiného.[19])

Postupným vzrůstem blahobytu ve slovanských rodinách se také rozsah výbavy rozšiřoval. Pokračující individualism přiznával ženě znenáhla povahu právního subjektu, způsobilého míti vlastní majetek. Rodiče začali s výbavou dávati též jiné věci movité (dobytek, konečně peníze) vdávajícím se dcerám. Přínos ženy dostal povahu věna, ve smyslu lat. dos, a pro něj převzata i cizí pojmenování jako dota, prćija (z řec. *προῖξ*) u Srbochorvatů, u Bulharů прикя, прикия (= *προιξ*) nebo do starých vtěsnán nový obsah (čes. *věno*, pol. *posag*, rus. приданое). Změna ta nastala mezi Slovany dosti záhy: u Čechů od XI. stol.,[20]) Poláků ve XIII. stol.,[21]) u Jihoslovanů snad již v X. stol. vlivem práva byzantského. Pěkný doklad, jak se pojem »rucha« měnil v dnešní věno, poskytuje jihoslovanská památka, t. zv. statut ninské ligy z r. 1108, v níž jest použito starého termínu »narušiti« (t. j. opatřiti rouchem) již ve smyslu římského »dotare«.[22]) Mezi prostým lidem v praxi mezi »výbavou« a »věnem« ještě dlouho po přijetí křesťanství valného rozdílu nebylo; zřetelně vystupoval jen u rodin zámožných. K nemovitostem nemívaly ženy u Slovanů právo ještě v dobách mnohem pozdějších, kdy se již vyvinulo individuální vlastnictví.

Krátce se zmíníme též o postavení *vdovy*, nenásledovala-li

---

[19]) Srv. *Abraham*, op. cit., str. 91; nasvědčuje tomu též etymologie slova. »Posag« souvisí s litevským *segti*, *sagyti* (= »spínati«), saga, sagtis (»spona«), s keltským *sagum*, což převzato i do latiny. Podle Du Cange sagum značí jednak roucho, jež se ovíjelo kolem beder a zapínalo přeskou, jednak ložní prádlo (stragulum lecti). Jiný výklad u *Brücknera*, Zeitschrift für vergl. Sprachwissenschaft, 45, 1913, 318 a násl. a Słownik etymol. 432.

[20]) *Kapras*, Manželské právo majetkové dle českého práva zemského (Praha 1908), str. 20.

[21]) *Winiarz*, Polskie prawo majątkowe małżeńskie (Krakov, 1898), str. 2, *Dąbkowski*, op. cit., I., str. 388.

[22]) Ako bi bila dva tere bi silovali divojku ali udovicu, oni prvi, koji je učinia grih, ta da ja ju vezme, a oni drugi da ju naruši i u Ligu oba dva. (Čl. 69, viz Vjesnik hrv. arch. družstva, Zagreb, 1912). Předpis je pod vlivem práva mojžíšského (»duc et dota«).

muže svého do hrobu. Jsouc členem rodiny mužovy, setrvávala v ní po jeho smrti dále pečujíc zejména o výchovu nedospělých dětí. Postavení její v rodině se zhoršilo; zůstal jí sice nárok na poskytnutí výživy ze statku mužovy rodiny, za kterou ostatně dávala náhradu svou prací, avšak jinak se na ni přece jen pohlíželo jako na element cizí, což vedlo často k jejímu útisku, mnohdy i od dospělých synů. Proto poměrně záhy vyskytují se právní předpisy, jimiž se postavení vdov v rodinách zabezpečovalo. Kniha polského práva obyčejového z XIII. věku pamatuje na vdovu nejen, zůstane-li syn na živu, v kterémž případě má jí syn poskytnouti opatření, nýbrž i když se statek v nedostatku mužského potomstva stával odúmrtí; v tom případě, i když šlo třebas o vdovu po prostém sedlákovi, měl jí kníže nejen vydati její výbavu, nýbrž projeviti jí štědrost z mužova jmění věnováním potřebných prostředků k její výživě.[23]) Podobně Ruská Pravda zabezpečuje vdovu, ustanovujíc, že má právo žíti na statku mužově třebas by odrostlé děti tomu odporovaly.[24]) Poljický statut výslovně předpisuje, že vdově náleží až do smrti výživa ze statku mužova, při čemž synu se ukládá výslovně, by ji měl v úctě.[25]) V českém právu zásada ta jest vyslovena u Ondřeje z Dubé již ve formě pokročilejší, že vdova má právo na stolci vdoviem seděti buď se svými dětmi nebo bez dětí a svého věna podle svých desk požívati.[26])

Provdala-li se vdova poznovu, vystupovala z rodiny zemřelého muže; dosavadní svazek s mužovou rodinou se přetrhl. Neměla ovšem žádných nároků na nějaký majetek z rodiny zemřelého, nýbrž jen na svou výbavu, resp. později věno, jež přešly zas do rodiny nového muže, pokud to nebylo v prvém manželství spotřebováno. Toto obmezení předepsal statut poljický.[27])

Samo sebou se rozumí, že bezdětná vdova nebyla nijak nucena setrvati v mužově rodině, nýbrž mohla se vrátiti do rodiny vlastní, očekávala-li tam pro sebe lepší životní postavení.

---

[23]) Čl. XII. (*Helzel*, op. cit., sv. II., str. 26).

[24]) Čl. 112 Kar.

[25]) Čl. 100.

[26]) Čl. 70.

[27]) Čl. 100 b).

V pozdějších dobách bylo postavení vdov upravováno podrobnějšími předpisy.

§ 9. Poměr mezi rodiči a dětmi.

Při nízkém postavení ženy ve staroslovanské rodině proti muži, možno mluviti, pokud se týče dětí, nikoliv o poměru jejich k rodičům, nýbrž jen o jejich poměru *k otci*. Úkol matky omezoval se jen na výchovu nedospělých dětí; co nad to chtěla učiniti, mohla provésti jen se svolením muže neb aspoň s jeho vědomím.

Také děti zaujímaly vůči otci v staroslovanské rodině nízké postavení; lišilo se jen málo od otroků, jak se již o tom stala zmínka při srovnání slovanských názvů otroků a dětí.[1]) Podobně jako u Římanů slovem familia byly zahrnovány všechny osoby stojící pod mocí otce rodiny (pater familias), u Slovanů mělo týž význam slovo »*čeleď*« (rus. челядь zkráceně чадь).

Nelze pochybovati, že původně otci příslušelo ve staroslovanské rodině *ius vitae necisque* nad jeho dětmi. Toto tvrdé právo platívalo jak u Řeků, tak i Římanů a Germánů a Slovanům bývalo také známo. Německý kronikář Herbord zapsal o ženách pomořanských, že zabíjely své novorozené dcery, kdežto chlapce ponechávaly při životě;[2]) totéž připomíná i Ebbo.[3]) Je samozřejmo, že ženy jednaly tak v dohodě se svými muži, ne-li dokonce k přímému jejich vyzvání. Uvedený obyčej byl prý u nich velmi rozšířen. Také v českých pramenech jsou ještě stopy po právu rodičů usmrcovati děti. Městský soud brněnský byl ještě ve XIV. stol. toho názoru, že usmrcení dítěte matkou není činem trestným, ježto »quilibet enim in re sua, quod ei placet, facere potest«.[4]) Právo usmrtiti dítě probleskuje též zřetelně v »Řádu práva zemského« (z po-

---

[1]) Viz str. 16.

[2]) *Herbord*, Dialogus de Ottone, l. II., c. 18, c. 33.

[3]) *Ebbo*, l. II., c. 5, 12.

[4]) Srv. Schöffenbuch brněnského písaře Jana (vydal Roessler v Deutsche Rechtsdenkmäler aus Bohmen und Mähren, II., 1852, str. 252, čl. 536: »quod ipsa mulier non esset aequaliter punienda ex eo, quod, cum infantem gemisset et proprium jus in eum habuisset, ipsum perimere potuit et necare; quilibet enim in re sua, quod ei placet, facere potest.

loviny XIV. stol.), kde dopouští se otci právo stíti vlastní rukou dceru, která se smluvila s únoscem o svém únosu.[5]) Ondřej z Dubé výslovně k tomu podotýká, že je to »staré právo«.[6])

I u Poláků panoval v dávných dobách týž právní obyčej. V právních památkách polských ze starší doby aspoň se nevyskytuje žádné ustanovení, jež by stanovilo nějaký trest za usmrcení dítěte. Ještě prvý statut litevský zná jenom delikt vraždy rodičů a teprve třetí zná teprv vraždu dětí;[7]) avšak i zde zůstala ještě stopa po dávném právu otce nad životem a smrtí dětí: na delikt onen je ustanovena nižší sazba trestní, než na každou jinou prostou vraždu.[8]) Na Rusi světské zákonodárství po dlouhou dobu také neznalo žádného trestu za usmrcení dětí; teprve zákoník Alexeje Michajloviče z r. 1649 zná takový delikt, avšak zase s mírnější sazbou trestní než při vraždě cizí osoby.[9])

Dalším právem slovanského otce vůči dětem bylo *ius vendendi*, co do dcer obvyklé všem Slovanům při sňatcích kupem. Jsou však zprávy, že prodej dětí u Slovanů býval zásadní povahy. O Češích napsal na př. Benjamin z Tudely, že »své syny a dcery všem národům prodávají, jako obyvatelé Ruska, takže Židé, kteří v Čechách bydlí, zovou zemi Kanaanem«. Podobně Kazvíní reprodukuje zprávu Andalúsího, že zchudlí Slované prodávají ženu, děti i příbytky. Na prodej dětí u Rusů dále ukazuje předpis t. zv. ustavu bělečského z XI. stol., v němž se ukládá matce, která prodala své dítě, církevní trest (půst), odstupňovaný podle toho, stal-li se prodej dítěte z nouze či nikoliv.[10]) U Chorvatů ukazuje týž obyčej zakládací listina kláštera sv. Petra v Selu u Splitu (z r. 1080), z níž je viděti, že chlapci byli prodáváni od rodičů do otroctví.[11]) Dubrovnický

---

5) C. J. B. II., 2., str. 249.

6) § 13: Pakli otec žaluje pro dceru, tehda oběma hlavu setni, když ona se sezná, že jest to učinil s jejie volí. (Ale to je staré právo; mohú páni jinak nalézti).

7) I. statut lit. rozd. VII., čl. 14 (v *Jirečkově* Svodu zákonů slovanských, Praha 1880, str. 179).

8) III. statut, rozd. XI., čl. 7. Srv. též *Dąbkowski*, op. cit., I., str. 451.

9) »*Uloženije*«, hlava XXII, čl. 1, 3, 19 a *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 397.

10) Doklady ty uvádí *Niederle*, Ž. S. S. III., 2, str. 401.

11) *Rački*, Documenta, str. 134 a násl.

statut dovoloval aspoň otci nebo jeho manželským synům prodati nemanželskou dceru (sestru), jestliže se oddala nemravnému způsobu života.[12]) I v pozdějších dobách se udržoval prodej dětí od rodičů stále v životnosti, jak svědčí zákonné předpisy, jimiž se tomuto nepěknému obyčeji čelilo;[13]) jeho houževnatost byla však do té míry silná, že na př. u Chorvatů ještě v XVI. a v XVII. věku nebyl vzácností,[14]) u Bulharů dokonce se vyskytoval ještě v XIX. stol.[15])

Měl-li otec právo dítě prodati, náleželo mu také právo svobodou dítěte též dočasně disponovati, že tedy měl také právo dítě *zastaviti* za svůj dluh (ius pignorandi). Přímých zpráv ze starších dob o tom sice není mnoho, ježto ručení za dluh postihovalo vůbec členy příbuzenských svazků, nicméně některé mluví nebo aspoň naznačují výlučně zástavu dětí. Podle zprávy Herbordovy měl na př. v zástavě západopomořanský kníže Myslav syna jednoho velmože dánského pro větší dluh peněžitý a věznil jej v Uznoimě v podzemním sklepení v zakovaných řetězech.[16]) Ze zápisu, jenž v r. 1184 byl učiněn v lokrumském klášteře v Dalmácii, máme přímé svědectví, že jakýsi Bratazas z Konavlí »impignoravit filium suum nomine Raslissa monasterio sancti Benedicti pro quinque rosatis et quinquaginta indaranses«;[17]) zastavený syn měl odsloužiti dluh desetiletou službou. Na Rusi se vyskytovaly četné případy takových zástav ještě v XVI. stol.; listiny obyčejně připomínají, že rodiče dali syna nebo dceru v »zákup«, t. j. do zástavy za vypůjčené peníze. Stejně i zde mohl býti dluh vyrovnán službou zastaveného dítěte po určitou dobu trvající.[18])

---

[12]) L. IV. c. 72.

[13]) Srv. čl. 76 Suděbniku Ivana IV. Vasiljeviče z r. 1550, I. litevský statut, rozdíl XI., čl. 11.

[14]) Doklady viz u *Mažuraniće*, Prinosi, heslo *diete* (str. 236), heslo *ciena* (str. 122, 123) a j.

[15]) Srv. *Bobčev*, Сборникъ на българскитѣ юридически обычаи, část I., sv. 1, str. 37 (zpráva z Evdžileri), str. 269 (zpráva z Chaskovska) a dále téhož Българско обичайно наказателно право (Sofia 1927), str. 206, kde zpráva z Iskrecka dokládá hotový fakt, že rodiče prodali dceru za 120 ok ječmene.

[16]) Dialogus de Ottone, ll. III. c. 9; též *Ebbo*, Vita Ottonis, lib. III., č. 12.

[17]) *Solovjev*, Одабрани споменици српског права, Bělehrad 1926, str. 2.

[18]) Srv. o tom důkladnou studii M. N. *Jasiňského*, Закупы Русской Правды и памятниковъ западно-русскаго права v poctě Vladimírského-

Je přirozené, že při tak velkém rozsahu otcovské moci samozřejmě příslušelo otci právo *trestati* své děti a to neobmezeně podle vlastní vůle.

Všechna výše uvedená práva moci otcovské vztahovala se převážně k *dětem nedospělým.* Trvalým soužitím *dospělých* dětí s rodiči v rodinném nedílu počal se záhy příkrý rozdíl v jejich postavení znenáhla vyrovnávati a zmírňovati. Tomu aspoň nasvědčuje skutečnost, že děti mužského pohlaví staly se u Slovanů velmi záhy spoluvlastníky rodinného jmění. Změna v majetkových poměrech dětí nutně předpokládala i změnu osobního jich postavení v rodině. U Slovanů šel vývoj tím směrem, že otec rodiny nebyl vlastníkem rodinného majetku, nýbrž spíše jeho správcem, třebas jeho možnost nakládati s jměním rodiny byla v četných případech dosti svobodná. Nicméně zásadou bylo, že se vyžadovalo svolení všech odrostlých mužských členů rodiny, mělo-li býti zcizeno nemovité jmění rodiny. Pojetí římského práva, že pater familias jest sám vlastníkem rodinného majetku, zůstal slovanskému právu po dlouhou dobu vůbec cizí. Dospělí synové, hlavně ženatí, stávali se tak nabytím věku fakticky plnoprávnými členy rodiny.

Kázeňský řád rodinný byl i v dobách pozdějších velmi přísný. Otci bylo volno proti neodrostlým dětem užiti, jak svědčí »Domostroj« (památka moskevského práva obyčejového) i hrubých trestů tělesných.[19]) Dívky nesměly se na př. provdati bez vůle rodičů a po jejich smrti bez rady bratrů. Která to učinila, měla býti podle předpisu české právní památky Majestas Carolina z »obyčeje starého« přivázána k sloupu a utracena.[20])

§ 10. O organisaci rodinného nedílu.

V dobách, kdy Slované vstoupili na jeviště dějin, žili v širších svazcích příbuzenských než je dnešní rodina. Zjev ten byl v převážných případech příkazem prosté nutnosti,

---

Budanova (Сборникъ статей по исторiи права посвященный М. Ф. Владимрскому Буданову, Kijev 1904, str. 130—465, *Vladimirskij-Budanov*, Черты семейнаго права западной Россiи въ половинѣ XVI. в., in loco cit., str. 66 a násl. V obou spisech jsou uvedeny četné doklady.

[19]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 397.

[20]) Čl. LXXXIV, LXXXV. (C. J. B. II. 2, str. 168, 169).

neboť v sídlech, která Slované zaujali, by se živili rolnictvím, byl boj člověka s přírodou velmi těžký. Aby si opatřil potřebnou výživu, bylo mu nezbytně třeba se spolčovati, ježto jednotlivec a jeho rodina (děti) svými silami k tomu obyčejně nestačili zejména tam, kde byla osazena půda vzdělání těžko přístupná. Tu pak jest pochopitelno, že vztah příbuzenský byl nejvhodnějším poutem, které větší počet lidí ke společné práci sdružovalo a mělo v sobě poměrně největší záruku potřebné trvanlivosti. Synové, zaujavše s otcem nějaké místo, hospodařili s ním nejen za svobodna, nýbrž i když se oženili a ve svazku tom zůstali i po smrti otcově se svými vlastními dětmi. Odrostlé děti mužského pohlaví rovněž se sňatkem od tohoto svazku neodlučovaly, nýbrž setrvaly v něm dále, takže svazek ten postupně co do počtu členů vzrůstal a děliti se počal teprve tehdy, když pro životní podmínky se to buď ukázalo výhodou nebo nutností. Slované žili tudíž v rodinách složitých, které se zovou *rodinným nedílem* čili *zádruhou.* Slovanské názvy tohoto nedílu byly asi *čeljad rodъ*, snad i *dom* ; jednotného názvu as nebylo podobně jako není dnes.[1])

Složité rodiny ovšem nejsou nějakou výlučnou zvláštností slovanskou; jsou vlastní Indoevropanům vůbec. Složitou rodinou (arci jinak organisovanou) bývala římská *familia* nebo německá *Hausgemeinschaft.*

O existenci rodinného nedílu u starých Slovanů podávají zprávy četné staré právní památky všech národů slovanských;[2]) nepopisují sice celé ústrojí nedílu do podrobna, nicméně zpráv o něm je tolik, že je možno z nich docela jasně usuzovati, že jde o právní instituci velmi starou a že je možno

---

[1]) Ruské názvy: большая семя, общая семя, семейная община; české: *nedíl, spolek, hromada, nedílní bratři, nedílní strýcové;* polské: *bracia niedzielna, bracia miedzy soba nierozlaczeni i nierozdzieleni, bracia nieodzieleni* (lat. fratres indivisi); u Chorvatů: *kuća* neb *zadružna kuća, kućna družina, društvo, bratstvo, skupćina, selo, skladna braća, zadružna obitelj, domaća zajednica, hiža, ognjište, župa, dom, familija,* na Černé Hoře též *dim,* v Hercegovině *odžak;* v Srbsku кућа, заједница, браћа, браство, комун, множина; u Bulharů дружина, челядна, кѫщна дружина, кѫща, кукя, домъ, купъ, купчина, челядь, родъ, колѣно, домородство, дворъ, ступанство. Název zádruha (zadruga), běžný nyní v literatuře, je vlastně jihoslovanský termín místní, který byl převzat do zákonodárství a tím zevšeobecněl.

[2]) Sebrány jsou v díle K. *Kadlce,* Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském, Praha 1898, str. 40—49, 68—126.

podati její zřetelný obraz. Kromě toho udržel se rodinný nedíl téměř u všech slovanských národů při životě až do posledních dob, takže je možno staré zprávy kontrolovati současným materiálem obyčejovým.[3])

Rodinným nedílem nazývá se sdružení osob příbuzných, které mají společný statek, na němž pohromadě pracují, chlebí a žijí pod přirozeným svým náčelníkem aneb pod voleným starostou. Pro právní povahu této instituce jest tudíž rozhodným nejen příbuzenský svazek, nýbrž i hmotný základ pozemkový, bez něhož je rodinný nedíl nemyslitelný, čímž částečně vybočuje z institucí, spadajících pouze do práva rodinného a zasahuje do práva věcného jsa organicky spojen s kolektivním vlastnictvím k nemovitostem. Hmotný základ rodinného nedílu tvoří nemovitosti (pozemky, obydlí, hospodářská stavení), mimo to však i movitosti, které nezbytně náležejí k řádnému hospodářství jako dobytek, řemeslnické a hospodářské nářadí a pod. Toto jmění bylo a je v principu nezcizitelné, je společným vlastnictvím všech členů nedílu a tvoří jeho kmenové jmění, jež smí býti zcizeno jen v případě největší nouze, když není jiného východiska. Pouze hospodářské výtěžky kmenového jmění mohou se spotřebovati a vůbec zciziti. Z toho vyplývá, že je rodinný nedíl právním útvarem, který jest přizpůsoben zemědělskému způsobu života obyvatelstva, což již samo o sobě mluví pro stáří této formy.

V čele staroslovanského nedílu rodinného býval *starosta*, (zvaný též *starějšina*), *dědъ*, *domu otьcь* nebo *glava*, snad i *vladyka*. Jak většina těchto praslovanských názvů ukazuje, byl starostou *nejstarší* předek mužských členů rodinného nedílu, tedy zpravidla děd nebo otec, jenž svou hodnost zaujímal autoritou svého stáří. Když však zemřel, nebo se stal nezpůsobilým, stávalo se, že pro funkci starosty bylo několik mužských potomků (synů), takže hodnost tu mohl zaujmouti jen ten, s nímž druzí mužští členové souhlasili, ježto jinak by se členové nespokojení odloučili a rodinný nedíl se rozpadl. Uplatnila se tudíž záhy zásada *volby* starosty zejména v nedílech rozsáhlejších, kde otec nebo děd nežil pohromadě jen se syny a vnuky, nýbrž též s bratry, strýci a jinými mužskými příbuzný-

[3]) Bohatý materiál *tamže* a u *Bobčeva*, Българската челядна задруга, Sofia 1907 a j.

mi, kteří již nebyli vůči starostovi v tak podřízeném poměru jako jeho synové a vnuci, nad nimiž měl téměř neomezenou moc otcovskou. Je sice velmi pravděpodobno, že i v takových nedílech obyčejně byl volen za starostu nejstarší člen v nedílu (děd, otec, nejstarší bratr a p.), takže starý patriarchální řád se tím ve skutečnosti zachovával; nicméně nebylo jistě vyloučeno, aby byl zvolen i člen mladší, měl-li k tomu náležité schopnosti, kterých se třebas nejstaršímu členu nedostávalo. Podobně jako v dosavadním nedílu vyžadovalo se ovšem i ve starých dobách od starosty jistých osobních vlastností, pro které požíval od ostatních členů náležité autority; nezbytně bylo také třeba, by řádně rozuměl hospodářství se jměním nedílu, by životní existence jeho členů nebyla podkopávána. Na volbu starosty není také třeba hleděti očima poměrů nynějších; nezřídka se jistě omezila jen na tacitus consensus s osobou jistého člena nedílu, jenž se ujal jeho vedení. Funkce starosty trvala přirozeně tak dlouho, pokud nenastaly okolnosti, jež by její výkon vylučovaly; při konservativní povaze selského obyvatelstva bývala pravidelně as doživotní.

O rozsahu pravomoci starostovy u Staroslovanů podrobných zpráv arci nemáme; nicméně z povahy rodinného nedílu možno usuzovati, že nebyla neomezená a že ani míra jejího omezení nebyla stejná. Větší míra moci příslušela starostovi v nedíle, jenž se obmezoval na syny a vnuky; zde příslušelo starostovi poměrně velmi volné právo nakládati s jměním nedílu. Nicméně ztěží mohlo jíti tak daleko, by všechen majetek nedílný byl utracen, když ani neměl býti dělen (»nedíl«), takže právo ostatních členů na výživu z nedílného jmění kladlo dispozičním opatřením starosty samo jisté meze. Také co do kázeňského řádu, jak již uvedeno v oddíle o poměru mezi rodiči a dětmi, měl takový starosta as moc velmi obsáhlou. Naproti tomu ve velkých nedílech, kde starosta dosáhl své hodnosti volbou, byl přirozeně závislým ve svém jednání od vůle ostatních, takže o všech důležitějších záležitostech, jmenovitě o disposicích s jměním nedílu, potřeboval souhlasu všech odrostlých mužských členů nedílu, což vedlo ke vzniku stálé domácí rady. Starosta zaujímal jen prvé místo mezi nimi, jemu náležela úcta od ostatních, on zastupoval rodinný nedíl na venek, určoval práci a v nedílu udržoval pořádek a disciplinu. Ani kázeňské právo jeho nemohlo vybočiti z mezí, jež by byly v od-

poru s míněním aspoň většiny odrostlých členů nedílu. Vůbec veškeré jednání starosty musilo býti takové, by všichni uznávali, že vše koná jen na jejich prospěch; starosta byl prostě jen primus inter pares, jsa jinak roveň všem odrostlým členům nedílu. Takové postavení má též starosta v rodinných nedílech, jež jsou známy z nové doby.

Vedle starosty zaujímala přední a rovněž čestné místo mezi ženami rodinného nedílu slovanského *gospodja (gospodyńi)*, jíž zpravidla bývala žena starostova, po případě nejstarší žena v nedíle, k tomu schopná; slula asi také *mati* nebo *starějšica.*[1]) Jí náleželo určovati a říditi veškeré ženské práce v nedíle a to celkem dosti samostatně, ač starosta stál nad ní jakožto vrchní hospodář.

Rodinné nedíly nebývaly nikdy stejné; vždy byly veliké a malé. Malé se skládaly z otce, matky, ženatých i svobodných synů a svobodných dcer. Naproti tomu veliké obsahovaly ještě další ženaté a svobodné mužské potomky a svobodné potomstvo ženské a mohly průběhem doby rozrůsti na velký počet osob. Všem členům nedílu, pokud existoval v plné ryzosti, náleželo kmenové jmění nemovité jakožto společné vlastnictví, jež nebylo schopno ani dělení ideálního; příčilo by se totiž přímo podstatě rodinného nedílu, kdyby jednotliví členové měli v něm míti třebas jen ideální podíl, poněvadž by pak každý z nich jej mohl postoupiti a rodinný nedíl by se pak najednou převrátil ve svazek osob, jež v příbuzenském poměru nejsou. Jmění rodinného nedílu náleželo jeho členům jen jakožto celku, proti němuž měl jednotlivý člen pouze právo na výživu, přístřeši a oděv. Za to však navzájem vzcházela pro něho povinnost pracovati na společném majetku rodinného nedílu, pokud byl k práci způsobilý. Jiná úprava poměrů v rodinném nedílu ani dobře možná nebyla, měli-li se všichni jeho členové uživiti. Pro členy nedílu platil tudíž princip práce — jenom ti, kteří pracovali, měli nárok na poskytnutí výživy od celku.

Jak viděti, jest tedy rodinný nedíl vybudován na zásadě *kolektivismu;* jednotliví jeho členové se v něm co do vlastní sféry právní plně ztráceli a jenom v celku s ostatními měl jednotlivý člen právní existenci. Jmenovitě nemohl jednotlivec bráti na sebe nějaké závazky, pokud by k tomu nebyl výslovně

[1]) Praslovanské termíny, jež uvádí *Janko,* op. cit., str. 166.

zmocněn, vše, co vlastní prací vyzískal, připadalo k dobru celku; nemohl míti také žádného vlastního jmění vyjímajíc věci, které byly jaksi nezbytným příslušenstvím jeho osoby, bez nichž by se nemohl obejíti (na př. šatstvo). Je přirozené, že takovýto společenský útvar nikterak nevzpružoval podnikavost jednotlivce, nýbrž spíše podporoval konservatismus, ba lhostejnost ke každému pokroku pro zlepšení životní míry.

Rozsah nedílu rodinného byl vymezen jeho pozemkovým základem; mohl míti nejvýše tolik členů, kolik se jich mohlo na něm uživiti. Nestačil-li k výživě všech členů, bylo nutno zabrati novou půdu, což nebývalo vždy v těsném sousedství a tu pak se nedíl rozštěpil na nové nedíly. Příliš veliký nedíl bylo by také nesnadno jednomu člověku (starostovi) ovládati, takže i ve starých dobách byly veliké nedíly, podobně jako v XIX. stol., poměrně asi řídké.

Kolektivistický princip, na němž rodinný nedíl je založen, se samozřejmě příčil vrozenému smyslu člověka pro individualism. V rodinném nedílu žil jen proto, že životní poměry jej k tomu nutily, neboť sám nemohl býti soběstačným. Nebylo sice žádnému členu rodinného nedílu jistě bráněno, aby z něho se ženou a svými dětmi vystoupil, považoval-li to pro sebe za výhodu a žil pouze v rodině prosté. Případ takový mohl také nastati tím, že vymřením starších členů se nedíl sám proměnil na prostou rodinu. Nicméně případy takové bývaly spíše výjimkami, ježto v primitivních poměrech nedíl poskytoval jednotlivci lepší zabezpečení výživy, když mohl počítati na pomoc druhých a na společný fundus instructus.

Jakmile však v těchto poměrech nastala změna, jež umožňovala šíře uplatniti vlastní individualitu, nezbytně nastalo uvolnění v rodinných nedílech a tyto se počaly hromadně rozkládati na rodiny prosté. Silný popud k tomu as poskytla možnost směniti práci i hospodářské produkty za peníze a tím opatřiti si prostředky k výživě i mimo vlastní nedíl. Počátky tohoto rozkladného procesu u Slovanů spadají aspoň do konce doby pohanské; v Čechách na př. již v XI. stol. byly značně rozšířeny rodiny prosté, skládající se z rodičů a svobodných dětí,[5]) u Poláků bylo již ve XIII. stol. prostých rodin více než

[5]) Doklady u *Kadlce*, op. cit., str. 75.

nedílných[6]) a také Rusům i Jihoslovanům nejsou nijak neznámy ve starých právních památkách.[7])

Prostá rodina se svou právní povahou od rodinného nedílu nelišila. Všichni její členové — nikoliv pouze otec — byli spoluvlastníky rodinného jmění; jestliže nezaložili synové vlastní domácnost, nýbrž zůstali se svými ženami u rodičů, měnila se prostá rodina zase na složitou. Rozkladný proces, jemuž nedíly postupně propadaly, nebyl také všude stejně rychlý; u Jihoslovanů se na př. zachovaly do poslední doby ve značné životnosti.

Právní povaha rodinného nedílu zejména vystoupí zřetelně, porovná-li se — byď jen v hlavních rysech — s rodinným zřízením římským. V římské rodině byl pouze jeden plnoprávný subjekt — pater familias. Všichni ostatní členové rodiny, ať staří či nedospělí, byli jen nepatrně uznáni co do své právní existence. Všichni byli podrobeni obsáhlé moci otcovské (patria potestas), na níž se zakládalo příbuzenství dle starého práva — agnatio a za starší doby byli po čas života patris familias v oboru práva soukromého téměř na roveň otrokům. Stará římská agnatio spočívá v zásadě na momentě právnickém a nikoliv na společném původu tělesném (třebas v četných případech s ním splývá). Po stránce majetkové zůstal pater familias až do nejpozdnějšího vývoje římského práva jediným plnoprávným subjektem, jemuž náleželo veškeré rodinné jmění.

Naproti tomu u rodiny slovanské čili rodinného nedílu, jest její otec resp. starešina, také jejím representantem, jenž požívá autority a přednosti u ostatních členů nedílu, avšak jeho moc jest daleko slabší proti moci patris familias v rodině římské. Není jedinou plnoprávní osobou v rodině, naopak vedle něho na rozdíl od práva římského jsou i ostatní odrostlí členové uvnitř rodiny mužského pohlaví plnoprávnými osobami. Starešina, jak již výše bylo uvedeno, byl jen primus inter pares. Jmění rodinného nedílu nenáleželo výlučně jen jemu,

---

[6]) *Tamže*, str. 106.

[7]) Tak na př. četné články Ruské Pravdy týkají se jen rodin prostých, kdežto o nedílných se zmiňuje jen čl. 103, 104, 105, 112, 113 (Kar. rkpu). Poljický statut z r. 1400, vinodolský z r. 1288, zákoník cara Stefana Dušana zmiňují se o rodinách prostých (srv. čl. 32 vinodolského statutu 49 b) poljického a 70 Dušanova zákoníku (vyd. Novakovićovo).

nýbrž sdružení všech členů rodinného nedílu. Proto také nemohl starešina disponovati jměním nedílu sám, nýbrž v dohodě se všemi mužskými odrostlými členy společně. Rodinný nedíl slovanský a římská familia jsou tudíž útvary zcela protichůdné, spočívající na principech zcela rozdílných: podstatou římské rodiny jest obsáhlá moc otcovská a zejména *individuální* vlastnické právo otcovo k celému majetku rodinnému, kdežto základem rodinného nedílu jest princip *kolektivismu*, vlastní primitivnímu právu slovanskému, a to více po stránce majetkové než osobní.

Naprosto kolektivistickým útvarem, v němž by bylo vše společné, rodinný nedíl však nebyl nikdy. Některé věci movité, zejména takové jež byly příslušenstvím jednotlivé osoby, byly soukromým vlastnictvím jejich majitele, takže v kolektivistickém rodinném nedílu byla vždy jistá individualistická příměs (§ 14).

Odloučil-li se od nedílu jednotlivec, třebas se svou rodinou, neměl jistě právo v prvotní době žádati, by mu byla vydělena určitá část ze společného jmění.[8]) Věc taková by se příčila původnímu principu nedílnosti. Záviselo jen na dobré vůli ostatních členů, kteří setrvali v nedílu, zda mu něčeho poskytnou, by si mohl založiti novou domácnost. Naproti tomu však věc počala nabývati jiné tvářnosti, jakmile rodinné nedíly počaly propadati rozkladu a všichni členové nedílu nebo aspoň převážná většina jich se dohodli, že až dosud společný majetek má býti rozdělen. V takovém případě vznikalo jednotlivým podílníkům již právo na díl.

Jakým způsobem se dělba prováděla, naznačují jak starší prameny historické, tak i zachovávané obyčeje.[9]) Nemovitosti dělily se *in stirpes*, což konečně se podávalo z toho, že dosavadní nedíl se rozštěpil na několik rodin, z nichž se skládal, které po dělbě se staly samostatnými domácnostmi. Poněvadž nejobyčejnějším typem rodinného nedílu bývalo sdružení otce, matky, svobodných dcer, ženatých synů, jejich manželek a je-

---

[8]) Co do Rusů vyplývá to z čl. 53 pskovské soudní listiny, co do Poláků ze statutu Vartského z r. 1423 (Kap. V); co do všech Slovanů dokazuje to pak zásada, že dílní příbuzní původně nedědili. Srv. *Kadlec*, Rodinný nedíl, str. 49, 64, 71, 91, 109, 119.

[9]) Srv. *Kadlec*, op. cit., str. 28, 42, 49, 65, 67, 96, 116.

jich dětí, připadal na otce a na ženaté syny příslušný díl; pokud by některý ze synů nebyl na živu a zanechal mužské potomky, vstupovali tito v nároku na díl na jeho místo. Platila tudíž při dělbě zásada representace. Dcerám nedostávalo se původně žádného dílu, neboť sňatkem vstupovaly do rodiny mužovy; jim náležela jenom výbava, o kterou se měl postarati otec, resp. bratři po rozdělení.

Zásada spravedlnosti ovšem vyžadovala, aby se každému dostalo stejného dílu. Aby nemohl nikdo býti zkrácen, postupovalo se tak, že podíly určoval starší z oprávněných podílníků, načež ostatní počínajíc od nejmladšího si dílce vybrali, takže na toho, jenž podíly vyměřil, přišlo až naposled. Starší dělil jako zkušenější, aby sám sebe nezklamal, mladší měl zas právo volby, aby nebyl oklamán.[10]) Na Rusi podle zapsaných obyčejů prováděli dělbu často sousedé, starosta a »starci« nebo jiné zvolené osoby, jež také rozhodovaly spory při dělbě vznikající.[11]) U Jihoslovanů užívali účastníci také často prostředníků zvaných »dobri ljudi« (arbitri).[12])

Účastnily-li se v dělbě cizí osoby, jak svrchu řečeno, mohl se státi příděl určitého podílu také *losem*, což zejména bylo praktické, jestliže několik podílníků chtělo míti týž díl, ježto se všem zdál výhodným. Postup takový vyskytoval se v obyčejovém právu ruském i jihoslovanském,[13]) avšak jsou po něm i starší stopy; v pramenech polských nazývá se na př. mansus agri slovem *žrebij*,[14]) u Rusů zove se pozemková dělba жеребьевка,[15]) poplatný dvůr »тяглый жеребей«, v poljickém statutu »*ždrib*«,[16]) což prozrazuje, že kdysi bylo rozhodnuto o jeho určení pravděpodobně losem. Stále se množící dělby rodinného majetku měly v zápětí chudnutí selského obyvatelstva.

Pokud se týče rozdělení majetku movitého, jenž náležel společně všem členům nedílu, starých zpráv téměř není. Poljický statut jen připomíná, že »o věci movité jest lehké

---

[10]) *Kadlec*, op. cit., str. 96 (tam doklady z pramenů českých), str. 116 (co do Poláků), str. 31 (co do Jihoslovanů).

[11]) *Tamže*, str. 65.

[12]) *Tamže*, str. 31.

[13]) *Tamže*, str. 31, 67.

[14]) *Helzel*, op. cit. II. 393, *Dąbkowski*, op. cit. sv. II. str. 52.

[15]) *Pavlov-Silvanskij*, Сочинения, III. Petrohrad 1910, str. 149. pozn. 2.

[16]) Poljický statut, čl. 33.

spravedlivé rozdělení;[17]) Všehrd pak podotýká, že »peněz, svrchkóv, nábytkóv (= dobytka), klenotóv i jiného, což má, povinen jest otec synu, syn otci, bratr bratru, strýc strýci, všeho pravú polovici dáti.[18]) Právo obyčejové u Jihoslovanů vychází při movitostech z principu, že mají býti děleny »in capita«, pokud pak se týče vytěžených užitků v nedílu, že dorostlým osobám se má dostati více než dětem, ježto více pracují a více potřebují.[19]) S uvedeným tvrzením Všehrdovým není dělba in capita konečně v žádném zásadním rozporu. Soukromého majetku jednotlivých členů nedílu se dělba netýkala, jím mohl vlastník svobodně nakládati. Nicméně zásada ta u všech Slovanů obecně neplatila: v Čechách podle tvrzení Všehrdova bývalo do dělby zataženo vůbec veškeré jmění, které členové nedílu měli, ať bylo společné, nebo soukromé.[20]) Uvedená úchylka jest dokladem, jak ještě v jeho době kolektivní svazek příbuzenský práva jednotlivců absorboval.

§ 11. O poručenství.

Poručenství spočívá na myšlence, že se má dostati ochrany osobě, která nemajíc otce (ani jiného majitele moci), nemůže buď pro mladistvý věk, duševní chorobu nebo z jiných vážných důvodů si své záležitosti *sama* náležitě spravovati, za kterýmž účelem se jí ustanovuje osoba jiná, jíž náleží, aby jako poručník nebo opatrovník měla o ni péči. Právo zde tudíž vychází z pojetí čistě individualistického poskytujíc ochranu *jednotlivci* co do jeho osoby i co do jeho jmění.

V systému kolektivistickém, jenž v právu starých Slovanů došel citelného uplatnění, nemohlo míti poručenství zřejmě valného významu. Poručenství nad nezletilými dětmi se u Slovanů neobjevovalo, dokud žili ještě ve velkých rodových celcích; starešina rodu byl povinen pečovati o sirotky jako o ostatní členy rodu a vykonával také nad nimi podobnou moc jako jejich zemřelý otec. Totéž platilo, když rody se rozpadly na rodinné nedíly: sirotek byl jeho členem podobně jako každý jiný člen dospělý, měl tudíž od celku nárok na výživu i ostatní

---

[17]) Čl. 33.

[18]) *Všehrd* VI. 8.

[19]) *Kadlec*, op. cit. str. 32.

[20]) *Všehrd*, VI. 8.

opatření, o což byl starosta nedílu v prvé řadě povinen pečovati. Jak ve zřízení rodovém tak i v rodinných nedílech bylo tudíž poručenství nad sirotky kolektivní; staral se o ně celek a rodoví starešinové neb nedílní starostové vystupovali v tom jen jako representanti. Nebylo jistě nepřípustno, by péče o nedospělé dítě byla svěřena po případě jinému členu rodu neb rodinného nedílu, nejčastěji as nejbližšímu příbuznému; nicméně i ten byl jen zástupce, jenž ve funkci poručníka představoval celek. Poručenská péče mohla se vztahovati za těchto poměrů také pouze na osobu sirotkovu, nikoliv na nějaké jeho jmění, jehož jednotlivá osoba v kolektivistickém řádu přirozeně nemohla míti, nehledíc k nepatrným výjimkám (§ 14).

S úpadkem rodů i složitých rodin, když rodiny prosté se staly zjevem obyčejným, nastala v těchto poměrech změna. Zemřel-li dětem otec i matka, bylo nutno ustanoviti jim poručníka, neboť jiní příbuzní s nimi již pohromadě nežili. Stejně tak ukázala se potřeba poručníka pro děti, jichž ovdovělá matka se znovu provdala. Tam, kde matka zůstala vdovou, byla dětem poručnicí sama a vykonávala vůči nim moc, kterou dříve měl nad nimi otec. Dokladem toho jsou jednak historická fakta, jednak i stopy tohoto obyčeje, jež vysvítají ze starých právních památek. Co do Čechů, podává nám na př. staroslovanský životopis sv. Václava zprávu, že vdova po knížeti Vratislavovi Drahomíra, byla mateřskou poručnicí svých nezletilých synů Václava a Boleslava.[1]) Poručenství matky nad nezletilými knížaty uznávalo i právo polských Piastovců;[2]) obyčejové právo polské z XIII. stol. přiznávalo matce také poručenství, ale již jen u rytířstva a nikoliv u sedláků a to jen nad dcerami.[3]) Rovněž z oblasti Slovanů pomořanských jsou podobné doklady: slovanské kněžny Anastasie (vdova po Boguslavu I.) a Ingarda (vdova po Kazimíru II.) vystupují jako plnoprávné osoby, jež jednají jménem svých nezletilých dětí a činí disposice s jejich majetkem.[4]) U Rusů ukazuje na matčino poručenství čl. 113. Ruské Pravdy (Kar.), kde se dětem vý-

---

[1]) Fontes I. str. 128.

[2]) *Dąbkowski*, op. cit. sv. I., str. 518.

[3]) *Tamže*, str. 516.

[4]) *Kotljarevskij*, Древности права балтiйскихъ славянъ, část I. (Praha 1874) str. 125.

slovně ukládá, by ovdovělé matky byly ve všem poslušny.[5]) Z dějin bulharských je známo, že cařice Marie (vdova po Ivanu Vladislavu zemř. 1018) a cařice Irina (vdova po Ivanu Asěnovi II., zemř. 1241) byly poručnicemi svých nedospělých dětí a zároveň vedly správu státních záležitostí.[6]) Poručenství matky nad nedospělými dětmi trvalo při nízkém postavení ženy arci jen do té doby, pokud nejstarší syn nedosáhl věku, jenž jej činil způsobilým spravovati otcovský statek.

Tam, kde bylo třeba ustanoviti poručníkem osobu cizí, byl k tomu obyčejně vybírán nejbližší mužský příbuzný. Někdejší jednotná rodinná větev se prostě znovu spojovala; proto také bližší příbuzný vylučoval vzdálenějšího maje právo na jmění poručence v případě jeho úmrtí. Poručenství podle toho nebylo povinností, nýbrž právem, jež mohl bližší příbuzný uplatňovati proti vzdálenějšímu, jenž by sirotky a jejich majetek proti jeho vůli držel. Staré právo české také již ve XIII. stol. připouštělo příbuznému zvláštní žalobu o vydání sirotků proti tomu, kdo by mu je zadržoval, jak svědčí kniha Rožmberská, jež má ustanovení »z sirotka přívuzného, chtě ho chovati, trój póhon, právo svědky«.[7]) Poručenství příbuzných bylo v českém právu v nejstarší době vůbec jediným.[8]) Podobně Ruská Pravda zná jen poručenství příbuzných určujíc při tom blíže práva a povinnosti poručníka; moc jeho trvá do dospělosti dětí, majetek jejich se mu odevzdává před svědky. Podstatu majetku nesmí zhoršiti, nýbrž neztenčenou vrátiti; pouze přírost mu náleží za výživu a opatrování dětí. Cokoliv by z podstaty dětského majetku promrhal, jest povinen dětem nahraditi.[9]) Poručenství příbuzných šetřilo se též v dynastii Rurikovců: podle letopisu, když Rurik r. 879 umíral, svěřil péči o svého syna Igora svému příbuznému Olegovi, odevzdav mu zároveň trůn.

---

[5]) *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia I. str. 62.

[6]) *Blagojev*, Исторія на блъгърското право, část II—IV, Sofia 1929, str. 39.

[7]) Čl. 188 (ed. Brandl).

[8]) *Kapras*, Poručenství nad sirotky v právu českém, Praha 1904, str. 112.

[9]) Čl. 111. (Kar.): А оже боудеть оу моужа въ домоу дѣти малы, а не движася сами собою печаловати, а мати имъ поидеть за моужь, токмо имъ ближнии боудеть, томоуже дати на роуцѣ и съ добыткомъ и съ домомъ донежѣле възмогоуть, а товаръ дати предъ людми а что срѣзить товаромъ тѣмъ или пригостить, то то емоу себѣ, а истыи товаръ воро-

Matka, jež se znovu provdala, byla z poručenství vyloučena; věc ta plynula již z povahy poručenství jakožto instituce příbuzenské. Provdáním vstupovala vdova do nové rodiny a její poměr k rodině zemřelého muže úplně zanikl, takže o výkonu nějakých práv v rodině zemřelého muže, k nimž patřilo i poručenství, nemohlo býti řeči. Na příklad ten naráží již výše zmíněný článek Ruské Pravdy (111 Kar.), kde se péče o nedospělé děti, provdá-li se jejich matka znovu, ukládá nejbližšímu příbuznému. Táž zásada došla výrazu v I. Litevském statutu z r. 1529;[10]) u Jihoslovanů se zachovala v tradici t. zv. zákoníku Leky Dukaďina, jenž reprodukuje staré právo obyčejové. Podle té tradice žena, jež se provdala, neměla právo na děti od prvého muže, pokud jsou na živu nějací jeho příbuzní.[11])

V českém právu poručenství příbuzných projevovalo ještě v XV. věku do té míry svou setrvačnost, že zatlačilo poručenství dané králem. Pokud mohl býti nalezen nějaký příbuzný — jak dí Všehrd — nemohl nikdo na králi uprositi poručenství.[12]) Ruská Pravda dovolovala, že poručníkem mohl býti též nevlastní otec;[13]) případ takový byl však výjimečný, neboť zásadně platilo poručenství příbuzných, když se matka znovu provdala. Výjimka taková mohla nastati v rodině prosté, která neměla na živu již žádných příbuzných. V tom případě se muž přiženil, nebo žena přecházela s dětmi a jejich jměním do rodiny mužovy; po dobu nedospělosti dětí tvořil se vlastně umělý

тити имъ, а прикоупъ емоу себѣ, зане онъ прекормилъ и печаловался ими; оже отъ челяди плодъ или оть скота, то све поимати лицемъ, что поималъ боудеть; что ли боудеть растерялъ, то все емоу платити дѣтемъ. (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia I., str. 61). Někteří badatelé (na př. Sergjějevič), spatřují v těchto předpisech vliv byzantské Eklogy. *Barac*, Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Византіей, Kijev, 1910, str. 162, dokazuje v nich vliv práva mojžíšského. O poručenství příbuzných srv. též čl. 13 smlouvy Olega s Řeky v úpravě *Baracově* (op. cit. str. 159), kde se praví, že osiřelé děti se mají dáti příbuzným (»bližikom«).

[10]) Rozd. IV, čl. 7. (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, Praha 1880, str. 140).

[11]) Právní předpisy ty podle tradice sepsal Rade Kozmajac v nové době; otištěny jsou u *Novakoviće*, Законски споменици, str. 99 a násl. Podle Novakoviće spadá jejich obsah do XIV. věku.

[12]) Všehrd, IX. 11.

[13]) Čl. 112 Kar.

nedíl, jenž se zase rozloučil, když děti odrostly. Podobný předpis je obsažen také v citovaném zákoníku »Leky Dukaďina«;[14]) v Čechách se tak postupovalo ještě v XIX. stol.[15]) Analogickým případem toho bylo t. zv. poručenství spolkem ve starém právu českém, při němž jmění sirotků se sdružovalo se jměním poručníka, jenž ani nemusil býti příbuzný, byv povolán buď otcem dětí nebo králem v nedostatku příbuzných. Poněvadž v Čechách byly prosté rodiny již velmi záhy obvyklým zjevem, byl asi tento způsob poručenství dosti brzo v užívání; později pro zneužívání byl zakazován.[16])

Podobně jako o sirotky náleželo rodině jakožto celku se starešinou v čele pečovati o *staré, nedužívé členy,* kteří pro stáří nebyli již schopni práce (cura debilium). Povinnost ta byla odedávna u Slovanů zachovávána s péčí až úzkostlivou, jak dokazuje svědectví Helmoldovo o Slovanech baltických, v němž se nešetří slovy nejvyššího uznání. Byloť prý u nich obyčejem, jakmile někdo z nich se stal tělesně neschopným pro chorobu nebo pro stáří, že potomci se o něj starali poskytujíce mu plnou míru potřebné šetrnosti. Pohostinství a péče o rodiče byly prý u Slovanů nejpřednější ctností.[17]) Obecná vážnost, jíž se starci u Slovanů vůbec těšili, jsouce bráni v potaz ve sporech hraničních i přispívajíce svou radou jakožto »seniores« i v jiných záležitostech obce, dále čestné postavení starešinovo (pravidlem i věkem staršího) v složitých rodinách, opírající se o úctu všech členů a konečně i kultus předků, u dávných Slovanů obecně rozšířený, by pravdivost zprávy Helmoldovy jenom potvrzovaly. Nicméně u pohanských Slovanů — podobně jako u jiných pohanských národů na nižším stupni kultury — mívala cura debilium přece jen jisté meze; hodnotiliť slovanští pohané lidský život jen potud, pokud člověk mohl býti platným členem kolektivního svazku rodinného, k němuž přináležel a jeho fysických sil bylo možno využiti. Pozbyl-li

[14]) Čl. XXXIII. (*Novaković*, tamže, str. 102).

[15]) Srv. *Stupecký*, Návrh k provinciálním statutům král. Českého v l. 1805—1808 ve Sborníku věd právních a státních, ročník VI. Praha 1906, str. 275.

[16]) *Kapras*, op. cit., str. 30.

[17]) *Helmoldi*, Chronica II. 12: Statim enim, ut aliquem inter eos aut debilem fecerit infirmitas aut decrepitum aetas, heredis curae delegatur plena humanitate fovendus. Hospitalitatis enim gratia et parentum cura primum apud Sclavos virtutis locum obtinent.

sil pro pokročilý věk nebo nezhojitelnou chorobu, pozbyl i práva na život a jeho usmrcení nebylo vůbec považováno za zavržení hodný čin. Je zajímavé, že právě u Slovanů baltických, o nichž Helmold se zmiňuje tak lichotivými slovy, možno najíti doklady, z nichž vyznívá aspoň ohlas někdejšího obyčeje ubíjeti starce a zbavovati se tak tělesně již neschopných lidí. Nehledíc k bájce Notkerově, že »Veleti se nestydí tvrditi, že pojídají své rodiče«, uvádí *Kotljarevskij* tři konkretní případy ubití starců nejbližšími příbuznými, aniž ve skutku tom byl spatřován nějaký zločin.[18]) Jsou to zprávy sice již z druhé ruky (ze XVI—XVIII. věku), avšak existence dotyčného obyčeje u Slovanů baltických je z nich aspoň pravděpodobná, i když se nebéře za naprostou pravdu zmínka »že něco takového bylo kdysi ve slovanských zemích čestným a chvalitebným obyčejem«. Tradice o zabíjení starců dochovala se dále na Litvě u Bělorusů a s ní též terminus technicus »*podlobatina*«, napovídající, že usmrcení dělo se ranou do lebky, což prý vykonával nejstarší člen rodiny.[19]) U Srbů zabíjeli starce v dobách historických, ba ještě v nedávné době v kraji nišském a pirotském, ve Svrližsku, Zaplaňsku a také v Požarevsku; aktu samému se říkalo »*lapot*« (лапоть ve Svrligu, лъпоть v Pirotsku);[20]) staré báje jsou toho rovněž plny.[21]) Podobný zvyk panoval kdysi u sousedů slovanských, u Prusů a Germánů; stopy jeho jsou též u Řeků a Římanů, ba zdá se, že to byl dávný zvyk indoevropský vůbec. Nelze naň pohlížeti očima nynějších právních názorů, spočívajících na vypjaté ochraně individua; naopak staré kolektivistické útvary, v nichž pohanští Slované žili, znamenaly téměř úplné popření individuality. Proto odstranění věkem sešlého člověka neznamenalo slovanskému pohanovi, srostlému s přírodou, v níž viděl stálý boj o život, zvlášť těžký zločin; ze stanoviska kolektivního svazku bylo to prosté opatření utility. Nedělo se to také as všeobecně, spíše jen v případech nuzného postavení ostatních členů rodiny, odkudž by potom bylo možno vysvětliti též protichůdnost historických zpráv.

---

[18]) *Kotljarevskij*, op. cit., str. 118 a násl.

[19]) *Dąbkowski*, op. cit., sv. I. str. 227.

[20]) *Niederle*, Ž. S. S. I. 1, str. 222.

[21]) Srv. článek *Mojo Mediće*, Ubijanje staraca (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, kniha XXVII., Záhřeb 1929, str. 76 a násl., kde uvedena též starší literatura).

§ 12.

Právo dědické.

Pokud žili Slované ve větších svazcích příbuzenských — rodinných nedílech — které byly vlastníky rodinného majetku, nemohlo býti u nich o dědickém právu vůbec řeči. Příbuzenské svazky podobně jako právnické osoby neumíraly; nenastával zde případ nějaké »hereditas jacens«. Úmrtí nebo zrození jednotlivých členů v nedílu měly vliv jen na jeho početní sílu, ale svazek jakožto jednotka trval dále. Na rodinném majetku střídalo se jedno pokolení za druhým, procházejíc jaksi jen nehybnou formou rodinného svazku. Příbuzenský svazek zanikl teprve tehdy, vymřeli-li všichni jeho členové, v kterémž případě se pak rodinný majetek stal »*pustinou*« (pols. puččizna, srbochorv. pustina, pušćina, ošastna plemenšćina, v lat. textech terra vacans, bona vacantia) čili *odúmrtí*, kterou původně mohl pro sebe zabrati každý, kdo měl k tomu faktickou možnost;[1]) v dobách, kdy vznikly u Slovanů organisace státní, připadaly odúmrtě panovníkům.

K počátkům práva dědického mohlo docházeti u Slovanů v dávnějších dobách jen tehdy, pokud jednotlivé osoby žijící v rodinných svazcích měly některé věci v individuálním vlastnictví. Okruh takových předmětů ve starém životě pohanských Slovanů byl velmi úzký a obsahoval jen některé věci *movité*, jež lidé nosili při sobě (šatstvo, zbraň, šperky). Tyto předměty mohly na jiné osoby přecházeti cestou dědické sukcese, nicméně často se jí přece jen vymykaly při panujícím obyčeji dávati takové věci zemřelým do hrobu.[2]) Teprve když se počal mezi Slovany více rozšiřovati obchod, s nímž přicházelo mezi Slovany stále více movitých předmětů, jež se dostávaly do majetku jednotlivců, stávalo se dědické právo co do movitostí u nich praktičnějším.

Nejstarší zpráva, obsahující právní pravidlo o dědické posloupnosti u Slovanů, dochovala se ve smlouvě ruského knížete Olega s Řeky z r. 911. Připomíná se v ní, že Rusové zdržující se v byzantské říši, mohou o svém (movitém) jmění činiti

---

[1]) Stopa takového případu zračí se ještě v čl. 49 a) poljického statutu.

[2]) Stejný zvyk panoval též u Germánů. *Amira*, Grundriss des germanischen Rechts, 3. vyd., 1913, str. 204, *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 84.

poslední pořízení. Když by někdo z nich zemřel bez závěti, měl jeho majetek býti odevzdán v prvé řadě jeho dětem; jinak měl býti odevzdán jeho rodu (t. j. příbuzným). Pakli zůstavitel závěť sepsal, měl jeho majetek připadnouti tomu, komu bylo v závěti určeno.[3])

Avšak v uvedeném předpisu nelze spatřovati odlesk starého řádu o posloupnosti na Rusi, ustáleného dávným obyčejem. Četnými autory bylo zdůrazněno, že tyto normy jsou právem umělým, vytvořeným kompromisem mezi dvěma státy zcela rozdílných právních systémů;[4]) srovnávací studie Baracovy objevily v nich i stopy práva mojžíšského, jehož normy se záhy dostaly ve slovanském překladě na Rus.[5]) Cizí právo nemohlo přirozeně zapustiti hlubší kořeny v prostředí, jež nebylo přizpůsobeno k jeho principům. Při výlučnosti rodinných svazků nesrovnávalo by se také s právními názory národa, žijícím ještě na nízkém stupni kulturního vývoje, kdyby po někom měl děditi někdo jiný než příbuzný. Mimo to rozpor dotyčných předpisů se zásadami Ruské Pravdy, jež na př. vylučuje z dědictví pobočné příbuzné, zřetelně ukazuje na umělý ráz zmíněných norem.

Pokud se týče nemovitostí, napomáhal individuálnímu vlastnictví rozkladný proces, jemuž širší rodiny na sklonku doby pohanské u Slovanů počaly propadati, štěpíce se na rodiny menší. Rodinný majetek se počal děliti na díly, jež připadaly na jednotlivé stirpes, případně jen rodiny prosté, ba i na jednotlivce. Často se takové rozdělení dálo po smrti hlavy rodiny, když zbylí členové nedílně nadále hospodařiti nechtěli. Zásady, jichž se při takové posmrtné dělbě u Slovanů šetřilo, byly jistým druhem dědických norem, arci nikoliv ve smyslu

---

[3]) Text uvedeného předpisu, jak se dochoval v lavrentinském letopise, jest místy porušen. *Barac*, Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Византiей, Kijev 1910, str. 159 opravil znění textu, pokud se týká dědické posloupnosti takto: *Обряжение*. Аще кто (или отъ Руси иил отъ Грекъ) умреть, не урядивъ своего имѣнья, ци своихъ не имать, да (отдасть) имѣнie (роду своему). — Аще ли створить (уряженое) таковый, кому будеть писалъ наследити имѣнье его, да наследить е.

[4]) *Vladimirskij-Budanov,* Обворъ, str. 407. Podobné kompromisní dědické právo se vyskytuje ve smlouvách Srbů s Dubrovčany ve XIV. a XV. věku. Srv. *Novaković*, Законски споменици, str. 202, čl. XIX. (smlouva z r. 1387), str. 224, č. XVIII (smlouva z r. 1405).

[5]) *Barac,* op. cit. str. 160 a násl.

římském, když k dělbě rodinného majetku mohlo dojiti a také docházelo ještě za života hlavy rodiny (§ 10). Poněvadž posmrtné dělby se v praxi přiházely čím dále, tím více, začali si jich ve slovanských státech záhy všímati panovníci, pojímajíce do své činnosti zákonodárné buď starý obyčej, nebo zasahujíce do něho novými úpravami. Z takových předpisů lze pak též usuzovati i na dobu starší. Převážně mají normy toho druhu na mysli již rodinu prostou (otec s neoddělenými syny), ježto rozklad velikých nedílů byl již ve XIII. stol. velmi pokročilý.

Při původní výlučnosti rodinných svazků u Slovanů třeba předpokládati, že mimo rodinný kruh právně nebylo již žádných jiných příbuzných; proto ti, kteří již byli za života hlavy rodiny odděleni, kteří také již pro dřívější svou rodinu nepracovali při jinak obecně platném principu práce v rodině, již k rodině, jejíž majetek se dělil, nepatřili a proto také nedědili. V úvahu přicházeli jenom ti, kdož žili se zesnulým v nedílnosti.

Podle starodávného obyčeje, zemřel-li otec nerozděliv před smrtí rodinné jmění, připadala »dědina« pouze nedílným synům. U Čechů dosvědčuje to předpis statutů Kunrátových, jímž se tento starý obyčej mění. Praví se tak doslovně (v čl. 17): *Si quis autem non habuerit filium vel filios et habuerit filias ad illas deveniat hereditas aequaliter* ... Před tím tudíž bylo obyčejem, že rodinné jmění připadalo jen (nedílným) synům; přibrání dcer v nedostatku synů zavádělo proti dosavadnímu obyčeji novotou. Nebylo-li synů, stával se rodinný majetek odúmrtí. Stejná zásada platila v nejstarším obyčejovém právu polském: podle knihy obyčejového práva ze XIII. stol. zabíral pán dědictví po svém rytíři, jestliže nezůstavil po smrti syna;[6]) co do statků selských, udržel se takový stav ještě do časů Kazimírových,[7]) kdy byl změněn ve prospěch pobočných příbuzných. Na Rusi předpisovala Ruská Pravda, že v případě úmrtí otce »bez pořádku« připadá rodinný majetek všem (mužským) dětem;[8]) když by jich nebylo, připadal sedlákův majetek jako

[6]) *Helzel*, op. cit. sv. II., str. 26, čl. XXI a XXII; *Dąbkowski*, op. cit. sv. II., str. 14, *Hube*, Prawo polskie w wieku trzynastym, Varšava, 1874, str. 80.

[7]) Srv. čl. 53. úplného svodu statutů Kazimírových (*Helzel*, op. cit. sv. I., str. 176).

[8]) Čl. 105 Kar.

odúmrť knížeti.[9]) Pouze pro bojary platila výjimka, že v nedostatku synů dědí dcery.[10]) Výlučná posloupnost nedílných synů co do majetku otcovského platívala původně též u Slovanů jižních; je to zřejmo z privilegií, jimiž se provádějí od zmíněného principu různé úchylky[11]) i ze zřetelné nápovědi zákoníku cara Stefana Dušana, že rodinný statek vlastelina, zemřel-li bez (mužských) dětí, býval »pustinou«.[12]) Mezi prostým lidem jihoslovanským se platnost uvedeného obyčeje zachovávala až do nedávných dob.[13])

Dcerám, jak již je zřejmo z toho, co uvedeno, nepřipadal z rodinného majetku žádný podíl; vyplývalo to jednak z naprosto nerovnoměrného postavení ženy vůči muži, jednak z toho, že provdáním vstupovaly do rodiny mužovy, v níž docházely příslušného opatření; bylo se jim spokojiti jenom výbavou. Výše uvedené úchylky ve prospěch dcer nemají s prvotním principem, svědčícím jenom synům při posmrtné dělbě, nic společného a znamenají jen pozdější prolomení dříve obecně platného pravidla.

Jiným, dávným obyčejem slovanským při posmrtné dělbě otcovského jmění bývalo, že otcovo obydlí připadalo pravidlem nejmladšímu synovi. Dělo se to proto, že starší synové mívali pro sebe zřízené obydlí často již za života otcova. Výslovný předpis o tom má Ruská Pravda;[14]) obyčeje toho se šetřilo mezi selským lidem ruským i litevským ještě do posledních dob; zasahoval i do Polska.[15]) Stejně tak vládl uvedený obyčej mezi Jihoslovany již od dávných dob; statut poljický přímo

---

[9]) Čl. 103 Kar. Srv. též čl. 107 Kar.

[10]) Čl. 104 Kar.

[11]) *Mažuranić,* Prinosi, str. 831 a násl.

[12]) Čl. 41 (vyd. Novakovićova): Кои властелинъ не и оузима дѣце, али паки оузима дѣцоу, тере оумрѣ, по еговѣ съмрьти бащина поуста остане догде се обрѣте отъ егова рода, до третiега братоучеда; тъ-зiи да има еговоу баштиноу. Článek je trochu nejasný slovem »dítě«, ale nutno předpokládati buď mužské dítě, přihlíží-li se k dochovaným obyčejům i k právním aktům pozdějším, jež uvádí *Novaković* na str. 172, které vylučovaly dceru z dědictví po otci, nebo vykládati ustanovení ve prospěch dětí vůbec (tedy i dcer) a považovati to za výjimku ve prospěch šlechty (vlastelini), jako jest tomu v uvedeném předpisu Ruské Pravdy.

[13]) *Saturník,* op. cit., str. 136.

[14]) Čl. 112 (Kar.).

[15]) *Dąbkowski,* op. cit., sv. II., str. 53.

výslovně předpisuje, že rodné sídlo (»staro ognišće«) má připadnouti nejmladšímu z bratří[16]) a mezi selským lidem platí to dosud za běžné pravidlo.[17])

O způsobu měření jednotlivých dílců viz str. 73 a násl.

Původní okruh oprávněných dědiců po otci býval tedy velmi úzký; omezoval se v rodině prosté jen na syny. Dcery a poboční příbuzní nedědili (tito byli již mimo sféru prosté rodiny); nebylo-li synů, stával se rodinný majetek odúmrtí. Postupem doby, jak již bylo naznačeno, docházelo k prolomení úzkého okruhu dědiců a povolávány v nedostatku synů dcery a případně též poboční (neoddělení) příbuzní.[18]) Možnost odúmrtí se tím samozřejmě zmenšovala. V postupném rozšiřování kruhu oprávněných dědiců a obmezování případů odúmrtí dál se pak další vývoj dědického práva u jednotlivých národů slovanských, při čemž se zároveň někdejší společné linie vzdaloval, obohacuje se v jednotlivých státech slovanských četnými místními zvláštnostmi.

Testamentů původně u Slovanů nebylo a nebylo jich ani třeba. Rodinný majetek musil zůstati členům rodiny, nechť po smrti otcově se pozůstalí příbuzní rozdělili, či setrvali nadále v nedílnosti. Kolektivní vlastnictví k rodinnému jmění činilo testament bezpředmětným; nebylať možno jednotlivci činiti pořízení o majetku, jenž mu výlučně nenáležel. Tím arci není řečeno, že by byl vyloučen každý projev vůle otcovy, jejž by tento učinil mortis causa co do rodinného jmění. Projevil-li otec svou poslední vůli k členům rodiny — přirozeně ve formě ústní — nemohlo se sice jednati o závěť ve smyslu římském, ježto v takovém případě nedostávalo se jí podstatného znaku jmenování dědice — avšak mohly býti takovým aktem určeny díly, jež jednotlivým členům rodiny po smrti otcově měly připadnouti z rodinného jmění. Taková poslední vůle přirozeně se nesměla rozcházeti s posloupností podle právního obyčeje (zákona).

Závěti v tomto smyslu známy jsou starému právu ruské-

---

[16]) Čl. 33.

[17]) *Saturník*, op. cit., str. 136.

[18]) Srv. čl. 17 Statutů Konrádových (C. I. B. str. 56), *Dąbkowski*, op. cit. II. str. 15 a 16, *Hube*, op. cit. str. 82 a násl. Ruská Pravda, čl. 104, 106, 107 (Kar.), vinodolský zákon čl. 32, poljický statut, čl. 33, zákoník Stefana Dušana, čl. 41 a j.

mu. Ruská Pravda nazývá je slovem рядъ (řád, »pořádek«); obsahem jejich jest pouze rozdělení rodinného majetku mezi členy rodiny, což určuje otec na smrtelném loži ve formě ústní.[10]) Není v ní nikde řeči, že by otec mohl »rjadem« určiti podíl někomu jinému než synům;[20]) »rjad« nemůže vybočiti z okruhu rodinné sféry. Za takových okolností byl význam »rjadu« spíše formální než materielní. Podle ustanovení Ruské Pravdy nebylo přípustno, by »pořádek« otcův, jak jej se svými syny o rodinném jmění učinil, byl později nějak měněn;[21]) v praxi arci nebylo vyloučeno, že by se synové nemohli shodnouti na nové dělbě, nebo pustiti se o to do sporu, jak Ruská Pravda sama v jiném článku naznačuje.[22])

Možnost činiti poslední pořízení mimo okruh rodinný byla dána teprve, když rodinné nedíly začaly pozbývati své někdejší kolektivistické ryzosti a začal se ujímati obyčej, že jednotliví členové nedílu mohou míti svůj vlastní majetek. Počátečním krokem k tomu byly zbožné odkazy církvi, jež s přijetím křesťanství se mezi Slovany podobně jako jinde vlivem kanonického práva ujímaly. Jinak však svoboda pořizovati volně majetkem pro případ smrti, zůstala ještě dlouho ve středověku u Slovanů obmezena, zejména u nemovitostí. Překážela v tom stále — jak dí jedna listina chorvatská — antiqua consuetudo, qua prohibetur, ne quis suum patrimonium aliis quam suis consanguineis vel propinquis alicui valeat dare, donare vel alienare . . .[23])

---

[10]) Na ústnost ukazuje passus v čl. 114 Kar.: безъ языка ли оумреть . . .

[20]) Čl. 105 Kar.: Аще кто умирая раздѣлитъ домъ дѣтемъ своимъ, на томже стояти; паки безъ ряду оумреть, то всѣмъ дѣтемъ а на самаго часть по души. Obmezení na syny vyplývá ze spojení s čl. 107, kde ženy se z dědictví vylučují.

[21]) Srv. rčení v čl. 105 »на томже стояти« i čl. 112 »такоже есть рядъ, якоже рядилъ«.

[22]) Čl. 117

[23]) *Smičiklas*, CD. XI. 453, akt z r. 1348 a *Mažuranić*, Prinosi, str. 719. Nejstarší testament písemný u Chorvatů dochoval se z r. 918 (testamentum Andreae, prioris Iadertini). Ačkoliv Zadar byl velmi blízko vlivům římským, přece testament Andreův je dalek římského vzoru; obsahuje jen podrobné rozdělení zůstavitelova jmění vlastním dětem. Srv. *Rački*, Documenta, str. 17.

Právo věcné.

§ 13. Práva a právní poměry k věcem.

Právem věcným rozumí se v nynější nauce *právní moc* člověka nad věcí, jež se vyznačuje tím, že poskytuje *bezprostřední* právní panství nad věcí, jež jest oprávněné osobě podrobena. Je-li právní moc nad věcí všeobecná, jmenuje se *právem vlastnickým;* jestliže však někdo jest oprávněn věcí nakládati jenom v některém směru a právo vlastnické, které má k věci někdo jiný, tím omezuje, má věcné právo k věci *cizí.* U Římanů se na př. vytvořily čtyři druhy takových práv: služebnosti, superficies, emfyteusis a právo zástavní.

Právní moc člověka nad věcí nemusí vždy býti identickou s mocí faktickou; ba některá práva ani faktické moci nepřipouštějí. Nicméně faktická moc nad věcí bez ohledu na to, zda jest v souhlasu nebo v odporu se stavem právním, má za jistých, právním řádem určených podmínek, rovněž v právu důležitost; třebas není právem, jest aspoň *právním poměrem,* jenž se nazývá *držbou.*

Je přirozeno, že na počátečních stupních právního vývoje slovanských národů nelze hledati tak přesného rozlišování právních pojmů. V literatuře bylo také v tom směru vyslovováno mínění, že v dobách primitivního právního nazírání nečinil se rozdíl mezi držbou jako faktem a mezi právem vlastnickým; obé prý splývalo v jedno. Vlastník byl zároveň i držitelem, a kdo věc držel, byl zároveň i vlastníkem.[1]) Jest sice pravda, že primitivní člověk byl velmi málo způsobilým rozlišovati teoretické právní pojmy, takže možnost zaměniti pojem držby s pojmem práva byla u něho velmi snadná, avšak přece jen nedá se tvrditi, že by na prvních stupních vývoje obyčejových norem právních bylo právo bez držby něčím, co by se vymykalo lidské představě. Pokud se týče věcí movitých, dokazuje to jasně starobylá instituce svodu.[2]) Vlastník věci nepozbýval — jak dosvědčují na př. předpisy nejstarší Ruské Pravdy — k ní práva vlastnického, třebas držby věci se zmocnil někdo jiný; jeho právo bylo bráněno zmíněným postupem

---

[1]) Z ruských badatelů zastával uvedený názor *Sergjějevič,* op. cit., str. 522 a násl.

[2]) *Malinovskij,* op. cit., str. 421.

procesním. Z druhé strany byl chráněn i poctivý držitel věci, jsa povinen ji vrátiti vlastníkovi za náhradu. Držba od práva vlastnického se zde tudíž zcela jasně rozeznává. Nejinak bylo tomu též při nemovitostech, zejména v dobách občasného přidělování orné půdy jednotlivým rodinám. Tyto ani neměly vůli míti přidělované pozemky za vlastní, měly je v pouhé detenci (naturalis possessio) vědouce při tom dobře, že náležejí jako majetek celé rodové obci.

Nicméně jak držba, tak právo vlastnické byly na počátku právního vývoje u národů slovanských ve stavu dosti latentním, jenž jen někde zřejměji vystupoval. I když pojem práva vlastnického k věci se jasněji vyhranil, nebylo po dlouhou dobu slovního výrazu, jenž by pojem ten řádně vyjadřoval. Říkalo se prostě »moje (věc)«, »naše půda« (rus. наша земля) atd.[3]) Jindy, místo aby se vyjádřila podstata vlastnictví, vyjadřoval se jen způsob jeho nabytí; po té stránce jsou zejména typickými názvy, jimiž se vyjadřuje kolektivní vlastnictví k nemovitostem, jež příslušelo rodinám a přecházelo na potomky po předcích (dědech): *dědina*, *dědictví* (čes.), *dziedzictwo* (pol.), отчина (rus.), баштина (srb.), lat. *hereditas, ius hereditarium* (v listinách latinských); čes. *dědic*, pol. *dziedzic*, lat. *heres* znamená vlastníka nemovitého statku od předků »zděděného«. Podobně ve slově jmění (rus. имѣние, slovin. imanje, čes. jmění, pol. imienie, rus. имущество) kryl se zároveň pojem vlastnictví a to spíše k věcem movitým v protikladu k »dědictví« (srv. německé »hab und gut«)[4]) a j. Výrazy nyní u Slovanů běžné jako vlastnictví, wlasnósć, svojina, собственность atd. jsou teprve pozdějšího původu, podobně jako termíny, jimiž se vyjadřuje držba: posiadanie, držení, владѣние, posjed, pošišiun, posesya, převzaté neb utvořené mnohdy pod vlivem práva římského.

Dosti záhy objevila se u Slovanů různá omezení práva vlastnického plynoucí z ohledu na souseda. Naproti tomu služebnosti, bohatě vyhraněné v právu římském, zůstaly právu slovanských národů dlouho vůbec cizí podobně jako právu ně-

[3]) Pěkné doklady podává již akademický text Rus. Pravdy, čl. 12: Аще поиметь кто чюжь конь... а познаеть въ своемъ мироу: то взяти емоу *свое* а 3 гривнѣ за обидоу. Čl. 13: Аще познаеть кто, не эмлеть его, но не рци: емоу: *мое* a j.

[4]) *Jireček*, Slovanské právo v Čechách a na Moravě, sv. II., str. 278.

meckému, jež na ně pohlíželo jakožto na »vanae Romanorum subtilitates«. Řada služebností, známých právu římskému, vůbec ani nemohla vzniknouti, ježto primitivní způsob života slovanského lidu ještě dlouhou dobu po přijetí křesťanství neposkytoval pro ně vůbec potřebného podkladu. Tak na př. nemohly dobře vzniknouti služebnosti domovní, předpokládající již pokročilejší rozvoj života městského; prostý způsob venkovských staveb vespolek těsně nesouvisejících, činil je vůbec bezpředmětnými.

Podobně právo zástavní zůstalo po dlouhou dobu spíše jen v začátcích. Jeho rozvoji překážela jednak nemožnost disposice s nemovitým majetkem, jednak a hlavně naprostý nedostatek peněžního úvěru. Pastýřský a zemědělský způsob života slovanského lidu jej také velmi málo vyžadoval, takže k peněžitým zápůjčkám téměř nedocházelo a neexistovalo pak ani právo zástavní jakožto jejich akcesorium. Ještě v pozdějších dobách má zástavní právo u Slovanů povahu dosti primitivní, jak bude v dalším vyloženo (§ 17).

§ 14. Právo vlastnické.

Vlastnické právo u Slovanů ve starších dobách bylo dvojího druhu: *kolektivní* a *individuální*, při čemž převahu mělo prvé. V pojmu svém znamenalo kolektivní vlastnictví veškerost práv k věci, jež náležela širšímu neb užšímu příbuzenskému svazku. Toto vlastnictví nebylo žádným spoluvlastnictvím (condominium) ve smyslu římském. Při římském spoluvlastnictví jest sice předmětem práva každého ze spoluvlastníků také celá věc, pouze ve výkonu své právní moci je každý omezen konkurencí druhých: partes concursu fiunt; každému spoluvlastníku náleží nikoli část věci, nýbrž část práva, s níž může volně nakládati. Jinak se však měla věc s kolektivním vlastnictvím příbuzenských svazků; zde věc náležela příbuzenskému svazku jakožto nějaké *abstrakci* (nikoliv ale právnické osobě, jichž staré právo národů slovanských vůbec neznalo) a nikoli jen právě žijícím členům dohromady; úmrtím nebo přibytím nových členů nenastávala ve vlastnickém poměru žádná změna. Příbuzenský svazek v něm vystupoval jako stálá jednotka. Žádný z členů svazku neměl původně nárok na »partem indivisam«; disposice se mohly díti jen společně. Dokladem takové

úpravy kolektivního vlastnictví jsou rodinné nedíly, jež dochovaly se u Slovanů až do posledních dob.

Individuální vlastnictví při tomto patriarchálním zřízení bylo odkázáno do dosti úzkých mezí. Původně vztahovalo se jen na takové věci movité, které již svou povahou byly k tomu určeny, by sloužily individuální potřebě člověka, bez nichž se nemohl dobře obejíti. U mužů byly to šatstvo a zbraně, u žen šatstvo a šperky. Věci ty byly považovány za tak srostlé s osobou, že nebyly ani po její smrti od ní odlučovány, nýbrž se jí dávaly do hrobu. Podobně na to nazíralo též právo germánské, jak ukazuje zásada »mobilia ossa sequuntur«.[1]) Naproti tomu stáda dobytka, vyžadující již společné práce, byla původně u Slovanů ve vlastnictví kolektivním; stejně tak i hospodářský fundus instructus, otroci, brtě atd.

Pokud pohanští Slované žili kočovným způsobem života, omezoval se jejich majetek jen na věci movité (šatstvo, zbraně, stáda, přenosná obydlí atd.); vlastnictví k nemovitostem neznali. Jakmile přešli k zemědělství, začal se utvářeti jejich vztah k půdě. Vztah ten však po dlouhou dobu nebyl právem vlastnickým; při naprostém nadbytku půdy neměla tato žádné zvláštní ceny, takže právo vlastnické k ní dobře vznikati nemohlo. Půda byla taková comunis res omnium jako dnes na př. voda nebo vzduch. Pro slovanské pohany měly cenu jen produkty, vytěžené prací lidských rukou z půdy, takže jejich poměr k určitému kusu země nebyl původně nic jiného, než *faktickou mocí*, kterou měly skupiny, jež na něm pracovaly. Primitivní způsob hospodaření, kdy Slované prostým spálením porostu si opatřovali žírnou půdu, sahajíce v příštím roce zase k půdě jiné, by dřívější nemusili mrviti, jiného poměru člověka k půdě ani nedopouštěl.

Poměr ten arci se začal měniti, když pohyblivosti sídel na sklonku X. stol. u Slovanů ubývalo, s čímž menšil se i rozsah pohyblivého hospodaření.[2]) Vznikaly omezené rayony, jichž pevným střediskem bylo hradiště, kolem nichž rody po nějakou dobu měnily svá sídla, až konečně vznikly vesnice. V nich pravděpodobně stala se vlastnictvím jednotlivých rodin jen ta malá

---

[1]) Srv. *Schreuer*, Deutsches Privatrecht, Stuttgart 1921, str. 142.

[2]) Doklady o pohyblivém hospodaření u Slovanů viz *Niederle*, Ž. S. S. III. 1, Praha 1921, str. 16 a násl.

část půdy, na níž byly pořízeny příbytky a hospodářská obydlí s dvorem a zahradou (u Rusů t. zv. усадьба). K ní se poměr člověka již trvale ustálil; faktická moc měnila se v právo (vlastnické). Co se týče ostatní půdy, hospodařilo se na ní podle starého obyčeje zase střídavě, takže mezi jednotlivé rodiny rozdělena nebyla; když došlo postupně na celý okruh, počala býti považována za vlastnictví celé obce; společná práce zakládala společné právo. Podle toho také měly as jednotlivé rodiny nárok na poměrný příděl ze sklizených plodin.

Jakmile množství orné půdy stalo se pro příslušníky určitého rodu nebo jeho části co do rozsahu stabilní, bylo pravděpodobně přikročeno k tomu, že jednotlivým rodinám byly jednotlivé louky a role přidělovány k vlastnímu vzdělávání a užívání; přihlíželo se při tom as k počtu členů rodiny, takže četnějším rodinám se dostávalo rolí a luk více. Přídělem půdy však rodiny nenabyly k ní soukromého vlastnictví; běželoť zase jen o rozdělení užitků půdy v jiné formě. Veškerá půda zůstávala i nadále ve vlastnictví celé rodové obce; přídělem propůjčovalo se jednotlivým rodinám jen *právo užívací* a to ještě dočasně. Měla-li býti repartice užitků aspoň poněkud rovnoměrná, bylo třeba, by se půda za jistý čas přidělovala znovu, by některé rodiny neměly stále jen lepší, kdežto jiné zase jen horší půdu a hlavně, by mezi výměrou přidělené půdy a počtem členů rodin, jenž někde se úmrtím ztenčil, u jiných zase narozením nových členů zvětšil, nedocházelo ke křiklavým rozdílům, jež by nutně musily vyvolati houževnaté spory. O takovém občasném přidělování půdy zmiňuje se u Germánů Tacitus;[3]) podle zprávy Strabonovy zachovával se tento obyčej i u Dalmatů (na území dnešní Dalmácie), u nichž se půda přidělovala znova po období 8 let.[4]) O starých Slovanech sice podobných starých zpráv nemáme; že však občasné přidělování půdy nebylo jim neznámo, dokazuje do nedávna zachovávaný obyčej v některých ruských vesnicích, kde starosta volený shromážděním (na Ukrajině »hromadou«) usedlíků v obci po urči-

---

[3]) Germania, cap. 26: Agri pro numero cultorum ab universis in vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praebent: arva per annos mutant et superest ager.

[4]) Strabo VII. 5, § 5.

tém období znovu přiděloval půdu. V Polesí na př., kde se zachovalo hojně zbytků starobylých poměrů v kraji mezi Turijí, Pripetí a Styrem, rozděloval starosta ornou půdu v období tříletém, takže ji nikdo ani racionálně neobdělával věda, že v příštím tříletí ji obdrží hospodář jiný.[5]) Namísto občasného přídělu (передѣлъ) praktikuje se někde takový postup, že tomu, jenž má mnoho půdy, že ji celou pro svou rodinu nevyužije, část půdy se odnímá a dává se tomu, jenž má země nedostatek (отрѣзки земли) a teprve, když toto opatření nepomáhá, přistupuje se k periodickým přídělům.[6]) Podobně jako ornice přidělovala se členům obce též luční půda; pastviska a lesy naproti tomu nebyly děleny, nýbrž všem rodinám náleželo právo jich společně užívati.

S uvolněním rodového svazku, jenž příslušníky obce poutal, a přimísením živlů jinorodých přestalo nazírání na ornou a luční půdu jako na společný majetek a občasné přidělování půdy zaniklo. Přispěla k tomu jistě i racionalisace zemědělství, umožněná nejen dlouhými zkušenostmi nýbrž i novým, dokonalejším nářadím. Jednotlivé rodiny staly se vlastníky orné části půdy, které doposud jen užívaly. Vlastnictví vesnické obce ztenčilo se pak jen na pastviska a lesy, čili na tak zvanou »občinu« (nazývá se tak doposud v Čechách i u Chorvatů), na jejímž užívání zůstal majitelům hospodářských statků ve vesnici podíl; odtud nazývá je poljický statut přímo »podílníky« (dionici od sela).[7]) Tento podíl tvořil zároveň příslušenství hospodářských statků; Rusové zvali jej угодья, Chorvati pristojanje, Srbové a Bulhaři правини, u Čechů a u Poláků se vyskytuje v latinském názvu pertinentiae, attinentiae a utilitates.

Tudíž oklikou přes právo užívací přešla půda, jež kdysi byla majetkem rodové obce, do vlastnictví jednotlivých rodin a to ještě nikoli všechna. Na starém kolektivistickém principu se tím mnoho nezměnilo; kdežto dříve náležela půda rodové obci, t. j. všem příslušníkům rodu dohromady, patřila nyní všem členům širší neb užší rodiny. Rozdíl byl tedy pouze

---

[5]) *Niederle,* op. cit., dílu III. sv. I. str. 18.

[6]) *Malinovskij,* op. cit., str. 437, *Kačorovskij,* Русская община. 2. vyd. Moskva 1906, str. 121.

[7]) Poljický statut, str. 66, čl. 59a, 58; těmto »podílníkům«, kteří se zjišťovali po příbuzenské větvi (»vrvi«) jedině se mohla i »občina« rozděliti.

kvantitativní; forma zůstala stejná, t. j. půda byla i nadále předmětem *kolektivního* práva vlastnického. Teprve znenáhlé oslabování kolektivismu přivedlo u Slovanů též k platnosti individuální vlastnictví k půdě.[8])

Nebylo tudíž u Slovanů nikdy doby nějakého absolutního kolektivismu majetkového, třebas původně individuální vlastnictví, jak již výše řečeno, existovalo v nepatrné míře. Vždy existovaly oba uvedené druhy vedle sebe, vlastnictví kolektivní i individuální, povahou svou zcela protichůdné. Postupné změny v hospodářském životě zračily se i ve vzájemném poměru obou těchto principů. Vývoj dál se na úkor vlastnictví kolektivního k silnějšímu uplatňování individuálního vlastnictví. Dělo se tak u všech národů, arci proces ten nebyl všude stejně rychlý. U slovanských národů bylo kolektivní vlastnictví, zejména u nemovitostí po dlouho dobu převládajícím typem, ježto příbuzenské svazky, jež se udržovaly v životnosti někde až do posledních dob, poskytovaly k tomu vhodné podmínky.

V primitivních poměrech slovanských mělo vlastnické právo též poměrně chudý *obsah;* pojem »moje« zračil se pohanskému Slovanu ve svém obsahu nejvýše jako »habere et tenere«. Teprve v pozdějších dobách vypočítávají se v pramenech jednotlivá oprávnění, v právu vlastnickém obsažená, z nichž jeví se snaha vystihnouti, pokud lze, plný jeho obsah. Prameny ty se arci týkají převážně majetku církevního, takže obsah práva vlastnického, jenž se v nich zračí, nezůstal bez vlivu práva římského a kanonického.[9])

---

[8]) V novější době snažili se někteří autorové dokazovati, že prvotní vlastnictví k půdě bylo individuální, ale bez valného úspěchu. Ze Slovanů je to vedle Peiskera hlavně *Strohal,* jenž vychází z hlediska, že primitivní právo nezná žádného omezení ani co do osoby, ani co do vlastnictví. Podle něho jest buď člověk úplně svoboden a neomezeným majitelem všeho, nad čím uplatnil svou vůli, nebo je otrokem, t. j. předmětem cizího vlastnictví. Srv. jeho spisy Zadruga u južnih Slovena (Glasnik zem. mus. u Bosni i Hercegovini XXI., 1909) a Razvitak vlastnosti (Rad, jug. Ak., kn. 164, r. 1906).

[9]) České listiny XI. věku omezují se po té stránce na stručné výrazy, jako *»habendum, possidendum, perpetuo jure possidendum* (srv. na př. *Friedrich,* C. D. I., str. 86, 113, 238, 278 a j.). Prameny polské od XIII. věku vypočítávají v právu vlastnickém »facultatem *tenendi, vendendi, donandi* et quocunque modo a se *alienandi* vel etiam racione commodioris hereditatis *permutandi* (doklad uvedený *Hubem,* Prawo polskie w wieku trzynastym, str. 108, pozn. 3). Srv. též *Agz,* II., č. LII., str. 87 (polský král Vladislav Ja-

Dvojí typ vlastnictví hrál přirozeně závažnou roli při *nabytí* vlastnictví. Jednotlivec, jakožto člen příbuzenského svazku, zásadně nenabýval vlastnictví pro sebe, nýbrž rodinnému celku; nabytá věc připadala tak do kolektivního vlastnictví celku. Nabyl-li někdo věci pro sebe, získal-li tedy individuální vlastnictví, bylo to spíše jen výjimkou, jež čelila proti kolektivnímu principu, ovládajícímu příbuzenské svazky. Jinak ale na způsobech, jimiž možno nabýti práva vlastnického, se tím ničeho neměnilo a možno i v dávném právu slovanském rozeznávati nabytí *původní* (originární) a *odvozené* (derivativní).

Z *původních* způsobů nabytí práva vlastnického nejširší význam u Slovanů měla *okupace* půdy, dosud nikým nezabrané. Okupace ta musila býti zjevnou tím, že se na zabraném pozemku pracovalo; neobdělaný pozemek platil za res nullius. V právních obyčejích slovanských, možno ještě v nové době shledati zřetelné stopy tohoto nazírání. U kozáků uralských při okupaci luk byla na př. zachována zásada, že zabraná část musila býti okupantem hned prvý den posečena; nestačil-li na to svými silami, ztrácel na louku právo a každý jiný hospodář ji mohl zabrati pro sebe.[10]) Princip práce zřejmě

gajlo daroval lvovskému arcibiskupu dům »cum omni jure, dominio et proprietate... *tenendam, habendam, utifruendam, regendam, gubernandam* et pacifice perpetuis temporibus *possidendam*, nec non *vendendam, commutandam, alienandam* et pro libito voluntatis sue et successorum suorum *convertendam*); jiný doklad *tamže* č. XVIII., str. 30, č. XIX., str. 32 a j. Podobně u Chorvatů; srv. na př. *Smičiklas*, C. D. II., č. 178 (listina z r. 1182); jiné doklady u *Mažuraniče*, Prinosi, str. 1217 pod heslem *radovati*. Srbský car Stefan Uroš, když v r. 1357 daroval několika vlastelinům ostrov Mljet, připojil formuli, že obdaření mohou podle libosti darovanou zemi buď kostelu za spásu duše zapsati, neb věnem dáti, prodati, darovati, vyměniti, kamkoli podle vlastní vůle obrátiti. (*Novakovič*, Законски споменици, str. 311; jiné doklady str. 313, 334 atd.) Podobně moskevské listiny vymezují obsah práva vlastnického slovy »prodati, proměniti, darovati« nebo »osvojiti, prodati, směniti, v zástavu dáti, za duši věnovati a pod. (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, II., str. 226, 228). I český mistr právnické dikce Všehrd uznává za nutné uváděti v darovací formuli jednotlivé attributy práva vlastnického, ač měl při tom již na mysli celou jeho náplň: věnováním přechází na obdařeného statek »k jmění, držení, předání, zastavení, zapsání a k učinění toho, což by se jemu zdálo«, při čemž o dárci podotýká, že »žádného sobě práva k tomu zboží dále nepozóstavuje« (VI. 23).

[10]) *Kačorovskij*, op. cit., str. 129.

vystupuje v ruské průpovědi »чья рожь, того и земля« — jen ten kdo pracoval na pozemku, nabýval k němu práva. Totéž platilo u Jihoslovanů: okupovaný pozemek připadl tomu, kdo vlastní prací jej učinil způsobilým k obdělávání bez ohledu na to, které vsi patřil pozemek, na němž odstranění divokého porostu provedl; teprve srbský zákoník občanský z roku 1844 tento starý obyčej v Srbsku omezil, na Černé Hoře pak až Bogišićův zákoník z r. 1888. V starých právních památkách srbských dějí se častěji zmínky o nabytí půdy jejím klučením, jemuž se ve staré srbštině říkalo требити, растребити a vymýcené půdě лаз.[11]) V chrysobulu srbského krále Milutina z r. 1318 (?), jímž se dostává chilandarskému klášteru od panovníka darem vísky Uljari u Peći, se přímo potvrzuje starý obyčej, že zabraná půda připadla do vlastnictví tomu, kdo ji k orbě »vytříbil«.[12]) Totéž vyplývá z čl. 123. zákoníku cara Stefana Dušana, jímž ponecháno bylo Sasům vlastnické právo k půdě, kterou před platností zákoníka mýcením lesa získali.[13]) V podobném smyslu vyslovují se i právní prameny chorvatské; zanikla-li na pozemku práce, takže zapustl, čili — jak se zejména říkalo o vinicích — »padl-li v *nerez*« (t. j. nebyla-li réva na něm přiřezována), zanikalo s tím i vlastnické právo jeho majitele a to i tenkráte, kdyby tomu odporoval, jak dosvědčuje čl. 33. vrbského statutu.[14]) Týž obyčej probleskuje ze zmínky

---

[11]) Srv. ruské вытеребъ, потеребъ, теребъ, polabské třebel, třebina, třebeniště, pols. trzebież, trzebisko, srb. требежина. Slovo *laz*, je všeslovanské (čes. *láz*, *láz* ve slovenštině, rus. лазина, srbochorv. a slovinsky *laz*, pols. *łaz*) a znamená louku nebo pole při lese, lesní mýtinu.

[12]) ...но где годе хоте архијепископови људије у томзи лугу расьтребити лаз или сенокос, да имају у баштину. Такожде и хиландарски улијарици где узмочу у томђере лугу растребити лаз или сенокос, у баштиму да имају. (Srv. Vizant. Vremennik XIX. Actes de Chilandar II), str. 436. Totéž vyplývá z chrysobulu Stefana Dečanského prizrenskému biskupství z r. 1326; před jeho vydáním bylo přípustno lidem církevním »činiti si lazy«. Napříště se to zakazovalo v ten způsob, že vytříbená půda neměla připadnouti okupantu, nýbrž biskupství. Srv. St. *Novaković,* Законски споменици, str. 639, VIII.

[13]) Што соу коудѣ посекли Саси горѣ до сіега-зіи събора; тоу-зи землю да имаю... (Ed. *Novaković, str. 94).*

[14]) И те исте неризи, ако бы гдо почель садити, мози въ свою посещи вазда с личенцию општини. Předpisu tomu odporoval jaksi Mikula, syn dvořana Jekova, jenž se nechtěl zapustlé půdy vzdáti. Monumenta hist. jur. Slavorum meridionalium, Pars. I., vol. IV, str. 158.

v urbáři kláštera ve Strezu z r. 1477: vinice, jež by byla ponechána absque putatione, vulgo v »nerez padne«, tunc statim devolvitur ad dominium monasterii.[15]) Oba doklady sice náležejí XV. věku, nicméně ve srovnání s prameny srbskými sluší za to míti, že reprodukují velmi starý obyčej. Z polského práva máme o tom ještě pozdější svědectví: privilegium Zikmunda Augusta z r. 1561 livonské šlechtě (čl. 13.) stanovilo, že kdo nejprve (prior occupans) dlouhou a namáhavou prací vytvoří z divoké půdy kus ornice, stane se vlastníkem získané části.[16]) Bylo to konečně docela přirozené; těžká práce, jíž bylo třeba, by divoká půda byla proměněna v úrodné role, tvořila pojítko mezi člověkem a prostorou podmaněné půdy, jež vylučovalo každou osobu cizí. Jen vzdělavatel mohl si osobovati výhradné právo ke vzdělávané půdě; toto jsouc pak všemi příslušníky vesnické obce uznáváno, stávalo se teprve vlastním právem.

Za res nullius byl dále považován pozemek, který byl rodovým svazkem vědomě opuštěn (derelictio). Res nullius byla také divoká zvěř a ptactvo žijící na svobodě, jakož i ryby v potocích, řekách a v moři; připadly tomu, kdo je ulovil. Partikulárně platily též různé odchylky. Statut poljický prohlásil sice, že jest *starým* právem, že zvěř patří lovci, který ji dopadne; jen medvěd a liška má připadnouti tomu, kdo je skutečně ubil. Přizval-li si lovec pomocníky, náležel jim z úlovku díl; kdož přispěli při ubití medvěda nebo lišky, měli dostati podle stejné zásady čestný dar, jenž se zval »potočno« (t. j. »honebné«).[17])Naproti tomu bylo obyčejem u Rusů, že medvěd připadl lovci, jenž objevil brloh medvěda, jestliže na blízku na stromě si jen učinil znak (клеймо).[18]) Nebyla-li zvěř ubita v lese, nýbrž na cizím poli, měla se dáti podle statutu poljického majiteli pozemku čtvrtina.[19])

Nicméně jakmile došlo k trvalému usazení rodu, byla svoboda lovu záhy omezována jen na příslušníky rodové vesnice v jejím honebním okrsku. Je to viděti z listin z XI. a XII. stol.,

---

[15]) *Mažuranić*, Prinosi, str. 744 a Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, Zagreb, sv. V., str. 214.

[16]) *Dąbkowski*, op. cit., str. 182.

[17]) Statut poljický čl. 111.

[18]) *Pachman*, Обычное гражданское право въ Россіи, (Petrohrad 1877), str. 215.

[19]) Poljický statut, tamže.

jimiž se postupovaly novým nabyvatelům vesnice nejen s rolemi, pastvami, nýbrž i »cum venationibus et piscationibus«[20]) a dále ze skutečnosti, že poměrně záhy se vyskytují zprávy o zvláštních strážcích lesů a bobřích sídel.[21]) Další, podstatné omezení svobody lovu znamenal po vzniku státních celků slovanských panovníkův honební regál.

Za res nullius považovány byly u Slovanů též *divoké včely*, jež si mohl přivlastniti ten, kdo je nalezl. Okupace včel vyznačovala se tím, že nálezce včel učinil na stromě, ve kterém se usadily, zvláštní znak, který do pně buď vyřezal neb vysekal nebo vypálil. Na Rusi, jak vidno z předpisu Ruské Pravdy, se označovalo vlastnictví takového úlu již ode dávna, neboť za poškození znaku nebo podtětí dubu opatřeného znakem byl stanoven dosti vysoký trest peněžitý.[22]) V Polsku — podle knihy polského práva obyčejového z XIII. věku — připadaly také včely, jež se usadily v dutině stromu, nálezci; vedle toho však platil též partikulární obyčej, že připadly tomu, komu náležel pozemek, na němž se nacházel strom se včelím rojem; majitel pozemku byl pak povinen nálezci poskytnouti odměnu.[23]) I I. statut litevský zabývá se zmíněným obyčejem: kdo »vložil na včely své znamení«, byl jejich vlastníkem; došlo-li ke sporu a na brti bylo více značek, rozeznávalo se mezi postupnými vlastníky podle stáří (zarostlosti) učiněných znaků.[24]) U Jihoslovanů se udržoval obyčej opatřovati lesní brtě značkami ještě do posledních dob; kdo včely »zakrstil«, t. j. vysekal kříž na brtním stromě, zajistil tím vlastnictví včel pro sebe.[25])

---

[20]) Srv. listinu cís. Otty z r. 995 (Mekl. Urk. I., 23), listinu Jindřicha II. při darování Racesburgu (ib. I. 26), listinu vyšehradskou Vratislavovu z r. 1088 (falsum XII. stol.) ve *Friedrichově* C. D. I. 373; ze stol. XII. další doklady tamže, 144, 198, 202, z Polska a Polabí *Piekosiński*, Dok. 14, 29, *Riedel*, Cod. I., odd. XV. 2, XVI. 392, XVII. 427, 434 a j. Podobně u Srbů; srv. chrysobul krále Stefana Uroše II. z r. 1300 klášteru sv. Jiří ve Skoplji, *Novaković*, Законски споменици, str. 612, 613, 615, 617.

[21]) Doklady viz u *Niederleho*, Ž. S. S., dílu III., sv. 1 (Praha 1921), str. 175, pozn. 5.

[22]) Čl. 82 (Kar.).

[23]) Čl. XIII. (*Helzel*, op. cit., II., str. 21).

[24]) Rozdíl IX., čl. 7 (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, str. 202).

[25]) *Saturník*, op. cit., str. 21. Podobně v právu německém — arbor signatus, decuriae in arboribus, que vocantur characteres.

Naproti tomu nebylo možno nabýti okupací včel ochočených, jež z úlu majitele odletěly a jinde se usadily. Podle ustanovení zmíněné knihy polského práva obyčejového byl nálezce takového roje povinen vrátiti jej majiteli, jenž svědectvím sousedů nebo jiným způsobem dokázal, že mu včely náležejí; s rojem byl povinen vrátiti veškerý užitek, který po dobu jejich držby z nich měl a jestliže mezitím se vyrojily, měl odvésti jeden roj starých a tři roje mladých včel. Zapíral-li původ včel, měl nad to ještě býti potrestán pokutou šesti hřiven.[26]) V Čechách bývalo zase obyčejem (zaznamenaným počátkem stol. XIX.), že uletělé včely může si vzíti a podržeti každý, kdo je dopadne, nechť uletěly jemu, nebo někomu jinému a třeba zaletěly na cizí zahradu nebo grunt. Jakmile však včely v té cizí zahradě již počaly stavěti, náležely majiteli gruntu.[27]) Podle jihoslovanských obyčejů slušelo zalétlé včely také vrátiti jejich majiteli; teprve když se nepodařilo jej zjistiti, mohl si je ponechati vlastník pozemku, na němž se usadily.[28])

Okupaci propadaly jakožto res nullius dále *věci nepřátel*, ukořistěné na vojenské výpravě. Kořist se omezovala hlavně jen na věci movité, dál pak na osoby, jež odvedeny byly do otroctví.[29]) Připadala vojsku jakožto celku; po skončené výpravě vojenské nebo po boji se pak dělila mezi jednotlivé bojovníky, jak přímo vyprávějí prameny, týkající se Slovanů baltických.[30]) Nebylo to však obecným pravidlem; statut poljický uvádí, že podle *starého* práva kořist vojenská připadla tomu,

---

[26]) Čl. XXII.

[27]) *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních, VI., str. 265).

[28]) *Saturník*, op. cit., str. 21.

[29]) O vojenské kořisti u Slovanů zmiňuje se již Maurikios, Stratégikon XI. 5: *Καὶ γὰρ πολλάκις πραῖδαν ἐπιφερόμενα, ὑπὸ μετρίας ταραχῆς ταύτης περιφρονοῦντα ἐν ταις ὕλαῖς προτρέχουσι.* O Soběslavovi připomíná pokračovatel Kosmův k r. 1132, že ze Slezska přivedl množství zajatců a mnoho stád divokých koní (Fontes, II., 216). Podobně vyprávějí ruské letopisy; tak na př. r. 1095 Rusové vzali Polovcům skot, koně, velbloudy a členy rodin (let. Lavr. 221), roku 1103 vzali hovězí dobytek, ovce koně, velbloudy i lidi (tamže 268) atd.

[30]) Bamberští missionáři podle *Herborda* (Dialogus III., 2) byli přítomni, kdy vojíni pomořanského krále Vartislava se dělili o »spolia, vestes, pecuniam, pecora et aliam diversi generis substanciam. Homines quoque, quos captivaverant, inter se distribuebant«. Podobně *Helmold* (Chronica I. 36) připomíná, že do svatyně Svantovítovy ukládalo se jen ukořistěné zlato a stříbro, ostatní dělilo se mezi vojíny (cetera inter se partiuntur).

kdo se jí zmocnil. Ale ukořistil-li někdo věc, než nastoupil ve vojenském táboře, mělo se mu dostati jen zvláštní odměny (prijamšćina) a ničeho jiného.[31]) Některé předměty mohly býti vzájemnými smlouvami z okupace vyňaty; tak na př. úmluva mazovského knížete Konráda s řádem německých křižáků z r. 1242 ustanovila, že děti pod 12 let, děvčata, ženy a duchovní jako vojenská kořist ulupovány býti nesmějí.[32]) Podobně v Čechách omezeno bylo právo kořisti již králem Přemyslem Otakarem sněmovním usnesením kol r. 1266, ovšem zase z jiného hlediska. Podle zásad tam stanovených nesměl vojín, ubíraje se do války ničeho vymáhati na obyvatelstvu prvý den tažení, při čemž jeho cesta musila činiti nejméně dvě míle za jeho hradský obvod. Druhý den, pokud zároveň urazil již přes dvě míle, mohl žádati od obyvatelstva nejen nocleh, potravin a přípřež, nýbrž bráti mu dobytek, oděv a jiné věci.[33]) Podobně u Srbů, jak se zdá z předpisu zákoníku cara Stefana Dušana, jímž se nařizuje, by každý, kdo v cizí zemi na vojenské výpravě něco »najde«, odvedl nebo přinesl (myslí se zde tedy na věci movité a dobytek) to caru neb vojevodovi, nebylo právo kořistné vojínům bez jistých omezení dovoleno.[34]) Specielně byly chráněny kostely; kdo by je na vojenské výpravě přepadl, měl býti ubit neb oběšen.[35])

Věcem nepřátel kladeny byly původně na roveň též *věci cizinců*, kteří nejsouce účastni právního společenství v plemeni, ke kterému přišli, octli se v postavení nepřátel, jichž majetek směl propadnouti okupaci od příslušníků plemene; totéž platilo i v počátcích vzniklých států slovanských. Dokladem toho jsou ustanovení privilegií a mezinárodních smluv, jimiž se béře pod ochranu nejen osoba, nýbrž i majetek cizinců; tudíž možnost jeho okupace, jež mu před tím hrozila, se tím výslovně vylučuje spolu s jinými zásahy do cizincova majetku. V Čechách na př. listina krále Václava z r. 1231, obsahující potvrzení privilegia pražských Němců, dané jim knížetem Soběslavem kol r. 1178, má dodatek, jímž se zapovídá, by »nullus

---

[31]) Poljický statut, čl. 98.

[32]) *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 168.

[33]) C. J. B. I., č. 52, str. 156 a násl.; *Lippert*, Socialgeschichte Böhmens in vorhusittischer Zeit, I. Band, Wien, 1896, str. 437.

[34]) Srv. čl .116 (ed. *Novaković*).

[35]) *Tamže*, čl. 130.

ausu temerario invadere vel diripere audeat nec attemptet domos eorum et strata, seu in suburbio sive in villis, si in aliquam culpam inciderint.[36]) Nechceme sice tvrditi, že před vydáním zmíněného zákazu měla v Čechách okupace majetku cizinců volné pole, nicméně stopa někdejšího práva okupačního se v něm ještě zračí. U Srbů poskytují v té věci hojné doklady smlouvy s Dubrovníkem; již prvá z nich, kterou sjednal veliký župan Štěpán Nemanja r. 1186 prozrazuje vzájemné zabírání majetku; hned v úvodu se praví, že »omnia mala, quae retro tempore acta fuerint inter Raguseos et Sclavos pro lite de vineis, galeis, sagiteis, hominum, animalium et omnium rerum ex utraque parte« prohlašují se za odbytá a zapomenutá.[37])

Podobně jako jiným primitivním národům bylo známo v dávných dobách i Slovanům *právo pobřežní* (ius naufragii, ius littorale), zakládající se na myšlence, že právo vlastníkovo k věcem, jež ztroskotáním lodi dostaly se do moře, zaniklo a obyvatelé břehu, k němuž později voda věci vyplavila, mohli si je přivlastniti. Okolnost, zda původní vlastník byl znám, či nikoli, byla zde nerozhodnou. Tento způsob originárního nabytí vlastnictví ve své původní tvrdosti se neomezoval jenom na věci, nýbrž postihoval i trosečníky, kteří se z potopené lodi zachránili a od obyvatel pobřeží byli zjímáni a zavlečeni do otroctví. U Germánů se záhy přeměnilo pobřežní právo na regál; ještě na počátku XII. stol. připadali říši trosečníci, kteří se z utonulé lodi zachránili, svým tělem i svými statky, pokud mezinárodními smlouvami se tomu nebránilo.[38]). U Slovanů baltických a u Poláků, kteří byli sousedy Germánů, vystupuje právo pobřežní v pramenech také již jako knížecí regál: zvláštním aktem mohlo býti propůjčeno i jednotlivcům (případně i církevním ústavům). Postihovalo hlavně věci, vyplavené z moře na břeh, ale také lidi, jak napovídá na př. listina vévody pomořanského Vartislava III., jenž r. 1260 ujednal s Jaromarem rujanským smlouvu, že pobřežní právo vůči poddaným obou panovníků nemá býti navzájem uplatňováno; převzalť Vartislav »in protectionem et tutelam« jak výslovně praví

---

[36]) C. J. B. I., str. 68.

[37]) *Novaković,* Законски споменици, str. 132. Další doklady na str. 135, 136, 138, 139, 141, 146, 147 atd.

[38]) *Schröder,* Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, Leipzig, 1889, str. 516.

»*ipsos* et *bona sive res* ipsorum«.[39]) Před smlouvou tudíž bylo oboje, jak osoba, tak i majetek, právem pobřežním ohrožováno. V listině, kterou navzájem zase vydal Jaromar rujanský téhož roku, přislibuje se poddaným pomořanským (homines Warzlai), že v případě ztroskotání zůstanou svobodni »ab omni exactione et molestia tam in *rebus* quam in *personis*«.[40]) Pobřežní právo bylo na Pomoří vůbec tak rozšířeným zjevem, že osvobození od něho bylo ve XIII. věku posuzováno jakožto »libertas adhuc inaudita«.[41]) U Rusů započalo omezování pobřežního práva již v X. stol.; prvá smlouva Rusů s Řeky za knížete Olega z r. 911 zapovídala ubíjeti nebo bíti řecké trosečníky nebo cokoliv jim odnímati.[42]) Druhá smlouva s Řeky za knížete Igora r. 945 znovu zakazovala vzíti cokoliv z řecké lodi, vyvržené na břeh, nebo člověka z ní učiniti otrokem (человѣка поработитьс);[43]) před smlouvami byl tudíž stav věcí týž jako v Pomořansku: pobřežnímu právu propadali lidé i věci. Stejně jako na Černém moři uplatňovali Rusové pobřežní právo na březích Baltu; dosvědčuje to smlouva smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229, jíž zaručily si smluvní strany nedotknutelnost majetku na vodě i na břehu; obyvatelé pobřeží ani kníže, nesměli napříště trosečníkům způsobiti žádné újmy; jen za pomoc, kterou by poskytli při záchraně tovarů z moře, mělo se jim dostati přiměřené odměny.[44]) Pokud se týče Srbů, bylo u nich pobřežní právo as velmi zakořeněný obyčej; jen tak možno si aspoň vysvětliti, že řada smluv, táhnoucích se od XIV. do XVI. stol., které ujednávali srbští panovníci s Dubrovníkem,

---

[39]) Pommersches Urkundenbuch (ed. Prümers), sv. II., č. 692.

[40]) *Tamže*, č. 691. Jiné doklady práva pobřežního *tamže*, č. 886, 935, 982, svazek III., č. 1669, č. 1801 (při prodeji statku si vyhrazují dosavadní majitelé »medietatem naufragii, quod vulgariter dicitur todrift«) a j. Srv. též doklady u *Dąbkowského*, op. cit., II., str. 172 a *Brečkeviče*, Введенie въ соцiальную исторiю княжества Славiи, или западнаго Поморя, Jurjev, 1911, str. 182 a násl. a doklady, obsažené v diplomatáři *Hasselbach-Kosegarten-Medem*, Codex Pomeraniae diplomaticus, č. 174, 491, *Meklenburgisches Urkundenbuch* I. Bd., č. 268, 152, 173, 357, 675, 679, 686 a j.

[41]) *Hasselbach-Kosegarten-Medem*, č. 174, str. 397.

[42]) *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, sv. I., str. 5, čl. 11. V úpravě *Baracově*, op. cit., str. 131, slova o bití neb ubíjení trosečníku nejsou.

[43]) *Tamže*, str. 13, čl. 9. U *Barace*, op. cit., str. 128, sestaven zvláštní článek o prodeji svobodného člověka do otroctví.

[44]) Čl. 44 (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, sv. I., str. 108).

obsahuje mimo jiná ustanovení i zákaz práva pobřežního.[45]) Pravidlem týká se zápověď zboží, složeného v lodi, jež na srbském břehu ztroskotala, avšak jest i přímý doklad, že bylo saháno i na svobodu lidí, kteří smrti ve vlnách unikli. Jiří Balšić slibuje totiž r. 1386 Dubrovčanům, že nikdo z jeho vlastelů nesmí přepadnouti jejich ztroskotanou loď, nýbrž že *lidé*, kteří se z moře zachrání, i *zboží* zůstanou *svobodni;* pakli by jim někdo z jejich věcí něco uzmul, má jim to býti nahrazeno z vladařovy pokladny. Uznali-li Dubrovčané nutným domáhati se naproti dřívějším smlouvám zvláště i svobody osob, je zřejmo, že dříve jí šetřeno nebylo. Avšak i kdyby uvedené zmínky v listině nebylo, rozumělo by se to samo sebou při tamním rozvětveném obchodu s otroky, kteří byli opatřováni mimo jiné způsoby i prostým jímáním lidí.[46]) Pobřežní právo znali a vykonávali též obyvatelé ostrovů dalmatských. Podle statutu ostrova Korčuly (před r. 1254) bylo na př. obyvatelstvu dovoleno užíti práva pobřežního aspoň ve zmírněné formě. Ztroskotala-li loď u ostrova a obyvatelstvo pomáhalo zachraňovati věci z vraku nebo z moře, připadala mu čtvrtina všech věcí, které s jeho pomocí byly dopraveny do bezpečí.[47])

Pobřežní právo bylo ve starších dobách uplatňováno mezi Slovany též na *řekách.* V Čechách, jak vidno z dopisu českého krále Jana z r. 1335, bylo ještě ve XIV. stol. obyčejem, že obyvatelstvo si přivlastňovalo dříví z rozbitých vorů, které řeka ku břehu připlavila; král Jan to zakázal jako nepřípustné odcizení cizího majetku.[48]) V Polsku se zbytky tohoto obyčeje udržovaly v některých krajích až do nynějších časů.[49]) Z uvedené stati smlouvy Dubrovčanů s Jiřím Balšićem v roce

---

[45]) Srv. *Novaković*, Законски споменици, str. 163, 171, 181, 198, 199, 201, 204, 220, 223, 234, neb Ljub. *Stojanović*, op. cit., str. 41, 63, 95, 110, 111, 122, 152, 202.

[46]) *Novaković*, Законски споменици, str. 199, Ljub. *Stojanović*, op. cit., kniha I., díl I., str. 11.

[47]) Korčulský statut, l. I., c. 10: De navi fracta. Item statuimus, quod si aliqua navis propter naufragium ruperit in nostri comitatus districtu, et homines nostrarum insularum iuvarent extrahere et traxerint de navi fracta seu mari, habeant quartam partem omnium rerum, qua ipsi traxerint in terram, seu in locum tutum.

[48]) *Čelakovský*, Codex juris municipalis regni Bohemiae, sv. II. (Praha 1895), č. 184, str. 302.

[49]) *Dąbkowski*, op. cit., II. , str. 176[1]).

1336 je rovněž viděti, že se zakazovalo uplatňovati obyčej práva pobřežního nejen na moři, nýbrž i na řekách, či spíše v ústí řek, do kterých mohli Dubrovčané se svými loďmi z moře vplouti.[50]) Stopa po někdejším pobřežním právu na řekách zračí se též v ruském zákoníku (Уложенie) Alexeje Michajloviče z r. 1649;[51]) z předpisu, v něm obsaženého, jde na jevo, že cizí věc, kterou obyvatel břehu vytáhl z řeky, mu zásadně připadala, pokud se majitel o ni nehlásil; v opačném případě bylo se mu spokojiti poloviční cenou zachráněné věci.

Otázka, zdali pouhým *nálezem* bylo možno nabýti pokladu, neměla v prostém životě pohanských Slovanů valné váhy. Ojedinělost vzácnějších nálezů ztěží mohla vésti k ustálení nějaké obyčejové normy. Nelze pochybovati, pokud se udál takový případ, že poklad náležel tomu, kdo jej nalezl, jako každá jiná res nullius, připadající primo occupanti. V pozdějších dobách bylo právo to upravováno různými předpisy, přihlížejícími jak k nálezci, tak k vlastníku pozemku, na němž se stal nález, ke knížatům atd.[52])

Naproti tomu nebylo přípustno nálezem nabyti *cizích věcí ztracených;* pakli si je nálezce přisvojil, dopustil se krádeže, za kterou byl trestán, vyšla-li věc na jevo, třebas mezi tím nalezené věci přešly do rukou jiného držitele. Dosvědčuje to stará instituce »svodu«, jež směřovala k odkrytí prvého nepoctivého nabyvatele věci. Poctivému nálezci náležela jenom náhrada za navrácení věci. Zásadu tuto sice vyslovuje pozdější právní památka Suděbnik krále Kazimíra Jagelonského z roku

---

[50]) *Novaković*, Законски споменици, str. 199, Ljub. *Stojanović*, op. cit., kniha I., díl I., str. 11.

[51]) Hlava XXI., odst. 91: А будеть у кого въ пожарное, или въ иное въ которое время что ни буди пропадеть, и послѣ того тѣхъ своихъ припалыхъ животовъ у кого что опазнаеть, и поимается; и ему того искати на томъ, у кого то поличное вынято, скажеть, что онъ взялъ то поличное на пожарѣ, или *иа воды вынял* а не грабежемъ взято: и тому кто за то поличное поимается, велѣти у него *то поличное выкупити а выкупу дати противъ торговои цѣны въ полы* (Citováno podle vydání ruské státní typografie z r. 1913.)

[52]) Srv. *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 180 a násl. *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 442, konstruuje právo knížete na poklad v dávných dobách z jediné ruské pověsti (obsažena je v pečerském pateriku, vyd. Jakovlev, str. CLXXII) o nálezu velkého pokladu, který vymáhal od nálezce kníže Mstislav, syn Svatoplukův, zprvu vyzvídáním a potom mukami.

1468, daný Litvě, jenž do značné míry zachovává staré ruské obyčejové právo; podrobněji také předpisuje, jak postupovati při nálezu cizí věci. Nálezce byl povinen předem věc oznámiti v sousedství (»околица«); nepřihlásil-li se vlastník do tří dnů, byl nálezce povinen podle *dávného* obyčeje věc odnésti na knížecí dvůr, kde obdržel nálezné (»перемъ«); pakliže někdo nález utajil, byl trestán jako zloděj.[53]) Podobné předpisy obsahují též některé statuty polské z XV. věku;[54]) stejně tak srbská kompilace »Zákon cara Iustiniana« pohlíží na nepoctivého nálezce jako na zloděje,[55]) a rovněž i Dušanův zákoník.[56]) Příčilo by se konečně i primitivnímu právnímu pojímání, kdyby cizí věc již pouhým nálezem připadla nálezci, jenž na ni nevynaložil vůbec žádné práce.

Jiné způsoby originárního nabytí práva vlastnického neměly v dávném právu slovanských národů valného významu.

Odvozené nabytí práva vlastnického předpokládalo smlouvu mezi dosavadním majitelem věci a jejím nabyvatelem, k čemuž bylo zapotřebí ještě aktu, kterým by se věc převedla z jedné osoby na druhou buď fysicky nebo aspoň obrazně. Aktem tím bylo skutečné nebo symbolické odevzdání věci novému vlastníkovi, jež římské právo nazývá *traditio.* Ve slovanských jazycích se vyjadřuje tento pojem různými výrazy, odvozenými od slovesa *dáti* (podobně jako v termínu římském); tak na př. staročeské *vzdání* (= vydání), *vzdáti,* polské *wzdać, wzdanie,* srbochorvatské *oddati* (u ruke), rus. передавать, передать, передача a pod. lat. resignare, podobně jako v pramenech českých. Tyto termíny naznačují *pouštění* držby dosavadním držitelem novému nabyvateli, podobně jako příslušný výraz latinský *resignare,* vyskytující se

---

53) Čl. 23. *Vladimirskij-Budanov,* Christomatia, sv. II., str. 42, 43. Je-li správnou konstrukce *Baracova,* op. cit., str. 151, bylo již ve smlouvách Rusů s Řeky v X. stol., že nepoctivý nálezce trestá se jako zloděj. Podobné zásady též v I. litevském statutě z r. 1529, rozd. XIII, čl. 24. (*Jireček,* Svod zákonů slovanských, str. 231.)

54) *Dąbkowski,* op. cit., II., str. 179, *Archiwum komisyi prawniczej,* sv. V. Krakov 1897, str. 265, čl. 9, str. 267, čl. 14, str. 287, čl. 5 (statuty mazovské, vyd. O. Balzerem).

55) Viz text, uveřejněný *Florinským* Памятники законодательной дѣятельности Душана, царя Сербовъ и Грековъ, Kijev, 1888, přílohy, str. 69, čl. 71.

56) Čl. 116 (ed. Novaković, str. 89).

v středověkých listinách. Jiné latinské termíny, jichž prameny užívají pro tradici nemovitostí, jako *illigacio, innodacio, intromissio, introductio, investigacio, investucio* a pod. naznačují obřadný akt *uvedení* v držbu po případě *uchopení se* držby nového nabyvatele; staročesky se to vyjadřovalo slovem »*uvázání*«, v pramenech polských »*wwiązanie*« (*wwiązać* illigare).[57])

Je patrné, že tradice věcí movitých, které svou povahou toho dopouštěly, dála se skutečným odevzdáním novému nabyvateli. Naproti tomu při tradici nemovitostí bylo zapotřebí aktu obrazného. Starší prameny nepodávají o tom sice podrobnějších zpráv, což jest vysvětlitelno poměrně nevyvinutým obchodem s pozemky, nicméně i zachované zbytky nasvědčují, že symbolická tradice bývala dosti rozmanitou. U Chorvatů, jak svědčí doklad z r. 1240, převáděla se držba pozemku podáním *hole*[58]) (podobně jako v právu franckém per festucam); v polském právu městském odbývala se tradice pozemku podáním *zelené ratolesti* (sub virida virga, per signum rami alias rosgu). Místo ratolesti užíváno u Poláků i symbolů jiných; nabyvateli pozemku byl dosavadním jeho majitelem na znamení převodu držby odevzdán klobouk (pileus) nebo plášť (capucium).[59]) Jiným svérázným obyčejem (exekučního) uvedení v držbu u Chorvatů — jak se aspoň zdá z listiny z r. 1503 — bylo zapálení *ohně* u vrat dvora, což provedl župan jakožto úřední osoba, převáděje tím statek na oprávněného nabyvate-

---

[57]) Srv. četné doklady o »vzdání« v »Prove«, str. 414; polské »wzdač« v Agz. XI., 2600, 3498, 3556, 3582, 3603 a j., »wzdanie imienia« na př. *Helzel*, op. cit., I., str. 316, »oddati« *Mažuranić*, Prinosi, str. 794, termíny ruské, u *Sreznĕvského*, Матеріалы для словара древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. sv. II., Petrohrad, 1902, str. 903, 1629. Polské wwiązanie, wwiązač viz *Helzel*, op. cit., II., str. 462, č. 2826; staročeské uvázati se u Všehrda VII., 1. a v *Prove*, str. 383. Latinské výrazy z pramenů polských uvádí *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 193; latinské resignare ve smyslu českého »vzdání« srv. *Friedrich*, C. D. I., str. 247, »intromissio« ve statutě bračském IV., 7, korčulském II., 149, Ref. 165 a j.

[58]) *Smičiklas*, Codex IV., 117: ...et in terris stantes... de dictis terris isuestivismus et deliberavimus, dicto Paulopristaldo *in manu baculum tenente et ipsum dante dicto abbati*... (Též *Mažuranić*, Prinosi, str. 50.)

[59]) *Agz.* XI., 1104: Venieus Barthossius... recognovit se tertiam porcionem molendini... fratribus suis... vendidisse et ipsis fratribus iam desuper molendinum *per signum rami alias rosgu resignavit*. (Doklad z r. 1438.) Srv. též *Dabkowski*, op. cit., sv. II., str. 197.

le.[60]) Archaickým rázem vyznačují se tradiční akty, jež se dochovaly v právních obyčejích jihoslovanských. V obvodu Šabce v Srbsku a v okolí trnovském u Ljeskovce v Bulharsku udržel se ještě do nedávných dob obyčej, že tradice pozemku děla se podáním trsu trávy, nebo hroudy, kterou napřed prodavač z příslušného pozemku zdvihl a odevzdal kupci. V Makedonii obě strany se svědky obcházely pozemek po mezích, načež z každého cípu role byl vyňat prodavačem kamínek nebo hrouda a podány kupci. V trnském kraji v Bulharsku odevzdán byl kupci pozemku pytlík s prstí; kupec potom nesa pytlík na rameni obcházel s prodavačem koupený pozemek nebo jej sám pluhem obrázdil.[61]) Podobné symbolické tradice jsou známy též starému právu německému (scotatio, giwerida), takže možno důvodně předpokládati, že dochované obyčeje jsou pozůstatkem prastarých řádů právních.

Podle dávného obyčeje polského, jenž v pozdějším středověku (XV. stol.) vycházel již z užívání, bylo nutno, by nový nabyvatel pozemku setrval na něm tři dny, by tak utvrdil trvalost své držby (mansio triduana in fundo).[62]) Avšak pravidlo to ani dříve nebylo podle pravděpodobnosti výlučným; nový nabyvatel mohl svůj bezprostřední svazek s nabytou nemovitostí vyjádřiti též prostě tím, že na pozemku usedl nebo dupl nohou o zemi, by stopou svůj majetek vyznačil.[63])

Neméně pozoruhodné jsou jihoslovanské obyčeje, jimiž se provádí tradice dobytka. V okolí Šabce v Srbsku zachovával se obyčej, že prodavač upustil konec provazu, na němž zvíře bylo upoutáno, k zemi, načež kupec jej zdvihl a zvíře odváděl. V župě Stubici v Chorvatsku bylo obyčejem, že prodavač vložil konec provazu kupci do ruky. Ještě rázovitější postup byl zachováván mezi lidem bulharským. V Trnsku byla na př. shledáno, že prodavač odevzdávaje kupci dobytče, levou rukou uchopil provaz, do pravé ruky pak nabral trochu trávy nebo slámy, s níž přejížděl zvířeti po hřbetě od ohonu až ke hlavě a zpět, takže pohyb ruky vykonal uzavřenou křivku, načež

---

[60]) *Mažuranić*, Prinosi, str. 294, 295 (»postavi me v hiže po zakonu«. »Ovo sam te postavil i *oganj* sam ti na plemenšćini naložil«).

[61]) *Saturník*, op. cit., str. 26. U Čechů připomíná obyčej obcházeti pozemek s pytlíkem prsti při tradici obdobný obyčej v řízení mezním.

[62]) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 195.

[63]) *Tamže.*

provaz i trávu vložil kupci do ruky. V Kazanlycku, Makedonii a Rupčovsku brali sedláci do ruky místo trávy nebo slámy prsť nebo menší kámen; přejíždějíce zvířeti rukou po hřbetě vytrhli zároveň trochu srsti, oboje pak položili kupci do ruky. I postoj zvířete vyžadoval jistých formalit, neboť bylo žádoucí, by při uvedeném aktu tradičním bylo zvíře postaveno hlavou proti slunci.[64])

Podobné symbolické akty jsou též známy obyčejovému právu ruskému. Při koupi koně děla se obřadná tradice mezi ruskými sedláky, že prodavač podal kupci uzdu, by si koně odvedl. Byly-li prodávány krávy nebo voli, podával se kupci do ruky provaz, jenž byl druhým koncem upevněn zvířeti kolem rohů; někde se to ještě spojovalo s obřadem, že prodavač napřed zakrýval dobytčeti šosem svého šatu hlavu, načež kupci podával konec provazu, na němž bylo zvíře uvedeným způsobem upoutáno.[65])

Posléze zmíněné symbolické akty udržely se arci jenom mezi prostým lidem venkovským; povaha jejich však sama nasvědčuje, že zachovaly se v nich přežitky velmi odlehlých dob.

§ 15. Omezení práva vlastnického.

Dokud bylo u Slovanů ještě dosti neokupované půdy, nemívala asi vzdělávaná země určitých hranic. Člověk rozšiřoval podle potřeby orná pole i louky; až kam zasáhl prací svých rukou, tam se prostírala původně faktická moc a později, jak již výše bylo uvedeno (v § 14), vlastnictví. Ruská formule »куда коса, соха и топоръ ходили,« jež se vyskytuje v kupních listinách moskevského státu od XV. věku,[1]) tento stav ještě zachycuje, naznačujíc jen faktický rozsah koupené země bez určitých hranic. Pouze přirozené hranice jako řeky, hory, blata zabraňovaly dalšímu šíření vzdělávané půdy.

Naproti tomu tam, kde byl nedostatek orné půdy, dostaly se pozemky jednotlivých rodin záhy do těsného sousedství. Pak nebyl již možným volný výkon okupace, neboť znamenal by

---

[64]) *Saturník*, op. cit., str. 26.

[65]) *Jakuškin*, op. cit., spisy uvedené na str. 485, 3a).

[1]) Srv. analogickou formuli římskou »ubi hirpex, falx et aratrum ierit (qua falx et aratrum ierit)«; jí naznačováno při asignaci půdy, že jednotlivci připadne vlastnictví přiděleného dílce pozemkového, pokud jej bude vzdělávati.

poškození souseda. V zájmu spořádaného spolužití nastala tak nutnost podrobiti vlastnické právo některým omezením, jež známa jsou pod jménem *práva sousedského.* Slované již v dávných dobách zachovávali v tom směru různé právní obyčeje. K nim náleží v prvé řadě *právo mezní.*

Již od nejdávnějších dob šetřeno bylo u Slovanů pravidla, že sousední pozemky je nutno odděliti mezemi (prasl. *medja*). Držitel pozemku byl povinen nechati na okraji širší neb užší pruh trávníku, jež byl určen výhradně pro cestu, pro obracení pluhu a jiné účely toho druhu. Mimo to vyžadováno, by hranice byly vyznačeny i jinými znaky umělými, jež by poskytovaly jistotu trvanlivosti a spolehlivosti jako mezníky (hraničnými kameny), kopkami země nasypanými v pahrbek (cumuli, acervi), tarasy (maceries), vysekanými znaky na stromech hraničních (zejména na dubech, jež vydrží celé věky) a pod. Samozřejmě při určování hranic bylo přihlíženo k předmětům, jež se od samotné přírody za vhodný znak podávaly, jako na př. pramen, potok, rybník, les, návrší, osamělý strom atd.

Určování hranic bývala již odedávna u Slovanů věnována důkladná péče; nebyloť to jen záležitostí sousedů, jichž pozemky byly vedle sebe, nýbrž zájmem veřejným. Zejména hranice mezi vesnicemi měly závažný význam vzhledem k solidárnímu ručení všech obyvatel vesnice za trestné činy, jež v jejich obvodu byly spáchány a pachatel nebyl zjištěn nebo byl znám, ale vesnickým rodem bylo odpíráno vydati jej následkům jím spáchaného činu. Proto při určování mezí bývali přítomni vedle sousedů, jichž se záležitost týkala, i svědkové, případně jiné úřední osoby. Napovídají to již některé slovanské termíny hraniční. U Slovanů baltických čteme v darovací a konfirmační listině pomořanského knížete Kazimíra klášteru Dargunu z r. 1174, v níž se uvádějí hranice klášterního jmění, že hranice tvoří mimo jiné také: »quercus, cruce signata, quod signum dicitur sclavice *knezegranica«;*[2]) z názvu toho lze usuzovati, že při vytesání znaku do dubu při prvotním určení hranic býval přítomen snad i náčelník plemene (knez), jenž po případě vlastní rukou kříž do stromu vytesal. Domnělá listina moravského markrabí Jindřicha Vladislava (padělek ze XIV. stol.) zná »certas metas, que vulgo hranicie vel kopczy

---

[2]) Meklenburgisches Urkundenbuch, Nro 114.

sive *vrociscie* dicuntur«,[3]) toto poslední pojmenování zřejmě souvisí s polským termínem »uroczysko«, jímž se rozumějí jednotlivá místa v lese nebo na polích, mající zvláštní jména a tvořící hranice. Měla-li býti považována nějaká hranice za »metam certam«, bylo k tomu třeba, aby její určení bylo veřejné, t. j. aby se to stalo v přítomnosti více osob — svědků, a máme skutečně také poměrně záhy doklady, z nichž vyplývá, že při zjišťování hranic bralo účast nejen větší množství osob, nýbrž že bylo při tom postupováno i s jistými obřadnostmi. Některé památky podávají o nich i dosti podrobné údaje. Tak na př. v listině českého krále Přemysla Otakara I., jíž se dostalo českému pánu Slavko (»comes Slavko«) r. 1205 vesnice Týnčan, se připomíná, že obdařený objížděl na koni věnované území, při čemž na polích a v lese dělal pomezní znaky (»terminos posuit«); po něm na to objížděli svědkové a sousedé hranice třikráte.[4]) Podle toho, jestli se daly meze pěšky obejíti, zvalo se takové území *ochozem*, lat. *circuitus;* bylo-li třeba pro rozlohu takové území objížděti, vznikal *újezd* (ambitus). K újezdu počítány všechny druhy půdy náležející k velkému hospodářství: role, pastviny, louky, lesy, vody tekuté i stojaté. Zmínky o újezdech a ochozech vyskytují se v českých pramenech již od XI. stol., takže možno usuzovati, že formální akt, jímž určovány hranice náleží nejméně do stejné doby[5]) U Po-

---

[3]) *Friedrich*, C. D. II., str. 414.

[4]) *Friedrich*, C. D. II., str. 67. Domnělá listina Přemysla Otakara I. klášteru v Zábudovicích (falsum z XIII. věku) vypočítává jména svědků, kteří obcházeli hranice (»hii sunt, qui circumierunt metas«); falsator věděl tedy dobře o praktikovaném obyčeji. (*Friedrich*, CD I., str. 393, stejně tak i další falsum z XIII. věku téhož kláštera na str. 396 a j.)

[5]) Ochoz doložen jest již v listině knížete Spytihněva II. kol r. 1057 na základě níž věnoval kníže kolegiátnímu chrámu v Litoměřicích mimo jiné »circuitum Ceaslau«. *Friedrich*, C. D. I., str. 59. Jiné doklady z XII. věku *tamže*, str. 164, 243, 245, 247, 251, 252 atd. »Újezd« připomíná se poprvé v listině krále Vladislava I. z r. 1159, na základě níž dostal klášter Waldsassenský s jinými nemovitostmi též »*ambitum* in silva provinciae Zedilcensis, quod *slavonice vgeid* dicitur. V donační listině téhož panovníka zmíněnému klášteru z r. 1165 (*Friedrich*, C. D. I., str. 205) na místo »vgeid« se uvádí slovo *vgehcs* (in silva ultra provinciam Zedelze ambitum, quod sclavonice vgehcs dicitur); v donaci českého vévody Fridricha, syna Vladislavova, z r. 1181 (*tamže* str. 263) uvádí text »ambitum *vgiez* bohemice appellatum (v jiném rukopise *ugicz*). Všechny tvary »vgeid, vgehcs, vgiez, ugicz« jsou patrně jen vadnou reprodukcí slova »újezd«.

láků v nejstarších dobách vyznačoval hranice kníže v přítomnosti všech členů opole; při té příležitosti vymezené území bylo objížděno jak to názvy *objazd, ujazd, equitacio* zřejmě naznačují.[6]) Újezdy známy jsou rovněž v Rusku v období moskevském, kde arci znamenají obsáhlejší teritorium (provincii); avšak ničím jiným, než starými »újezdy« nebyly staré teritoriální jednotky ruské, t. zv. »volosti«, jež knížata za účelem výkonu soudnictví a vybírání daně objížděli. Jak daleko mohl kníže za účelem výkonu svých funkcí zajížděti, tak daleko sahal jeho »újezd« čili »volost« nebo knížetství.[7])

Vyznačování hranic jednotlivých údělných knížetství dělo se v přítomnosti splnomocněných bojarů, tedy opětně aktem veřejným.[8]) Velmi záhy se vyskytují v právu ruském též dostí vysoké tresty peněžité za poškození mezí neb mezních znaků, což také ukazuje, že jim byl přikládán větší význam než čistě soukromý.[9]) O tom, jak se postupovalo při určování mezí u Chorvatů jdou zprávy již od XI. věku. Hranice pozemků byly obcházeny v přítomnosti svědků i úřední osoby, jež mezní znaky zasazovala neb vytesávala.[10]) Podrobnější zmínku o roz-

---

[6]) *Dąbkowski,* op. cit., II., str. 147. Podle *Brücknera,* Słovnik etymologiczny jezyka polskiego, Praha 1927, polský termín »ujazd« je doložen od XIV. věku.

[7]) *Djakonov,* Очерки общественного и государственного строя древней Руси, 4. vyd., Moskva-Leningrad 1926, str. 56.

[8]) Князь великий ялся слати своихъ вояръ на разводъ земли, а Новгородци слати своихъ бояръ. П. С. Р. Л. III. 112.

[9]) Ruská Pravda čl. 33 (Akad.), 83, 84 (Kar.); podobně též u Poláků (kniha práva obyčejového z XIII. věku, čl. XIX).

[10]) *Rački,* Documenta, str. 153: V »breve recordationis«, jež sepsal kol r. 1090 mnich kláštera sv. Petra v Selu Petrizo, čte se: Denique dederunt mihi totam hereditatem ipsorum et ipsa terra (sic!) a Belay ante presentia (sic!) horum testimoniorum: presbiterorum Johanis Kerne, Mica de Saliza, Michune monacho, Sauida, Vratina de Malla. Nam ipsi prenominati *testes ... ambulaverunt per totas terras,* quas mihi dederunt parentes illorum. Mnich Petr při popisu mezí majetku kláštera sv. Petra v Klobučku u Trogiru z r. 1189 *(Smičiklas,* C. D. II., č. 225, na konec podotýká: Harum igitur terrarum *ostensores et illuminatores* fuerunt, načež následuje řada jmen svědků a úředních osob. Jiný doklad z r. 1191 *(tamže,* č. 236) svědčí, že hranice obcházel podžupan s množstvím mužů a činil při tom znaky. Pavel syn Petra Ljuby, když prodal klášteru sv. Kosmy a Damiana v Rogoščici r. 1197 pozemky, prohlásil v listině (tamže, č. 269) »vendidi monasterio ... totam terram meam ... cum omnibus terminis et possessionibus seu pertinentiis suis, *secundum quod eam tibi et*

hraničovacím aktu máme dochovánu z XIII. stol. (1275), avšak má na sobě zřejmé stopy větší starobylosti. Měly-li býti určeny meze, bylo třeba na dotyčném místě shromážditi »dobré lidi«; na to všichni šli po určené mezi, starci napřed držíce kříž v rukách, načež v přítomnosti všech dělány na stromech záseky, zakopávány kameny, po třech stranách otesané, na nichž se stavěly mezní znaky, nasypávány mohyly atd.[11]) Stejný obyčej panoval u Srbů; zmínku o tom má již listina Štefana Uroše I. (z doby kol r. 1253), jež byla vydána pro kostel sv. Bohorodice ve Stonu. Panovník v ní poznamenává, že kostelu věnuje vesnici »Oslnik« s mezemi jak byly z dřívějška, jak je kněz Štefan stanovil s popem Spiridionem, popem Methodiem a protovestiarem Bratimírem.[12]) Z další listiny, chrysobulu krále Štefana Uroše III. srbskému monastýru v Dečanech v r. 1330, uvádí se počet svědků při rozhraničování pozemků; bylo jich králem přímo ustanoveno 24 a s nimi zároveň vyslán soudce, jenž v jejich přítomnosti hranice určil.[13])

Jiným obřadným obyčejem, jenž směřoval k zachování paměti o poloze mezí, bývalo u Slovanů *bití* malých chlapců na mezích, při čemž jim hranice pozemku byly zevrubně ukázány a chlapci potom obdarováni. Děle se to v přítomnosti starců i sousedů obyčejně při revisi mezníků neb jejich nové úpravě. Uvedeným aktem přenášela se tak znalost hranic s generace na generaci, takže úmrtím starců nevzniklo nebezpečí pochybnosti o směru mezí; chlapcům již v útlém věku vštípena vědomost o poloze hranic, kterou zachovali až do pozdního stáří, takže kdykoli mohli o tom vydati svědectví. Uvedený obyčej dochoval se mezi lidem u Srbů a Chorvatů[14]) a též u Rusů (сѣчение)[15]) U Čechů máme o něm zprávu v díle Jakuba Menšíka, jež bylo pořízeno v r. 1600,[16]) kde v § 10

---

tuis fratribus circumeundo demonstravi de termino ad terminum et de loco ad locum. Jiné doklady Smičiklas C. D. II., č. 10, 228, 299, 336, III., č. 8, 36, 64, 74, 75 a j.

[11]) Hrvatski spomenici, sv. I., str. 10. *Mažuranić*, Prinosi, str. 354 pod heslem *granica.*

[12]) *Novaković*, Законски споменици, str. 601.

[13]) *Tamže*, str. 647.

[14]) *Saturník*, op. cit., str. 30.

[15]) *Jakuškin*, op. cit. str. 442, č. 2355.

[16]) *Menšík* Jakub: O mezech, hranicech, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém. Vydal H. *Jireček* v díle »Spisy právnické

spisovatel připomíná, že každého roku, obyčejně na jaře děje se přehlídka mezníků, »když sněhové sešli a přívaly zimních nepříležitostí pominuly«, zda nepohodou mezníky nebylo hnuto; pro pamět budoucí a dokonalejší — praví autor — »lidem mladým na těch meznících lopatky nebo pardusy dávají s dostatečným podle toho jim o tom mezníku zprávy oznámením«. Obyčej však je ještě starší, neboť třeba přihlížeti k tomu, že Menšík sepsal své dílo, jak výslovně na jeho počátku uvádí »*podle předešlých starobylých zvyklostí a nálezů,*« takže není pravdě nepodobno, že máme co činiti s právním obyčejem, jehož kořeny sahají k samým počátkům pozemkového vlastnictví.[17])

Právo pastvy. Dokud byly jednotlivé vesnice slovanské čistě rodové, byla pastva dobytka společnou záležitostí vesnice jakožto celku; otázka, kdo má právo pásti dobytek na společném pastvisku, na stráních neb v sousedním lese neměla významu, zejména při nadbytku neobdělané půdy. Jakmile se však rodové vesnice proměnily na svazky teritoriální, nebylo již té vnitřní jednoty, která spojovala veškeré obyvatelstvo

---

o právu českém XVI. století«. Víděň 1883, str. 148 a násl. (C. J. B. IV. 5.) Obyčej obcházeti a obhákovati mezníky jednou v roce zachovával se v Čechách ještě na počátku XIX. stol. Srv. *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních, roč. VI., str. 265).

[17]) Obyčej obcházeti meze za příčinou jejich určení zachovával se též při *soudu mezním;* svědkové, případně žalobce, procházeli spornou mezí majíce při tom drn na hlavě. K uvedenému aktu se přidružila ještě mezní přísaha, kterou přísahající byl povinen vykonati rovněž s drnem na hlavě. V českém řízení mezním byla přísaha taková zvláště obřadnou; ve své starobylé formě jest zachována zejména v zemském zřízení opolsko ratibořském z r. 1563, kde jest předepsáno, že »lidé sedlští mají se svléci až do košile boso a kleknúti do *hrobu*, který jednoho lokte vzhlubí má vykopán býti a *mají na hlavě míti drn z země*, žádné zbraně ani nože míti při sobě nemají, a tak v hrobě klečíc přísahu spraviti« (list 41). Na starý obyčej vydávati svědectví s drnem na hlavě v mezních sporech u Slovanů poukázal již Šafařík (Slovanské starožitnosti, Praha 1837, str. 52); doklad pro to nachází se již v »besedě sv. Grigorija o izbijeniji grada« z XI. stol., kde je obsažen text »овъ же дрънъ въскроущь на главѣ покладая, присягоу творить;« vedle toho se připomíná přísaha nad lidskými kostmi. (*Aničkov*, Язычество и древная Русь, Petrohrad 1914, str. 94). Řadu pramenů o mezní přísaze uvádí *Kapras*, Mezní přísaha v českém právu (Sborník věd právních a státních, XV, str. 286 a násl., kde uvedena též literatura); srv. též *Kulišer*, Межевые обряды прежнихъ временъ, Вѣстникъ Европы, 1886 a *Pavlov Silvanskij*, Символизмъ въ древнемъ русскомъ правѣ, (Сочиненія, Petrohrad 1910, str. 423 a násl.). Podrobnější pojednání o mezním soudu u Slovanů náleží do řízení soudního.

dědiny. Nicméně hospodářské zájmy vedly k tomu, by někdejší úzké společenství zůstalo aspoň v některých směrech zachováno. Bylo tomu tak i při pastvě dobytka. Každému majiteli selské usedlosti náleželo právo pásti svůj dobytek na obecním pastvisku neb v obecním háji;[18]) tvořil-li někdy rod několik vesnic, náleželo sousedním vesnicím dohromady.[19]) Každý jiný byl z práva pastvy na dotyčných pozemcích vyloučen.[20]) Právo pastvy náleželo všem oprávněným majitelům selských usedlostí ve vesnici *společně*, takže nevztahovalo se jen na určitý díl pastevní půdy a tvořilo, jak již výše bylo řečeno, příslušenství selských statků (§ 5); jen s ním byly také později statky takové kupovány a prodávány. Ani při tom nebylo však přípustno vyměřiti určitý díl z obecního pastviska a rozorati jej pak případně na ornou půdu, neboť pastevní komplex musil zůstati neztenčen.[21]) Jak dochované obyčeje u Jihoslovanů ukazují, bylo právo pastvy do té míry rozsáhlé, že se vztahovalo nejen na obecní pastviska, nýbrž na veškeré pozemky celé vesnice, jakmile byly požaty. Pozemky jednotlivých hospodářů ve

---

[18]) Srv. o tom zejména čl. 56 a, 56 b, 57 poljického statutu (*Monumenta* IV, str. 63 a násl.), kde se činí i rozdíl v právu pastvy podle druhů dobytka. Dovoluje se pastva jen příslušníkům vesnice a vesnic sousedních; ostatním se nedovoluje. Takže vyslovuje se zásada nedělitelnosti pastviska, leda podle větve příbuzenské. Právo pastvy se označuje v čl. 56 a) jakožto obecná norma (»zakon svuda«).

[19]) Tak v právu polském; srv. *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 162. Podobně v bulharských právních obyčejích (srv. *Bobčev*, С. Б. Ю. О. II., str. 9) je doložena pastva 2—3 vesnic na společném pastvisku.

[20]) Srv. pozn. [18]).

[21]) O tom zejména zajímavý předpis knihy Rožmberské, prozrazující stejné poměry i ve starém právu českém: Obce neprávo měřiti podlé dědiny v kúpi, ač viece súsědov jmá, než ten, jenž prodal; protož že suséd jmá též právo a móže obrániti rozoránie (čl. 297). Druhá věta dalšího článku (298) dodává: Ale když prodá dědinu, obce nejmá právo měřiti, protože to vóle a kúpil se vší volí. Vydavatel Brandl správně vykládá smysl těchto předpisů: Prodal-li kdo svůj statek, nemohl zároveň k tomu prodati tu část obecních pozemků ku př. louky, pastvy, lesu, která podle počtu sousedů na jeho majetek vypadala, poněvadž takový majetek náležel všem společně a tudíž nerozdílným byl. Poněvadž užívání občiny náleželo samo sebou k právům s tím statkem spojeným a již tedy implicite se statkem zároveň to užívání toho práva se kupovalo, proto nebylo lze, aby prodatel ty pozemky obecné zvláště v koupi cenil a prodával. — Byla to libertas (vóle) ad hereditatem (dědina) pertinens.

vesnici splynuly při právu pastvy jaksi opět v původní jednotný celek, na němž se pásla stáda někdejšího celého rodu.[22])

Podobně jako právo pastvy příslušelo místnímu obyvatelstvu vsi právo sekati dříví v sousedním lese pro otop i výrobu potřebných předmětů, jak se o tom zmiňují zejména prameny ruské počínajíc koncem XV. věku připomínajíce, že jest to »dávný obyčej«.[23]) I když lesy se staly předmětem individuálního vlastnictví, zůstal ještě po dlouho dobu v platnosti tento starý obyčej. Četné předpisy o tom má zejména litevský statut, v němž dovoluje se majitelům brtí v cizím lese bráti lýka na pořízení řebříků, by se mohli dostati k úlům ve vysokých stromech, bráti kůru na úly i na jiné potřeby, avšak jen tolik, co sami mohli unésti a nikoli na voze odvézti. Majitelům luk v cizím lese příslušelo právo bráti z lesa dříví na postavení stohu nebo salaše nebo ohrady. Kdo měl v cizím lese rybník, měl právo bráti dříví na koryta pro ryby i na pořízení chýše.[24]) Vedle toho takovým osobám náleželo právo *»vchodu«* nebo *»vjezdu«* do cizího lesa, jež také blíže bylo upravováno; nedovolovalo se na př. voditi s sebou psy, bráti zbraně atd.[25])

Právo převěsy. Starou zprávu o něm dochovala kniha polského práva obyčejového z XIII. stol.[26]) Ležely-li zahrady dvou sedláků tak blízko sebe, že chmel z jedné přerůstal do druhé, slušelo jejímu majiteli vyzvati souseda před svědky, by přerůstající chmel z jeho pozemku odstranil; pakliže to neučinil, neměl práva vstoupiti do sousedovy zahrady, by dozrálý chmel očesal, nýbrž směl jej česati jen ze své vlastní zahrady, pokud naň mohl dosáhnouti nepoškozuje při tom plotu sousedova. Chmel, na který nedosáhl, připadal sousedovi. Přesahovaly-li větve ovocného stromu do zahrady sousedovy, nebylo mu dovoleno je lámati nebo jimi třásti; jen ovoce, které samo spadlo do jeho zahrady, směl si ponechati. Jestliže se stromy rozvětvily do té míry, že převislé větve působily sousedovi škodu, měl

---

[22]) *Saturník,* op. cit., str. 31.

[23]) *Malinovskij,* op. cit., str. 425. Podobný obyčej u Bulharů. *Bobčev,* С. Б. Ю. О. II., str. 9.

[24]) I. statut litevský, rozd. IX., 3.

[25]) *Tamže,* rozd. XI. čl. 7, 3. Srv. též polský doklad z r. 1491 (*Agz* VII. str. 174) v němž Martin z Bogozje a Mikuláš Sworski potvrzují, že jejich předek v r. 1482 povolil Janu, synovi Bartoše ze Zgłobicz právo užívati cesty přes jejich zahradu.

opětně býti majitel stromu sousedem před svědky upomenut, by překážku tu odstranil; neuposlechl-li, propadl peněžité pokutě.[26]) Jiný usus vyskytoval se partikulárně v Čechách ještě na počátku XIX. stol.; větve pokrajních stromů, jež visí nad cizím gruntem, považovaly se za majetek vlastníka toho gruntu, tudíž náleželo mu nejen spadlé, nýbrž všechno ovoce, jež se na nich urodilo. Stál-li strom uprostřed meze, byl sousedům společný.[27]) Také obyčeje jihoslovanské jsou v tom směru dosti pestré: U Srbů a Chorvatů platila aspoň do nedávna zásada, že přepadlé ovoce na cizí pozemek náleží majiteli štěpu (»čiji je stup ili deblo, onog je plod ili leglo«); soused měl právo vstoupiti na vedlejší pozemek, by si plody sebral. Převěs větví byl povinen soused zásadně trpěti; teprve když mu tím vznikala škoda, mohl větve odsekati, nebo se vyrovnati se sousedem obyčejně tak, že přijal od něho část plodů jako náhradu. U Bulharů byl zvyk přísnější: soused měl právo poraziti cizí strom, jehož větve zasahovaly do prostoru nad jeho pozemkem, jestliže stoje nebo kleče na svém pozemku mohl strom sekerou zasáhnouti. Samozřejmě mohl převěs také dopustiti, ale pak měl právo bráti plody buď polovici, nebo jen z převislých větví nebo jen pro svou čistě osobní potřebu podle místních zvyků.[28]) Myšlenková příbuznost mezi těmito do nedávna žijícími obyčeji a výše uvedenými obyčeji polskými z věku XIII. je dosti zřejmou.

Zajímavá jsou rovněž omezení práva vlastnického na prospěch chovu *bobrů*, kteří již od dávných dob byli závažným zdrojem bohatství. Vlastník pozemku, na němž se bobři usadili, nesměl zorati místo bobřího hnízda do okruhu, co by od něho dohodil kyjem; do téže vzdálenosti nesměl také kositi trávu ani vyklestiti révu, nýbrž ponechati bobry v klidu pro osoby, jimž byly »bobří hony« vyhraženy.[29]) Vezme-li se v úvahu, že historické zprávy o bobrech vyskytují se u Slovanů již velmi záhy,[30]) že již Ruská Pravda stanoví na krádež bobra ci-

---

[26]) Čl. XXVII. (*Helzel*, op. cit., II., str. 32.)

[27]) *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních VI. str. 264, 263.

[28]) *Saturník*, op. cit., str. 30 a 31.

[29]) I. Litevský statut, rozd. IX. 10.

[30]) Ž. S. S. III., 2, str. 385. Codex Dipl Pol. maioris 7, 11, 17, 27, 29 atd. Bobří obchod připomínají i prameny arabské.

telnou pokutu,[31]) a z druhé strany se přihlédne k zřejmé primitivnosti výše uvedené normy, je zřejmo, že litevský statut v ní reprodukuje velmi dávný obyčej.

§ 16. Právo retraktní.

Pokud Slované žili v širších svazcích příbuzenských (v rodech a nedílech) mohly se díti disposice s nedílným majetkem jen za společného souhlasu odrostlých členů příbuzenského svazku, jak to přímo vyplývalo z principu kolektivního vlastnictví. Rozkladem rodinných svazků docházelo, jak již výše bylo řečeno, k rozdělení společného majetku; jednotlivé díly, náležející novým subjektům, pozbyly souvislosti s někdejší společnou majetkovou massou.

Nicméně i když se kolektivní svazky uvolnily, nezanikl úplně nexus, jenž dříve někdejší členy jejich poutal dohromady; na troskách kolektivního vlastnictví vyvinulo se u Slovanů podobně jako u Germánů právo retraktní, které bránilo, by nemovitosti nemohly se dostati mimo okruh osob, jimž kdysi společně náležely. Retraktní právo zůstalo tak zřetelnou stopou po někdejším kolektivním vlastnictví příbuzenských svazků k nemovitostem.

Podstatou retraktního práva bylo, že příbuzná osoba měla možnost vkročiti do smlouvy kupní, jež byla ujednána s osobou jinou o »rodový« pozemek a převésti jej na sebe; kupci byla arci povinna nahraditi vyplacenou sumu, avšak nic více. Chtěl-li se tedy prodavač tohoto zákroku uvarovati, byl nucen především nabídnouti takový pozemek ke koupi svým příbuzným; retrakt jim pojišťoval tuto přednost jen v případě, že byli prodavačem opomenuti nebo že zamýšlenému prodeji výslovně předem odporovali. Podobně jako při prodeji bylo možno uplatniti retraktní právo při zástavě pozemku, neboť zástavou přecházel rodový pozemek aspoň dočasně do cizích rukou. Zaplatil-li příbuzný dluh věřiteli, mohl v takovém případě rovněž pozemek potáhnouti na sebe a vstoupiti do práv věřitele co do

---

[31]) Srv. čl. 81 (Kar.): Аще кто украдеть бобръ, то 12 гривенъ продажи. Pokuta za krádež bobra rovnala se pokutě za ubití otroka. Výše uvedené předpisy litevského statutu přešly do ruského zákoníku »Uloženije Aleksjěja Michajloviče« z r. 1649 (hlava X., 214, 239) s menšími změnami.

užitků z pozemku.[1]) Nejčastějším důvodem k retraktu byl arci prodej rodového pozemku; jiné způsoby zcizovací jako na př. darování a směna měly při retraktech jen význam partikulární.[2])

Retraktu, jak již řečeno, bylo možno použiti, jen když šlo o pozemek rodový, jenž někdy náležel celému příbuzenskému svazku. Nebylo tedy přípustno retrakt uplatniti při prodeji pozemku, jenž sice náležel osobě příbuzné, avšak z někdejšího společného jmění kmenového nepocházel, nýbrž byl získán odjinud. Na nemovitosti později nabyté (bona quesita) se tedy právo retraktní nevztahovalo.

Oprávněny byly k retraktu jen osoby příbuzné a to původně všechny. Jak daleko sahala příbuzenská větev, tak daleko dostupovalo retraktní právo. V konkrétním případě náležela přednost bližšímu příbuznému, což je plně pochopitelno; uplatňovala-li se při retraktu příbuzenská větev, nebylo možno pomíjeti nejbližších stupňů. Nejbližší příbuzní měli také největší zájem, by takový pozemek nebyl zcizen, ježto pravidlem byli to oni, kteří by byli hospodářsky postiženi. V pramenech, jež zachycují starý obyčej příbuzenského retraktu, možno o tom najíti i výslovné zmínky;[3]) rovněž bylo přípustno, by bližší příbuzný uplatnil retrakt proti vzdálenějšímu, pakliže nabyl rodového pozemku před ním.[4])

---

[1]) Případu posléze zmíněného se dotýká čl. 104 pskovské soudní listiny (*Vladimirskij Budanov*, Christomatia I., str. 158), čl. XXXIX. úplného svodu statutů Kazimírových (*Helzel*, op. cit., I. str. 82), dále Litevský statut I., rozd. V, čl. 12 (*Jireček*, Svod, str. 151), poljický statut, čl. 51a), též míří naň čl. 71 Řádu práva zemského, zejména jeho latinský text (si aliquis hereditatem aliquam per modum et titulum emptionis, donationis, permutationis vel successionis, aut *alium modum quemcunque* fuerit assecutus...) C. J. B. II. 2, str. 241.

[2]) Tak na př. Řád práva zemského, čl. 71 (viz. pozn. 1); opačná zásada v právu polském »bona donata et commutata iure propinquitatis redimi non possunt«. *Dąbkowski*, op. cit. II. str. 500.

[3]) Srv. na př. Korčulský statut (M. h. j. I., str. 45), čl. LXXIII: Item statuimus, quod una queque vendicio fienda in Curçula possit exigi et recuperari per *proximum* venditoris infra unum mensem et unum diem a die, in quo fuerit vendicio scripta, pro eodem precio. Et si alius *proximior* infra illum terminum adhuc recuperaret, tandem proximiori remaneat et sic de gradu in gradum. Podobně Trogirský statut, Ref. II. 6, 35, 78.

[4]) Srv. poljický statut, čl. 51 c): Ако ли се още кои ближнии наиде ближе од оногаи ки е искупио, волань е они од оногаи искупити; srv. též *Dąbkowski*, op. cit. II., str. 503.

Spočívajíc na svazku příbuzenském mohlo retraktní právo se uplatňovati v plném rozsahu, jen dokud se udržovalo vědomí i vzdálenějšího pouta příbuzenského v jisté síle. Jakmile zanikalo, počalo slábnouti též právo retraktní; ztěžujíc mimo to obrat nemovitostí, počalo býti dosti záhy zužováno jak co do osob, tak co do doby, ve které bylo třeba je uplatniti. V českém právu na př. Řád práva zemského stanovil, že právo retraktu přísluší pouze potomkům ze strany otcovy (po meči), ale nikoli ze strany matčiny (po vřeteně); mimo to měl oprávněný příbuzný o pozemek zakročiti půhonem do roka a dne.[5]) Statuta Kazimírova zase předepsala, že příbuzní mohou uplatňovati právo retraktní nejpozději do 3 let a 3 měsíců; po této lhůtě již pozemku od kupce požadovati nemohli.[6]) Carský suděbnik z r. 1550 stanovil dokonce lhůtu 40 let.[7]) Naproti tomu jihoslovanské statuty dalmatské mají zase kratší lhůty: Korčulský na př. jen měsíc a den ode dne, kdy koupě pozemku se stala atd.[8])

Historických zpráv o retraktním právu u Slovanů není nedostatek. Z českých právních památek možno poukázati na př. na knihu Rožmberskou, která předpisuje, že »z ssutie dědiny z příbuzenstva trój póhon«.[9]) Ssutím byl retrakt u Čechů zván proto, že příbuzný kupce s pozemku »sesul«; latinský termín byl abscussa alienatio, abscussio, též sipatio (z čes. »ssutí«, něm. Abschüttung). Retraktní právo bylo tudíž ve XIII. stol., do které spadá vznik Rožmberské knihy, zjevem zcela běžným, jsouc uplatňováno na soudě, takže jeho původ jest mnohem starší; některé narážky o něm vyskytují se již v listinách z XII. stol.[10]) Pozdějších dokladů, jež osvětlují retraktní právo, nebudeme zde uváděti.[11])

Podobně co do práva polského, počínají se prameny o právu retraktním zmiňovati od XIII. stol. *(redemptio, retractio)* nazývajíce je místy polským obyčejem nebo právem *(mos polo-*

---

5) Čl. 71.
6) Čl. 121 (*Helzel* I., str. 133).
7) Čl. 85 (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, sv. II., str. 170).
8) Srv. pozn. 3.
9) Čl. 187 (vydání Brandlovo).
10) Srv. *Friedrich*, C. D. I., str. 111, 155, 247, 253 a j.
11) Četné doklady viz v *Jirečkově* slovníku »Prove« (Praha 1904), str. 345 a 346.

nicus, ius polonicum).[12]) Z toho je tedy zřejmě vidno, že retrakty byly ve XIII. věku běžnými v právním životě polském jako v českém, jsouce již zachovávány jako obecně platné pravidlo (mos, ius). Poněkud později připomínají retrakt rodový právní památky ruské; nejprve pskovská soudní listina, jež dovoluje příbuzným dlužníka vybaviti pozemek ze zástavy[13]) a zejména pak carský suděbnik z r. 1550,[14]) jenž výslovně předpisuje, že při prodeji »votčiny« (rodného statku) děti a vnuci sice nemohou tomu odporovati (nutno při tom předpokládati, že souhlasili výslovně neb aspoň mlčky, třebas otec resp. děd důrazněji uplatnili svou vůli), avšak bratří nebo sestry nebo vůbec příbuzní (»plemjaniki«) mohou takový majetek vykoupiti. Na retrakty ukazují dále četné kupní listiny z období státu moskevského, kdy kupec pozemku výslovnou klausulí »bez vykupa« možnost účinků retraktního práva přímo ve smlouvě vyloučil.[15]) O některých jihoslovanských památkách, jež jednají o právu retraktním byla již zmínka výše; budiž ještě jen výslovně podotknuto, že poljický statut výslovně uvádí, že přednost příbuzných při prodeji rodového statku (plemenština) a povinnost, by prodávající příbuzný jim jej předem nabídl, jsou již *starým zákonem*, t. j. starým obyčejem.[16]) Totéž přirozeně platí o následcích, které opomenutím

---

[12]) Srv. Liber fundationis claustri sanctae Mariae Virginis in Heinrichow (vydal G. A. *Stenzel*, Vratislav 1854), str. 24, kde příbuzní dali svolení k pro deji rodinného statku (z nouze), když majitelé, odsouzení ke ztrátě hrdla »suam hereditatem *more polonico* suis parentibus venalem prebuissent«, aby se mohli z trestu vykoupiti. Ještě zřejmější doklad jest na str. 43, kde opat kláštera byl vyzván kamenickým proboštem zakoupiti les a namítal »si hanc silvam emero, heredes Stephani postmodum *iure Polonico* requirent«. Řadu dokladů o retraktu v právu polském počínajíc XIII. stol. uvádí zejména *Spevec*, Pravo bliže rodbine glede odsvoja nekretnina po starogermanskom i staroslovanskom pravu, Zagreb, 1882, též *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 499 a násl.

[13]) Čl. 104: (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia I., str. 158). Na retrakt míří pravděpodobně i čl. 13., avšak znění jeho možno též jinak vykládati.

[14]) Čl. 85. (*Tamže*, sv. II., str. 170).

[15]) Srv. M. V. *Šachmatov*, Купчія грамоты Московской Руси (v díle Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ, выпускъ 3 i separ., Bělehrad 1931), str. 212, kde v poznámce 109, je sebrána řada takových listin z ruských listinných edic.

[16]) Čl. 51 a). Četné jiné doklady uvádí *Spevec*, op. cit., str. 648 a násl. *Mažuranić*, Prinosi u hesla *priekup* i jinde.

příbuzných v takovém případě vzešly cizímu kupci, t. j. o právu retraktním.

Dokladů pro retraktní právo u Slovanů bylo by možno uvésti ještě více, nicméně pro stáří tohoto institutu není jich ani třeba. Na dávný jeho původ ukazuje přímo jeho povaha. Napomáhajíc udržeti někdejší majetek rodový pohromadě vzniklo, když staré kolektivní svazky rodové počaly propadati rozkladu a drobily se na samostatné celky menší. Ve XIII. století, kdy prameny začínají se zmiňovati o retraktu, již tento proces z veliké míry náležel minulosti.

Dosud byla řeč o retraktním právu u slovanských národů, kde jeho předmětem byly nemovitosti. U Srbů se však ještě v XIX. věku zjistil obyčej, že retraktní právo se místy uznávalo též při prodeji dobytka, tedy u věcí movitých.[17]) Že pak tento obyčej není snad nějakou novotou, dosvědčuje předpis, obsažený v t. zv. »Zákonu cara Justiniana«, srbské právní památce ze XIV. stol., kde se výslovně ukládá tomu, kdo chce prodati na vsi jakoukoli věc, by ji neprodával člověku cizímu, nýbrž příslušníku vesnice, ježto jinak jest koupě neplatnou a cizí kupec nesmí přijmouti za ni více než za ni dal.[18]) Toť tedy zřejmý retrakt, mířící jak na selské movitosti, kde možno mysliti na dobytek, hospodářské nářadí a pod., tak na nemovitosti, jimž věnován jest mimo to ještě zvláštní předpis v uvedené památce.[19]) Naproti tomu z druhé strany nelze přehlížeti, že movité věci svou povahou snadno se retraktu vymykaly; výše zmíněné ustanovení »zákona cara Justiniana« nemohlo tudíž již od počátku míti vážnějšího významu. Hledíc

---

[17]) Srv. *Bogišić*, Zbornik sadašjih pravnih običaja u južnih Slovena, (Záhřeb 1874), str. 464.

[18]) Čl. 10: *Закон.* Аще кто хощет продати оу селѣ какову любо вещь, да ю не продать надворьнıему чловѣку, нь тогази села селянину, понѣже не крѣпка есть коупля таа. онзи коупьць не имать полау развѣ прıети що есть даль. (Citováno podle textu Baranského a Chilandarského z XV. věku ve vydání Dr Alexandra *Solovjeva*, Законодавтво Стефана Душана царя Срба и Грка, Skoplje, 1928, str. 236 a násl.) Nesprávné jest mínění *Florinského* Памятники законодательной дѣятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ Kijev, 1888, str. 483), že uvedený předpis jest v ideové souvislosti s novelou byzantských císařů Romana, Konstantina a Christofora z r. 922. Novela mluví jen o nemovitostech *(οἰκίαν ἢ ἀγρὸν ἢ ἀμπελῶνα ἢ ἕτερον τὸ οἱονοῦν ἀκίνητον)* kdežto výše uvedený text o »jakékoliv věci«.

[19]) Čl. 11.

k tomu, že v jiných památkách se o retraktu movitostí zmínka neděje, že i v živém právu obyčejovém jest vzácný, nutno v uvedeném předpisu spatřovati pouze starý partikulární obyčej srbský, jenž ztěží nabyl širší platnosti anebo snad chybnou textaci jeho tvůrce.

§ 17. Právo zástavní.

V dobách nejstarších bylo u Slovanů zástavní právo těžko myslitelné; prostý život, který pohanští Slované vedli, nevyžadoval nějakého vyvinutého úvěru. Peníze nebo jiná platidla vyskytovala se v oběhu z počátku jen v nevelké míře; proto ztěží docházelo k zápůjčkám a tím také k právu zástavnímu, jímž se zajišťovaly. Rannému vzniku práva zástavního dále bylo na překážku, že nemovitosti byly majetkem rodinným, jímž nebylo možno jednotlivci volně nakládati; jejich zástava nebyla sice právně nemožnou, nicméně přece jen dosti nesnadnou, vyžadujíc svolení všech dospělých členů rodiny. Ani movitosti nemohly býti původně zastavovány v nějakém větším rozsahu, ježto to byly převážně nezbytné věci k hospodářství slovanských rodin, jichž bylo těžko se zástavou zbavovati.

Teprve když u Slovanů došlo k pokročilejšímu rozvoji obchodu, když se vyvinul osobní úvěr, když jednotlivci (na př. knížata) stali se majiteli vlastních komplexů půdy a když také výrobou se počet movitých statků rozhojnil a vykazoval bohatší rozmanitost, nastala možnost hojnějších zástav. Doba ta náleží u Slovanů již časům křesťanským; v období pohanském praktikovalo se právo zástavní nejvýše jen u kupců. Je přirozeno, že předmětem zástav byly dříve movitosti než nemovitosti; za jednoduchých poměrů hospodářských, jež u Slovanů dosti dlouho ovládaly, byla praktickou jen zástava věci movité. Zástava taková zvala se *základ* (čes., rus., srbochorv.) nebo *zalog* (rus., srbochorv., polské załoga, od sloves *zakládati, založiti*); termínu *zástava* (čes., pol., rus., srbochorv.) bylo rovněž užíváno promiscue pro zástavu movitou, ač spíše svědčí zástavě nemovité. V ruských památkách se vyskytuje pro zástavu též termín закупъ (zákup), známý již Ruské Pravdě.

Přijímáním zástav a poskytováním zápůjček na ně zabývali se od dávných dob u Slovanů židé, kteří byli hybnou pákou vyvíjejícího se obchodu. Již český kronikář Kosmas připomíná

k r. 1107, že pražský kostel zastavil židům 5 ornátů. Stále častěji se vyskytující případy zástav ustalovaly právní obyčeje, jichž bylo při tom šetřeno. Ve XIII. stol. byl již vývoj zástavního práva, jak je židé mezi Slovany praktikovali, velmi pokročilý. V Rakousích vydal vévoda Fridrich II. v r. 1244 tamním židům zvláštní privilegium, obsahující již řadu předpisů o právu zástavním. Privilegium téměř stejného obsahu vydal český král Přemysl Otakar II. r. 1254 židům v Čechách[1]) a podle jeho vzoru polský kníže Boleslav Pobožný v r. 1264 pro židy ve Velkopolsku,[2]) které sloužilo zase za podklad pro další židovská privilegia v Polsku. Podobně v Uhrách vydal král Béla (1235—1270) židům privilegium stejného obsahu, takže zástavní právo pro židy bylo jednotně upraveno v celé střední Evropě.[3]) Stará praxe došla v něm samozřejmě výrazu formulací jednotlivých norem, takže řečená privilegia jsou odleskem staršího práva zástavního, než ze XIII. stol., z něhož pocházejí.

Předmětem zástavy podle uvedených památek mohly býti věci movité i nemovité.[4]) Že však movité zástavy jsou původem staršími, vyplývá z nich zcela zřetelně; privilegia mají o nich různé předpisy, kdežto zástavy nemovité i potřebných ustanovení ještě postrádají. Pokud se týče věcí *movitých*, jež byly předmětem zástavy — bývaly to klenoty, zbraně šatstvo, dobytek i polní plodiny[5]) — platila, jak z privilegii vyplývá, stejná zásada jako v právu německém; zástava vznikla jen tehdy, byla-li věc odevzdána věřiteli do držby.[6])

Šaty, zbrocené krví, jakož i posvátná roucha bylo zakázáno židům přijímati do zástavy;[7]) pokud přijali do zástavy věci kradené neb uloupené a vlastníkem věci byli potom stiháni, byli povinni přísahati, že o uvedené závadě nevěděli. V tom případě byli pak oprávněni požadovati od vlastníka věci, by zaplatil, co na ně bylo zapůjčeno i s úroky za dobu,

---

1) C. J. B. I. str. 130 a násl.

2) Vydal J. W. *Bandtkie*, Ius polonicum, Varšava 1831, str. 1—21.

3) Otištěno rovněž v C. J. B. I. str. 134 a násl.

4) § 5 privilegia Přemysla Otakara: Item Iudeus recipere poterit nomine pignoris omnia quae sibi fuerint oblata, quocunque nomine vocentur... (V dalším citováno jest jen privilegium Přemysla Otakara).

5) *Kapras*, K dějinám českého práva zástavního, Praha 1903, str. 44, *Dąbkowski*, op. cit. sv. II. str. 286 a násl.

6) Ukazují na to §§ 2, 3, 4, 5, 6 (pignus, quod Iudeus habet) a j.

7) § 5.

po kterou věc byla v zástavě.[8]) Statuta židů brněnských z r. 1268 zostřila zástavu věcí cizích dalším předpisem: po západu slunce nebylo židům dovoleno přijímati vůbec žádnou zástavu od kohokoli, ve dne pak nesměli do zástavy bráti koně, voly, krávy a jiné věci, u nichž by bylo podezření z krádeže; pouze když zástava byla odevzdána v přítomnosti dvou přísežných obce jako svědků, nebyli zmíněným zákazem vázáni.[9])

Věřitel byl povinen přijatou věc řádně opatrovati; s odevzdáním věci přecházelo naň nebezpečí její zkázy, v kterémž případě byl povinen dlužníkovi nahraditi škodu. Pouze v tom případě, jestliže pozbyl zástavy buď požárem, nebo krádeží nebo loupeží a týmž způsobem zároveň přišel o věci vlastní, což bylo nutno věřiteli dotvrditi přísežně, zproštťoval se odpovědnosti.[10]) Jinak po zaplacení dluhu byl povinen zástavu dlužníkovi vrátiti.

Nebylo-li věřiteli do smluvené lhůty zaplaceno (do roka), *propadla* mu zástava do vlastnictví.[11]) Tato propadná zástava, známá starému právu polskému již od dávných dob, zvala se *obligatio sub lapsu, in vim perditionis, modo lapsus perpetui;* právo mazovské pohlíželo na zástavu tohoto druhu jakožto na »*venditio et resignatio perpetua*«.[12]) Vedle toho však jest již ze zmíněného privilegia viděti, že ve XIII. věku byla již známa též zástava *prodejná*, při níž věřitel zastavenou věc prodal a z výtěžku si dluh uhradil; hyperochu vracel (pravděpodobně) dlužníkovi.[13])

Obdobné zásady platily též ve starém právu ruském. Jak vysvítá ze pskovské soudní listiny, zřizovala se zástava věci movitých, že se věc odevzdala věřiteli do držby (закладъ положить).[14]) Věřitel byl povinen vrátiti věc dlužníkovi při splacení dluhu v tom stavu, ve kterém ji přijal; zásadu tu zachovávalo i pozdější ruské právo, jež kladlo na roveň zástavu movitou depositu.[15]) Pouze v tom případě, když zástava za-

---

8) § 6.
9) § 33.
10) § 7.
11) § 27.
12) *Dąbkowski,* op. cit. sv. II., str. 329, 330.
13) § 27.
14) Čl. 107.
15) Srv. Uloženije Alexěje Michajloviče X., 194.

nikla požárem, nebo byla ukradena a to opětně s věcmi věřitelovými, jako ve výše uvedených privilegiích židovských, zprošťoval se věřitel odpovědnosti.

Jestliže dlužník nezaplatil, zástava mu původně propadla. Propadná zástava udržovala se u Rusů dosti dlouho. I. statut litevský nazývá jí podobně jako prameny polské »zástava pod ztracením« (застава подъ страченьемъ);[16]) zákoník Alexěje Michajloviče posuzoval nevyplacenou věc jakožto koupenou věřitelem.[17]) Zástavu prodejnou zavádělo ruské zákonodárství teprve od XVIII. věku.[18])

Také u Jihoslovanů platila zásada, že zástava věci movité děla se odevzdáním do držby věřitele. V chorvatských pramenech máme již v r. 1088/89 zmínku, že ruční zástava byla věřiteli odňata násilím.[19]) Také statut poljický zná tento způsob zástavy;[20]) ze zmínky, že se má při zástavě stanoviti termín, možno zároveň usuzovati, že ruční zástava bývala zástavou propadnou. Pokud se týče Srbů, má výslovné ustanovení o propadnosti zástavy srbská kompilace byzantského zákona zemědělského, t. zv. zákon cara Justiniana v čl. 26 a 27; věřitel měl vyčkati tří lhůt a když mu nebylo zaplaceno, zástava mu propadala. Předpis tento vznikl na srbské půdě pod vlivem práva obyčejového, neboť v řeckém originále Zemědělského zákona se nevyskytuje.[21]) Další předpis, že věřitel, u něhož zástava vzala zkázu, je povinen nahraditi škodu dlužníkovi, při čemž si může odpočísti svoji pohledávku, jest již pod vlivem byzantského Prochironu.[22]) Opětně zde přichází předpis, že v případě zániku věci požádem nebo loupeží, zprošťuje se věřitel odpovědnosti, přišel-li uvedenými nehodami i o věci svoje.

Propadnost ruční zástavy byla konečně u Jihoslovanů běžným zjevem v právu obyčejovém;[23]) primitivním právním názorům zračila se zcela přirozenou. Nebylo jinak ani u Římanů,

---

[16]) Rozdíl X., čl. 8.
[17]) Uloženije X., 196.
[18]) *Malinovskij*, op. cit., str. 427.
[19]) *Rački*, Documenta, str. 147 (listina jest padělkem).
[20]) Čl. 71 b).
[21]) Srv. *Solovjev*, op. cit., str. 239.
[22]) Rozd. XVI., cap. 5; srbský text má však v sobě silnou domácí příměs.
[23]) *Saturník*, op. cit., str. 36.

jimž lex commissoria původně také dopouštěla propadnutí zástavy.

Nemovitosti, jak již bylo řečeno, staly se předmětem zástavy teprve tehdy, když se k nim vyvinulo ve větší míře individuální vlastnictví, jež dopouštělo s nimi volnou disposici.

Podobně jako právu německému byly i Slovanům známy dva typy zástavy nemovitostí: zástava s držbou a zástava bez držby. Prvá z nich je starší a vyžaduje, by dlužník převedl zastavenou nemovitost do držby věřitele. Je to obdobné opatření jako při věci movité (zástavě ruční); držbou věci se věřitel zabezpečoval proti možné nepoctivosti dlužníkově, vedle toho si pak zajišťoval úhradu úroků maje možnost pobírati z nemovitosti užitky. Zástava nemovitosti s držbou byla tudíž svou povahou *zástavou užitkovou.* Užitky ty mohl věřitel pobírati buď jen jako náhradu úroků, v kterémž případě šlo o vlastní zástavu užitkovou, nebo byl povinen je oceniti a z hodnoty nahraditi si úrok a zbytek srážeti z dlužné jistiny, což byla t. zv. *zástava umořovací.* Prvý způsob zástavy byl pro dlužníka velmi tísnivý, naproti tomu pro věřitele velmi výnosný, ježto vedle úroků skýtal mu obyčejně ještě další prospěch majetkový.

V Čechách máme o užitkové zástavě nejstarší zprávu v listině z r. 1215, kdy český král Přemysl I. zastavil dvě vsi za 60 hřiven stříbra;[24]) od té doby pak jde řada listin dalších. Převod nemovitostí do držby věřitelovy s oprávněním pobírati užitky téměř vyčerpávaly obsah práva vlastnického a rovnal se takřka úplnému zcizení; proto se zástava tohoto druhu zvala v Čechách zástava trhem. Nevyplatil-li dlužník zástavy do smluvené lhůty, propadala věřiteli do vlastnictví. V starší době se lhůta obyčejně ani neustanovovala;[25]) byloť v zájmu věřitele, by zástavy užíval, pokud možno, nejdéle. Velká řada propadlých, nebo po dlouhé řadě let zase vyplacených královských statků svědčí o velkém rozšíření uvedené zástavy.

V Polsku byla užitková zástava rozšířenou ve XIII. věku, neboť na počátku XIV. stol. se proti ní vystupovalo jako proti lichvě.[26]) Udržovala se však dále, jak svědčí pozdější zápisy[27])

[24]) *Friedrich,* C. D. II., č. 118, str. 110.

[25]) *Kapras,* op. cit., str. 55.

[26]) *Dąbkowski,* op. cit. II., str. 292.

[27]) Na př. AGz. II., str. 83 (č. 4), str. 151 (č. LXXXV), str. 154, 155 (č. LXXXVI), str. 183 (č. CII).

i zákaz z r. 1504 zastavovati tímto způsobem statky královské.[28])

Také podle ruského práva bývalo obvyklým, že zastavená nemovitost přecházela do držby věřitele, jenž bral pro sebe užitky na místo úroků. Byla to t. zv. zástava »bez vypusku« nebo »bez vypustu«, jak se nazývá v památkách západoruských.[29]) Zprávy o ní podávají zástavní listiny (закладныя грамоты) od XIV. věku;[30]) povahou svou byla také zástavou propadnou. Od XV. věku jdou zprávy o užitkové zástavě nemovitostí u Chorvatů, jež v latinské terminologii zvala se »dominium utile rei immobilis«; vycházelo se při tom z názoru, že vlastník zástavou užitky nemovitosti dočasně zcizil (t. zv. fassio temporalis). Doba, po kterou směl věřitel užitky bráti, nebyla původně určována; teprve zákonnými předpisy od XVII. věku stanovila se nejvýše na 32 let, kdy zastavený pozemek musil dlužníkovi zase připadnouti zpět.[31]) Podobně u Srbů vyskytuje se zástava užitková již od XIV. věku.[32]) V obyčejovém právu jihoslovanském se udržela užitková zástava až do posledních dob; dáti u Bulharů louku »na otkosušku« (откосушка), znamenalo zastaviti ji na ten způsob, aby si věřitel odkosil za úroky seno.[33])

Naproti tomu *zástava umořovací* netěšila se ve starších dobách u Slovanů valné oblibě. Kořeny její tkví v právu kanonickém, jež zakazovalo bráti úroky vůbec a tedy i užitky z pozemků, jež byly jen jinou jejich formou. V Čechách pokoušela se zástavu umořovací uplatniti první pražská synoda provinciální za arcibiskupa Arnošta z Pardubic (r. 1349), nicméně přes to zůstala uvedená forma zástavy řídkou;[34]) na Moravě

---

[28]) *Dąbkowski*, op. cit. II., str. 293. Doklady z XIII. věku uvádí *Hube*, op. cit., str. 132 a 133.

[29]) *Jasiňskij*, op. cit., str. 447 a násl.

[30]) *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, II., str. 234 (listina tam otištěná pochází z XIII. neb XIV. věku).

[31]) *Mažuranić*, Prinosi, str. 1647 a násl.

[32]) Doklady u *Namysłowského*, Zarys serbskiego prawa majątkowego u wiekach średnich, str. 30.

[33]) *Saturník*, op. cit., str. 36.

[34]) Sacrorum canonum vestigia inhaerentes declaramus, quod si quis alteri castrum vel villam seu possessionem quamlibet titulo pignoris obligat, ratione cuius ad eundem ecclesiae inibi situatae ius pertinet patronatus, etsi hoc non exprimat, nihilominus apud obligantem ius remanet, presentandi ex eo, quia

vůbec nepronikla.[35]) Podobně v Polsku byla sice známa již koncem XIII. stol.,[36]) avšak v převaze zůstala stále vlastní zástava užitková a to i co do královských statků. Teprve zákon z r. 1504 výslovně pro ně předepsal zástavu umořovací.[37]) Stejné tak na Rusi byla zástava nemovitostí s »vypustem« spíše výjimkou; dosvědčují to doklady ze XVI. věku, že věřitelé »vypustu« nedbali.[38]) Cizí zůstala zmíněná forma zástavy i právním obyčejům jihoslovanským, jež vesměs se přidržují zástavy užitkové s její propadností; zákonodárstvím chorvatským od XVII. věku, o němž se výše stala zmínka, se podstatná náprava nezjednala. Při primitivnosti právních poměrů mezi prostým lidem jakož i při poměrné konservativnosti lidových obyčejů byl to zjev zcela přirozený.

Jak při zástavě movitostí tak i při zástavě nemovitostí ručil dlužník pouze zástavou a nikoli snad nějakým jiným majetkem nebo osobně. Kumulace ručení věci s ručením osobním ve starší době neexistovala. Při zástavě užitkové to v praxi ani nepadalo v úvahu, ježto věřitel byl ve velmi výhodném postavení, maje na krytí svého dluhu nejen užitky, nýbrž i samou substanci věci. Teprve při zástavě umořovací vyskytují se zmínky, že dlužník byl povinen doplniti potřebnou částku, jestliže po uplynutí ujednaného termínu nekryly vybrané užitky celého dluhu.[39])

Zástava s držbou nemovitostí již svou povahou mohla vyhovovati jen primitivním poměrům; pokročilejšímu obchodu, vyžadujícímu rychlejší a snadnější úvěr naprosto nestačila, jsouc těžkopádným a drahým prostředkem úvěru. Věřitel jsa zbaven nemovitosti a jejích užitků, nemohl se rychle vyprostiti z dluhu a nemohl si také tak snadno opatřiti úvěr jiný,

---

fructus rei pignoratae minuunt debitum principale, fructus vero iuris patronatus dum sit spiritualis, nequit cum rebus temporalibus compensari. *Dudík*, Statuten des ersten prager Provincial-Concils vom 11. und 12. November 1349, Brno, 1872, str. 52, č. XXXIX, de pignoribus a *Kapras*, op. cit., str. 57.

[35]) *Kapras*, op. cit., str. 63 a násl.

[36]) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 294.

[37]) *Tamže*, str. 293.

[38]) *Jasiňskij*, op. cit., str. 447 a 448 uvádí takové doklady 3 ze XVI. stol., podle nichž věřitelé brali užitky z pozemků, odpírajíce přiznati »vypust« a vrátiti pozemek.

[39]) Případy takové uvádí *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 293 v pozn. 4; spadají do XV. věku.

ježto na jedné nemovitosti nemohlo současně váznouti dvojí zástavní právo. Postupně zmáhající se obchod ve městech vyžadoval zástavy pružnější. Tou stala se *zástava bez držby*, při níž věc nepřecházela do rukou věřitele, který z ní nebral také žádných užitků, nýbrž zůstávala v rukou dlužníka, jenž mohl nadále z nemovitosti těžiti a z výnosu spláceti dluh. Povahou svou umožňovala, že na věci mohlo případně váznouti i více než jedno zástavní právo. Rozvoj její arci předpokládal již spořádané státní poměry i vyšší stupeň vzájemné důvěry. Potřebného zajištění dostalo se věřiteli právním aktem, jímž zřídilo se k nemovitosti dlužníkově právo zástavní, samo o sobě sice neviditelné, nicméně ve svých účincích stejně působivé jako při staré zástavě s držbou, opírajíc se v tom směru o součinnost veřejných orgánů.

Uvedený typ zástavy jest již pozdějšího původu, jenž se u slovanských národů uplatnil v nestejné míře. Nejdříve vznikl v Čechách (»zástava s uvázáním«), kde jejímu vývoji napomáhala instituce zemských desk. Na tuto zástavu obsahuje narážku již kniha Rožmberská,[40]) takže existovala v Čechách již ve XIII. věku, do něhož spadá též vznik Rožmberské knihy; od XIV. věku jsou dochovány již zápisy dotyčné zástavy.[41]) V Polsku umožnily rozvoj zástavy bez držby na nemovitostech soudní knihy; jednotlivé její případy vyskytují se v zápisech již od XIV. věku.[42]) Na Rusi zmiňuje se o ní Pskovská soudní listina, a to v části, jež pochází až z XV. věku;[43]) vznik její pravděpodobně sluší přičísti pokročilému obchodu zmíněného města. Podrobnější ustanovení o ní má teprve I. litevský sta-

---

[40]) Srv. čl. 186 (vydání *Brandlovo*): Z dědiny uvázanie, trój póhon, právo svědky. V zástavy uvázánie trój póhon; právo svědky.

[41]) Nejstarší dochovaný zápis podle studie *Kaprasovy* (op. cit., str. 60) pochází z r. 1356; obsažen jest v českých deskách dvorských, I, 105. Odtud pak pokračuje nepřetržitá řada dalších zápisů. Formule obsahovala v jádře prohlášení dlužníkovo o jeho dluhu a platební povinnosti věřiteli s klausulí, že věřiteli přísluší právo, kdyby dlužník neplatil »cum solo camerario ... se intromittere de hereditatibus ipsius omnibus et rebus mobilibus habitis vel habendis, easque tenere, vendere, alienare, obligare, dare, legare et de ipsis disponere pro libito suo quidquid sibi placebit (*tamže*, XIV., doklad z r. 1377; podobná česká formule u *Všehrda*, V., 4 a j.).

[42]) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 296.

[43]) Čl. 104 (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 158).

tut[44]) a pozdější akty moskevské. Zástava nemovitosti bez držby označovala se u Rusů termínem »записать имѣние бъ сумѣ«, nicméně v ruském právu ještě v pozdější době byla případem výjimečným, jsouc stále zastiňována zástavou s držbou.[45]) Jihoslovanskému právu zůstala cizí až do nových dob.

Až dosud bylo jednáno o případech, kdy dlužník dával věřiteli zástavu z vlastního počinu *(zástava daná)*. Avšak vedle toho praktikoval se již ve starých dobách u Slovanů obyčej, že věřitel jisté předměty dlužníkovi svémocně odňal jakožto zástavu k zajištění dlužníkova závazku *(zástava vzatá)*. V dávných dobách, kdy bylo soudnictví u Slovanů ještě v prvých počátcích vývoje, míval posléze zmíněný druh zástavy asi dosti rozsáhlou platnost; v pramenech historických setkáváme se již jen s některými jeho zbytky. V prvé řadé je to zájem lesní, jenž se vyvinul při vzniku vlastnictví k větším komplexům lesů. V rozsáhlých lesích knížecích bývali ustanoveni odedávna strážcové, kteří zakročovali proti škůdcům zabavujíce jim věci, které při sobě měli. Z pramenů českých zachovala statuta ducis Ottonis obyčej ten ještě v původní ryzosti; jestliže lesní hlídač přistihl někoho, že poráží v lese bez dovolení strom, mohl jej obrati o vše, co měl na sobě (»spoliare«).[46]) V dřívějších dobách se ani nevyžadovalo, by škůdce byl dopaden in flagranti; dostačilo, že hlídač o škůdci věděl, by zabavení provedl třebas na veřejném místě (in via, in foro), což napříště bylo výslovně ve statutech zakázáno. Stejný obyčej vystupuje u Poláků v právu mazovském, jež dovolovalo obrati takového škůdce o koně, voly neb i jiné potahy, s nimiž pro dříví přijel i o »jakékoliv jiné věci«; též v I. litevském statutě uznává se obyčej, jenž dovoloval škůdce v cizím lese »pograbiti«.[47]) Ani v nynějších dobách obyčej ten nevymizel: dosud je zvykem lesních hajných, že obírají škůdce lesů o nástroje, jimiž lesní pych konali (sekerky, háky, pilky, šat, klobouky), by je měli jako zástavu a důkaz pro soudní řízení.[48])

---

[44]) Rozd. X., 1.

[45]) *Malinovskij*, op. cit., str. 427.

[46]) Čl. 20 (C. J. B. I., str. 56); srv. též *Kapras*, op. cit., str. 37 a násl., kde podán též pozdější vývoj.

[47]) *Archiwum komisyi prawniczej*, sv. V., str. 277, 292; lit. statut I., rozd. IX., čl. 6.

[48]) *Kapras*, op. cit., str. 37.

Jinou odrůdou zástavy vzaté byl *svémocný zájem dobytka* pro škodu, kterou způsobil na cizí půdě buď tím, že osázená pole nebo vinice pošlapal, zemi rozryl, nebo tím, že spásl na cizí půdě traviny, obilí, nebo jiný zasázený porost. Majitel půdy měl právo v takovém případě přistižený dobytek zabaviti jako zástavu pro způsobenou škodu. Právo to bývalo v dávných dobách u Slovanů as příkřejší jako u Germánů; dopadený dobytek mohl býti zkonfiskován, případně na místě zabit. Obojí případ formulují polská statuta Kazimírova, jež dopouštějí majiteli lesa zabiti cizí vepřový dobytek přihnaný bez dovolení na žaludy a to poprvé jeden kus, podruhé pak dva; potřetí měl právo zabaviti všechny kusy a ponechati si polovici, kdežto druhou odevzdati nejbližšímu úřadu jako královskou dávku.[49]) Podobně bývalo starým obyčejem v Polsku zajímati sveřepice (plemenné kobyly), dopadené na pastvě na cizí půdě, usuzujeme-li a contrario z předpisů, jimiž se takový počin výslovně zapovídá.[50]) Pokud se týče pramenů jihoslovanských, stačí poukázati na statut poljický, v němž se výslovně praví, že svémocný zájem dobytka je starý obyčej (»zákon«);[51]) podobně platil u Poljičanů obyčej, že je vlastníku půdy dovoleno ubiti vepře, působící škodu na cizí vinici neb v žitě.[52]) V českých pramenech přichází zájem dobytka až v dobách pozdějších (od XV. věku);[53]) jeho forma jest již pokročilejší, podobně jako v právu ruském, v němž přesnější předpisy o něm formuloval až zákonník cara Alexeje Michajloviče.[54]) V právních obyčejích, jež se mezi slovanským lidem zachovávají, není zájem dobytka ani dnes nějakou vzácností.

Jistou reminiscenci na širší rozsah svémocné zástavy podává pskovská soudní listina, která dopouští, že žalující věřitel může i násilím bráti dlužníkovi věci na svůj dluh, nečekaje na výsledek sporu; prohrál-li spor, bylo se mu zodpovídati z loupeže.[55])

---

[49]) Čl. 131 úplného svodu statutů Kazimírových (*Helzel*, op. cit., sv. I., str. 143; srv. též statuty mazovské v Archiwum komisyi prawniczej, sv. V., str. 265, 268).

[50]) Čl. 130, tamže.

[51]) Čl. 60 b).

[52]) Čl. 60 c), 60 d).

[53]) *Kapras*, op. cit., str. 39, kde uvedeny též doklady.

[54]) Hlava X., kap. 208, 209, 210.

[55]) Čl. 67 (*Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 148).

Právo obligační.

§ 18. O dluhu a ručení za dluh.

U dávných Slovanů bylo obligační právo na velmi nízkém stupni podobně jako u jiných národů, zabývajících se převážně zemědělstvím a pastvou dobytka. Prostota, ba chudoba bytu jejich neposkytovala příliš vhodné půdy, na níž by se vyvinul větší rozmach obchodu, jenž jest nezbytným základem pro širší vývoj obligačních norem. Téměř všechny potřeby opatřoval si slovanský pohan domácími prostředky; rodina nejen si obstarávala výživu svých členů společným obděláváním půdy, nýbrž i jiné potřeby jako prádlo, šatstvo, hospodářské náčiní, ba i zbraně byly aspoň z části zhotovovány doma. Pouze některé předměty bylo nutno si opatřiti od cizích lidí, kteří jdouce za obchodem mnohdy do odlehlých krajů slovanských, je k Slovanům dováželi a vyměňovali hlavně za suroviny. Za takových poměrů zůstalo obligační právo u Slovanů dlouho jen v primitivních mezích. Jeho rozvoji překážel ovšem též kolektivismus majetkový, silně v rodových svazcích uplatněný, takže rychlejší obrat některých statků se buď vůbec vylučoval neb aspoň zdržoval. Nicméně nebylo by správným mínění, že u dávných Slovanů obligačních norem, vzniklých ze starých obyčejů, téměř nebylo.

Pojem obligace vyjadřoval se u Slovanů již ode dávna slovem *dluh* (prasl. dьlg, polsky dług, rusky дольгь, srbochorvatsky dug, bulh. дългъ), čímž se rozuměla jak povinnost dlužníka (dlužník »měl platiti dluh«), tak i oprávnění věřitele (věřitel »měl obdržeti splacený dluh«).[1]) Odtud pak vzniklo a v různých památkách se dochovalo jednotné pojmenování dlužníka a věřitele slovem »*dlužník*«, jež se stanoviska dnešní terminologie připadá arci zmateným.[2]) Byl tedy »dluh« pomě-

---

[1]) Zřejměji to vyniká na př. v ruštině »долженъ исполнить долгъ« a »долженъ получить долгъ».

[2]) Tak na př. věřitel se nazývá »dlužníkem« v českém formuláři žalob ze XIV. věku (»jakž se jest měl v Praze těmi peniezi od svých *dlužníkuov vyvaditi*«) v C. J. B. I., str. 313; jiný doklad v A. Č. V. str. 301, *Brandl*, Libri citationum III., č. 151; v Právech Velikého města Pražského má měštěnín, je-li dlužen, »dlužníku za ruku dán býti a ten dlužník *aneb* věřitel jmá jej chovati vedlé městského práva«. Srv. *Gebauer*, Staročeský slovník s. v. U Rusů podává přímý doklad na př. Ruská Pravda (Kar.), čl. 69; co do Chorvatů

rem mezi dvěma subjekty, na základě kterého jeden z nich (věřitel) měl právo požadovati od druhého (dlužníka) jisté plnění. Jako subjekty vystupovaly v dávných dobách u Slovanů příbuzenské svazky kolektivní a to buď v roli věřitele a dlužníka nebo aspoň jednoho z nich. Funkce individua v těchto rolích za dávných dob u Slovanů nebyla tak častou; vyskytovala se spíše u cizinců, kteří se Slovany obchodovali a tudíž vůči jistému kolektivnímu svazku byli buď věřiteli nebo dlužníky. Postupující individualismus znenáhla také tyto poměry u Slovanů měnil.

Dlužní poměr mohl býti založen čistě jen na vzájemné důvěře; věřitel mohl míti dosti na tom, že byl přesvědčen, že dlužník splní, co mu slíbil. Nicméně v dávných dobách u Slovanů, kdy rody vůči sobě stály jako cizinci, ba jako nepřátelé, takové míry vzájemné důvěry obyčejně nebylo. Věřitel chtěl míti jistotu, že dlužník nejen má, nýbrž i *musí* plniti svůj dluh, vyžadoval prostě *záruky*. V primitivních poměrech slovanských byly nuceny tuto záruku poskytnouti rody — ručení bylo tudíž také kolektivní.

U kolektivních svazků docházelo ručení za dluh původně výrazu, že svazek, jenž byl dlužníkem, dal svazku věřitelskému některé své příslušníky *do zajetí*. Osoby takové měly povahu zástavy, která propadala věřiteli, jestliže nebyl dluh v ujednané lhůtě splněn a stávaly se jeho otroky. Uvedený způsob záruky praktikoval se ještě v pozdějších dobách při dlužném plnění, jež ukládal vítěz poraženému nepříteli ve válce, jak jsou toho na př. četné doklady v pramenech ruských, jež vyprávějí, jak jednotlivá knížata brala od svých soupeřů jejich příslušníky do zajetí, odkud by sjednaná suma, uložená poražené straně, nebyla splacena.[3]) Ruské prameny zovou poskytnutí takové záruky »dáti někoho *v tal, v talbu*« (таль, тальба). osoby do zajetí odevzdané zovou se »*talščiki*«;[4]) téhož výrazu

zajímavé dva doklady z XV. a XVI. stol. viz u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 289. U Poláků znamenal dlužník v XV. věku též věřitele. (*Brückner*, Słownik etymologyczny jezika polskiego, Krakov 1926/27, u hesla dług a *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 337.)

[3]) Srv. Новгородск. лѣтопись по Синод. харатейному списку, Petrohrad 1888, str. 226, 262, 318, 378 neb Лѣтопись по Лаврентьевск. списку, 3. vyd. Archeogr. komise v Petrohradě 1897, str. 44, 219, 265, 292 a j.

[4]) *Tamže.*

užívají rovněž prameny srbské a chorvatské (*tal, talac, talenik).*[5]) V latinských textech (na př. u Kosmy, Helmolda a j.) vyjádřeno jest uvedené opatření slovy »*obsides dare*«,[6]), t. j. dáti rukojmí. Často bývali za ně vybíráni synové přednějších osob.

Podobným způsobem zaručovaly dluh i menší svazky pokrevní, t. j. rodiny prosté, dávajíce do zástavy věřiteli své děti, jak již výše o tom bylo jednáno.[7]) Nebyl-li dluh vyrovnán, propadali takoví příslušníci rodiny do otroctví věřitelova,[8]) což v pozdějších dobách zmírňováno v ten způsob, že dluh mohl býti vyrovnán osobními službami zastavených osob po určitou řadu let.[9])

Postupný rozklad krevních svazků přivedl konečně k platnosti individuální ručení dlužníkovo. Podobně jako u kolektivních svazků bylo původně toto ručení výlučně osobní, nikoliv věcné. Prozrazuje to přímo terminologie: čes. *závazek*, pols. *obowiazek*, srbochorv. *zavez*, rus. завязка míří svým smyslem na osobu; dlužník byl »zavázán« od věřitele. Účinky ručení obyčejně nastupovaly, jestliže dlužník svého dluhu v ujednané lhůtě nezaplatil. Osoba dlužníkova propadla v takovém případě věřiteli do otroctví, jenž mohl s ní libovolně nakládati. Staré prameny české připomínají, že věřitelé drželi dlužníky v poutech,[10]) dávajíce je zakovati do železných řetězů;[11]) podobně v právu polském zachovávalo se ještě ve XIII. stol. právo věřitele sahati nejen na svobodu dlužníkovu (detinere), nýbrž

---

[5]) *Mažuranić*, Prinosi, str. 1439, *Novaković*, Законски споменици, str. 315 (doklad ze XIV. věku).

[6]) Kosmas, r. 1107: de cetero fratrem suum Ottonem dat regi obsidem; r. 1193: filios suos dantes obsides. *Helmoldi*, Chron. lib. I., c. 37, 38; srv. též řadu dokladů, jež uvádí *Kotljarevskij*, op. cit., str. 166.

[7]) Srv. str. 65.

[8]) Reminiscenci tohoto stavu obsahuje na př. doklad, jejž uvádí *Jasiňskij*, op. cit., str. 461, pozn. 57, podle něhož bojarin Zacharij Švalevič a jeho žena zastavili svého syna Putila židu Misanu v půldruhé kopě a 5 groších, by mu sloužil do té doby, dokud by rodiče zápůjčku nezaplatili. (Akty vilen. Kom., sv. XVII., No. 976 z r. 1555.) Přímý doklad je v citované zprávě Herbordově, Dialogus de Ottone, l: III., c. 9; nesluší rovněž přehlížeti analogie při individuálních dlužnících.

[9]) Srv. str. 85 a 86.

[10]) Srv. Gumpoldův »Život sv. Václava knížete českého«, kap. 29 (Fontes I., 164).

[11]) Srv. Křišťanovu legendu o sv. Ludmile (Fontes I., 225).

i na jeho zdraví a život (igne cremare, martirisare).[12]) Dosti dokladů o věznění insolventních dlužníků podávají též statuty dalmatské.[13])

Podle starého práva ruského mohly účinky ručení nastoupiti případně ihned, jakmile byl založen dlužný závazek. Bylo to při t. zv. *zakupnictví*, kde dlužník vstupoval k věřiteli do dočasného otroctví, dávaje mu ihned vlastní osobu do zástavy; »býti v zakupě« značilo tolik, co býti (osobně) v zástavě. Zakupnictví je známo již Ruské Pravdě;[14]) udržovalo se však ještě v pozdějších dobách v západní Rusi ve značné míře životnosti. Z památek západní Rusi ze XVI. věku jakož i z prvního statutu litevského je viděti, že do zástavy (zakupu) se pravidlem dávali lidé chudí, kteří neměli žádného majetku, takže věřitel hned při smlouvě se ujistil jejich osobou. Činil to také z toho důvodu, že při nuzných poměrech dlužníka mohl sotva očekávati, že se mu dostane zaplacení zápůjčky a proto přijímal místo platu dlužníkovu práci po určitou dobu, jež byla stanovena obapolnou smlouvou nebo obyčejem.[15]) Za každý rok práce dlužníka pro věřitele (obyčejně na polích) odpočítávala se jistá částka z dluhu (t. zv. »vypusk«), až se dlužník úplně z dluhu »vyrobil«.[16])

Individuální ručení dlužníkovo nebyl věřitel arci povinen vždy uznati za dostatečnou míru jistoty, že skutečně dosáhne splnění dluhu, oč mu na prvém místě šlo. Mohl žádati, aby ručení převzala na sebe osoba jiná na místě dlužníka; naopak

---

[12]) Řadu dokladů viz *Dąbkowski*, Rękojemstwo v prawie polskiem średniowiecznem, Lvov 1904, str. 66 a násl.

[13]) Srv. na př. statut hvarský (vydal S. *Ljubić*, Mhj. III) ze XIV. stol., čl. 15, v němž se ustanovuje, že jest »in arbitrio creditoris . . . debitorem ponere in carcerem ad suum beneplacitum«, nezaplatí-li dlužník svého dluhu. Obdobná ustanovení ve statutě splitském (vydal *Hanel*, Mhj. II.), čl. 109, trogirském (vydal *Strohal*, Mhj. X.), l. I., c. 30, 38.

[14]) Srv. čl. 70—73, 75 (Kar.).

[15]) I. litevský statut z r. 1529 upravil roční srážky na odpracování dluhu takto: Dal-li se do zástavy křesťan židu nebo tatarovi, splácel svou prací ročně 30 grošů (Rozd. XI., čl. 6). Pakli se muž nebo žena zastavil křesťanu, aniž by si ujednali, co jim na splátku dluhu za jejich služby bude účtováno, sráželo se muži 15 grošů ročně, ženě 10 (Rozd. XI., čl. 8).

[16]) Srv. *Jasinskij*, op. cit., kde na str. 450 a násl. jsou uvedeny četné doklady z pramenů; dále *Jakovkin*, Закупы Русской Правды (Žurnal ministerstva narod. prosvěščenija, 1913, duben, str. 283 a násl.).

zase mohly jiné osoby nabídnouti věřiteli, že ručení na sebe převezmou, by hrozící následky od dlužníka odvrátily. Osoby takové zvaly se u Slovanů *rukojmími* a jejich závazek *rukojemství* (pols. *rękoimstwo*, rus. емство, srbochorv. *jamstvo*, rusky též поручительство, порука, podobně srbochorv. *poruka*, polsky *poręka*, bulh. поръчителство). Rukojemství takové arci předpokládalo dohodu jak mezi rukojmím a dlužníkem, tak mezi rukojmím a věřitelem.

Uvedené termíny napovídají dosti zřetelně, jaká byla původní forma rukojemství u Slovanů. Značíť ruské »емство« i srbochorvatské »jamstvo« prostě zajetí; stejný smysl má též termín »rukojemství«, znamenající zajetí ruky, tudíž uvedení někoho do poddanství. Podle toho nejstarší formou rukojemství u Slovanů by bylo odevzdání rukojmího věřiteli do zajetí, čili jako zástava. Tato prvotní povaha rukojmího obráží se ještě v různých terminologických obratech v době pozdější. Česká právní kniha Rožmberská užívá na př. slovních obratů »*zastaviti*« rukojmí, »*vypraviti*« rukojmí (t. j. vyplatiti je ze zástavy).[17]) Podobný obrat »wyprawicz z rękojemstwa« možno nalézti též v pramenech polských.[18]) Stejně četná rčení z pramenů latinských mají v sobě podobné reminiscence (fidejussores dare, ponere, assignare, statuere, liberare, obligare, exbrigare a pod.)[19]) a s nimi souhlasné obraty ruské [дати на себѣ порука,[20]) дати поручѣ][21]) i srbochorvatské (dati jemce).[22]) Ještě v pozdních dobách nečiní se také v pramenech rozdílu mezi rukojmím a zástavou, ba naopak kladou se sobě na roveň; jindy zase se zaměňuje rukojmí zástavou a opačně zase zástava rukojmím.[23]) Ze všeho, co uvedeno, tudíž vyplývá, že rukojmí měl u Slovanů původně povahu dané zástavy, jež se

---

[17]) Čl. 121 (vydání Brandlovo).

[18]) *Piekosiński*, Studya, rozprawy i materyaly, VI., 1, str. 53.

[19]) Co do českého práva uvádí jich hojnost *Rauscher*, K rukojemství v českém právu zemském, Praha 1923, str. 6 a násl.; z polského *Dąbkowski*, Rękojemstwo, str. 46 a násl.

[20]) Srv. smlouvu smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z roku 1229, čl. 21 (Christomatia I., str. 102).

[21]) Dvinská ust. gramota z r. 1397, čl. 9 (tamže, str. 124).

[22]) Zákoník Stefana Dušana, čl. 88.

[23]) Zajímavé doklady u *Dąbkowskeho*, op. cit., str. 47; stejně tak tvůrce českého zákoníku práva městského Pavel Kristian z Koldína nadepsal kapitolu o rukojemství »de vadimonio sive de fidejussoria obligatione«.

dostala do rukou věřitelových. Bylo tomu podobně též u Germánů.

Odevzdáním rukojmě do moci věřitelovy se dlužník z ručení vyprostil (»vyručil se« z dluhu). V podstatě rovnalo se tudíž takové opatření náhradnímu splnění dlužného závazku (datio in solutum). Rukojemství mělo tedy již ve své původní formě v sobě prvek novační. Za primitivních poměrů u Slovanů byl by jiný způsob rukojemství těžko myslitelný; byl-li odevzdán věřiteli do zástavy dlužník resp. členové jeho rodiny, platilo totéž i pro rukojmího, jenž na místo dlužníkovo v ručení vstoupil. Dlužník nemohl již býti věřitelem ke splnění dluhu nucen; neplatil-li, sahal věřitel na osobu rukojmě, jehož měl »v zástavě«, která mu prostě propadla.

Pokročilejším útvarem rukojemství bylo, že rukojmí zůstal na svobodě; dostačil jeho pouhý slib, že za dlužníka béře na sebe záruku. Postavení jeho bylo analogickým se zástavou bez držby. Avšak jiných změn v jeho postavení nebylo; zůstal-li dlužník v prodlení, neobracel se věřitel s donucovacími prostředky na něho, nýbrž nastupoval přímo na rukojmího, by se hajil jak na jeho osobě, tak na jeho majetku. Tuto pokročilejší formu rukojemství mají na mysli již nejstarší právní památky slovanské.[24])

Poněvadž rukojmí vstupoval na místo dlužníka, mohl věřitel vůči němu uplatniti všechna práva, jež mu náležela vůči dlužníkovi, tedy zbaviti jej svobody, libovolně s ním nakládati a odníti mu po případě veškerý jeho majetek.[25])

---

[24]) Tak na př. česká právní kniha Rožmberská v čl. 230 (vyd. Brandl), jakož i řada dokladů, jež uvádí *Rauscher,* op. cit., str. 6 a násl.; z pramenů polských viz četné doklady u *Dąbkowského,* Rękojemstwo, str. 12 a násl. Z ruských pramenů se dotýká uvedené formy již nejstarší text Ruské Pravdy (čl. 13 Ak); srv. též doklady, uvedené na str. 132 v pozn. 3. a j. Doklady z pramenů chorvatských viz u *Mažuraniće,* str. 1030 a 1031 u hesla *poruka,* str. 458, u hesla *jamstvo* a j. Z dokladů srbských srv. *Novakovic,* Законски споменици, str. 117 (z XIII. věku), *Solovjev,* Одабрани споменици, str. 108 a zejména zajímavý doklad z r. 1353 na str. 153, kde se dochovalo ještě staré rozlišení mezi rukojmím v zástavě (талениකь) rukojmím na svobodě (порученикь a zajatcem (свезаникь, сужьнь). Také čl. 114 zákoníku Stefana Dušana předpokládá rukojmí na svobodě, kteří před hrozícími následky z jejich ručení utíkali ze země.

[25]) Ačkoliv věc vyplývá z vlastní povahy rukojemství, možno uvésti i různé doklady historické, v nichž se zračí míra oprávnění věřitele naproti rukojmímu,

V každém případě však odpovědnost rukojmího bývala výlučnou a hlavní; subsidiární ručení rukojmího u slovanských národů jest teprve výsledkem pozdního vývoje právního, v němž počaly se již uplatňovati též prvky římské. Běžný názor na postavení rukojmího přiléhavě vyjadřuje chorvatská průpověď »*jamac — platac*«; nějaké beneficium excussionis seu ordinis justinianského práva, podle něhož věřitel měl nastoupiti napřed na hlavního dlužníka a teprve potom na rukojmě, bylo slovanským právním názorům dlouho cizí.

Již v samotném rukojemství zakládala se povinnost dlužníkova, by rukojmího z ručení vybavil a nahradil mu škodu, kterou tím utrpěl. Rukojmí pouze »ručil«, avšak sám nedluhoval; »dluh« i nadále zůstal na dlužníkovi, arci již vůči rukojmímu, jestliže za něho dluh vyrovnal věřiteli. Odpovědnost dlužníkova vůči rukojmímu byla původně stejně osobní jako při jiném dluhu; rukojmí se hojil na osobě dlužníkově svémocným obmezením jeho svobody.[26]) Teprve pozdějším vývo-

pakliže k účinkům ručení došlo. Tak na př. v brněnském Schoffenbuchu (ed. *Roessler*, II. 20, čl. 38) byla položena otázka, mají-li býti rukojmí sťati, prchne-li zločinec, za něhož se zaručili. V knize Koldínově (čl. J. XV) se uvádí, že věřitel má pro rukojemství »prvé k osobě, nežli k statku právem nastupovati« (vyd. J. *Jireček*, str. 248). Podobně v právu polském odpovědnost rukojmího byla původně neomezená; platilo za zásadu, že »id, quidcunque ius decreverit, pati debet« (*Dąbkowski*, Rękojemstwo, str. 73; tamtéž uvedeny i jiné četné doklady). Stejnou zásadu možno pozorovati v záručních listinách ruských ještě v XVI. a XVII. věku. Tak na př. поручная по нѣделщикѣ z r. 1567 (*Christomatia*, II., str. 257) obsahuje klausuli: А учнетъ онъ (t. j. dlužník) не потому чинити, какъ въ сей записи писаны, ино на насъ по поручникѣхъ пеня царя и великого князя, что государь укажетъ… и наши поручниковы головы въ его голову мѣсто. Podobně поручная запись по явкѣ в судѣ z r.1664 (*tamže*, str. 254) a j. Z chorvatských dokladů budiž uveden případ z r. 1237, kdy jakýsi Marin z Rábu vypůjčil si od Petra, syna Jakuba Sabacija, 17 liber a rukojmí jeho Germanus Purnos »fideiussit super bonis suis et super suam personam et licebit Petro tenere, super quem sibi placuerit his duobus« (Smič. cod. IV., str. 31). Jiné doklady u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 1030 u hesla *poruk*. Typickým je zejména doklad ze XVII. věku, kde mluví o mučení rukojmích (»hočemo poruka izbiti i uši odrizati«), uvedený u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 459 u hesla *jamstvo*. Pokud se týče Srbů, jest dostatečným reflexem příkrých následků ručení rukojmích výše citovaný čl. 114. zákoníku Stefana Dušana.

[26]) Přímý doklad v právu polském podává *Dąbkowski*, Rękojemstwo, str. 67, v záznamu krakovském z r. 1401, kde se praví, že rukojmí dlužníka »potens est erit tam in via, in locis, in civitatibus detinere«.

jem docházelo též na majetek dlužníkův,[27]) až konečně výlučně jen na majetek dlužníka.

Rukojemství mohla převzíti buď osoba jednotlivá, nebo též několik osob dohromady. Posléze zmíněný způsob býval u Slovanů dosti obvyklým zjevem již při zajatectví; jeho analogií bylo v pozdějších dobách *spolurukojemství,* vstoupilo-li do ručení za dluh na základě dohody s dlužníkem a věřitelem více osob. Při tom arci se naskytovala možnost, že všichni rukojmí ručili za dluh in solidum, nebo každý z nich jen za poměrnou část dluhu. Solidární ručení je u Slovanů starší: mělo svůj základ již v prvotní formě kolektivního soužití rodinného, solidárně ručívaly též v dávných dobách celé rody za následky trestných činů, jichž se dopustili jejich příslušníci; z toho důvodu je také spolurukojemství in solidum u nich starší. Spolurukojmí v něm vystupovali vůči věřiteli jakožto subjekty *jednoho* rukojemského poměru, »unus tamquam duo et duo tamquam unus«. Zaplatil-li věřiteli za dlužníka jeden z nich, byli tím osvobozeni i ostatní. V zemích českých připomínají toto rukojemství prameny od XIV. věku mluvíce o záruce »rukou společnou a nerozdílnou«;[28]) stejně vyjadřují se i prameny polské (wspołek, pospolna ręka, pospolita ręka).[29]) Stejně tak předpokládalo se solidární ručení při více rukojmích v právu ruském, jak to dosvědčují příslušné klausule záručních aktů v období moskevském;[30]) totéž platí i při více rukojmích v právu jihoslovanském.[31]) Byloť rukojemství rukou společnou a nerozdílnou pro věřitele mnohem výhodnější, poskytujíc mu daleko větší míru jistoty, než rukojemství pro parte rata. Věřitel byl zabezpečen, že obdrží celý svůj dluh bez ohledu na to, jaké změny mezi rukojmími nastanou. Proto ve

---

[27]) Doklad takové smíšené odpovědnosti dlužníka vůči rukojmímu viz v »záškodním listě« českém z r. 1415, kde slibuje dlužník vyvaditi rukojmí, při čemž podotýká: Pakli bychom jich nevyvadili, tehdyť dáványmy jim moc tiemto listem, aby nás mohli *jímati, stavovati i naše lidi,* i v *zbožie se uvázati*... (A. Č. I. 401, *Rauscher,* op. cit. str. 15).

[28]) Srv. *Rauscher,* op. cit., str. 18, kde uvedeny též doklady.

[29]) *Dąbkowski,* Rękojemstwo, str. 176 a násl. Latinské obraty, užívané v textech jsou »in solidum manu coniuncta, in solidum, coniunctis manibus in solidum«; podobně u Poláků (*Dąbkowski,* tamže, str. 179, kde uvedeny četné příklady).

[30]) Viz str. 137, pozn. 25.

[31]) *Tamže.*

středověku byl uvedený způsob rukojemství pravidlem, kdežto rukojemství pro parte rata výjimkou, která v jednotlivém případě bývala výslovně uváděna; v případech pochybných jest předpokládati rukojemství in solidum.[32])

Každý dluh nebylo nutno zaručovati vždy osobně; věřiteli mohlo se dostati potřebné jistoty, že za dluh ručil dlužník *věcí*, ze svého majetku, kterou věřiteli do zástavy odevzdal. Vyvíjejícímu se obchodu byl tento způsob ručení velmi výhodný. O tom srovnej oddíl o právu zástavním (§ 17).

* *
*

Za primitivních poměrů u dávných Slovanů mohlo, jak již výše bylo podotčeno, při dlužném závazku jíti jen o nečetné věci movité. Dluhy, jichž předmětem jsou *peníze*, datují se u Slovanů také již od dob pohanských. Jako peněz (platidel) užívali původně Slované východní kůžek malých zvířat, hlavně veverek (»bělky«) a kun; na západě bylo obyčejem platiti kusy tkanin (plátna). Když později se začalo u Slovanů užívati peněz kovových, přešel na některé z nich starý název zvířecí kožky (бѣлка, куна, куница, веверица, вѣкша). Starobylým platidlem u všech Slovanů bývala též *hřivna* (původně kovová obruč náhrdelní, sloužící za šperk), jež obsahovala určitou váhu čistého stříbra, podle krajů a dob arci nestejnou. Mincí užívali Slované původně cizích, jež se k nim dostávaly obchodem; teprve na sklonku doby pohanské začali raziti mince vlastní.[33])

* *
*

Nejobyčejnějším důvodem ke vzniku dluhu byla jednak *smlouva*, jednak čin *trestný*, z něhož plynula pro pachatele resp. jeho rod povinnost nahraditi způsobenou škodu.

Smlouva předpokládá svou povahou souhlasný a vzájemně se doplňující projev vůle dvou stran. Při široké platnosti kolektivistického principu u dávných Slovanů byly smlouvy ujednávány mezi kolektivními svazky (rody, rodinami), nebo aspoň mezi kolektivním celkem (rodinou) a jednotlivcem (na př. příchozím obchodníkem). Smlouvy mezi dvěma osobami, pokud

[32]) *Dąbkowski*, Rękojemstwo, str. 185.

[33]) Podrobně o tom jedná *Niederle*, Ž. S. S. III. 2, str. 463 a násl.

nešlo o zmocněnce kolektivních celků, byly původně sjednávány asi jen mezi kupci.

Prvotní forma smlouvy nemohla býti původně u Slovanů jiná, než *ústní*, jak to ostatně sám termín naznačuje (smlouva, pols. zmowa, rus. смолва, srbochorv. dogovor, ugovor, též rus.). Provázeny bývaly různými formalitami. Především Slované užívali při smlouvách *symbolů*, z nichž některé se dochovaly až do novějších dob. Tak na př. při rukojemství, jak již samo slovo ukazuje, chápal se věřitel ruky rukojmího na znamení zajetí jeho osoby za dluh. Jiným symbolickým aktem při smlouvách bylo t. zv. »*rukobití*« (rus. рукобитье), jímž smluvní strany dávaly zevní výraz tomu, že smlouva mezi nimi stala se skutkem a na znamení toho prudce si podaly pravé ruce, udeřivše při tom hlučně dlaněmi o sebe. Ve starém právu ruském zmiňuje se o tomto obyčeji již smlouva ruského knížete Igora s Řeky v r. 945; výslovný předpis o něm chová též novgorodská soudní listina z r. 1471[34]) v životě prostého lidu slovanského dochoval se doposud v plné životnosti. U Chorvatů zove se »siječenje«, což pochází od zvyku, že smluvní strany podavše si hlučně pravice od sebe je neoddělují, nýbrž jiná osoba, obyčejně svědek smlouvy, spojené ruce kolmým úderem dlaně od sebe oddělí (»přesekne«). Podobně Bulhaři znají tento symbolický akt zovouce jej jako Chorvati »přeseknutím« (прѣсичане) nebo jako Rusové rukobitím (ракуване). U Poláků a Slováků dochovalo se zmíněné pojmenování při obyčejích svatebních (rękowiny, rukovanky). I Slované baltičtí, jak se zdá ze zmínky Herbordovy,[35]) užívali téhož aktu. Zevním výrazem dovršení smlouvy u Slovanů byl též zvyk, že se strany políbily na ústa. V historických zprávách se dějí o něm zmínky obyčejně při smlouvách o mír (osculum pacis); u srbských venkovanů vyskytl se i v životě soukromém. Polibek zde ne-

---

[34]) дать руку, ударить по рукамъ. (Srv. smlouvu Igora s Řeky z r. 945, čl. 2, a novgorodskou soudní listinu čl. 24, 37 v Christomatii I. Vladimirského Budanova, str. 10, 178, 184.) Srv. též *Pavlov Silvanskij*, Сочиненія III., Petrohrad 1910, stať o symbolismu v starém ruském právu, str. 436 a násl.

[35]) *Herbordi*, Dialogus II. c. 30 . . . porrectione manus et osculo pacis. Též *Ebbo*, III. 13, 23. Odchylný obřad zaznamenal Dětmar Meziborský u Luticů, kteří dohodnuvše se o míru, odstřihli si trochu vlasů a vzavše k tomu kousek drnu podávali si pravice. Chronicon VI. 18 a *Kotljarevskij*, op. cit. str. 162 a 163.

znamenal projev nějaké lásky, nýbrž že se strany dohodly (po chorv. »obljubily«; starosl. любити značí nejen »osculari«, nýbrž i »contrahere«, čes. slíbiti, pols. šlubić, slovin. zaljuba (votum), obljuba (promissio), hluž. lubić (polliceri, něm. geloben).

Při výměnném obchodě, jenž původně u Slovanů převládal, bylo zcela přirozeným předpokladem, aby se smlouvy ujednávaly *ve dne*, by bylo možno si nabízený předmět prohlédnouti; ujednávalo-li se něco v noci, budilo to nedůvěru a smlouva se zračila lidem podezřelou. Tato nedůvěra k pokoutním smlouvám zračí se zřetelně již ve výše připomenutých privilegiích z XIII. věku pro české a polské židy, v nichž se jim zapovídá přijímati zástavy po západu slunce.[36]) Zcela jasně věc formuluje v právu českém Všehrd podotýkaje, že »noc žádného práva vedenie nezná«.[37]) Neméně výrazně se vyslovuje jihoslovanský statut poljický uváděje, že při prodeji i směně má se »podle *dávného obyčeje* jednati zjevně, za bílého dne a nikoli po tmě«.[38]) V kastavském statutě (z r. 1490) prohlašují se smlouvy sjednané v noční době vůbec za neplatné.[39]) Na Rusi ještě v nedávných dobách zachovával prostý lid obyčej, že v noci se nemá nic kupovati ani prodávati.[40])

Jinou formalitou, jíž vyžadovaly smlouvy u Slovanů bylo, že bylo nutno, by smlouvy se děly *v přítomnosti svědků*. V roli svědků často vystupovali příbuzní smluvních stran, ba mnohdy celé dospělé příbuzenstvo jakožto representace rodu.[41]) Při volbě svědků přihlíželo se k jejich osobním vlastnostem; měli býti vybíráni jen »dobří lidé«, těšící se obecné vážnosti.[42]) Beze

---

[36]) Čl. 33 brněnského textu. C. J. B. I. str. 141: Srv. též str. 123 a *Dąbkowski*, op. cit. I. str. 288.

[37]) VII. 21 10.

[38]) Čl. 51 a, 52 b.

[39]) Čl. 21.

[40]) *Jakuškin*, op. cit. str. 440.

[41]) Typický příklad vystupování celého příbuzenstva při smlouvě viz Hrvatski spomenici I. 135, 170, 175 (Mhj., sv. VI. 1).

[42]) Svědkové při smlouvách vystupují u Čechů již ve XII. věku. Srv. *Friedrich*, C. D. I., str. 110, str. 271 (testes idonei); doklady o »dobrých lidech« viz u Brandla, Glossarium str. 38; srv. též doklad u H. *Jirečka*, Ukázka listináře uhersko-slovenského, Víděň 1865, č. 51 (učiňta mezi sebou dokonání teď před dobrými lidmi) a j. Co do Poláků, srv. *Dąbkowski*, op. cit. II. str. 447; v právu chorvatském četné doklady u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 172, 250, 695.

svědků byly smlouvy původně neplatné,[43]) neb aspoň nesnadno prokazatelné. Rozvoj obchodu i vzestup vzájemné důvěry časem přinesl v tom směru značné uvolnění, takže význam svědků při smlouvách později poklesl. U Rusů vyvinul se na př. již v období Ruské Pravdy obyčej, že kupci při vzájemných zápůjčkách svědků nepotřebovali; došlo-li ke sporu, dostačila přísaha věřitele.[44])

Uvedené formality, zejména přítomnost svědků, sloužily převážně k tomu, by mezi smluvními stranami byl postaven mimo jakoukoliv pochybnost pravý obsah smlouvy. Na čem se strany smluvní dohodly, to platilo za pravý projev jejich vůle. Stal-li se pak případ, že se jedna ze stran, ujednávajíc smlouvu, v něčem mýlila, šlo to k její škodě, smlouvu byla však povinna dodržeti. Co bylo slíbeno, musilo býti plněno; pouze smlouvy z donucení nebo ze lsti byly považovány za neplatné. V českých pramenech zdůrazňuje se posléze zmíněný princip již ve XII. stol.; strany učinivše na př. směnu, připomínají, že jednaly »nullo necessitatis imperio evicti, sed solius bonae voluntatis fervore«,[45]) nebo že ke smlouvě došlo »ex mutuo beneplacito, nulla nostra vel sua necessitate;[46]) pozdější české prameny vyjadřují se, že při smlouvě bylo jednáno »s dobrým rozmyslem, svobodně a dobrovolně«.[47]) Podobně Všehrd uvádí ve svém díle, že »každý má přiznání (prohlášení) učiniti sebe mocen, volen a svoboden jsa«.[48]) V polských pramenech bývá běžnou doložkou při smlouvách, že smluvce k ní přistupuje »non compulsus, non coactus, de bona et matura deliberatione

---

V ruských pramenech přichází nejstarší zmínka o »dobrých lidech« ve smlouvě Smolenska s Rigou a Němci z r. 1229, při níž také »dobří lidé« měli účastenství. Srv. Christomatia, I. str. 97 (úvod), čl. 12, 13, 33, jakož i závěrečnou část smlouvy na str. 108. Nezřídka zaujímali »dobří lidé« též roli prostředníků. Velmi obšírně pojednává o nich *Demčenko*. Изъ исторіи судоустройства, (Varšava, 1919) a j.

[43]) *Dąbkowski*, op. cit., II. str. 405, 406 upozorňuje na četné doklady, jež připomínají, že »vendiciones, empciones, resignaciones et contractus qualescunque nullum robur firmitatis valent obtinere, nisi testium annotatione fuerint roboratae.

[44]) Čl. 45 (Kar.).

[45]) *Friedrich*, CD. I. str. 277, 278.

[46]) *Tamže*, str. 273.

[47]) AČ. II. str. 58 a j.

[48]) VI. 39, 2.

praehabita«,[49]) což v ruském textu jest vyjádřeno »доброю волею и добрымъ умышленіемъ а никоторою силою, безо лъсти а без хитрости«.[50]) Podobně poljický statut poznamenává, že při směně nesmí býti ani zlého úmyslu ani podvodu (»ne budući ke chinbe ali djale vola privarke«).[51]) Totéž platilo i ve starém právu ruském; zřetelně na to na př. ukazuje předpis Ruské Pravdy, že ten, kdo někomu podvodně upřel zapůjčené peníze, byl nejen povinen řádně smlouvu dodržeti, nýbrž ještě byl potrestán zvláštní pokutou.[52]) Ve pskovské soudní listině přichází již předpis, že ten, kdo by učinil koupi nebo směnu ve stavu opilosti, může smlouvu zrušiti (размѣнитися), když z opojení procitne.[53]) Všechny uvedené doklady, jichž by se dalo nalézti i více, jasně dosvědčují, že svobodná vůle a bona fides byla nezbytnou podmínkou platnosti smluv. Proti tomu zdánlivě mluví starší svědectví císaře Maurikia, jenž ve svém Stratégiku píše, že »Slované jsou věrolomni v každé příčině a ve *smlouvách nestálí* spíše pro strach než pro dary povolujíce.«[54]) Ke smlouvám s nimi docházelo, jak jest přímo v textu řečeno, převážně z donucení (»pro strach«); takové smlouvy v očích lidu však postrádaly jakékoliv závaznosti.

Písemná forma smluv byla slovanským pohanům při neznalosti písma samozřejmě neznámou. Nicméně i v primitivních poměrech, nešlo-li o plnění z ruky do ruky, nebylo možno vždy spoléhati jenom na paměť, zejména při číslech, takže velmi záhy vznikaly pomůcky, jimiž se paměti napomáhalo. Slované užívali k tomu různých praktik jako uzlů na provázcích, nakreslených nebo vyrytých značek, nejčastěji pak vrubů nebo zářezů do lískových hůlek, jak to o nich zaznamenal mnich Chrabr v IX. stol. vyprávěje, »že zprvu Slované neměli písmen, ale z črtů a zářezů čtli a hádali jsouce ještě pohané«.[55]) Tento

---

[49]) *Dąbkowski,* op. cit. sv. II. str. 352; srv. dále Agz II. str. 90, 135, 145, 179, 189 (z XV. věku).

[50]) Agz II. str. 15.

[51]) Čl. 52 c.

[52]) Čl. 44 (Kar.).

[53]) Čl. 114.

[54]) Stratégikon XI. 5 (*Niederle,* Ž. S. S. I. díl. 1, str. 30).

[55]) P. J. *Šafařík,* Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův (Praha 1870), Přídavek, str. 90 a násl. Nejnověji vydal text traktátu Chrabrova J.

obyčej se udržel u Slovanů mezi prostým lidem ještě do nedávných dob: u Rusů říkalo se hůlkám, na nichž se činily záznamy pomocí vrubů, *birka* nebo *rubež* (v sev. Rusi); Srbové a Bulhaři je nazývají рабош, рѫбош, Slováci *rováš* vedle *rabuša* (maďarsky *rovás*), Čechové mají termín *rabuš, rabuše*, odtud slovo to přešlo k Němcům (Rabusch, Rabisch, Rawisch, Ramasch). Vlastní písemná forma smluv vznikla u Slovanů teprve ve středověku.

Podobně jako u Germánů vládl i mezi Slovany starý obyčej, že zejména důležitější smlouvy bývaly ještě zvláštním aktem *zesíleny*. Na prvém místě zde sluší uvésti *přísahu*, t. j. dovolávání se boha, že smlouva bude dodržena. V dobách pohanských dělo se to *zaklínáním*, jak tomu nasvědčuje starý název přísahy клатва, t. j. kletba. Podle zmínky Helmoldovy se baltičtí Slované sice neradi k přísaze odhodlávali, bojíce se svých bohů za křivou přísahu, nicméně obyčej ten byl u nich dosti rozmanitý; přísahy konali u stromů, pramenů nebo u skal.[56]) Saxo Gramaticus zaznamenal i jednu jejich přísežnou formuli, doprovázenou symbolickým aktem: při sjednání mírové smlouvy mezi Datčany a Ránskými v r. 1160 dovolávali se ránští boha, by zhynuli jako kámen vržený do moře, pakli by smlouvu porušili, při čemž jejich zástupce Domborus na znamení toho vhodil kámen do vln.[57]) Jiná přísežní formule pohanská se dochovala ve smlouvách Rusů s Řeky z X. stol. Podle smlouvy Igorovy (z r. 945) dovolávali se Rusové boha Peruna držíce v rukou štíty, meče i ostatní zbraně, by byli od Peruna prokleti a vlastní zbraní zahynuli, kdyby smlouvu porušili.[58]) Podobně zněla formule ve smlouvě knížete Svjatoslava (z r. 971), kde se dovolávali dvou pohanských bohů Pe-

---

Vajs, Rukověť hlaholské paleografie (Rukověti Slovanského ústavu v Praze, sv. 2), Praha 1932, str. 6 a 7.

[56]) *Helmoldi*, Chronicon, l. I. c. 83.

[57]) *Saxo Gramaticus*, l. XIIII. ed. Holder, p. 517 a *Kotljarevskij*, op. cit. str. 162. *Pavlov Silvanskij*, Сочиненія III, str. 451, shledává stopu takového obřadu u Rusů v přísloví »бросить дѣло сь камнемъ въ воду«.

[58]) Christomatia I. str. 16. Přísahati na meč bylo obyčejem i u Bulharů, kteří jej kladli při tom mezi smluvní strany. (*Dečev*, Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum, čl. LXVII, str. 74). Také Švédové a Dánové, jak píše Saxo Gramaticus, zachovávali podobný obyčej (»tacto gladii capulo obsequium polliceri solebant. lib. II., ed. Holder, str. 67); Menander zaznamenal jej též u Avarů (Histor. gracci minores ed. Dindorf II. str. 123—124).

runa a Volosa.[59]) Ze stížnosti, kterou zaslal papeži Janu IX. solnohradský arcibiskup Theotmarus se svými sufragány na Moravany v r. 900, je viděti, že na Moravě v té době ještě žil pohanský obyčej utvrzovati mír »per canem seu lupum«, t. j. utvrzovati smlouvu přísahou nad rozsekaným psem nebo vlkem, jak se to praktikovalo u Maďarů a Bulharů i jiných národů.[60]) Je arci pravděpodobno, že při smlouvách čistě soukromého rázu se přísahy as užívalo zřídka. S přijetím křesťanství byla zaváděna mezi Slovany přísaha křesťanská, jež uplatňována též i v právu.

Jiným způsobem zesílení smlouvy byl »*přídavek*«, vyskytující se u Slovanů při koupi nebo směně nemovitostí. Spočíval v tom, že *kupec* poskytoval prodavači k vyplacené ceně kupní ještě jistý přídavek buď v menší sumě peněz, nebo v jiných drobných předmětech; po případě dal mu i menší pozemek. Nejčetnější a nejstarší zprávy o něm podávají prameny chorvatské, v nichž se uvádí termínem »*bezvêtje, besuetie*« nebo latinskými obraty »*pro fine, in signum vero stabilis et praecisae venditionis, quasi pro cambio, in nomine concambii, pro talione.* Datují se již od r. 1080, při čemž v některých pramenech se přímo podotýká, že »*bezvêtje*« platí kupec prodavači »secundum legen Sclavorum«. *Mažuranić* ve svém díle podává dvojí rozbor slova bezvêtje: v prvém odvozuje slovo to od základu »vět—« a vykládá smysl jeho tak, že znamená tolik jako lat. sine contradictione, irrevocabiliter. V druhém poukazuje k tomu, že by mohlo souviseti se slovem IATH; podle analogie se

---

[59]) Christomatia, I. str. 17.

[60]) *Friedrich*, C. D. I., str. 32. Podle zprávy neznámého pokračovatele kroniky Theofanovy podstoupil přísahu s ceremonielním rozseknutím psa císař Lev V., když ujednal s Bulhary smlouvu o mír na 30 let. Současník Lvův (813—820) diakon Ignatius, jenž sepsal biografii patriarchy Nikefora, zapsal zase jiný obřad císařův při ujednání zmíněné smlouvy, jemuž se z ohledu na Bulhary resp. jejich chána podrobil: císař prý, drže v rukou pohár, lil z něho vodu k zemi, vlastníma rukama obracel sedla koňská, dotýkaje se třikráte řemenů a do výše zdvihal drn, vším tím se zaklínaje. Někteří autoři mají o věrohodnosti těchto zpráv pochybnosti. Srv. *Kacarov,* Клетвата у езическитѣ българи (Списание на българската Академия на наукитѣ, kniha III, 2, Sofia 1912, str. 113 a násl., kde uvedeny též příslušné texty a literatura, zejména *Lasch*, Der Eid, seine Entstehung und Beziehung zu Glaube und Brauch der Naturvölker, Stuttgart 1908 a j.) O Maďarech je zmínka v citovaném místě Friedrichova kodeksu.

slovy *vzetije, izetije, ujetije,* vzniklo též *»bezujetije«*, t. j. sine ulla exceptione.[61]) *Kostrenčić* přiklonil se k tomuto druhému názoru a vykládá *bezvêtje* tak, že to byl přídavek prodavači za zkrácení, které by mu mohlo vzniknouti později rozdílem v hodnotě peněz, k nimž v lidu byla nedůvěra. Kupec naproti tomu získával věc hodnoty stabilní, tedy přídavkem předem vyrovnal prodavači možnost takové újmy.[62]) *Solovjev* zase přijal prvý výklad Mažuranićův připomínaje, že také v jedné srbské památce z počátku XV. věku přichází slovo безвѣтіе ve smyslu řec. *ἀφασία*. Přídavek podle toho jest znakem skoncování a nezvratnosti smlouvy; prodavač a jeho rod nemohou již vůbec jí odporovati.[63]) Povaha zmíněného přídavku jest tedy prostě konfirmační, jak konečně vyplývá z lat. obratu »in signum vero stabilis et precisae venditionis«. Pro správnost uvedeného názoru možno však uvésti přímý doklad z pramene českého z r. 1209, v němž se mluví o zvláštním přídavku při směně pozemků, jejž dala jedna strana »in testimonium confirmationis«, jenž není nic jiného než chorvatské »bezvêtje«,[64]) pro které české prameny pohříchu neuvádějí českého názvu. Ruské prameny uvádějí často tento přídavek slovem пополнокъ, t. j. doplněk.[65]) Platil jej opětně kupec prodavači a sice buď v movitostech, sloužících běžným životním potřebám (oděv, žito, kusy dobytka), nebo v penězích nebo i v malém kusu půdy. Čím menší byla cena kupované věci, tím menší byla i cena »doplňku«. Podobná dávka byla také obyčejem v Polsku, t. zv. *»porękawiczne«;* vyplácel je kupec in natura

---

[61]) Prinosi, str. 54 a násl.

[62]) Marko *Kostrenčić*, Bezujetije, Mjesečnik hrvatskog pravničkog društva, XL, Zagreb 1913, str. 550—556.

[63]) *Solovjev*, Alexandr, Особенность продажи недвижимостей въ славянскомъ правѣ (Przewodnik historyczno-prawny, roč. II., seš. 1, Lvov 1931 i separ.)

[64]) Listina Daniela II. biskupa pražského o směně pozemku s klášterem v Plasích z r. 1209 (Friedrich, C. D. II., str. 79): . . . (dedimus iis) »hominem unum cum terra in villa, qua dicitur Ninowiz, alterius hominis terram in Chossur pro predio eorum, quod habebant in villa, que dicitur Mothol. Itemque aliud predium nostrum, quod habemus in villa, que dicitur Scecowitz, dedimus eis pro hereditate, quam habebant in Rascediz. *Et ut hoc concambium inviolabile in perpetuum perseveret, in testimonium confirmationis decem marcas addiderunt.*

[65]) *Solovjev*, op. cit. str. 7 a násl.

nebo v penězích k ujednané trhové ceně, časem však nabyla povahy dávky veřejné.[66]) Jak ruské tak polské prameny zmiňují se o dotyčném přídavku od XIV. věku. U Jihoslovanů udržel se ještě v XIX. věku; Chorvati jen změnili jeho jméno, nazývajíce jej od XVI. věku slovem *domit* (od slova dometati = přidati). Jak z toho, co uvedeno, viděti, bylo poskytnutí přídavku kupcem prodavači při koupi nemovitosti obecným slovanským obyčejem; původ jeho jest dávný, avšak nesahá přece jen do doby pohanské pro předmět koupě.

Dalším způsobem, jímž se kupní smlouva utvrzovala, byl u Slovanů *litkup.* Byl to peněžitý náklad, který poskytoval kupec na pohoštění prodavače a svědků při smlouvě, kterýž obyčej se doposud mezi prostým lidem slovanským zachovává. Od svrchu zmíněného »přídavku« se lišil tím, že nešel výlučně ve prospěch prodavače a že jeho účel byl předem vymezen; nemusil také vždy býti placen kupcem, nýbrž šel mnohdy na vrub prodavače.[67]) Původ litkupu jest velmi dávný; spadá ještě do dob pohanských a spatřuje se v něm obrazná oběť, přinesená při smlouvě bohům, jak některé obřadnosti, jichž se někde při litkupu šetří, ještě v nové době naznačují.[68]) Obyčej arci není původu slovanského, jak již jeho pojmenování ukazuje, nýbrž germánského (středohornon. *litkouf,* [*lit* =silný nápoj, *kouf* = koupě] švéd. *lidköp, lödköp*); pronikl však ke Slovanům velmi záhy. Již od XIII. a XIV. věku podávají o něm prameny zmínky.[69]) Na Rus prounikl pravděpodobně od národů vý-

---

[66]) *Dąbkowski,* op. cit. II., str. 527 a násl. a *Solovjev,* tamže, str. 11 a násl.

[67]) Srv. o tom studii *Dąbkowski,* Litkup. Studyum z prawa polskiego, Lvov, 1906; autor vyslovuje na str. 18 názor, že v Polsku druhdy platil litkup prodavač a v dávných dobách obě strany. To potvrzují též obyčeje jihoslovanské. Srv. *Saturník,* op. cit., str. 44.

[68]) Zajímavý obyčej, ukazující na obětní význam litkupu, zaznamenal *Bogišić,* Pravni običaji kod Slovena, v Književniku III., Zagreb 1867, str. 462: při prodeji vola vzal prodavač číši vína, nalil napřed trochu zvířeti mezi rohy a zbytek podal kupci, aby se napil. Maďaři nazývají litkup slovem *áldomás,* což přímo znamená žertvu; Chorvati přejali německé i maďarské pojmenování a říkají »likovo, likov, aldumaš«; Bulhaři užívají buď domácích slov кръчма, черпня nebo tureckého халвалъкъ (alvaluk = sladké jídlo).

[69]) V polských pramenech nejstarší zmínka v r. 1359 (*Dąbkowski,* op. cit., II., str. 402); u Jihoslovanů zmiňuje se již zákon vinodolský z r. 1288,

chodních, od nichž Rusové i převzali jeho cizí pojmenování »могарычъ« (mogoryč);[70]) téhož původu je výraz »boryš« (борышъ), vyskytující se v Litevském statutě z r. 1529 ve složenině »boryšnik« ve smyslu »testis emptionis«,[71]) t. j. člověk, jenž byl při »boryši« (litkupu). V ruském právu obyčejovém jest mogoryč doposud běžným zjevem,[72]) jako u západních Slovanů litkup.

Místem, kde se trhové a směnné smlouvy obyčejně sjednávaly, byla *tržiště, náměstí* a vůbec veřejná místa, sloužící k tomu, aby tam cizí kupci své zboží k prodeji vykládali. S větším rozvojem obchodu, jenž u Slovanů nastal počínajíc VIII. stol. po Kr., nabyla některá trhová místa, ležící hlavně při křižovatkách hlavních cest nebo při důležitých přechodech přes vodu, zvláštní důležitosti. V nich se soustřeďoval i vzdálený obchod, tam tedy se také nejčastěji sjednávaly i plnily smlouvy. Podle povahy jednotlivých smluv, ale rovněž také podle místních obyčejů, byly jednak dluhy *přínosné*, kde dlužník měl povinnost dojíti k věřiteli na určené místo a vyrovnati u něho dluh, jednak dluhy *výběrné*, kdy věřitel sám měl si dojíti k dlužníkovi, by plnění od něho přijal. Zápůjčka a půjčka byly na př. obyčejně dluhy přínosnými, plodinové nájemné dluhem výběrným.

Smlouvy *zanikaly* splněním. Zásadně bylo nutno splniti to, co bylo ujednáno a to v době a na místě, jak bylo určeno. Nestalo-li se tak, nastupovaly účinky ručení, o nichž již výše byla řeč. Věřitel arci mohl na prosbu dlužníkovu mu povoliti jisté úlevy, zejména odročení platební lhůty. Nicméně nějaké moratorium, jež by se poskytovalo z určitých důvodů, nastav-

---

že za pozemky, vinice, i jiné věci jest zákon (t. j. obyčej) dáti litkup (čl. 45). Mhj. IV. str. 15. V českých pramenech jest litkup doložen od XIV. věku. Doklady viz u Gebauera, Slovník staročeský, díl II. str. 260.

[70]) Srv. arab. *macharidž* = výdaje; odtud též lat. *margarisium*, rus. могорычъ u Poláků »mohorycz«. *Solovjev*, op. cit., str. 13, připomíná, že vyskytuje se již v nejstarších jihoruských aktech od XIV. věku. Slovo могоришь známo je také z listin, týkajících se poměrů Srbů k Dubrovníku v XIII. až XIV. stol., tam ale znamená nájemní plat, který platil Dubrovník srbským panovníkům za používání cizích vinic. *Solovjev*, op. cit., tamže.

[71]) Srv. I. lit. statut, rozd. XIII. čl. 17, 18, 25. (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, str. 228, 229, 232.

[72]) Četné doklady o tom *Jakuškina*, op. cit., též u *Pachmana*, Обычное гражданкое право въ Россiи.

ších v poměrech dlužníka, bylo starému slovanskému právu po dlouhou dobu cizí. Ruská Pravda má sice ustanovení, že kupci, jenž byl postižen potopením lodi, vypuknutím války nebo ohně, má býti v placení poshověno.[73]) Avšak tento předpis vznikl pod vlivem práva byzantského[74]) a upraven na prospěch kupců v zájmu podpory obchodu s cizinou. Běžný obyčej prodati insolventního dlužníka se jinak zachovával pravidelně, jak se zároveň při zmíněném ustanovení v Ruské Pravdě uvádí.

Kromě splnění nastával zánik některých smluv tím, že dlužník svůj dluh u věřitele svými službami odpracoval. Práce byla na př. ekvivalentem dlužného výkupného, jak to vypráví o Slovanech císař Leon ve svém Taktiku;[75]) stejně tak ruští »zakupi« spláceli svůj dluh osobními službami svému věřiteli.[76]) Na Rusi udržoval se mezi sedláky obyčej spláceti zápůjčku osobními pracemi ještě dlouho ve středověku. Kapitál splácený prací zval se издѣльное серебро, umořoval-li se pouze letními pracemi, na př. kosením sena, bylo to лѣтнее серебро; kdož si za takových podmínek peníze vypůjčili, sluli серебренники.[77]) Splácení dluhu prací bylo běžným také při zastavování dětí, jak již o tom výše bylo jednáno.[78]) Samozřejmě dluh mohl dále též zaniknouti, jestliže věřitel dlužníkovi jej prominul. Naproti tomu smrtí dlužníka neb věřitele zanikal dluh, pokud byl závazek jen čistě osobní povahy; byl-li však založen závazek mezi jednotkami kolektivními, pak úmrtím jednoho člena, byť vystupoval třebas v roli náčelníka kolektivního svazku, se na věci nic neměnilo.

Primitivnost starého obligačního práva u Slovanů názorně se zrcadlí v jeho chudé terminologii. I nejobyčejnější typy smluv nemají mnohdy náležitě odrůzněných názvů; smysl jejich jest také někdy pomísen. Tak na př. slovo »koupě«, »kupovati« není původu slovanského; Slované je převzali od Germánů (got. *kaupon*, »provozovati obchod«, sthorněm. *choufan)*. Avšak trvalo velmi dlouho, nežli se v něm dnešní pojem koupě ustálil, třebas si jej již Praslované vypůjčili. Původní smysl

[73]) Čl. 68 (Kar.).

[74]) Srv. X. titul byzantské Eklogy.

[75]) C. XVIII. (Niederle Ž. S. S. I., str. 34).

[76]) Viz str. 134.

[77]) *Sergjějevič*, Древности русскаго права, I. str. 243, 244.

[78]) Viz str. 65 a násl.

slova »koupiti« znamenal tolik co »nabyti« určité věci; bylo-li věci nabyto dočasně (na př. na 3 roky) mělo slovo »koupiti« u Rusů význam týž jako »najmouti« (ještě nedávno na př. u ruských sedláků na Volyňsku).[79]) Staroruský termín *zakup* neznamenal koupeného, nýbrž zastaveného člověka za dluh.[80]) Proto o skutečné koupi v dnešním slova smyslu, kdy šlo o nabytí vlastnictví, užívali Rusové ještě v XVI. stol. slova »koupiti« s různými dodatky (купить во вѣки, въ прокъ въ дернь, безъ выкупа, на вѣчность, обель-вѣчно.) kdežto nájem půdy vyjadřovali obratem купить землю въ годы (»koupiti půdu na čas«).[81]) Ohlasem toho jsou ještě dnes termíny rus. откупъ (= pacht), srbochorv. zakup (= pacht), čes. *zákup*, *zákupnic právo* (jus emphyteuticum).[82]) Podobně slovo *prodati* mělo dlouho kolísavý smysl; znamenalo tolik, co »odevzdati« (srv. pol. *sprzedać*, rus. передать), »dáti někomu něco« a to buď dočasně nebo trvale. Postupným vývojem docházelo k odlišování; »zaprodati v penězích« (запродать въ пенязехъ) znamenalo u Rusů »zastaviti« něco (v XVI. stol.), mělo-li se pak slovem »prodati« vyjádřiti trvalé zcizení jistého majetku, bylo třeba zase přičiniti některý z výše uvedených dodatků (продати на вѣчность, оу вѣки a pod.). Podobných obratů užívali také Chorvaté (продати на властито, закономьъ викувитимь и неодазванимь);[83]) u Srbů se mimo to vyskytuje slovo »prodati« i ve smyslu »spachtovati«.[84]) Staré české slovo »půjčka« (stejně tak i polské pożyczka) znamenalo mutuum i commodatum; srbochorvatský termín *zajam* a ruský заемъ směšují v sobě rovněž oba uvedené smluvní typy; rozdíl mezi nimi v dávném právu u Slovanů nebyl vytříben.

Ze všeho, co shora bylo uvedeno, je zjevno, že soustava starého obligačního práva, jak se vyvíjela v právním životě u Slovanů, nesnese srovnání s pokročilejšími systémy, na př. s obligačním právem římským. Postrádá bohatosti obligačních

---

[79]) *Jasiňskij*, op. cit., str. 442. *Jakovkin*, op. cit. str. 253 připomíná, že termínu коуплıа jest v Kormčí knize prostě užito ve smyslu *συνάλλαγμα*.

[80]) *Tamže*, str. 442.

[81]) *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 88.

[82]) *Tamže*, srv. též *Mažuranić*, Prinosi, str. 1644 (heslo zákup) a *Jireček*, Prove, str. 422; termín »zakupnie právo« v A. Č. I., str. 348.

[83]) Hrv. spom. I. 176, 177.

[84]) *Stojanovič*, op. cit. str. 103 (doklad z r. 1362).

forem, omezujíc se jenom na nejprostší a má jen velmi málo osobitých zvláštností.

Za nejstarších primitivních poměrů nebylo pro některé smluvní typy u Slovanů ani vhodné půdy. Smlouvy námezdní nebylo vůbec třeba, pokud se udrželo ve větší míře otroctví. Podobně pro smlouvu nájemní a pachtovní nebylo po dlouhou dobu u Slovanů místa. Půdy bylo původně dosti, takže obyvatelstvu úplně stačila; jestliže pak některá rodina vzrostla do takové míry, že z dosavadní půdy nebylo možno opatřiti pro ni potřebnou výživu, oddělili se podnikavější její členové, vyhledali si půdu novou, jež ještě nebyla od nikoho okupována a zabrali ji pro sebe. Nějaký nájem příbytků byl u Slovanů po dlouhou dobu věcí neznámou; každá rodina žila pod vlastní střechou, rodiny pak, jež se oddělovaly, pořídily si příbytky nové. Pokud byl u Slovanů v převaze výměnný obchod a peněz se užívalo málo, je přirozené, že zápůjčky, jichž předmětem nejčastěji bývají peníze, se vyskytovaly zřídka. Spolčování se silněji uplatňovalo jen co do pracovních sil; o sdružování kapitálu nemohlo býti při jeho nedostatku v nejstarších dobách u Slovanů vůbec řeči. Ani darování nemohlo býti původně zjevem příliš častým; stálo mu v cestě kolektivní vlastnictví k nemovitostem i některým movitostem (na př. u dobytka), takže okruh předmětů, s nimiž jednolivec mohl volně nakládati byl velmi úzký.[85]) V prostých poměrech dávných Slovanů vystačilo se převážně se smlouvou *směnnou* a *trhovou;* jiných typů jejich život téměř ani nevyžadoval.

Bezprávné činy nebývaly původně u Slovanů důvodem dlužního závazku. U pohanských Slovanů vyžadoval obyčej bezprávný čin mstíti, při čemž ani nebylo nutno dbáti nějaké míry, jež by odpovídala výši způsobené újmy. K vině pachatelově také nebylo vždy přihlíženo; dostačil objektivní výsledek činu. Za takových okolností výkon msty vyvolával novou mstu, jež mezi rody tak vzrůstala na trvalé nepřátelství. Proto již za rodového bytu počali Slované přistupovati ku zmírnění tohoto obyčeje a na místo msty začala se poskytovati rodu poškozeného příslušníka majetková náhrada, jež byla stanovena smlouvou. Platiti náhradu byl povinen rod pachatelův; povinnosti své se arci mohl zprostiti též tím, že pachatele poško-

---

[85]) *Kadlec-Taranovskij,* op. cit., str. 88.

zenému rodu vydal. Uvedený obyčej se u Slovanů udržel ještě po rozkladu rodových celků, avšak dostal teritoriální basi. Nebylo již rozhodným příslušenství k rodu, nýbrž příslušenství k obvodu určité obce (proto název круговая порука) nebo k obvodu několika obcí (u Poláků *opole*, u Rusů вервь, u Srbů околина), jak se o tom zmiňují slovanské právní památky. Podrobný výklad těchto »obligationes ex delicto« jest u Slovanů v těsné souvislosti s jejich právem trestním; v oboru práva soukromého nutno věc tedy ponechati stranou. V dalším bude tudíž pojednáno jen o jednotlivých smlouvách, jež se u Slovanů časněji vyskytují.

§ 19. Smlouva směnná.

Obchodní styky Slovanů s cizinou datují se již od dávných dob, kdy ještě sídlili ve své pravlasti v Zakarpatí. Při prvotním nedostatku vhodných platidel (peněz) dál se vzájemný převod různého zboží *směnou*, k níž bylo přirozeně třeba oboustranné shody, projevené buď výslovně neb aspoň předpokládané mlčky. Nejstarší smlouvou byla tudíž u Slovanů *smlouva směnná*. Obsah její sám již předpokládal, by jedna strana odevzdala napřed druhé straně určitou věc neb určité jejich množství, čímž pro druhou stranu založen byl závazek vykonati obdobné plnění navzájem. Nejobvyklejší byla výměna z ruky do ruky; dokud nebyla věc skutečně plněna, nemohlo býti o směně vůbec řeči. Platila tedy při směně zásada, že »re contrahitur obligatio« a směnná smlouva byla u Slovanů podobně jako u jiných národů nejstarším kontraktem reálným. Praslovanský jeho název byl »*měna*«, jenž se dochoval ve všech slovanských jazycích (čes. *měna, směna, záměna*, pol. *zamiana, zamianek, odmiana*, srbochorv. *miena, mina, zamena*, slovin. *ména*, bulh. *měna*, rus. мѣна atd.). V textech latinských uvádí se rozmanitými výrazy jako commutatio, permutatio, cambium, cambitio, concambium a pod.[1])

Okruh předmětů, které staří Slované původně výměnou nabízeli byl celkem dosti úzký: omezoval se hlavně na kožiši-

---

[1]) Srv. *Friedrich*, CD. I., str. 273, 277, sv. II. str. 67, *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 517 a *Mažuranić*, Prinosi, heslo miena, str. 651.

ny, med a vosk, sůl, solené ryby, obilí, dobytek a otroky;[2]) směňování pozemku se objevuje již poměrně později.[3])

Provedením výměny byla smlouva dovršena. Poněvadž stalo se to na základě vzájemné shody (ex mutuo beneplacito) a oběma stranám bylo dáno dosti příležitosti věci si prohlédnouti, nebylo přípustno, by jedna ze stran o své vůli zvrátila již hotovou smlouvu. Postup takový byl by možný zase jen s oboustranným souhlasem. Partikulární obyčeje zaváděly od této zásady některé úchylky. Podle statutu poljického byl poskytnut oběma stranám ještě po smlouvě jistý *tempus deliberandi.* Došlo-li ke směně věcí movitých, mohla ji každá ze smluvních stran zrušiti, dokud neuplynula noc; druhý den ráno nebylo pak již možno od smlouvy odstoupiti.[4])

Směna sama o sobě nevyžadovala, by hodnota směněných věcí byla stejná; rozhodnou byla míra potřeby věci, jež se směnou měla opatřiti. Naproti tomu, když předmětem směny staly se též pozemky, začala se bráti v úvahu jejich vzájemná hodnota; kdo pak směnou získal pozemek hodnotnější, vyrovnával rozdíl penězi.[5]) V pramenech zove se taková směna »commutacio cum additamento«,[6]) u Chorvatů »zamina s pridavkom«.[7])

§ 20. **Půjčka.**

Na rozdíl od práva římského, jež rozeznávalo *mutuum* (zápůjčku) a *commodatum* (půjčku), měli Slované ve starších dobách jen jeden typ půjčovní smlouvy podobně jako Germáni. Ve staré češtině se jí říkalo »požička« (v polštině ještě nyní běžný výraz *pożyczka*), z něhož zkrácením vzniklo *pójčka,*

---

[2]) Podrobně o tom pojednává *Niederle,* Ž. S. S. III. 2, str. 385 a násl.

[3]) V Čechách na př. přicházejí listiny o směně pozemků od XII. stol. (*Friedrich,* C. D. I., str. 273, sv. II. str. 67).

[4]) Čl. 52 a).

[5]) Srv. Friedrich, C. D. I. 277/8 (listina o směně pozemků mezi kapitolou vyšehradskou a jakýmsi Marcantem z r. 1185, při níž posléze zmíněný dal nejen »agros suos« nýbrž i »pecuniam suam«); co do Poláků srv. *Dąbkowski,* op. cit., sv. II., str. 520, u Chorvatů se zmiňuje o tom statut poljický v čl. 52 a), 52 b), u Rusů připomíná se to ve směnných listinách (мѣновныя грамоты), srv. na příklad listinu z roku 1458, otištěnou v »Christomatii«, sv. II., str. 232.

[6]) *Dąbkowski,* tamže.

[7]) Poljický statut, tamže.

nynější *půjčka.* Slovo »požitčiti« znamenalo pak tolik, co poskytnouti někomu něco »k požitku«, lat. concedere; požičkou podle toho bylo tudíž poskytnutí vlastní věci k užívání někomu jinému jakožto příteli, tedy bezplatně. Slovo »požička« vyjadřovalo při tom jenom opatření věřitele (»věřitel půjčil«); naproti tomu činnost dlužníkova, jenž od věřitele na př. přijal zápůjčku peněžitou, se vyjadřovala slovem, že peníze u něho *zajal.*[1]) Půjčka v tomto smyslu zvala se pak staročesky *zájem;* v češtině se nyní již slova toho pro půjčku neužívá, ale v jiných jazycích slovanských je dosud zcela běžné (pols. zaym, rus. заемъ, заимъ, srbochorv. zaim, zajam, bulh. заемъ, souznačné s lat. captatio, acceptatio). Rovněž starým termínem, užívaným u Rusů a Srbochorvatů pro půjčku jest ссуда (rus.) a *posuda* (srbochorv.), jejichž výklad je dosud sporný.[2]) Terminologické rozlišení »zápůjčka — půjčka, neb polské »pożyczka — wygodzenie«, rus. »заемъ — ссуда«, srbské зајам — наруч neb послуга a pod. je teprve novějšího původu, k němuž dala podnět recepce práva římského.[3])

Předmětem půjčky v dávném životě slovanském bývaly věci, sloužící k běžné životní potřebě; byly to věci jednak nezastupitelné (na př. nářadí, nádoby, nástroje, tažné zvíře a pod.), jednak i zastupitelné (na př. obilí, med, vosk). Vypůjčil-li si někdo věc nezastupitelnou, měl povinnost vrátiti ji

---

[1]) Srv. na př. Passional 478: nebude lze ani kupčiti ani u přítele *zajieti.* Když chce u tebe co *zajieti,* neodvracuj sě od něho. (Mat. H 84 a). Pakli kto u tebe *zajímá,* neotvracuj sě ot něho, točiš neotpoviedaj u požitcě. (Krist. 39 a). Zda nevieš, kto u koho co *zajímá,* že mu vinen jest oplatiti? (Tkadl. S. 7a). Kto dluh *zajímá,* záplatu vrátiti má (Tkadl. M. 209). Srv. A. Č. II. str. 54 (Hájek z Hodětína zapisuje Vilémovi z Prostého a Bernartovi z Byšic platy dědičné v Olešné a Daměnicích, r. 1422): Já Hájek z Hodětína, purkrabie na Zwiekowě, i s svými erby, wyznáwáme tiemto listem obecně přede všemi lidmi, ktož jej uzřie, nebo čtúce uslyšie, že jakož jsem byl *peněz zajal* pro potřeby královy... u pana Pušky dobré paměti, tu sem byl za ty penieze zastavil w rukojemstwie slowutné panoše Wiléma z Prostého a Bernarta z Byšic podlé jiných rukojmí...

[2]) I latinskému slovu *mutuum* bylo jinak rozuměno. U Chorvatů v XI. stol. znamenalo *směnu* (accipere terram pro mutuo et dare pro ea aliam terram). Srv. *Rački,* Documenta, str. 169.

[3]) Ruské slovo ссуда v právních památkách je doloženo na příklad ve pskovské soudní listině z roku 1397—1468 (srv. čl. 14, 28 »ссудное серебро 30, 45, 103); jihoslovanské posuda již ve vinodolském zákoně z r. 1288, čl. 42 (»da je dal ili prikazal ili posudil«).

po skončeném užívání majiteli in specie; při půjčce věcí zastupitelných předpokládala se jejich spotřeba, a vypůjčiteli vzcházela povinnost vrátiti je in genere. K posléze zmíněným náležely též půjčky *peněžité*, vyskytující se mezi Slovany teprve s větším rozšířením peněz.

Půjčky, jak již výše řečeno, byly původně bezplatné. Avšak při stoupající produkci a při vžívajícím se hospodářství peněžním přinášela bezplatná půjčka peněz nebo jiných věcí zastupitelných (obilí) dlužníkovi výhodný zisk, což vedlo k tomu, že věřitel začal žádati za takovou půjčku jisté výhody též pro sebe za to, že půjčené hodnoty majetkové pro dobu trvání dluhu neužíval. Tím došlo se k půjčkám úročným.

Starým názvem pro úroky u Slovanů byla *lichva* (csl. *lichva*, *τόκος* usura, bulh. *lihva*, srbochorv. *lihvá* atd.) slovo převzaté od Germánů, (got. leihwan — leihen), jež se vyskytuje na př. v českých textech již od stol. XIV.;[4]) slovo však je praslovanské, takže je nutno položiti též do starších dob věc, kterou vyjadřuje. Na dávný obyčej úroků u Slovanů dále ukazuje staroslovanské jejich pojmenování »рѣзъ« (řez), vyskytující se v Ruské Pravdě,[5]) v němž se ještě zračí starý primitivní způsob jejich počítání pomocí vrubů, vřezovaných do prutů (»rabuší« vrubovek). Konečně poměrně záhy se objevující opatření proti nemírnému braní úroků předpokládají rovněž jisté vývojové období, jež jim předcházelo. Ve XIII. stol. byla již lichva v nynějším slova smyslu mezi Slovany aspoň velmi pokročilou.

Křesťanské učení, přijaté slovanskými národy, sice zabraňovalo bráti úroky vůbec (mutuum date, nihil inde sperantes),[6]) vycházejíc ze stanoviska, že půjčka jest aktem milosrdenství vůči bližnímu, z něhož nesluší těžiti pro svůj prospěch, nicméně bez většího úspěchu. Poskytováním půjček se totiž převážně zabývali židé, jsouce podle slov Kosmy »auro et argento plenissimi« (1091), kteří se kanonickými předpisy nepovažovali vázanými. Podle zprávy, kterou podal papeži Gregoriovi X. olomucký biskup Bruno v r. 1273, požadovali židé na Mo-

---

[4]) Srv. *Gebauer*, Slovník staročeský, heslo *lichva*, *lichevník* atd.

[5]) Vedle slova »рѣзъ« užívá Ruská Pravda pro peněžitý úrok výrazu »ростъ« (t. j. přírost).

[6]) Evangelium sv. Lukáše, kap. 6, v. 35.

ravě ze zápůjček více než 100% ročně.[7]) Také v Polsku rozmohla se značně »usurarum vorago«, že ve XIV. stol. byla úroková míra při židovských zápůjčkách stanovena zákonem: statuty Kazimíra Vel. zakazovaly bráti židům na úroku více než jeden groš z hřivny týdně (t. j. 100%).[8]) Nadmíru lichvářské bývaly půjčky u Slovanů baltických. Zachovala se o tom zpráva v listině Řehoře IX. z r. 1239 podle sdělení, které mu zaslal biskup roskildský. Dlužník byl nejen povinen platiti věřiteli každoročně vysoké úroky (t. zv. poddas) v obilí, ve lnu nebo jiných předmětech, daleko přesahující hodnotu vypůjčených peněz, nýbrž také zaplatiti věřiteli 5 solidů při provdání své dcery (jinak mu věřitel odpíral svoliti k sňatku) a dále z každého prodaného zvířete jistou část ze stržených peněz. Zemřel-li dlužník, aniž by plně zaplatil půjčku, přecházely tyto tvrdé podmínky na jeho dědice, kteří propadli věřiteli v otroctví, jestliže nezaplatili.[9]) Dlužníci, zatížení touto půjčkou, jsou lat. zváni »podacii, podaciam habentes«; jsou doloženi u Vagrů, Bodrců a na ostrově Ráně. V uvedené listině zasazoval se papež u arcibiskupa lundského, by přiměl knížete a jeho lid, by zanechali toho ošklivého obyčeje.

---

[7]) Emler, Regesta, pars 2, str. 347: usuras patenter exercent et eas indigentibus aggravant ultra modum in tantum, ut intra annum excedant etiam ipsam sortem. Z toho důvodu pravděpodobně nacházíme již v r. 1208 v konfirmační listině Innocence III. klášteru velehradskému na Moravě zákaz »ne aliquis monachus... sine consensu et licentia abbatis et majoris partis capituli vestri pro aliquo fideiubeat vel ab aliquo *pecuniam mutuo accipiat*... (Friedrich, C. D. II. str. 69).

[8]) Čl. 153 úplného svodu statutů Kazimírových (*Helzel,* op. cit., sv. I., str. 164), neb čl. XII. wislického statutu malopolského z r. 1347 (*tamže,* str. 176): Usurarum voraginem, quae facultates exhauriat, compescere cupientes, statuimus etiam: quod Iudei nostrarum civitatum per septimanam non plus de usura recipiant, nisi tantum unum grossum a marca. Předpis ten je však staršího původu a byl převzat Poláky pravděpodobně z práva uherského a sice ze statutů, jež vydal pro židy král Béla (1235—1270), v nichž v § 31 je ustanoveno, že židé nesmějí bráti na úrocích více než »octo denarios de talento per singulas hebdomadas«; týž předpis vydán v r. 1244 vévodou Fridrichem II. v Rakousích r. 1244. T. zv. »lex Iudeorum«, vydaný v r. 1254 Přemyslem Otakarem II., jenž svým obsahem převážně souhlasí s uvedenými statuty rakouskými a uherskými, omezení úrokové míry nepřijal a mluví při zápůjčce jen o »usura debita«. Srv. C. J. B. I., str. 141.

[9]) *Kotljarevskij,* op. cit., str. 164 a *Haselbach-Kosegarten-Medem,* Codex Pomeraniae diplom. Nro 276.

Na Rusi rovněž záhy vybujelo lichvářství, což vedlo k zásahům do úrokové míry. Jak ukazuje Ruská Pravda (čl. 47), mohl si každý věřitel, nechť již poskytoval půjčku v penězích (»kunách«), v obilí nebo v medu, ujednati s dlužníkem libovolný úrok (како ся съ нимъ боудеть рядилъ, такоже ему имать). Než zakrátko, — pravděpodobně za Svatopolka Izjaslaviče, jak předpokládá Barac — bylo již ustanoveno, že »*měsíční úrok*« (мѣсячный рѣзъ), t. j. úrok, splácený v měsíčních lhutách, směl se bráti nejvýše dvě léta; po této době směl žádati jen vrácení kapitálu.[10]) Další obmezení následovalo za Vladimíra Monomacha, jenž svolal svou družinu do Berestova, kde obmezil úrok na 10 kun z hřivny, což při 50 kunové hřivně činilo 20% ročně. Kromě toho i tyto zákonné úroky bylo dovoleno bráti jen dvakrát; věřitel, jenž by je přijal po třetí, ztratil nejen právo na další úroky, nýbrž i na vrácení kapitálu.[11]) Opatření ta byla vyvolána zejména nesmírným lichvářstvím židů; v r. 1113 po smrti Svatopolkově došlo k tak velkému roztrpčení kijevského obyvatelstva proti židům, že veliké množství jich bylo tehdy porubáno.

Nemírné bývaly na Rusi též úroky, jež se požadovaly při půjčkách dobytka, obilí a jiných naturalií. Celá řada článků Ruské Pravdy podává jejich výpočet v různých případech; uvedené tam číslice jsou převážně tak vysoké, že jest pochybno, zda ve skutečnosti mohly býti úroky v takové výši požadovány a placeny.[12]) Při tom zachovala Ruská Pravda i názvy natu-

---

[10]) Čl. 48 (Kar.) v úpravě *Baracově* Собранie трудовъ по вопросу о еврѣйскомъ елементѣ въ памятникахъ древне-русской письменности, Paříž, 1927, sv. I., 1, str. 322): А мѣсачный рѣзъ, оже за мало днiи, то имати ему; зайдуть ли ся куны до третi того же года (до третьяго же года), то дадяти ему куны а мѣсячныи рѣзы погреноути. Z textu podle vydání v *Christomatii* Vladimirského-Budanova vyplýval by zvláštní »úrok třetinový«, t. j. placený za třetinu roku, který věřitel směl vzíti jenom dvakrát; po takovém úroku není však v jiných památkách stopy.

[11]) Čl. 66 a 67 (Kar.) v úpravě *Baracově* (tamže, str. 323): А се оуставилъ Великiй Князь Владимер Всеволодовичь Манамахъ . . . . и оуставили и до третьяго рѣзоу: Аже емлеть (въ рѣзъ по 10 кунъ) на лѣто, на гривну, то того не отметати; аже кто възметь два рѣзу, то емоу възяти истое; такы ли възметь третiи рѣзъ, то емоу не взяти.

[12]) Tak na př. »příplod« od 20 ovcí za 12 let měl činiti podle čl. 49. Ruské Pravdy 180.223 kusů, od 20 koz (čl. 50) za touž dobu 90.112 kusů a pod. *Barac*, op. cit., I., 1, str. 320 má za to, že články Ruské Pravdy (čl. 49

rálních úroků: úrok placený v obilí zval se »přísep« (присопъ), z dobytka »příplod« (приплодъ), z medu »nástava« (настава)[13]) — vesměs výrazy, pocházející ještě ze starých, primitivních poměrů hospodářských.

U Jihoslovanů se setkáváme se zprávami o míře úrokové na samém počátku XIII. stol. v pramenech dubrovnických. Dubrovník záhy se vyšinul na významné středisko obchodu, jenž přirozeně vyžadoval i náležitého úvěru. Úroková míra, jež byla tehdy u Dubrovčanů obvyklou a kterou také sami cizímu věřiteli platiti byla »usura de quinque in sex,« t. j. 20% (na pět jednotek šestá).[14]) Pravděpodobně bylo však i zde vybočováno z uvedené míry a proto v dubrovnickém statutu z r. 1272 bylo výslovně stanoveno, že není dovoleno bráti na úrocích více než činí »usura de quinque in sex«, třebas se strany písemně dohodly na úroku vyšším.[15]) Nedlouho na to (r. 1279) bylo v Dubrovníku vůbec zakázáno tamním občanům půjčovati peníze na úroky pod peněžitou pokutou a ještě s trestem ztráty půjčeného kapitálu. K opatření tomu vedla — jak se v dotyčném zákazu uvádí — opětně »usura vorax«, tedy přílišná lichva, jednak také ohled na zásady křesťanské a dobrou pověst republiky; při tom však dosavadní úroková míra byla zachována při dluzích, pakliže o nich byla sepsána notářská listina,[16]) takže stanovený zákaz zpola vyzněl na prázdno. Statuty jiných dalmatských měst a ostrovů byly naproti tomu přísnější, zakazujíce půjčovati na úroky vůbec a vyhrožujíce za přestoupení zákazu peněžitou pokutou s případnou ztrátou kapitálu.[17]). Statut poljický, jenž zachoval v sobě četná usta-

---

až 65 Kar.), jež obsahují zmíněné číselné údaje, jsou cizí, nahodilou příměsí, kterou opisovači, chtějíce podati ciferné příklady, do původního textu připletli.

[13]) Čl. 47 a 49 Kar.

[14]) *Smičiklas*, C. D. III., č. 116 (r. 1215), č. 272 (r. 1229). Rčení »usura de quinque in sex« vykládá *Mažuranić*, Prinosi, str. 477, že znamená »úrok od 5% do 6%. Analogické rčení v ruštině je »ростъ на пять шестой«, t. j. 20%. Srv. *Barac*, Собранiе трудовъ, I., 1, str. 323. Druhý výklad, jejž připomíná *Mažuranić*, tamže, že je to 10 ze sta, spočívá na chybném výpočtu. V uvedeném ruském a latinském rčení skrývá se as primitivní počítání úroku, jak se praktikovalo při půjčkách in natura; při vyrovnávání dluhu na př. v obilí naměřilo se vždy 5 měr na dluh a 1 na úrok (»rost«).

[15]) Lib. III., c. 23 (Mon. hj. IX.).

[16]) *Tamže*, lib. VIII., c. 27. (Dodatek z r. 1279.)

[17]) Srv. statut korčulský (z XIII. stol., Mon. hj. I., edidit Hanel), čl.

novení dávného obyčejového práva chorvatského, čelí lichvě jen nepřímo; notorický lichvář (очить ожурникъ) klade se na roveň člověku v klatbě, jenž smí se stýkati jen se svou rodinou jsa z obcování s ostatními lidmi vyloučen a po smrti má býti stranou od ostatních zemřelých zakopán.[18])

Předpis stojí zřejmě pod vlivem norem církevních a je otázkou, zda ve skutečnosti byl vůbec prováděn; dávno provozovanou lichvu, jež k němu byla popudem, lze arci ztěží bráti v pochybnost. V hlubším vnitrozemí jihoslovanském úročné půjčky se začaly objevovati teprve s větším rozšířením ražených peněz a to zase jen ve městech, jak svědčí skrovné zmínky z pramenů srbských ze XIV. věku, kde se připomínají osoby, zabývající se půjčováním peněz na úroky (t. zv. »kamatnici«, od řec. slova *κάματος* = úrok).[19]) Jak se zdá, nevyhýbali se někde tomuto zaměstnání ani duchovní v klášterech; mnichům archandělského kláštera v Prizrenu bylo to aspoň od cara Stefana Dušana výslovně zakázáno.[20]) Mezi prostým lidem venkovským bývaly jinak — jak dosvědčují dochované staré právní obyčeje — půjčky, zejména naturální, bezúročné, třebas se místně vyskytují výjimky z této zásady.[21])

§ 21. Smlouva schovací.

V prostém životě pohanských Slovanů smlouva schovací valného významu neměla; byloť u nich poměrně nemnoho předmětů, jež by bylo radno schovati u někoho jiného. Mimo to — aspoň u některých kmenů slovanských — byla mezi nimi velká míra vzájemné důvěry. Kosmas aspoň vypráví, že

---

13, 67, splitský (Mon. hj. II., ed. Hanel), l. IV. c. 53, trogirský (Mon. hj. X., ed. Strohal), lib. II., c. 97, bračský (Mon. hj. XI, ed. Kadlec), lib. I., cap. 65 a j.

18) Statut poljický, čl. 32.

19) Srv. zakládací listinu archandělského kláštera v Prizrenu od cara Stefana Dušana z l. 1348—1353, kde uvádí se v čl. XXII. »Dabiživ kamatnik« (*Novaković*, Зак. спом. str. 686) a listinu »gospodina Konstadina« chrámu Nanebevzetí ve Štipu z r. 1388, kde je zmínka o »kamatniku Kalojanovi«. (Tamže, str. 766.) Obě připomíná *Jireček*, Staat und Gesellschaft, sv. II., str. 66 a *Namysłowski*, op. cit., str. 32.

20) Viz cit. listinu kláštera v Prizrenu, čl. 172 (*Novaković*, op. cit., str. 698).

21) *Saturník*, Jihoslov. právo soukromé, str. 61 a sbírky obyčejového práva, tam uvedené.

v předhistorické době v Čechách »nebylo u chlévů závor a bohatí, že nezavírali dveří«.[1]) Ještě pozoruhodnější je známá zpráva Herbordova o Slovanech pomořanských z jeho doby, jenž vypráví, že jest »mezi nimi taková důvěra a soudružnost, že krádeže a podvodu vůbec neznajíce svých truhlic a skříní nezamykají«.[2]) Obě zprávy nelze arci přijímati jako nějaké obecné pravidlo, ba Kosmova zpráva pro jeho dobu svědčí již o přímém opaku; také v nálezech archeologických X—XII. stol. je dosti hojný zámek a klíč, ukazující na běžný zvyk zamykati domy i truhlice, byť v tehdejších dobách nebylo třeba té míry opatrnosti při úschově věcí jako dnes. Přihodilo-li se pak, že hrozilo majetku některého slovanského rodu nebo rodiny vážné nebezpečí a věcem takovým byla přikládána zvláštní cena, užili Slované jednoduchého prostředku a věci takové zakopali do země. O Slovanech a Antech zaznamenal Maurikios ve svém Stratégiku, že dokonce i »věci potřebné zahrabávají na místě tajném, nemajíce na veřejnosti nic zbytečného«.[3]) Podobným způsobem si počínali také kupci, kteří s cennými předměty a penězi procházeli zeměmi slovanskými, když se o ně báli, zakopávajíce je v hliněných nádobách, nebo v pytlích, nebo v kovových kotlech do země, často v blízkosti obchodních cest, kterými se ubírali. Takových »pokladů« v hrncích zůstalo plno zejména ve východní Germánii a v Rusku.

Vzrůstajícímu obchodu ve slovanských zemích arci takový primitivní stav věcí nestačil. Obchod do vzdálených míst vyžadoval prostředkování, které předpokládalo možnost svěřiti věci do rukou cizích. Obchodníci ukládali své věci v případě potřeby u osob jiných, které je přijaly v úschovu a na požádání je zase vrátily majiteli nebo jiné oprávněné osobě. Činitelem, jenž toto opatření uvedl ve skutek, byla dohoda mezi příslušnými osobami; byla ujednána *smlouva schovací* čili depositum.

Starým slovanským názvem, jenž vyjadřoval jak akt uklá-

---

[1]) Kosmas I., 3 (ad stabula non erant repagula nec portam inopi claudebant).

[2]) Herbord, II., 41: Tanta vero est fides et societas inter eos, ut furtorum et fraudium penitus inexperti, cistas aut scrinia serata non habeant.

[3]) Stratégikon, XI., 5: *Τὰ ἀναγκαῖα τῶν πραγμάτων, αὐτῶν ἐν ἀποκρύφῳ χωννύουσιν οὐδὲν περιττὸν ἐν φανερῷ κεκτήμενα...* (Viz *Niederle*, Ž. S. S. I., 1, str. 28.)

dací, tak i jeho předmět, bylo slovo »*polog*«, snad též i »*poklad*«, (od slova »klásti«), kteréhož termínu užívají středověké prameny polské[4]) a srbské,[5]) ba i ruské[6]) v útvaru поклажа. Středověké prameny české naproti tomu užívají obratů »schovati *k věrné ruce*,[7]) přijmouti *k věrné ruce*,[8]) *věrnou ruku* otevříti,[9]) *ruku svěření* otevříti,[10]) v lat. ad *fidas manus* servandas suscipere[11]) a pod. Podobně jest tomu též v pramenech polských, kde po celý středověk jest pravidelným rčením pro depositum latinské »*manus fidelis*« (též manus creditiva, redditiva, někdy jen prostě »manus«), polsky »*wierna ręka*«; stejně jako v češtině mají polské prameny obdobné obraty latinské, »in manus fideles recipere, de manibus fideliter recipere, concredere ad servandum« a j.[12])

Úschova cizí věci původně nezakládala ani tak závazek právní jako spíše mravní úsluhu. Tím bylo by si možno vysvětliti též nedostatek zpráv ze starších dob o depositu mezi Slovany. V Ruské Pravdě jsou ještě zřetelné stopy takového pojetí deposita; v ní se nepohlíží na přijetí cizí věci v úschovu jako na poměr obligační, nýbrž jen jako na prokázané dobro. Z toho důvodu nepožaduje se tam při úschově cizí věci přítomnosti svědků, jinak při smlouvách obvyklých.[13])

---

[4]) Doklady podává *Dąbkowski* ve svém díle Wierna ręka czyli poklad (vyd. ve sbírce Studya nad historya prawa polskiego za redakce Oswalda Balzera, sv. III., sešit 2, ve Lvově 1909), str. 21 a násl.

[5]) *Novaković*, Законски споменици, str. 184, 185 (listiny ze XIV. věku), str. 216 (z poč. XV. věku), *Stojanović*, op. cit., str. 67, 278, 335, 338, 342 a j.

[6]) Ruská Pravda (Kar.), čl. 46.

[7]) A. Č. XXXIII., str. 183.

[8]) *Tamže*, str. 442.

[9]) *Tamže*, též A. Č. XXVIII., str. 8.

[10]) A. Č. XXXIII., str. 59.

[11]) A. Č. XXVIII., str. 654, 666. Jiné doklady na př. A. Č. I., str. 144, Kniha Tovačovská, kap. 182, 188 a j.

[12]) Četné doklady u *Dąbkowského*, op. cit., str. 18 a násl.; autor při tom upozorňuje, že termínu poklad užívají polské prameny později než výrazu »wierna ręka«.

[13]) Čl. 46 (Kar.): А оже кто поклажеи кладеть оу кого любо, туто послуха нѣтъ оу кого тотъ товаръ лежить; но оже начнеть большимъ клепати, тому итти ротѣ оу кого лежало: како толко еси оу мене положилъ, занеже е м у б л а г о д ѣ я л ъ и хранилъ. Srv. též *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 505.

I v názvu »věrná ruka« lze spatřovati skrytou původní povahu schovacího poměru; zakládalť se čistě na důvěře v přátelskou ochotu dožádané osoby, »věřilo se její ruce«. Vědomí této důvěry zcela postačovalo k poctivému plnění ujednání o úschově; »vinculum juris« bylo dobře postrádatelno a vzniklo teprve pozdějším vývojem, když začalo docházeti ke kolisím.

Výběr osoby, které byla věc odevzdána k úschově, závisel samozřejmě od vůle deponentovy. U kupců byly to obyčejně osoby, které se samy obchodem zabývaly a udržovaly s nimi živý styk. Ve starém českém právu jihlavském z r. kol 1249 se osoby takové nepřímo vypočítávají v předpisu, že »nullus mercator, institor, tabernator vel Iudaeus nec aliquis alter aliquas res eclesiasticas in pignore vel ad servandum recipiat nisi sub certo testimonio«;[14]) byli to tedy *kupci, kramáři, krčmáři* a *židé,* kteří se v prvé řadě přechováváním cizích věcí zabývali a po nich teprve »aliquis alter«. Podobně jeden text židovských práv v Polsku z r. 1264 připomíná židy jako přechovávače (t. j. depositáře) cizích věcí, stejně tak i synodální statut polský z r. 1285.[15]) Pro Srby býval významným místem, kde se uchovávala cenná deposita, Dubrovník; podle dochovaných listin od XIII. stol. až do poč. XV. stol. ukládali si tam deposita i srbští panovníci. Dubrovničtí zas mívali navzájem deposita u Srbů.[16])

Předmětem deposita byly jenom věci movité, mezi nimi též peníze.[17]) Příjemce deposita (depositář) byl povinen věc na požádání vrátiti; utrpěla-li věc škodu, nebo přišla-li ke zkáze, byl depositář povinen náhradou bez ohledu na to, jestliže

---

[14]) C. J. B. I., str. 100, čl. XXXIII.

[15]) *Dąbkowski,* op. cit., str. 29; z pozdějších dob uvádí tam autor četné doklady o depositářích z jiných společenských vrstev.

[16]) Viz doklady cit. na str. 161 pozn. 5. Menšího významu byl Kotor; v r. 1279 došlo mezi Kotorem a Dubrovníkem ke smlouvě, v níž mimo jiné je obsaženo ustanovení o zabezpečení vzájemných deposit. (*Solovjev,* Одабрани споменици, str. 53 a násl.). R. 1281 převzali kotorští delegáti pro srbského krále Štefana (Dragutina) od Dubrovčanů depositum, které tam kdysi uložil župan Desa, syn krále Ladislava; depositum obsahovalo veliké množství drahocenných předmětů. (*Solovjev,* op. cit., str. 60 a násl., *Smičiklas,* C. D. VI., str. 388, č. 329, str. 389, č. 330.)

[17]) Tak na př. podle listiny, kterou Dubrovničtí vydali r. 1423, uložili si u nich kněžna Jelena, vévoda Sandalj a kníže Lazar jako deposit 2000 zlatých dukátů. *Stojanović,* op. cit., str. 388 a j.

škodu nebo zkázu věci sám zavinil či nikoli. Bylo to ve shodě s primitivním pojímáním práva: právě proto věc byla dávána v úschovu, by byla v bezpečí a škody nevzala.[18]) Podobná zásada platila též ve starém právu německém;[19]) postupně docházelo snad ke zmírnění v tom směru, že depositář byl prost odpovědnosti, jestliže při zániku věci svěřené zanikly též jeho věci vlastní, jak to analogicky stanovily předpisy o zániku přijaté zástavy u zástavního věřitele (str. 123). Do I. litevského statutu bylo již pojato takové ustanovení.[20])

Nazírání na povahu depositivního poměru nebylo však u slovanských národů stejné. U Rusů — pokud lze souditi z předpisů Ruské Pravdy i pozdější pskovské listiny (čl. 16—18) a u Jihoslovanů, pokud to dovoluje skrovný materiál z pramenů, shodovalo se pojetí deposita celkem se zásadami práva římského; naproti tomu u Čechů a Poláků pojem »věrné ruky« měl blíže k pojmu »treue Hand« v právu německém. »Věrná ruka« v sobě obsahovala zastoupení, jež opravňovalo dožádanou osobu jednati jakožto orgán pověřující osoby, tedy v daném případě věc uschovati, ale případně také i jiný majetek spravovati, nebo i jinou činnost (na př. zastoupení ve sporu) převzíti. Úschova věci byla jen jednou z odrůd působnosti »věrné ruky«. Při takovém nazírání na podstatu zmíněné instituce bylo potom docela dobře přípustno uložiti k »věrné ruce« nejen věci movité, jak předpokládá římské depositum, nýbrž i věci nemovité. V Čechách jest dokladem toho již konfirmační listina klášteru v Oseku, připisovaná Přemyslu Otakaru I. (falsum XIII. stol.), v níž král se vyslovuje »optatum predium ... in

[18]) Stopy toho nazírání zrači se v dokladu z r. 1467, jejž uvádí *Dąbkowski*, op. cit., str. 54, kde depositář, ztrativ peníze deponované, prohlásil »et tamen nemini sunt deperditi (scil. floreni) nisi mihi, ego ipsos solvere debeo«. Také vinodolský zákon z r. 1288 stojí na stanovisku výlučné odpovědnosti depositářovy za svěřenou věc; vyplývá to z čl. 42, v němž se praví, že »žádnému klíčníku (tedy depositáři) se nemá věřiti v žádné věci, jestliže by uváděl, že ji dal, daroval nebo půjčil nebo z místnosti vyňal za jakoukoliv podmínkou, leda že by to dokázal věrohodnými svědky a věc neměla ceny 20 solidů«; přesahovala-li věc cenu 20 solidů, měl již přísahati na evangelium M. h. j. IV, str. 15.

[19]) *Stobbe*, Die Haftung für den Zufall in Vertragsverhältnissen, ve spise »Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechtes«, drei Abhandlungen, Lipsko 1855, str. 217 a 292, *Dąbkowski*, op. cit., str. 55.

[20]) I. statut litevský VII., 20 a *Dąbkowski*, op. cit., str. 56.

manus nostras deposuit[21]) i četné prameny pozdější; stejným způsobem vyjadřují se též prameny polské.[22])

§ 22. Smlouva trhová.

Smlouva trhová (staročesky *trh*,[1]) též *koupě, prodej,* rus. купля, продажа, srbochorv. *trgovina, kupovina, prodaja,* pols. *kupność, kupienie, targ kupna,* lat. emptio-venditio) vyvinula se u Slovanů stejně jako u jiných národů, když se počalo užívati určitých předmětů jakožto platidla a měřítka hodnoty (peněz). Vývoj ten možno v pramenech některých národů slovanských docela zřejmě sledovati a táhl se někde do poměrně pozdní doby, než se vykrystalisoval princip, že koupě jest směnou věci jen za peníze. V právu chorvatském jsou na př. dochovány doklady, v nichž zračí se jakožto měřítko hodnot ještě dobytek (pecunia) — dobrá vinice se »kupuje« pro duobus bonis equis,[2]) pole se »kupuje« za tři sta ovčích koží[3]) a pod., ba pojem »emere« se čistě ztotožňuje s pojmem »cambiare« (emere terras pro 4 modiis frumenti, pro 6 galetis vini, una pinguissima porca etc.)[4]) V Čechách se »kupovalo« — jak sděluje známá zpráva Ibráhímova o Praze z X. stol. — za tenké tkané látky obilí, mouka, koně, zlato, stříbro a vůbec všechno;[5]) také Slované rujanští platili podle zprávy Helmoldovy kusy plátna jako penězi.[6]) Rozmnožování peněz se dálo mezi Slovany arci jen znenáhla, což obráželo se též na povaze smlouvy kupní a došlo tak ke vzniku smíšeného typu, v němž se jednak obrážela stará směna, jednak již pravá kupní smlouva. Cenu trhovou tvořily totiž jednak peníze, jednak věci jiné, jimiž byla vyrovnána scházející peněžitá částka. Smlouvy tohoto druhu jsou doloženy u Čechů již od XII. stol.,[7]) u Poláků ve

---

[21]) *Friedrich,* C. D. II., str. 377.

[22]) Srv. *Dąbkowski,* op. cit., str. 15 a násl.

[1]) Termín Všehrdův, IV. 3.

[2]) *Rački,* Documenta, 167 (XI. stol.).

[3]) *Tamže,* 153 (r. 1090).

[4]) *Rački,* Documenta str. 127 a násl.

[5]) Westberg, Коментарии, 23, 54.

[6]) *Helmold,* I. 38.

[7]) Srv. *Friedrich,* CD I., str. 244 (Soběslav II. směňuje pozemky s klášterem v Plasích r. 1175): ...tradens eis predium Ogiezd pro suo ... ex parte eorum *additis,* ut concambium qui existimatione constaret *octo talentis. Tamže*

XIII. stol.,[8]) ale také u druhých Slovanů nemohly býti záhy nějakou vzácností. Teprve obecné rozšíření peněz mezi Slovany umožnilo při výměně statků užívati kupní smlouvy v nynější podobě; poněvadž se to nemohlo státi rázem, udržoval se jak smíšený, tak čistý typ kupní smlouvy vedle sebe dosti dlouho, zejména u těch národů slovanských, kteří teprve v pozdější době začali raziti vlastní mince.

Primitivním poměrům Slovanů byla původně přiměřenou trhová smlouva z ruky do ruky; kupec přijal koupený předmět a navzájem vyplatil smluvené množství platidel (»peněz«), případně při větší výplatě určité množství odváženého stříbra.[9]) Byl to týž postup jako při starobylé římské formě mancipační per aes et libram. Prvek smluvní při koupích tohoto druhu se ještě jasně nezračil; v popředí stál prvek věcný — převod věci, k němuž trhová smlouva byla jenom důvodem (causa). Nicméně záhy se začaly vyskytovati případy, kdy mezi vzájemným plněním vznikalo jisté spatium temporis, že bylo smluveno buď pozdější dodání koupené věci nebo odklad ve splacení kupní ceny, což se případně mohlo zvláště zaručiti. V takových případech stál v popředí již prvek smluvní a koupě vystupovala jakožto *reálný kontrakt*, při němž dlužný závazek byl založen již plněním jedné strany. Dokud nedošlo k plnění, nemohlo býti o koupi vůbec řeči;[10]) pouhá dohoda o věci a její

---

str. 250 (listina opata strahovského z let 1175—1178): Abbas ... dedit in concambio Raduwiscic curiam cum annona, *additis quatuor marcis argenti.* Jiný doklad *tamže*, str. 215, sv. II. str. 48.

[8]) Srv. listinu o prodeji pozemku z r. 1238 (C. D. P. III. 32): Noverint universi presentes et futuri, quod nos Levos et Crisek, filii quondam Crisconis, *vendidimus* Comiti Theodoro Palatino Cracouiensi villam nostram, que dicitur Criscovichi, *pro viginti marcis argenti et duabus tunicis* jure hereditario possidendam. (Vyd. Bartoszewicz, Varšava, 1858). Podobně podle listiny z r. 1270 (*tamže*, str. 91, koupil klášter ve vsi Staniatki pozemkový dílec »pro *decem et nouem marcis argenti denariati et uno equo* valente octo marcas argenti denariati. Dále se děje zmínka o koupi pozemku »pro triginta marcis ... et *pellibus vulpinis* a jiného »pro *triginta marcis ... et pro duobus equis.* Jiný doklad v Agz. II. str. 167 (z r. 1462), Agz. IV., str. 78 (z r. 1411).

[9]) O vážení stříbra a vahách viz *Niederle*, Ž. S. S. III. 2, str. 469 a násl.

[10]) V právu polském je o tom přímý předpis v listu łęczyckého knížete Kazimíra z 26. srpna 1252 (uvádí jej *Dąbkowski*, op. cit., sv. II. str. 524): Item quicquid in foro vendendum fuerit, cum inter venditorem et emptorem de precio conventum est, si statutum precium emptor statim non dederit, venditor rem suam vendere poterit sine poena. Z ruských pramenů jest dokladem

ceně měla povahu nejvýše předběžné úmluvy. Teprve když bylo plněno, mohlo býti druhou stranou o dluh upomínáno.[11]) To mělo arci ten důsledek, že nebezpečí zkázy věci přecházelo na kupce teprve po odevzdání koupené věci; vzala-li věc za své před tím, nebyl kupec ničím povinen. Slabě vyvinutý úvěr odkazoval i takový způsob kupní smlouvy u Slovanů ještě v pozdním středověku celkem do úzkých mezí; jako konsensuální kontrakt náleží kupní smlouva u Slovanů teprve pokročilejšímu právnímu vývoji.

Předmětem smlouvy trhové byly v nejstarších dobách u Slovanů jenom některé movitosti, jimiž obchodovali, (na př. kožešiny, med. vosk, obilí, sůl, dobytek, otroci atd.); vznik řemesel a rozvoj obchodu postupně předmět koupí dále rozšiřoval. Nemovitosti byly zásadně z trhu vyloučeny, tvoříce hospodářský základ existence rodin prostých i složitých, jakmile se Slované trvale usadili a počali se zabývati vzděláváním půdy. Prodej obhospodařovaného pozemku dál se nejvýše z nouze a to ještě jen se souhlasem všech dospělých členů rodiny; měl tedy povahu jen výjimečnou. Nicméně u těch Slovanů, kteří přišli v těsný styk se západní kulturou, máme zprávy o koupi pozemků velmi záhy (u Chorvatů od X. stol. u Čechů od XII. stol.[12])

Cenu trhovou, jak již výše řečeno, tvořily buď jenom peníze (»platidla«), nebo vedle nich případně ještě jiné vedlejší plnění. Cena musila býti určitá (pretium certum), a to obyčejně buď ciferně, nebo při věcech zastupitelných aspoň podle

---

vzniku smlouvy kupní skutečným plněním čl. 27 smlouvy smolenského knížete s Němci z r. 1229 (Christomatia, I., str. 104): Аже Русинъ коупить од Латинеского чловѣка товаръ, а възмьть к собѣ, то тъ Латинескомоу не вяяти товара наоуспять, Роусиноу томоу платити. Тако Роусиноу не оузяти оу Латинеского товара своего опять, платити емоу.

[11]) Zásadu tu jasně vyslovuje čl. 229. Rožmberské knihy: Když kto komu slíbí co naplniti dřéve a potom jemu mýlí naplniti, poslez i nechce naplniti: ten, jenž dřéve slíbil naplniti, jmá plniti, a potom druhý jmá jemu také plniti, kdyžby jemu tak co slíbil. Ale ten, jenž dřéve slíbil, ten, *naplně* dřéve, *potom jmáš teprv upomínati*, ať také naplní, což slíbil, jenž jej napřed v slibě vězal.

[12]) U Chorvatů zmínka již v závěti zadarského priora z r. 918 (*Rački*, Documenta, str. 18) kde se mluví o koupených pozemcích; četné doklady zejména v listině Petra Črne z r. 1090 (*Rački*, Documenta, str. 127 a násl.) U Čechů je prvá zmínka o »predium emptum« v listině Jindřicha II., biskupa olomouckého, z r. 1131 (*Friedrich*, C. D. I. str. 120; jiné doklady *tamže*, str. 265, 309, 310, 313 a j.).

jednotek míry, váhy nebo počtu. Naproti tomu se původně nevyžadovalo, by cena odpovídala hodnotě věci (pretium justum); byloť ponecháno zcela volnému rozhodnutí stran, na jaké ceně se domluví. Poměr nabídky a poptávky záhy arci vedl k tomu, že ceny běžných potřeb se ustálily. V Ruské Pravdě se na př. přímo uvádějí pevné ceny některých produktů (stoh sena za hřivnu, ovce za 6 nogat, beran za 10 řezan atd.[13]) Tím se pak dospělo fakticky k tomu, že ve většině případů trhová cena byla pretium justum, jinak ale právní obyčej neposkytoval kupci v případě nadměrného zkrácení nijaké ochrany podobně jako ve starém právu římském a germánském.

Ze smlouvy trhové vzcházela *kupci* povinnost zaplatiti trhovou cenu, která byla ujednána a to zpravidla při odevzdání věci; zároveň mu náleželo vyplatiti svrchu již uvedený nádavek (bezvêtje, пополнокъ), případně litkup.[14]) Teprve od odevzdání věci přejímal kupec nebezpečí nahodilé zkázy a zhoršení věci. *Prodavači* pak náleželo, by převedl věc do majetku kupcova, což dálo se tradicí buď skutečnou neb symbolickou.[15]) S věcí byl zároveň povinen odevzdati její příslušenství (u dobytka na př. provaz, na němž zvíře bylo upoutáno, ohlávku, uzdu a pod.).[16])

Za *faktické* vady věci prodavač původně nebyl nijak odpověden. Bylo věcí kupce, by si věc, kterou kupuje, řádně prohlédl; jakmile věc přijal a trhovou cenu vyplatil, byla pro obě strany záležitost nadobro vyřízena. Při počátcích obchodu Slovanů s cizinci bylo to samozřejmo; cizí obchodníci prodavše nebo nakoupivše u Slovanů, zase odcházeli, takže nějaké námitky proti koupi pro vady, jež byly teprve po smlouvě shledány, nemohly míti celkem praktického významu. I v pozdějších dobách uplatnila se u Slovanů možnost odporovati smlouvě se strany kupce pro faktické vady věci spíše jen jako výjimka. Pokud se týče Rusů, zasluhuje zde zejména pozornosti usta-

---

[13]) Čl. 49 a násl. (Kar.). Podobně poljický statut uvádí pevné ceny za řadu běžných potřeb (čl. 107 a, c), rovněž statuty dalmatské (na př. trogirský II, c. 37, 42, bračský I. c. XLVII a j.) Právní normou stanovené ceny jsou již zjevem pokročilého života městského.

[14]) U Jihoslovanů jest obyčej obrácený; litkup platí obvykle kupec, ježto dostává ze smlouvy hotové peníze. Srv. *Saturník*, op. cit., str. 44.

[15]) Srv. str. 106 a násl.

[16]) Srv. str. 107 a násl.

novení Ruské Pravdy (vyskytující se jen v některých jejích rukopisech), podle kterého se dávalo právo knížecímu bojaru, kupci nebo sirotkovi žádati do tří let trhovou cenu zpět, pakliže by v té době vyšlo na jevo, že jimi koupený kůň má vnitřní chorobu. Jiným osobám právo to tedy nepříslušelo.[17]) V polském a jihoslovanském právu obyčejovém, žijícím ještě v prostém lidu, vyskytuje se v uvedeném směru místy mírnější praxe;[18]) základem však zůstává princip, že faktické vady věci na platnost smlouvy pravidlem vlivu nemají. Staré právo germánské zaujímalo v tom směru obdobné stanovisko.

Jinak se věc arci měla, jestliže koupě dodatečně vykázala *vadu právní*, obyčejně tu, že kupci byla prodána věc *cizí.* Jestliže majitel svou věc u něho vypátral, padlo naň přirozeně podezření z krádeže, pro kterou mu hrozilo nejen evikce koupené věci, nýbrž i pokuta. By se tomu ubránil, byl povinen jíti s původním majitelem věci na *svod,* t. j. vstoupiti do starobylého procesu vindikačního, celkem ještě velmi primitivního. Kupci příslušelo, by původnímu majiteli věci ukázal osobu, od níž věc koupil; tím prokázal správný důvod svého nabytí a podezření »svedl« se sebe na předchozího držitele věci. Jestliže se tento také odvolával na řádný důvod nabývací, »sváděl« věc dále na svého předchůdce spolu s dosavadními interesovanými osobami. Ve svodu se pokračovalo buď tak dlouho, až se přišlo k osobě, která již žádného předchůdce jmenovati nemohla, nebo se šlo jen do třetího svodu (podle Ruské Pravdy, šel-li svod za obvod města);[19]) poslední, resp. třetí osoba, k níž se svodem došlo, byla pak povinna původnímu vlastníku věci dáti náhradu a zaplatiti pokutu; věc sama zůstala kupci, jenž ji poslední koupil, u něhož se začal svod. Svod tudíž sloužil v dávných dobách u Slovanů jakožto prostředek při t. zv. správě movitostí.

Naproti tomu pro správu nemovitostí nebylo ve starém právu slovanském místa. Nemovitosti nebyly dlouho předmětem prodeje, nemohlo tedy docházeti k závazku, že by prodavač byl povinen ručiti za právně bezvadný prodej. Když pak, hlavně u Slovanů západních, začalo se s koupí a prodejem po-

---

[17]) *Christomatia,* I. str. 84, článek »о конѣ«.
[18]) *Dąbkowski,* op. cit., II., str. 533, *Saturník,* op. cit., str. 48.
[19]) Čl. 32 Kar. Podrobnější pojednání o svodu náleží do práva procesního.

zemků, objevila se též správa jejich (disbrigatio, chorv. izstup), avšak jako institut cizí, přejatý z práva německého. V zemích českých na př. přinášejí o správě zmínky listiny již od XIII. stol.; v právu českém obohatila se i domácími prvky.[20]) Nicméně jádro zůstalo německé, jež se starými slovanskými obyčeji nemá nic společného.

§ 23. Smlouva nájemní.

V primitivních poměrech Slovanů pohanských neměla smlouva nájemní, — jejímž obsahem jest závazek jedné strany dáti druhé jistou věc (neb i právo) za peněžitou náhradu v užívání, nebo konati jisté práce, — téměř žádného místa, jak již výše bylo podotknuto. Teprve za éry křesťanské nastal v tom směru obrat.

I Pokud se týče *nájmu věci*, vyvinul se u Slovanů záhy *podílnický pacht pozemkový*, jakmile v rozdělení půdy vznikla velká nerovnost. Knížata, církevní i světské vrchnosti, nakupivše ve svých rukou veliký majetek pozemkový a majíce zájem na intensivním hospodářství, poskytovali pozemky lidem, kteří vlastní půdy postrádali za alikvotní část úrody. Pohříchu zprávy pramenů o podílnickém nájmu u Slovanů ze starších dob jsou poměrně chudé, takže podávají jen málo podrobností.

V severní a částečně ve střední Rusi byl podílnický nájem pozemkový ve XIV. věku již rozšířeným zjevem; pskovská soudní listina zmiňuje se o něm jakožto zcela vžité instituci, upravujíc některé jeho stránky určitou právní normou. Možno tedy předpokládati, že počátky plodinového nájmu v dané oblasti jsou mnohem starší a to tím spíše, že podílnický nájem pozemkový není snad nějakým svérázným obyčejem národů slovanských, nýbrž, že se záhy vyskytoval u četných národů jiných,[1]) pokud jejich hospodářský vývoj byl na nízkém stupni.

---

[20]) Podrobnou studii napsal o tom M. *Stieber*, K vývoji správy. Vliv českých živlů na správu v Dolních a Horních Rakousích a její význam pro rakouský exekuční proces. (V Praze 1901, nákl. České Akademie věd a umění).

[1]) Podílnický nájem byl znám již *Indům* pod názvem *šannivartani* (šan — šest, nivartana — míra pozemková); zmiňuje se o něm výklad posvátných zákonů indských Bandhajana (III. 2), podle něhož se zdá, že nájemce odváděl vlastníkovi půdy jednu šestinu. U Řeků připomíná podílnický nájem již Aristoteles (ve spise *'Αθηναίων πολιτεία*, hlava II), uváděje, že chudí se svými ženami i dětmi otročili boháčům jakožto šestináři *(ἑκτήμοροι)* vzdělávajíce za

Z uvedené právní památky ruské se dovídáme, že bylo tehdy obyčejem dávati v nájem jednak orné pozemky — nájemci odtud sluli »izorniki« (изорники) —, jednak zahrady k pěstování ovoce neb zeleniny (nájemci zvali se pak »ogorodniki«) a konečně místa u vody, sloužící k rybolovu; tito nájemci zvali se »kočetniki« (кочетники). Podílnický nájem, který nájemce odváděl ročně ze získaného výtěžku, činil ¼ u »izorniků« (nájemců orné půdy), kdežto »ogorodnici« platili ½, pročež nazýváni jsou také »ispolovniki« (исполовники = polovináři). Polovinu výtěžku pravděpodobně odváděli též nájemci rybolovu.[2]) Nicméně uvedená kvota nebývala stabilní, měníc se podle místních obyčejů. Ze zpráv, jež se dochovaly o »polovnících« v přímořských újezdech gubernie Archangelské, Oloněžské a Vologodské ze XVI. a XVII. stol., je známo, že plodinové nájemné činívalo buď ½, nebo ²/₃ (nájemce, ježto podržel ⅓

---

takový nájem (*μίσθωσις*) boháčům půdu. V právu římském znám jest plodinový nájem podílnický jakožto *colonia partiaria;* rolníci, kteří užívali za nájemné v naturáliích půdy, nazývali se coloni partiarii. (Srv. Digesta XIX, II. 25, § 6). Ničím jiným než plodinovým nájmem nebyla na počátku též římská *emfyteusis.* V právu byzantském podrobněji upravil poměry plodinových nájemců *Zemědělský zákon* (*Νόμος γεωργικός*) císařů obrazoborců Lva Isaurského a Konstantina Kopronyma z VIII. stol. po Kr., jenž zná dva druhy oněch nájemců: jedni odváděli pánovi desátý díl (desátý snop) a nazývali se *μορτίται*, t. j. desetináři; druzí odváděli polovinu a sluli odtud *ἡμισιασταί* t. j. polovinaři. V říši francké vyvinul se již za Meroveovců z pozemkového regálu (u obilí tvořil na př. každý sedmý snop t. zv. terragium); od XI. stol. vyskytují se v právu německém četné druhy plodinového nájmu (polovinový, čtvrtinový, pětinový, desetinový atd.). Podobné poměry co do užívání cizí půdy byly též ve Francii, Italii i v Anglii. Zevrubněji o tom jedná *Kadlec* v úvodní části díla »Agrární právo v Bosně a Hercegovině, (Knihovna Sborníku věd právních a státních, řada právovědecká, čís. III), vyd. v Praze 1903, str. 1—22.

²) Články 42, a 43. Pskovské soudní listiny (*Christomatia*, str. 141 a 142 nejsou v tom směru dost určité. *Barac,* Собранiе трудовъ, I. 1, str. 245, považuje slovo *»izornik«* za pokažený termín *»oris«* z práva talmudského, jenž v právu muslimánském vystupuje v útvaru *»zori'e«*, což znamená prostě podílnického nájemce. Ve slově *»kočetnik«* spatřuje kořen »četverť« (¼) čili *»čeť«*, z čehož vzniklo *»četnik«*, *»čotnik«*, připojením předložky »ko« (srv. něm »zur«) pak vznikl termín *»kočetnik«*, tedy nájemce čtvrtinový. I slovo *»ogorodnik«* považuje za termín porušený vykládaje, že základem bylo slovo *»treť«* (⅓), od něhož vzniklo *»tretnik«*, »kotretnik«, z čehož opisovači textů chybně předělali slovo na »ogorodnik«, ač šlo o podílnického nájemce třetinového a nikoliv o zvláštního nájemce rybolovu. Tato úprava jinak srozumitelného textu zdá se nám přece jen zbytečně násilnou.

úrody nazýval se »tretčik«) nebo $^{3}/_{5}$.[3]) Stejně tak při plodinovém nájmu, jenž se praktikoval až do posledních dob ve střední, jižní a jihozápadní Rusi (скопщина, спольщина, наемъ испольный) kvota nájemného kolísala, činíc někdy $^{1}/_{2}$, jindy $^{3}/_{5}$, $^{3}/_{4}$ nebo jinou část.[4])

Nájemní lhůta bývala pravidlem jednoroční — podle pskovské soudní listiny bylo možno smlouvu vypověděti k 14. listopadu pravoslavného kalendáře (na den sv. Filipa);[5]) byly však obvyklými též jiné dny výroční.[6]) Vedle toho se však také ujednávala smlouva i na delší období; výše zmínění přímořští polovníci na př. přijímali půdu nejčastěji na 3 neb 4 léta, řídčeji pak na 2, 5 i 10 let neb na rok.[7]) Po té lhůtě davše výpověď, mohli svobodně odejíti. Nedal-li pán půdy plodinovému nájemci výpověď v předepsané lhůtě, smlouva se podle pskovské listiny sice také rušila, ale pán ztrácel nárok na smluvený podíl úrody.[8]) Naproti tomu, porušil-li smlouvu nájemce a půdu předčasně opustil, ztrácel také nárok na nějaký podíl, ježto jeho prací k dovršení hospodářského výsledku již nedošlo.

K hospodaření na najaté půdě míval nájemce obyčejně vlastní fundus instructus (dobytek, nářadí atd.). Bývaly však případy, že neměl buď potřebného osiva nebo potřeboval doplniti nářadí neb potahy a za tím účelem přijal od majitele půdy zápůjčku buď v osivu nebo v penězích; pskovská listina zve takovou zápůjčku »pokrutou« (покрута).[9]) Za tuto zápůjčku ručil v prvé řadě fundus instructus pachtýřův, jenž se na najaté půdě nacházel; odešel-li pachtýř předčasně a porušil smlouvu, měl pán půdy právo dáti provésti úřední odhad takového majetku a do výše zápůjčky, kterou pachtýři poskytl, mohl si jej přivlastniti, ponechávaje sobě další právo vymáhati na osobě pachtýřově případně scházející zbytek.[10]) Přijetí »po-

---

[3]) *Kadlec*, op. cit., str. 22 a *Djakonov*, Очерки из исторіи сельскаго населенія въ моск. государствѣ XVI.—XVIII. вв. (Petrohrad, 1898), str. 144—205.

[4]) *Kadlec*, op. cit., str. 23.

[5]) Čl. 42 (отрокъ дати изорнику).

[6]) *Sergějevič*, Древности русскаго права, sv. I. (vyd. 3, Petrohrad 1909), str. 246, kde citována řada dokladů.

[7]) *Djakonov*, op. cit., str. 151 a násl.

[8]) Čl. 42.

[9]) Čl. 44, 51, 76.

[10]) Čl. 76.

kruty« závislost pachtýře na majiteli půdy podstatně zesílilo, vylučujíc svými účinky lehkomyslné porušování smlouvy se strany nájemce. Uvedenou zápůjčku byl pachtýř povinen po vypršení doby pachtovní řádně splatiti. Povinnost ta přecházela i na dědice izornikovy, pakliže zemřel za trvání nájemního poměru; neměl-li potomků neb jiných příbuzných, mohl majitel půdy opětně sáhnouti na invecta et illata izornikova, by došel uspokojení za poskytnutou zápůjčku.[11])

Plodinový nájem podílnický je dále doložen u Slovanů na Balkánském poloostrově. Starosrbská kompilace byzantských předpisů, t. zv. zákon cara Justiniana, spadající do doby cara Stefana Dušana, obsahuje mimo jiné též z části překlad textu »Zemědělského zákona« *(Νόμος γεωργικός)*, v němž se mluví o plodinovém nájmu polovinovém a desetinovém.[12]) Překlad byzantské normy arci ještě sám o sobě neznamená, že skutečný život domácí by se podle něho řídil. Avšak máme též domácí zprávy, jež svědčí, že podílnický nájem byl u balkánských Slovanů již dříve domovem. U Dubrovníku již ve XIII. a XIV. stol. pronajímala se půda podle výnosnosti buď za větší nebo menší kvotu úrody.[13]) Podle statutu kotorského pronajímali si podílničtí pachtýři vinice (»polovnici vinearum«) obvykle na tři roky. Srbská konfirmační listina krále Stefana Uroše II. z r. 1300 klášteru ve Skoplji zmiňuje se, ač poněkud neurčitě — o nájmu čtvrtinovém a desetinovém.[14]) Na Černé Hoře — podle zakládací listiny kláštera v Cetyni z r. 1485 — odváděli sedláci (kmeti) knížatům z rodu Crnojevićů třetinu obilí; byvše přiděleni ve zmíněném roce s pozemky klášteru, platili novému pánu ¼.[15]) Tento plodinový nájem udržel se jak na Černé Hoře, tak i u Srbů, Chorvatů a Bulharů ještě do nedávných dob. U Bulharů zove se *ispolica* (nájem polovinový); nájemce *ispoldžija;* u Srbů a Chorvatů *napolica, ispolcilak,* v Kotoru a Dubrovníku ve středověku *polovica.* Vedle polovinového nájmu byl častěji sjednáván nájem třetinový (trećina, bulh. трекънина) a čtvrtinový (četvrcija, četvrcilak); mimo ně vy-

---

[11]) Čl. 81—86.

[12]) Srv. čl. 14, 15, 16, 22, 23 »zákona cara Justiniána (vydal *Solovjev,* op. cit., str. 238, 239).

[13]) *Jireček,* Staat und Gesellschaft II., str. 39.

[14]) *Novaković,* Законски споменици, str. 613.

[15]) *Jireček,* op. cit., II., str. 38.

skytoval se též nájem pětinový, šestinový, sedminový, osminový, desetinový, ba i jedenáctinový.[16]) Dočasní nájemci půdy za podíl úrody v Bosně a Hercegovině sluli lidovým názvem *»priorci«* a *»pridržnici«* (t. j. přiorávající, přidržující cizí půdu); vedle toho měli i různé názvy místní (prisjevači, prisijači, prifatnici, pregonici atd.).[17]) Rozšíření uvedené formy nájmu mezi Slovany balkánskými a její neochabující životnost potvrzuje jen předchozí zmínky historické; v době, kdy tyto se ozývají, byla již institucí u Jihoslovanů vžitou, zejména když v sousedství byl vzor mnohem staršího původu.

Také v zemích českých byl původně podílnický nájem v širším užívání, a to buď polovinový, třetinový nebo čtvrtinový. Polovinový nájem zval se *nápolek;* pronajal-li někdo půdu za třetí nebo čtvrtý díl úrody, bylo to vyjadřováno rčením, že pobírá »třetí, resp. čtvrtý mandel«.[18]) V dobách, kdy se v Čechách platívaly veřejné dávky in natura, byl asi pravidelnou formou nájmu, pokud k němu došlo. V pozdějších dobách se praktikoval spíše jen jako přežitek primitivních poměrů agrárních; zprávy ze XVII. věku, pokud se o něm zmiňují, obsahují zákaz, by se ho neužívalo.[19])

Nájemní lhůty bývaly původně jednoroční, od sklizně do sklizně, které se mnohdy předpokládaly jen mlčky. Pokud výše byla řeč o lhůtách delších, nutno to přičísti již pozdějšímu vývoji. Pokračoval-li nájemce po roce v nájmu dále, aniž by pronajímatel tomu odporoval, prodlužovala se smlouva mlčky na další rok.[20]) Systém trojpolního haspodářství podporoval nájemní lhůty delší. V Čechách již ve XIII. stol. vyskytují se pozemkové pachty doživotní,[21]) které přecházely v pachty dědičné, jestliže další generace v nich pokračovaly.[22]) V Polsku vedle pachtů doživotních ujaly se na

---

[16]) *Saturník,* op. cit., str. 51.

[17]) *Kadlec,* op. cit., str. 112.

[18]) Obdobně na Rusi »čtvrtý snop«. Doklad u *Barace,* op. cit. I., 1, str. 263.

[19]) Srv. A. Č. XXIII., str. 162, 196, 213.

[20]) Tak je tomu na př. v nájemních smlouvách ruských, počínajících od XVI. věku, v nichž se nájemní lhůta neuvádí.

[22]) Srv. *Friedrich,* C. D. II., str. 247—8 (listina Přemysla Otakara z roku 1224 o smlouvě nájemní, kterou ujednal p. Ratmír s klášterem v Plasích o dědinu Těškov na dobu »quoad vixerit«.

[22]) *Vacek,* K agrárním dějinám českým staré doby (Agrární archiv, roč. IV., str. 229), kde citovány příslušné doklady.

statcích církevních již ve XIII. stol. t. zv. pachty *věčné*.[23]) U Jihoslovanů uplatňovaly se pachty doživotní, na 2—6 generací, in perpetuum, což vedlo ke vzniku *práva kmetského*. Jeho subjektem mohla býti jenom kmetská rodina (rodinný nedíl nebo rodina prostá), jež hospodařila na statku (tur. čiftluk) majitele půdy (aga beg spahija), odváděje mu jistou dávku z plodinového výtěžku.[24]) »Věčné« nájmy vyvinuly se také na Rusi.[25])

Podobně jako Římanům nebo Germánům znám byl Jihoslovanům velmi záhy podílnický nájem dobytka. Římané zvali jej »pecora partiaria«, v právu německém sluje Viehverstellungsvertrag«; starý jeho název u Jihoslovanů byl *pripaša*. Prameny zmiňují se o něm již od počátku XIV. stol., avšak primitivnost jeho mluví pro dobu mnohem starší.[26]) Mezi prostým lidem na slovanském jihu se udržel v různých odrůdách až do posledních dob. Popud k podílnickému nájmu dobytka dával nedostatek vlastních pastvin; kdo nemohl svůj dobytek uživiti, svěřoval jej hospodáři, u něhož takového nedostatku nebylo a za výživu a ošetření zvířete ponechal mu část užitků, které dávalo. Tak na př. u krav a ovcí bylo obyčejem poskytovati podílnickému nájemci polovici příplodu a vlny; vedle toho mu připadalo všechno mléko, máslo a hnůj. Smlouva taková zvala se také »*napolica*« a podílnický nájemce »*napoličar*«. Jinou odrůdou podílnického nájmu dobytka bylo dávati tažný

---

[23]) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 578.

[24]) *Jireček*, Staat und Gesellschaft II., str. 39, *Kadlec*, Agrární právo v Bosně a Hercegovině, str. 49 a násl.

[25]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 507.

[26]) *Jireček* (Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien, II., str. 30) uvádí doklad již z r. 1330 (»unam vaccam et unum bovem de la pripassa«) v nejstarší zápisní knize města Kotoru; tamže i další doklady. Srv. též statut *trogirský*, zredigovaný r. 1322 (vyd. Strohal, Monum. hist. jur. Slavorum merid., sv. X.), lib. II., c. 102, jenž zná podílnický nájem *třetinový* u bravu; statut *šibenický* z let 1305—1322 (staré vydání benátské z r. 1608, v novější době vydal Ugo Inchiostri v Bulićově Bulletino prvé tři knihy r. 1893) má o něm zmínku v knize IV., c. 83. Statut zaderský z poč. XIV. stol. (také dosud jen staré vydání benátské z r. 1564) v lib. III., c. 78. Z usnesení z r. 1550, jež bylo pojato do chorvatského statutu obce Mošćenic, je také vidno, že podílnický nájem dobytka byl také tam dávným obyčejem. Srv. Mošćenický statut (vydal K. *Kadlec* v Rozpravách Čes. Akademie v Praze, tř. I., č. 53, r. 1914), str. 37.

dobytek (voly, koně) na »*izor*« nebo na »*zimnicu*«. Kdo přijal vola na »izor«, měl právo užívati ho podle potřeby, ale za to byl povinen po roční lhůtě platiti vlastníkovi zvířete jisté množství obilí, kteráž dávka slula také »izor« nebo »volovski najam«. Dal-li sedlák koně (řídčeji vola) na »zimnicu« jinému hospodáři, měl posléze zmíněný právo užívati zvířete za to, že mu dával píci, takže nájemním platem bylo množství píce, jež po dobu nájemného poměru zvíře spotřebovalo. Obdobným případem bylo, přijal-li někdo kozy nebo ovce na »*kesim*« (slovo turecké); odváděl vlastníkovi z každého kusu fixní dávku másla nebo sýra. V podrobnostech byl usus v jednotlivých krajinách velmi rozmanitý. Smlouva se obyčejně ujednávala na podzim a to na jeden rok i více let.

Kdo přijal dobytek na »izor«, »zimnicu« nebo »napolicu« byl povinen jej živiti a opatrovati jako vlastní a dbáti všech povinností řádného hospodáře. V tom směru šla omnis culpa, jmenovitě culpa in custodiendo na jeho vrub. Za náhodu — obyčejně zašlo-li zvíře nemocí — podílnický nájemce neručil, vyjímajíc nájem »na kesim«, jenž byl pro něho výhodnějším než »napolica«, takže zase mohl převzíti také větší risiko.[27]) V jednotlivých krajích byly opětně různé úchylky: náhodou vzniklá škoda dělila se na př. také na polovici mezi vlastníka a podílnického nájemce. U Srbů se vyskytoval podílnický nájem nejen u různých druhů dobytka (soumarů, volů, krav, ovcí, koz, vepřů), nýbrž též u včelích úlů.[28]) Sporadicky se vyskytoval podílnický nájem dobytka v XIX. stol. i v Čechách.[29])

Podílnický nájem jest výrazem ještě velmi primitivních poměrů agrárních, což samo zřetelně ukazuje na jeho dávný původ. Udržel se také jenom v těch zemích slovanských, které se ve svém hospodářském vývoji velmi opozdily. U těch Slovanů, jichž hospodářský vývoj záhy pokročil, nastoupila velmi brzy pokročilejší forma pozemkového nájmu; nájemné se sjednávalo na určitou sumu peněz s případným vedlejším plněním

---

[27]) *Saturník*, op. cit., str. 52 a násl.

[28]) *Jireček*, Staat und Gesellschaft, II., str. 30.

[29]) Srv. *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních, VI., str. 271), kde zaznamenán podílnický nájem u ovcí. Dal-li je majitel jinému hospodáři k přezimování (u Jihoslovanů »na zimnicu«), dělili se o jehňata na polovici; při lichém počtu se vybývající odhadlo, a ten, kdo si je nechal, zaplatil druhému polovici odhadní ceny.

in natura, jež bylo také přesně vypočteno. Pronajímatelův zisk ze smlouvy přestal tím býti závislým na okolnostech, jež se projevily teprve průběhem nájemního poměru (úroda neb neúroda, hospodářské schopnosti nájemce a pod.) a byl hned od ujednání smlouvy stabilní, což bylo výhodou pro obě smluvní strany. *Nájem za peníze* vystupuje v pramenech českých již od 11. stol.; svobodní nájemci usedlostí — *hospites* — platívali v penězích vlastníkovi pozemku roční nájemné, zvané po latinsku *hospitalitas*, jemuž se později od XIII. stol., když do Čech byli připuštěni němečtí kolonisté, začalo po jejich způsobu říkati *činže* (zins, lat. census), nebo také českým názvem *úrok* (= plat umluvený).[30]) Také u Poláků se záhy najímaly pozemky za peníze; smluvené nájemné bylo zváno buď »*cena*«, »*myto*«, někdy také »*czynsz*«, lat. *pretium, annua pensio*;[31]) sama statuta Kazimíra Vel. mimochodem napovídají, že »conductio« dělo se již »pro pretio«.[32]) Postupným šířením ražených peněz zapouštěl kořeny nájem peněžitý také u těch národů slovanských, kde převládl primitivní nájem podílnický, nicméně zcela jej — jak již výše bylo pověděno — nezatlačil. V Dubrovníku bylo na př. nájemné v penězích ve XIII. stol. velmi rozšířeno,[33]) ale stále zůstávaly při něm ještě vedlejší fixní dávky in natura jakožto zbytek staršího obyčeje. Na Rusi, jak dosvědčují akty o nájmu pozemků (порядная за пись), počínající od XVI. věku, pronikal nájem peněžitý jen pozvolna;[34]) i carský zákoník »Uloženije« Alexeje Michajloviče z r. 1649 podržel oba způsoby nájmu — peněžitý i plodinový — vedle sebe, upraviv je stejnou normou.[35])

---

[30]) Srv. Fr. *Vacek*, op. cit., str. 224 a násl. Prvou zmínku o hostech podává donační listina litoměřické kapitoly asi z r. 1057. (Friedrich, C. D. I., č. 55, str. 55.) Na str. 228 uvedeného díla je citována řada dalších míst z pramenů.

[31]) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 573.

[32]) Čl. 132: Et idem dicimus per omnia observandum de eo, qui pro suis scrofis vel porcis, pro *pretio conduxerit* silvam... (*Helzel*, op. cit., sv. I., str. 144.)

[33]) *Jireček*, Staat und Gesellschaft, II., str. 39.

[34]) Nejstarší z nich z r. 1556 má ustanovení, že majiteli půdy se dává nájemné in natura »po starině«, kdežto daně se platí v hotovosti; pozdější jsou obdobného obsahu. Srv. *Sergějevič*, Древности русскаго права, sv. I., vyd. 3, Petrohrad 1909, str. 239 a násl.

[35]) Uloženije X., 247.

Nájem *obydlí,* jak již výše řečeno, byl Slovanům po dlouhou dobu neznámým; podmínky k němu poskytl teprve pokročilý vývoj života městského. Podobně nájem *věcí movitých* — nepřihlíží-li se k dobytku, o čemž již svrchu byla řeč — neměl u Slovanů dlouho místa, pokud se většina potřebných předmětů zhotovovala doma; přicházel nejvýše v úvahu, jestliže při podílnickém nájmu propůjčil vlastník pozemku zároveň nájemci jistý movitý inventář (hospodářské nářadí).[36])

II. *Smlouva služební,* t. j. nájem lidské práce za peníze neměla v prostém životě dávných Slovanů valného významu; potřebné práce vykonávali všichni způsobilí členové rodinných svazků. Pokud se pak vyskytla náhlá potřeba většího počtu pracovních sil, sahalo se k výpomoci navzájem (§ 24). Počátky služební smlouvy u Slovanů sluší pravděpodobně hledati ve starých knížecích družinách, vznikajících při konsolidačním procesu slovanských států. Smlouva, kterou se upravoval poměr mezi pánem družiny (knížetem) a jejími jednotlivými členy, byla as nejstarší formou uvedeného smluvního typu. Pojetí její bylo arci primitivnější než v právu římském; bylť podstatnou částí smlouvy zřízení trvalého, *osobního,* svazku mezi smluvními stranami; předmětem smlouvy byla osoba družinníkova a nikoli jen jeho služba. Poměr tento se zároveň přizpůsobil obvyklému rodinnému řádu; družinník původně vstupoval jako člen do rodiny pána družiny.[37]) To mělo důsledek, že podléhal nařizovací a kárné moci pánově, ale z druhé strany požíval zase jeho ochrany a zastoupení. Jako člen rodiny byl pánovi povinen službou i poslušností; navzájem náleželo mu zase v domácnosti pánově zaopatření jako jiným příslušníkům rodiny. Toto zaopatření bývalo vlastní mzdou člena družiny. Jeho vlastní právní osobnost splynula prostě s příbuzenským svazkem, do něhož vstoupil. Při vzrůstajícím počtu členů družiny nebylo časem možno všechny vydržovati v domácnosti pánově v starém rámci rodinného svazku. Proto páni družin — knížata a po vzoru jejich i jiní velkostatkáři — začali usazovati družinníky na svých dvorcích, poskytujíce jim je za ko-

[36]) Na případ takový naráží čl. 71 Ruské Pravdy (Kar.).

[37]) Odtud též starý název ruských družinníků »ogniščanin« (огнищанинъ) ježto sdíleli s pánem společný krb, společnou domácnost. *Presňakov,* Княжое право въ древней Руси, str. 231, srovnává »ogniščanina« se severogermánským »hirdhmann«, t. j. familiaris, domesticus.

nané služby jako beneficium. Smlouva sjednaná za takových podmínek, blížila se již dosti nynějšímu pojetí smlouvy námezdní — mzdou byly užitky z beneficia — nicméně staré nazírání na její podstatu se nezměnilo: služební poměr opětně mířil na osobu služebníkovu a nikoli jen na jeho pracovní výkony.

Z družinného poměru vyvinuly se především služby vyššího stupně: vojenská a dvorská, záhy pak též služba úřední rozmanitého druhu. Potřeba ochrany nutila však i osoby nižšího stavu uchylovati se k pánům, při čemž bylo se jim spokojiti drobnějšími neb i hrubšími službami. Rozmanitost služeb měla přirozeně vliv na jejich právní strukturu, zatlačujíc až dosud převládající osobní prvek silněji nebo slaběji. Služební poměr, odloučený od původního svazku rodinného, doznal změny i po jiné stránce; kdežto dříve plynula osobní nadřízenost pána a podřízenost služebníka z organické povahy rodinného svazku, objevovala se nyní jako následek ujednané smlouvy. Teprve v této formě přešel služební poměr do práva obligačního; dřívější jeho útvar náležel spíše právu rodinnému.

Nejstarším, již vyhraněným typem služební smlouvy u Slovanů, byla *smlouva čeledínská* podobně jako v právu germánském. Nejstarší prameny ukazují arci jen na některé její znaky, nicméně i z nich vysvítá, že čeledínský poměr projevoval silné právní účinky co do osoby čeledínovy. Postavení jeho se původně nelišilo mnoho od otroka. U Čechů prozrazují to zmínky pramenů ze XII. stol., že bylo možno čeledína darovati;[38]) statuta Konráda Otty znají delikt odcizení čeledína, jenž klade se na roveň odcizení dobytka.[39]) U Poláků podle statutů Kazimírových odpovídal pán za delikty čeledínovy,[40]) vystupoval za něho též na soudě[41]) — čeledín tudíž postrádal vlastní vůle, podléhaje ve všem moci pánově. Na Rusi vůbec — jak ustanovuje předpis Ruské Pravdy — vedlo původně při-

---

[38]) *Friedrich*, C. D. I., 357, str. 324: Famulos meos et ancillas eidem ecclesie confero (Závěť Hroznatova ve prospěch kláštera tepelského z r. 1197).

[39]) Čl. 18: Si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli, apes furantur: debet subire judicium ferri, scilicet vomeres. (C. J. B. I., str. 56.)

[40]) Item famulus, qui dicitur Golomeka, si vicino domini sui fecerit aliquod damnum vel injuriam, dominus ipsius pro ipso satisfacere tenetur. (*Helzel*, op. cit. sv. I., str. 117.)

[41]) *Tamže* č. XVIII., str. 63, konkretní případ na str. 236, č. 100.

jetí aspoň určitých služeb (tivunství a klíčnictví) k otroctví služebné osoby, pokud to nebylo výslovnou smlouvou vyloučeno.[42]) Výhrady takového druhu dály se však zřídka, takže vstup do služby vlekl za sebou obyčejně ztrátu svobody.[43]) Ruská průpověď »нанялся — продался« (najal se — prodal se) jen potvrzuje tuto skutečnost. Postupným vývojem se sice osobní svazek mezi pánem a čeledínem znenáhla uvolňoval, nicméně patriarchální ráz čeledínského poměru se udržel až do pozdních dob vlivem soužití čeledína s pánem v jedné domácnosti. Podobné povahy byly též pracovní smlouvy, sjednané v různých oborech vznikajících *řemesel* (smlouva tovaryšská, učednická), související již s rozvojem života městského. Tovaryš vstupoval do domácnosti mistrovy; pokud v ní setrvával, nelišil se právně nijak od čeledína. Nějaká služební smlouva, jež by se týkala výlučně lidské práce a nezakládala při tom jistou míru osobního poddanství služebníka pánovi byla ve středověku právnímu nazírání slovanských národů cizí. Je to vidno přímo z terminologie: kdežto u Římanů je rčení locatio-conductio *operarum*, slovanské jazyky se vyjadřují ve smyslu locatio-conductio *personae* (srv. čes. najmouti *sluhu*, pols. najeć *slugu*, rus. нанять слугу atd.; samotné slovo *nájem*, *najmouti* atd. starosl. naję̨ti je utvořeno od slovesa *ję̨ti*, »bráti«, »najmouti sluhu« znamená tudíž doslovně vzíti jej na něco, tedy vztah převážně osobní povahy.[44])

III. *Smlouva o dílo* spadá u Slovanů ještě do dob pohanských. Je sice správno, že v pradávných dobách si Slované obstarávali veškeré potřeby životní domácí výrobou v rodinách, než záhy vyskytli se lidé, kteří jisté předměty zhotovovali dovedněji a této své schopnosti byli ochotni využiti nejen pro sebe, nýbrž i pro jiné, vidouce v tom vítaný zdroj ke zlepšení vlastního blahobytu. Znalost výroby i praktické zkušenosti udržovaly se v jejich rodinách trvale, přecházejíce z generace na generaci; docházelo k specialisaci jednotlivých řemesel.

---

[42]) Кат. 121: А се третіе холопьство: тиоуньство безъ ряда или ключь къ себѣ привяжеть; съ рядомъ ли, то како ся будеть рядилъ, на томже и стоить.

[43]) *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 505.

[44]) Podobně bylo tomu v právu germánském. Srv. Otto von *Gierke:* Die Wurzeln des Dienstvertrages (Festschrift für Heinrich Brunner, München u. Leipzig 1913, str. 37 a násl.).

Kdo potom si přál nebo potřeboval odborně zhotoveného výrobku, objednal si jej u příslušného řemeslníka, dodav mu k tomu případně potřebný materiál, čili sjednal s ním *smlouvu o dílo.*

Přímých zpráv o smlouvě tohoto druhu u Slovanů z tak dávných dob arci není, nicméně existence její nutně vyplývá z bohaté specialisace řemesel, o nichž zmiňují se prameny z XI. a XII. stol., a na která také ukazují i starší archeologické nálezy různých předmětů ze zpracovaných kovů.[45]) Tak na př. v českých listinách z XI. a XII. stol. vystupují »sutores, pellifices (albi et nigri), pistores, coqui, molendinarii, carpentarii, murarii, pictores, lignarii, fabri, scutarii, scutellarum et cyphorum artifices, figulli, armarii, rotarii, aurifices, sagittarii. ferrarii, plaustrifices atd.[46]) Lidé tito živili se prací, kterou jejich název označuje, vzdalujíce se již zaměstnání při hospodářství a chovu dobytka; mělo-li jim to k výživě postačiti, bylo samozřejmě třeba, by měli s dostatek zakázek. Na smlouvu o dílo ukazují konečně též skrovné zmínky historické, uvádějíce o sv. Václavu českém, že volal stříbrníky a zlatníky z ciziny, aby vyzdobili kostel pražský,[47]) neb o ruském Vladimíru Svatém, že dal pro svou věrnou družinu vykovati v Kijevě stříbrné lžíce;[48]) z listiny chorvatského knížete Trpimíra z r. 852 se dovídáme, že arcibiskup salonský Petr přidal na zhotovení stříbrné nádoby pro salonský chrám 11 liber stříbra[49]) — šlo tedy zjevně o smlouvu o dílo, při níž byl výrobci poskytnut i vlastní materiál.

Ze smlouvy o dílo vzcházela pro podnikatele povinnost dílo řádně zhotoviti a objednateli též odvésti; pokud musil býti sám účasten na objednaném výkonu, záleželo obyčejně na povaze toho neb onoho výrobního oboru. (Při díle uměleckém předpokládala se spíše osobní činnost podnikatele, při prostém výrobku řemeslném počítalo se mlčky s účastí pomocníků). Objednatel byl povinen zaplatit smluvenou mzdu, a to zpravidla při převzetí díla. Nebezpečí nahodilé zkázy přecházelo na

---

[45]) O tom jedná podrobně *Niederle*, Ž. S. S., díl III., sv. I., str. 205 a násl.

[46]) *Friedrich*, C. D. I., 56, 84, 359, 371, 355. V polských a pomořských listinách podobní řemeslníci uvádějí se obecnými názvy artifices, operatores.

[47]) Legenda Oportet, ed. *Pekař* 404; též *Fontes* I., 157 (Gumpold 16).

[48]) Letopis lavrent 123 (k r. 996).

[49]) *Rački*, Documenta, str. 3. Jiné zprávy o zlatnících a stříbrnících u Slovanů viz v citov. svazku Niederlova Ž. S. S., str. 243 a násl.

objednatele teprve přijetím díla; plynulo to již z primitivního obyčeje plniti z ruky do ruky.

Ke smlouvě o dílo náleží též převzetí dopravy osob a zboží, související s provozováním obchodu, jenž v zemích slovanských se bral po pradávných pozemních i vodních cestách. Převážně arci obstarávali si kupci dopravu svých tovarů nebo otroků sami, avšak při vzdálenějších cestách, při nichž bylo nutno dopravu provozovati přes řeky, převlaky, nebo po moři, nebyl obchod bez pomoci prostředníků dobře možný, ježto doprava přes taková místa vyžadovala jistého zařízení (lodí, oblých trámců na smyk lodí přes převlaku, plavců, nosičů atd.), které cestující kupci s sebou nemohli míti k potřebným zkušenostem ani nehledíc. Proto hned, jakmile se vyvinuly a ustálily obchodní cesty, byli kupci nuceni vcházeti v úmluvy s domorodci, resp. jejich náčelníky, by je nechali nejen volně procházeti, poskytli jim potravy a píce pro potahy, nýbrž aby je také přes řeky, převlaky, se zbožím dopravili dále. Za to se jim dostávalo od kupců z jejich zboží dobrovolných darů, které znenáhla nabyly povahy pravidelné transportní sazby. Doprava zboží stala se tak samostatným podnikem, její výkon předmětem smlouvy (o dílo), která mohla býti po případě pojištěna zvláštním ručením.[50]) U Rusů zval se takový převozní plat prostě перевозъ[51]) (srv. čes. *přívoz, převoz,* pol. *przewoz,* srbochorv. *prevoz*); spadal však též pod pojem *mýta,* kterýmž výrazem nazývaly se dávky, vybírané od kupců též z různých jiných titulů. Ve slovanských státech, jež se vytvořily ze starých celků plemenných, nabyla mýta sice povahy dávek veřejných, jsouce předmětem knížecího nebo královského regálu, ale — pokud jde o mýta dopravní — zanechal způsob jejich vybírání (při převozu přes řeku, přes most) ještě v podzních dobách zřetelnou stopu někdejší jejich povahy, jakožto mzdy za použití cizího pracovního výkonu nebo zařízení, sloužícího k dopravě. Nasvěcuje tomu i smysl slova »mýto«, jež mimo jiné znamená i »dar« nebo »mzdu«.[52])

---

[50]) Viz níže.

[51]) Doklady u *Srezněvského*, op. cit., sv. II., str. 899.

[52]) Všeslovanské slovo *mýto* je převzato z germánštiny (got. môta, sthněm. mûta, něm. Maut). Ve slovanských jazycích znamená: Abgabe, Bezahlung, Steuer, Mahlgeld, Pacht, Zins, Wucher, Lohn, Sold, Belohnung, Gabe, Bestechung, Geld, Vermögen, Besitz. V ruštině se užívá slova мытить jednak ve smyslu »proclíti«, ale v některých oblastech i ve smyslu »najmouti«, »spachtovati«.

V českých pramenech vyskytuje se zmínka o smlouvě transportní již v celním řádu raffelstettenském z let 903—906, arci bez bližších podrobností.[53]) U Chorvatů zmínka o lodích »sine comercio« (v r. 1069) napovídá, že v té době byla v provozu též plavidla »cum comercio«, jako dávno před tím v dobách římských.[54]) Mnohem pozoruhodnější je zpráva, která je obsažena ve smlouvě smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229, jež přímo ukazuje, že transport zboží přes převlaku byl předmětem zvláštní smlouvy. Podle předpisu v ní obsaženého je viděti, že dopravu zboží z řeky Dviny přes převlaku do Dněpru obstarávali tamní lidé (волочане = vláčaři), kteří tvořili dohromady pracovní asociaci, jež ručila za ztrátu zboží, jež by kterémukoliv členu bylo svěřeno a vzalo zkázu.[55]) Ještě více ke smlouvám transportním nutkala doprava námořní; co do Slovanů pomořanských zmiňuje se o tom privilegium knížete pomořanského Wislava městu Lubeku z r. 1224; převozníci měli dostati plat, kdy tovary na místo určené odvedli; v opačném případě nedostali ničeho, leda že by dokázali, že zboží vzalo zkázu buď ztroskotáním lodi nebo z jiných příčin, život plavců ohrožujících.[56]) Také statuty dalmatské mají o tom různá ustanovení.[57])

§ 24. Pracovní asociace.

Pracovní asociace jsou rázovitým zjevem v obyčejovém právu národů slovanských.[1]) Podstatou jejich jest, že se sdru-

četné doklady u *Jirečka*, Prove, str. 174 a násl., též u *Srezněvského*, op. cit., sv. II., str. 219.

[53]) *Friedrich*, C. D. I., str. 35, čl. II: Si aliquis de Bawaris *sal suum* ad propriam domum suam *transmittere* voluerit, *gubernatore navis* hoc adprobante cum juramento, nihil solvant, sed securiter transeant.

[54]) *Rački*, Documenta, str. 77.

[55]) Čl. 24: Который Вълчанинъ възьть Латиньскый товаръ черезъ Влъкъ вѣсти, а что погинеть отъ того товара, что емоу приказано, то платити всемъ Вълчанамъ. *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 103.

[56]) *Hasselbach-Kosegarten-Medem*, Codex dipl. Pomeraniae, č. 150, str. 357 a *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 546.

[57]) Srv. dubrovnický statut VII., 1, 3, 37, šibenický IV., 78, splitský III., 9 a j.

[1]) Podrobně o nich pojednává *Kadlec*, O kooperačních sdruženích v právu slovanském (Sborník věd právních a státních, IV., str. 64 a násl.); z práce té, jež vyšla též rusky (v poctě Vladimirského-Budanova, Kijev 1904) a ně-

žují *pracovní síly* několika neb i více lidí dohromady za účelem dosažení jistého hospodářského cíle a to buď výlučně nebo také s použitím jistého kapitálu; nicméně i při kapitálové příměsi základním rysem těchto asociací zůstává společná práce. Pracovní asociace jsou tudíž odchylným útvarem od římské smlouvy společenské (societas), neboť při této se v prvé řadě přihlíží ke spojení kapitálu a teprve na druhém místě k případnému příspěvku prací od některého společníka místo kapitálu. Podle práva římského spadají tudíž pracovní asociace do kategorie reálných smluv, které se zvou »contractus innominati«; v právním životě Slovanů jsou starým typem společenské smlouvy.

Historických zpráv, zejména ze starších dob o pracovních asociacích u Slovanů, nehledíc k některým výjimkám, téměř není. Máme před sebou jen zachycené, *žijící právní obyčeje.* Jest tedy nutno předem si položiti otázku, zda jest vůbec možno zařazovati tyto instituce do právního řádu dávného života slovanského? Pro kladnou odpověď na danou otázku mluví řada důvodů. Předně jest to primitivnost dotyčných forem, hovící jen nejprostším potřebám lidského života; dále jest to jejich zemědělský ráz (a o takových jen dále bude jednáno), kde možno předpokládati vždy jistou konservativnost a tudíž i starou tradici. Neméně závažnou jest okolnost, že jsou to vesměs útvary založené na principu kolektivistickém, jenž v právním vývoji předcházel principu individualismu, důsledně vypěstovaném jen v právu římském, z něhož se teprve recepcí dostal do práva národů jiných. Další skutečností, jež ukazuje na stáří pracovních asociací, jest to, že se vyskytují buď u všech nebo aspoň u většiny slovanských národů, zejména takových, které spolu nesousedí, takže jejich právní řády na sebe působiti nemohly. I když by se připustilo, že stejné poměry společenské vyvolávají v život stejná právní pravidla, bylo by přec jen nápadno, že pro pracovní asociace užívá se ve slovanských jazycích často stejného výrazu, o němž nad to lze říci, že je starý. Uvážíme-li všechny tyto okolnosti, dojdeme k závěru, že v pracovních asociacích u Slovanů nutno je spatřovati právní obyčej starý, sahající snad svými kořeny

mecky (Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft, XVII., Stuttgart, 1904) je převzat obsah této stati.

ještě do dob, kdy Slované se ještě nerozdělili a tvořili jeden národ. Nevyskytuje-li se některá pracovní asociace dnes u všech národů slovanských, nelze z toho vyvozovati, že by jí dříve u toho neb onoho národa nebylo, nýbrž lze spíše předpokládati, že rozličnými vlivy dříve zanikla.

Okolnost, že při pracovních asociacích sdružuje se práce, podává možnost usuzovati, kdy asi počal jejich vznik. Je přirozeno, že k sdružování pracovních sil nebylo saháno, dokud toho nebylo potřebí. Tudíž v dobách, kdy Slované žili ještě v organisaci rodové, pracovní asociace neměly důvodu ke své existenci, ježto počet pracovních sil rodu obyčejně plně dostačoval k svým úkolům hospodářským bez jakékoliv pomoci cizích lidí. Jakmile však došlo k rozkladu rodové organisace, nastala v tomto stavu změna: některé příbuzenské svazky byly větší, jiné menší. Za panujícího hospodářství naturálního a při prvých počátcích těžení z půdy mnohdy nevystačovaly svými silami ani jedny ani druhé. Přirozeně pak nezbývalo nic jiného, nežli hledati pomoc v umělém sdružení lidí ze dvou neb i více rodin složitých (nedílů, zádruh) nebo prostých a takovým způsobem nahraditi si výhody, jež poskytoval svým členům veliký svazek krevní. Pracovní asociace staly se tak náhradou za vymizelé svazky rodové, čili jinými slovy řečeno, místo svazků rodových zaujaly svazky smluvní, trvání někdy delšího, někdy kratšího. Jejich vznik možno tudíž klásti do doby, kdy rodová organisace se u Slovanů rozpadla.

K takovým trvalejším sdružením náležela pracovní sdružení sedláků na Rusi, uzavíraná při t. zv. *žďárovém hospodaření* (подсѣчное, лядинное хозяйство) ještě v nedávných dobách. Tam, kde bylo třeba zříditi z lesní půdy a divokého porostu půdu ornou a plocha, která měla býti proměněna v role, byla příliš rozsáhlá, spojovaly se celé rodiny ba i celé vesnice v zemědělskou kooperaci, jež společnými silami provedla mýcení, žďáření (t. j. spálení podseknutého porostu) a konečně obdělání pudy tímto způsobem získané (лядо, подсѣка): společné hospodaření na této půdě pokračovalo dále třebas řadu let. Vůbec obtíž, jež přinášelo vzdělávání půdy vedlo na Rusi selské rodiny k tomu, že se sdružovaly a vedly zemědělství společné. V pramenech XVI. věku nazývají se taková sdružení *skladstvo, skladčina* a *tovariščestvo,* jednotlivý člen *skladník,*

potužník[2]) a pod. Někdy vedli skladníci dokonce i společnou domácnost společně bydlíce a společně se stravujíce, takže tvořili dohromady umělou širší rodinu, podobně jako u Jihoslovanů umělou zádruhu. Podle toho, jestliže se sdružovaly rodiny příbuzné nebo cizí, vedly-li společný život a hospodářství nebo sdružily-li se jen ke společné práci, bylo »skladnictví« různého druhu. Ve staré Rusi vyskytovaly se též takové případy pracovních kooperací, že v jednom selském dvoře žili někdy cizí lidé jako skladníci, drželi společně a vedli společné hospodářství, avšak jen na určitou dobu (po několik let), po jejímž uplynutí se zase rozcházeli, dělíce mezi sebou společný majetek jako rodinný. Byl to obdobný typ, jako výše uvedená pracovní kooperace při hospodářství žďárovém. Byla známa též forma smíšená, kde skladníci měli jen jistou část půdy společnou (lesy a pastviska), kdežto pole měli každý ve vlastním užívání. Skladnictví bylo používáno i při pachtu pozemků (nejčastěji u půdy církevní); dvě nebo tři osoby spojily se dohromady a ujednaly s majitelem půdy podílnickou nájemní smlouvu (colonia partiaria), při čemž se zavázaly, že půdu budou společně obdělávati a vlastníkovi půdy odváděti smluvenou aliquotní část úrody.

Po vzoru těchto starých kooperací žily na Rusi ještě v době před světovou válkou zemědělské asociace, nazývající se *artěle* (артели)[3]) V bývalé Chersonské gubernii bylo na př. obyčejem, že pravidlem se sdružovalo pět selských rodin v jednu artěl tak, že veškerá jejich půda — i pachtovaná — splývala v jeden celek a byla ve společném a nedílném držení a užívání celé artěle. Ve společném užívání a držení byl též veškerý fundus instructus (nářadí, stroje, koně, dobytek, píce atd.) jakož i ostatní zařízení, jež by artěl sama opatřila (na př. stavení) i eventuelně přikoupená půda. Hospodářský základ a lidská práce byly tudíž sdruženy; naproti tomu domácího života se artěl netýkala; každá rodina žila odděleně ve svém stavení, dostávala svou část úrody a domácnost si zařídila podle své libosti.

---

[2]) Складство, складщина, товарищество, складникъ, потужникъ.

[3]) Slovo »artěl« vykládají někteří za slovo přejaté z tatarštiny (tatar. *ortak* = obecný, ortak-el = lid, národ) (tak *Preobraženskij*, Etimolog. slovarь russkago jazyka, I., 9); jiní (na př. *Korš*, Archiv. slav. Phil. 9, 660) z ital. artieri (= řemeslníci).

Pro všechny způsobilé účastníky v artěli platila pracovní povinnost ve prospěch celku. Princip práce byl také vodítkem při rozdílení úrody. Z této byla především oddělena část na semeno, dále do zásoby pro nepředvídané případy a konečně část, jíž bylo třeba k zaplacení dluhů, daní a jiných artělných výdajů. Ostatní část dělila se podle počtu pracovních sil, v artělné práci skutečně účast majících, stejným dílem; poloviční pracovní síly, t. j. mužští od 14—17 let, ženy od 13—16 let dostávali jen polovinu, co dospělý člověk. Hoši od 10—14 let, děvčata od 10—13 let dostávali třetinu (3 se pokládali za 1 osobu), děti obého pohlaví od 8 do 10 let jednu čtvrtinu; mladším již nepřipadalo nic. Jinak se postupovalo při hospodářství mléčném; připadala-li na každou rodinu jedna artělná kráva, mohla z ní rodina bráti užitky, pokud ji chovala u sebe. Bylo-li krav méně, nebo jestliže se dojily v artělném dvoře pohromadě, dělilo se mléko mezi všechny podle počtu duší, nebo mohly všechny rodiny dojiti krávy po řadě.

Princip dělení úrody in capita byl v zásadě spravedlivým arci jen tam, kde vytvořily artěl rodiny, jichž pozemkový majetek byl přibližně stejného rozsahu; měla-li některá rodina pozemků v artěli více, bylo zapotřebí jisté korektury. V takovém případě byla úroda z přebývajícího kusu půdy zhodnocena a artělí za ni vyplacena příslušné rodině náhrada ve výši $^4/_5$ (bylo-li v artěli 5 rodin); zbývající pětina se odpočítávala z toho důvodu, že dotyčná rodina jako člen artěle sama užívala půdy, na kterou se jí dostalo zmíněné bonifikace.

Artěle doznaly na Rusi neobyčejného rozšíření, tvoříce se k nejrůznějším účelům; některé z nich (na př. úvěrní, pojišťovací, loďařské a pod.) vládly i velkým provozovacím kapitálem.[4])

Velká kooperační družstva na způsob ruských artělí vyskytují se zejména v Bulharsku. Jsou to jednak sdružení pro společné pěstování zeleniny (градинарски дружины), zvané po turecku *tajfy*, odcházející každého jara do různých zemí, jednak pracovní asociace *ženců a žneček*, chodící ze severního Bul-

---

[4]) Před světovou válkou bylo možno pozorovati na Rusi čtyři základní skupiny artělí: výrobní, spotřební, úvěrní a pojišťovací. V artělích sdružovali se též honci na zvěř, lovci ryb, řemeslníci, drvoštěpové, nosiči, skládači zboží, ba i trestanci a zloději koní, by snadněji dosáhli svého účelu.

harska na jih, na žně; obyvatelstvo v sev. Bulharsku na Staré planině žije totiž na půdě málo úrodné, takže jest nuceno ohlížeti se po jiném výdělku, který mu poskytne výpomoc ve žních v jižních krajích bulharských, kde jest orné půdy s dostatek a tamní sedláci ve žních pomocných rukou potřebují. Obě asociace jsou v základě jen sdružení sil pracovních, při *tajfě* bývá i menší společný kapitál; čistý zisk dělí se mezi členy dle pevně určeného klíče.[5]) Stejně jako kooperace ženců sestavovaly se v Bulharsku *»tajfy« dřevařské,* jich členové odcházeli z Elenska až k Bílému moři řezati dříví na prkna nebo dělati lýko (Бѣломорски карджии); kooperace ty koncem XIX. století již zanikaly. K nim se družily asociace tesařů, zedníků (djulgerski družiny). Velkou artělí bývala též *dopravní kooperace* v Koprivštici v Bulharsku, která obstarávala dopravu zboží na cestě z Plovdiva do Drinopole, dokud tam ještě nebyla železnice; zisk dělil se zde podle počtu vozů.

Také u *Srbů* vyskytovala se kooperační družstva, ač v míře skrovnější (a snad i ještě dnes by se dala místy nalézti). Takovými útvary byla sdružení pro lov divoké zvěři (stejná s honeckými artělemi toho druhu na Rusi) nazývaná *hajka* nebo *hakanje* (název je od pokřiku lovců při plašení zvěře); ulovená zvěř se dělila rovným dílem. Při jaderském moři tvořila se *družstva rybářská,* jichž členové společně jezdili na lov ryb, o které se dělili rovným dílem; kdož poskytli k lovu bárky nebo sítě, měli podíl výhodnější. Originální artělí pro lov ryb ve Skadarském jezeru při ústí řeky Crnojeviče bývalo celé tamní *plemeno Cekliňanů.* Nárok na podíl měla každá *mužská hlava* plemene a to i novorozenci; proto každého roku bylo provedeno sčítání podílníků. Lovu se účastnili jen ti podílníci, kteří loviti chtěli; ostatní jim prodávali ryby na jejich díl připadající buď předem, nebo až o »stanku« (shromáždění), když byl lov ukončen a díly se měřily.

Ničím jiným než jistý druh artělí jsou pracovní asociace, spočívající v tom, že celé skupiny lidí chodí někam na výdělek, jako na př. Slováci z okolí Myjavy, Nového Města a Trenčína

---

[5]) Podrobně je o tom pojednáno v našem již citovaném spise »Jihoslovanské právo soukromé ve světle právních obyčejů«, str. 65 a násl.; tamže viz bližší údaje o dalších kooperacích jihoslovanských.

chodí již dlouhá léta na »tovarych« do Oslavan ve větších skupinách, jiná sdružení docházejí na česání chmele atd.

Nejrozšířenější kooperační formou, známou všem Slovanům, jest *spřeha* (спрега, супрега, spřež, suprežtvo, спрягя, супрягa, пряжка, спрѣга, sprzaganie się, suvez). Zmiňuje se o ní již Vuk Karadžić ve svém slovníku uváděje, že spřehou jest »*conjunctio boum meorum cum vicini bobus in opem mutuam*«, tedy spřežení tažného dobytka dvou (neb více) sedláků k provedení jisté práce, na níž by jeden se svým potahem nestačil. U Jihoslovanů je známa v několika formách.

Na Černé Hoře sjednává se sprega hlavně za účelem orání rolí; méně již za jinými hospodářskými účely. Spřahají se obyčejně voli, řídčeji již koně nebo jiná zvířata a to obyčejně jeden pár. Tímto párem je třeba zorati pozemky obou spřežníků a sice obyčejně střídavě jeden den u jednoho, druhý den o druhého spřežníka. Nebylo-li nic jiného ujednáno, platil obyčej, že spregou jest nutno zorati všechny pozemky spřežníků v tom roce k obdělání určené, bez ohledu na to, měl-li jeden z nich půdy více, druhý méně. Sprežnik, u něhož se orba společným spřežením prováděla, byl povinen dobytek krmiti a vůbec oň pečovati jako dobrý hospodář; zhynulo-li zvíře bez viny některého ze spřežníků, nesl škodu vlastník dobytčete. Dokud se započatá orba neskončila, nebylo přípustno, by se sprega rozešla. Osobních prací se pravidlem tato kooperační forma netýkala; společnou byla jen práce dobytka ve spřežení.[6]) V jiných krajích dnešní Jugoslavie byly spřehy větší podle velikosti užívaných pluhů, k nimž spřáhány 3—4 páry volů; byloť jen málo selských rodin, jež by měly tolik vlastního dobytka, že by nepotřebovaly pomoci cizí.

Pojem spregy doznal též jistého rozšíření; ve Slavonii v okolí města Vinkovci spregou nebo *spřeží* rozuměla se vůbec jakákoliv pracovní asociace sedláků. U Srbů bývala v dřívějších dobách tak rozšířena, že spřežníci pokládali se navzájem takořka za příbuzné, ač ve skutečnosti byli si úplně cizí. Taková spřeha byla tedy zjevným surrogátem svazku krevního.

U *Bulharů* jsou známy zejména dva typy spřehy: *spřež-*

---

[6]) Uvedené zásady jsou podrobně formulovány v černohorském obecném zákoníku majetkovém z r. 1888 v čl. 446—456. Zákonodárce (Bogišič) arci místy do normy obyčejové zasáhl přesnější její úpravou.

ňáci (спрежници) a *otorica* (čili *na sprega).* Při prvém sdružují se spřežňáci, když se má zorati půda, která dosud nebyla orána (t. zv. celina). K práci takové je třeba 4—5 párů volů, krav neb buvolů, poněvadž jeden pár by ani pluhem nehnul. Poněvadž průměrný sedlák tolik potahů vlastních nemíval, tedy se »spřáhali«. Podmínky, jichž se podle starého obyčeje při tom šetřilo, byly, že 1. spřežňáci nesmějí míti méně než 5 párů dobytka, 2. každý z nich je povinen živiti sebe i svůj potah, 3. každý musil dáti ke svému páru člověka (třebas chlapce 12—15letého), jenž by se o zvířata staral, 4. voli, krávy a bůvoli, kteří byli dáni do spregy, pokládají se za stejně silné a po té stránce nečiní se mezi nimi rozdílu, 5. nově vzdělaná půda (novina) společně se osívá a po 4 roky se pokládá za *společný majetek* spřežňáků; po 4 letech se teprve rozdělí rovným dílem (tedy na 5 částí) a každý spřežňák může s ním volně nakládati. V dobách, kdy ještě v Bulharsku bývalo mnoho nevzdělané půdy, byla tato forma spřehy velmi rozšířena, ba nevyhnutelna, měly-li se zdolati obtíže vzdělání divoké půdy. Druhá forma *otorica* neliší se svou povahou od spřehy krátkodobé, jak již výše bylo o ní pojednáno. Ke zorání zřízených rolí dávali sedláci do spřehy po jednom nebo po dvou párech dobytka, neboť když divoká půda byla již proměněna v role, nebylo zapotřebí již tolika tažného dobytka jako dříve; při otorici nebylo rovněž již žádné společné půdy, nýbrž každý měl svou vlastní.

Spřehy užíváno v Bulharsku též při *výmlatu obilí*, prováděném po starém způsobu, že spřežení koní šlapalo po klasech, až se zrní vydrobilo. Sedláci dávali k tomu účelu do spřehy o dvou koních každý jednoho koně. V Plevensku tvořívala se spřeha též za účelem *transportu;* měli-li dva lidé dopraviti někam prodané obilí a bylo-li ho málo, že se vešlo na jeden vůz, vzali vůz jednoho, k němuž zapřáhli každý po jednom vlastním volu. Nebylo-li prodaného zboží na dva vozy, ale přeplněný jeden vůz by jeden pár volů neutáhl, sestavili spregu o dvou párech volů, vypůjčivše si jeden pár od souseda, a zboží odvezli. Stejně tak v okolí Staré Zagory a Trnska byl shledán obyčej, že sedláci tamní sdružují svůj dobytek a vozy k různým účelům hospodářským a že se k práci »směšují«.

Obyčej »spřáhati se« (спрягаться) vyskytoval se ještě nedávno hojně též na *Rusi.* Sdružovaly se lidské síly, dobytek

i nářadí hospodářské za účelem vzdělání půdy neb jiného hospodářského cíle. Spřáhaly se dohromady i celé obce, bylo-li toho potřebí (спряжки) »Spřežky« tvořily se hlavně na jaře a na podzim, kdy se orá a seje; trvání jejich činilo jeden až dva měsíce, případně i jeden neb dva týdny. Dotyčná sdružení se společně stravovala z potravin, kterých byl povinen každý člen »spřežky« dodati určité množství; společně byl vyživován i sdružený dobytek, pro který každý člen dodal tolik píce, kolik jí bylo třeba k nakrmení jeho dobytka. Rozvrh orání, jež připadalo na každého sedláka, majícího účast ve spřeze buď vlastní prací, nebo tažným dobytkem a nářadím, dál se na Ukrajině tak, že na sedláka, jenž vyslal do spřehy hlavního pracovníka (»pluhatyrj«), nebo pár volů nebo půjčil pluh, připadal jeden den orání; na toho, kdo poslal jen poháněče volů, průměrně polovina dne. Poněvadž do těžkého maloruského pluhu bylo zapotřebí tří párů volů, případně čtyř až šesti, počítaly se na 3 páry volů 3 dny orání, na »pluhatýra« čtvrtý a na vlastníka pluhu pátý den; poháněči měli právo orati pro svého hospodáře — podle věku — osmý, devátý nebo dokonce dvanáctý den.

»Spřežky« užívalo se dále na Rusi (v bývalé Jaroslavské gubernii) k společnému provedení výmlatu obilí (смолачиваться); několik rodin se spojovalo za tím účelem, aby si pořadě vymlátily obilí nebo vykonaly jinou práci (na př. odvezení hnoje). Neměly-li sdružené rodiny stejný počet pracovníků, vyrovnávala méně četná rodina vzniklý nepoměr buď prací nebo penězi.

I *Polákům* je spřeha známou *(sprzęganie się)*. Ve vesnicích ležících podél jižní Ráby v Haliči blízko Nového Targu byl zjištěn obyčej, že spřáhají se vždy dva chudí sedláci, kteří mají po jednom koni, aby vzdělali svou půdu bez pomoci najatých lidí. Účastníce se spřehy stejnou měrou, mají oba právo na stejný počet pracovních dnů. Má-li tedy jeden spřežník méně půdy, nebo připadne-li mu méně dnů, může spřeženým párem koní vydělávati si u cizích lidí tak dlouho, až se počet pracovních dnů obou spřežníků vyrovná.

Poměrně chudé zprávy o spřeze jsou v zemích českých, ač přece jenom tento útvar zřetelně zachycují. Dialektologové Kott a Bartoš uvádějí doklady spřehy z rozličných krajin mo-

ravských; také etnografická studie[7]) *Húskova* připomíná je na Valašsku a v horách bezkydských, kde aspoň bohatší sedláci chovají po jednom koni, spřahajíce je dva a dva hospodáři do páru.

Ničím jiným než spřehou byla též asociace lidí, kteří ve starých dobách přenášeli zboží přes převlaku nebo případně přetáhli přes ni celou loď z jedné řeky do druhé. Bylo k tomu zapotřebí sdružení sil pracovních; na sdružení jako celek padala též odpovědnost za způsobenou škodu jednotlivým členem asociace. Způsobem tím možno aspoň docela jasně vyložiti, proč článek 24. smlouvy smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229 ukládá zmíněnou odpovědnost »všem voločanům«, o nichž sotva lze předpokládati, že by jako celek tvořili velký svazek krevní, jenž by za své členy byl odpověden. Bylo to prostě sdružení lidí cizích, kteří »spřáhali« své síly, by mohli lodě přetahovati; celek pak ručil za své členy při náhradě škody.[8])

Jinou kooperační formou jsou pracovní asociace, jež trvají zpravidla jen *několik hodin* a spočívají v tom, že sousedům poskytuje se při rozličných hospodářských pracích pomoc, při čemž se buď ujednává pomoc vzájemná, nebo se předpokládá, že v případě potřeby podobná pomoc se vzájemně poskytne. Asociace takové nemají žádné organisace a také jí nepotřebují.

Obyčej pomáhati si navzájem v polních a jiných pracích rozšířen jest mezi selským obyvatelstvem ve všech slovanských zemích. U Rusů jmenuje se *pomoc* (помочь u Velkorusů) nebo *toloka* (u Malorusů). Pomocí užívá se při různých selských pracích: při kosení a svážení sena, žetí a sklízení obilí, dovážení dříví, zřizování obytných a hospodářských stavení atd. Pracovní kooperace vytvoří se tím, že chudému sedláku, jenž nemá dosti pracovních sil nebo i sedláku zámožnějšímu, který nemůže zmoci hospodářskou práci vlastními lidmi, přispívá na pomoc celá vesnice a za několik málo hodin vykoná tolik práce, že příslušnému hospodáři je plně pomoženo. V pomoci čili toloce možno tudíž spatřovati jakoby oživnutí někdejšího rodo-

---

[7]) Jan *Húsek*, Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem (Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze, čís. 5, v Praze 1932), str. 167. Srv. též slovník *Jungmannův*, heslo spřeha, spřežník.

[8]) Srv. str. 182.

vého rázu vesnice, kdy všichni členové si vespolek pomáhali. Náhrada nebo mzda se toločanům neplatí žádná, dostávají jen pohoštění.

Táž forma kooperace je známa jižním Slovanům (môba мобарење, *tlaka* nebo prostě jen *pomoć*, bulh. тлъка, тлака, помощь харъ, меджия, мпжия. Mezi tlakou a pomocí bývá zde malý rozdíl: při pomoci účastní se obyčejně blízcí sousedé a v menším počtu, kdežto na tlaku shromažďují se pomocníci z celé vesnice. Účastníci tlaky bývají pravidlem svobodní jinoši a děvčata (mobari, mobarke, umobnici); starší osoby se sice nevylučují, ale bývá jich méně. Podobně jako u Rusů je uvedená kooperace pomocí bez vzájemnosti; za práci se také ničeho mobarům neplatí, nýbrž jen poskytne pohoštění. U vdov a sirotků tato povinnost odpadá.

Příbuznou odrůdou posléze zmíněné kooperace jest na Černé Hoře práce »na *uzajmicu*«, t. j. se závazkem k práci vzájemné, nazývaná u Srbů »*pozajmica*« nebo »*red*«, u Bulharů зареда, зарeждане neb узаемъ. Důvodem k této kooperaci jest jednak možnost snadněji docíliti většího pracovního výkonu, jednak i to, že za práci není třeba platiti penězi. Není třeba, by vzájemná pomoc byla rovnocenná; vzájemnosti je dosti učiněno, jakmile práce jest u obou hospodářů, vzájemně si pomáhajících, ukončena, třebas na př. počet pracovních dnů nebyl stejný. Je-li spojeno v kooperaci více sedláků, pomáhají si tak dlouho, až se všichni vystřídají a práce si udělají. Za práci se poskytuje pracujícím zase jen strava hospodářem, u něhož se pracuje; ten je povinen postarati se o krmivo pro dobytek, který byl k práci přiveden. Často bývá tato kooperace zúžena, že jen *dva lidé* si pomáhají navzájem; jeden sedlák na př. druhému orá a druhý mu zase kopá na vinici, nebo mu půjčí tažné dobytče atd.[9])

U Čechů a Poláků sice obyčej vzájemně si pomáhati již oslábl, avšak úplně dosud nezanikl. Pomáhají si ještě nejspíše příbuzní, ale v nouzi pomáhají si i cizí půjčujíce si navzájem k práci vozy a potahy; vyhoří-li někdo, pomáhají mu sousedé prací i stavebním materiálem, ba i také živobytím. Pomocníci dostávají jenom stravu. U Poláků (blízko nového Targu v Ha-

---

[9]) Také obyčejové normy o »mobě«, »pomoci« i o práci »na uzajmicu« přejal do sebe obecný majetkový zákoník černohorský v rozd. IX., čl. 341—347.

liči) říká se takové pomoci *wygodzenie, poratowanie, dospomożenie, spórka, tłoka.*

Je možno sice namítati, že bezplatné pomáhání si tohoto druhu ani v obor práva nespadá, nýbrž že běží o akt soucitu k bližnímu, tedy o skutky milosrdenství, o obor mravnosti a to tím spíše, že uvedené akty nejsou nijak právně vynutitelny. Avšak uváží-li se, že běží o právo obyčejové, známé jen selskému lidu a jen od něho také zachovávané, nelze zde přehlížeti sílu, kterou uplatňovalo »communis opinio«. Kdo by se v takovém případě proti obecnému obyčeji prohřešil, vyloučil by se ze společnosti, k níž byl svými životními poměry připoután a nesměl by napříště již vůbec počítati na jakoukoliv součinnost svých sousedů. I když by se mu tím jeho životní poměry neznemožnily, tedy by se aspoň značně znesnadnily.

Jinou kategorií pracovních kooperací u Slovanů jsou asociace, jež slouží ke společné pastvě a hospodářskému využití dobytka. Sem na prvém místě náleží černohorská *supona* (t. j. spona, spojení). Záleží v tom, že několik hospodářů, kteří nemají k pastvě dobytka dosti lidí, spojují dobytek podle druhů do společného stáda (čoporu) a pro každé stádo ustanovují jednoho pasáka. Je-li některého dobytka málo, spojuje se do stáda s jiným (na př. ovce s kozami). Suponu sjednávají dva až tři hospodáři (suponici); více se jich nesdružuje, ježto větší stádo by se nedalo pásti na jednom pastvisku. Mnohdy sjednají suponu i sami pastýři mezi sebou místo hospodářů.

Výhodou supony je úspora v počtu pasáků; bez ní by každý hospodář musil míti tolik pastevců, kolik má stád od každého druhu dobytka. Při suponě se lidé suponiků střídají; na př. jeden týden pase všechna stáda čeleď jednoho hospodáře, druhý týden lidé druhého hospodáře. Jsou-li jen dvě stáda (na př. voli a krávy jedno, ovce s kozami druhé); pase jedno stádo po celé léto pasák suponika prvého, a druhé stádo člověk suponika druhého. Hlavní výhodou supony pak jest, že se suponikům dostane dobrého pohnojení jejich pozemků. Podle zachovávaného obyčeje se postupuje tak, že dobytek se přihání na půdu suponika prvního, a když ji zmrví, zaženo se na půdu suponika druhého. Jednotlivému suponiku náleží množství hnoje poměrně podle počtu kusů jeho dobytka, takže kdo dal do supony více dobytka, obdrží též více hnoje. Při

tom jeden kus velkého dobytka se počítá na 5 kusů drobného dobytka. V poměru počtu dobytka jsou suponici povinni též poskytovati pro dobytek sůl.[10])

Druhou asociaci dobytka, která jest u Jihoslovanů starým vžitým obyčejem, jest *bačija* (též *bačijanje, bačivanje*); znají ji také Huculové, Karpatští Poláci, moravští Valaši a slezští horalové na Těšínsku. Sporné jest arci, není-li bačija původu rumunského, jak by její název napovídal.[11]) Nechť jest však tomu tak či onak, máme co činiti u Slovanů s obyčejem, jenž jest výrazem primitivního života pasteveckého, jenž u jednotlivých národů co do právních forem neměl a ani nemohl míti příliš odchylných variací.

Bačijí nazývá se u Srbů a Bulharů kolektivní těžení mléka z jednoho společného stáda, které se k tomu účelu sestavuje; vlastnictví k jednotlivým kusům dobytka se při tom účastníkům plně zachovává. Stádo se odevzdá pastýřům a když jehňata se odstaví, započne se s těžbou mléka. Na kolik mléka má jednotlivý hospodář nárok, určí se buď předem pevným množstvím za každý kus (na př. z každé ovce jedno vědro za celé období), nebo se zjistí celkové množství mléka dojením na zkoušku (prêmlàz) a podle toho se vypočítá, kolik mléka připadne na jednotlivé hospodáře podle počtu jeho kusů za celé období. Mléko si béřou lidé příslušných hospodářů po řadě k výrobě másla a sýra, nebo dostávají již přímo od pastýřů sýr a máslo, jejich množství mléka odpovídající. Jistá část sýra a másla připadá pastýřům jakožto mzda.

Kdyžby se bačija z jakékoliv příčiny rozešla předčasně (na př. pro nemoci dobytka) jsou tíž účastníci povinni v příštím roce zase sestaviti bačiju; ti pak, na které se toho roku nedostalo, mají nárok, by byli v prvé řadě uspokojeni,

---

[10]) Podobný institut jako supona přichází v právu německém v t. zv. *ius stercorationis* (das Pferchrecht, der Hürdenschlag). Spočívá v tom, že držitel pozemku má právo žádati, aby cizí stádo ovcí na jeho pozemek za příčinou pohnojení bylo zahnáno, nebo v tom, že vlastník stáda ovcí jest oprávněn nechati nocovat své ovce na cizím pozemku. Neběží zde však o kooperaci, nýbrž jen o osobní nárok v případě prvém, a o pozemkovou služebnost v případě druhém. O suponě viz též čl. 442—445 v XVI. oddílu obecného majetkového černohorského zákoníku.

[11]) Srbochorv. a bulh. slovo *bačija*, odvozené od subst. bâč (srb.-chorv.), »pastýř ovcí«, znamená také místo, kde jsou v létě ovce dojeny. Základní slovo *bač* je ovšem původu rumunského.

načež se mléko teprve přiděluje pro ostatní v obvyklém pořadí (podle toho, kdo má více kusů). Obyčejně bačija trvá dva měsíce.

Potřeba jiné pracovní asociace objevila se u Slovanů, když začali stavěti *vodní mlýny*. Jak dosvědčují historické zprávy od XII. stol.[12]) bývalo ve vsích často několik mlýnů, ba ve větších i celá řada, takže musily náležeti buď sdružení několika rodin, jichž členové je společnou prací zřídili, nebo početné rodině jedné, jež svými silami k tomu stačila. Skutečně také ve Slavonii, v Bosně a Dalmácii, zjištěn byl obyčej, že několik sedláků ba i rodin postaví si *společný mlýn*, kterého pak užívají v poměru, jakým se účastnili na jeho vystavění. Společníci mlýna (»ketuši«) melou ve mlýně střídavě a společně přispívají též na opravu mlýna. Někdy takové mlýny náležely celé obci, která si zjednávala pak zvláštního mlynáře, který účastníkům mlel obilí podle jejich pořadí (redu). Celý red (t. j. »řád«) činil 24 hodiny. Poljický statut má o takové mlýnské kooperaci přímé ustanovení uváděje, že bylo *starým* obyčejem (»stari zakon«) zřizovati mlýn na pět podílů: prvý připadal tomu, komu náležela půda, na které se mlýn stavěl, druhý tomu, jehož půdou se vedla voda ke mlýnu (»díl na vodu«), třetí těm, kdož ho zřídili a potřebný materiál ke stavbě dodali, čtvrtý těm, kteří dodali žernovy i kovové součásti a pátý mlynáři.[13])

Je jisto, že jednotlivé podrobnosti výše uvedených právních obyčejů nelze vesměs přičítati pradávným dobám; leckteré jsou již novější příměsí (na př. peněžní hospodářství v artělích, odstupňování podílů podle počtu kusů dobytka neb za půjčené nářadí atd.). Jinak ale nelze pochybovati, že v pracovních kooperacích zachovaly se přežitky počáteční formy společenské smlouvy u Slovanů, jichž potřeba se objevila, když nastal rozklad starého krevního kolektivismu, velké příbuzenské svazky se drobily, takže k větším úkolům hospodářským bylo třeba spolčování.

[12]) Uvádí je *Niederle*, Ž. S. S. dílu III., sv. I., str. 120, pozn. 1; srv. též Dąbkowski, op. cit., sv. II., str. 236 a násl.

[13]) Čl. 80c).

§ 25. Darování.

Darování bývalo u Slovanů odkázáno původně do velmi úzkých mezí, týkajíc se nejvýše předmětů, jež tvořily příslušenství jednotlivé osoby (zbraň, oděv, u žen též šperky). Co do jiných movitostí, nepřicházelo darování téměř v úvahu při poměrně malé zámožnosti převážné části slovanského lidu. Pokud se starší zprávy historické zmiňují o darech, týká se věc obyčejně jen vznešených slovanských osobností.[1]) Nemovitosti byly pak z darování vyloučeny, ježto právo k nim zakládalo se na příslušenství k rodovému neb rodinnému svazku a pro jednotlivce nebyly tudíž zcizitelny. Darování movitých věcí mohlo býti provedeno arci jenom tradicí.

Otázka *odvolatelnosti* daru za takových okolností neměla praktického významu; pokud by však mělo o ní býti zásadně uvažováno, spíše lze předpokládati, že nebylo zvykem dar odvolávati; ba naopak i zemřelým byly dávány do hrobu. Přímé zprávy o neodvolatelnosti darů u národů slovanských jsou teprve z dob pozdějších, kdy panovníci, jakožto majitelé velkých komplexů půdy, začali klášterům a jiným církevním institucím rozdávati půdu s nejrozmanitějším příslušenstvím a stejně tak i světským osobám za prokazovanou službu neb jako projev zvláštní přízně. Po jejich vzoru, zejména tam, kde pokročilý individualism kolektivní vlastnictví k půdě prolomil, počínali si též zámožní jednotlivci.

V polských pramenech má výslovné ustanovení o neodvolatelnosti daru již zákonník. Kazimíra Vel., v němž se výslovně uvádí zásada, že »*donationes fixae et firmae debeant permanere*«;[2]) v darovacích listinách pak potvrzení této zásady zře-

---

[1]) Tak na př. český Oldřich a polský kníže poslali Lotharovi r. 1135 »pelles griseas atque mardellinas cum variis auri et argenti et pretiosarum rerum muneribus tanta afferebant copia«. *Pertz*, MGH. SS. XVI., 257 a *Niederle* Ž. S. S. I., 2, str. 408. O Vladislavu českém vypráví Bertold (Mon. Pol. hist. II., 6 a *Niederle*, tamže, str. 413), že zaslal zwifaltenskému klášteru ve Virtenbersku 20 hedvábných plášťů; sám dostal od řeckého císaře podle letopisu Vincentiova (Fontes II., 457) nádherná roucha. O ruských knížatech Igorovi, Svatopolkovi a Olze vypráví letopis, že rozdávali oděvy kožešinové a kunní kůže (letopis k r. 945, 955, 1115); bulharští carové Symeon, Petr a Samuel, podle listu cara Kalojana Inocenci III., prý byli od papežů obdařeni korunami; Kalojan sám dostal také královské odznaky od papeže a pod.

[2]) *Helzel*, op. cit., čl. 148 úplného svodu. Jiný text, *tamže*, str. 39, zní:

telně vystupuje v obratech, že nemovitost se udílí »*donacione perpetua et irrevocabili*«,[3]) *perpetuis temporibus et in evum*,[4]) *irrevocabiliter temporibus perpetuis.*[5]) Analogicky vyjadřují se listiny, týkající se Chorvatů, počínajíc listinou chorvatského vévody Trpimíra (»paginula privilegialis et donatio«) z r. 852, v níž panovník výslovně připomíná, že věci nemovité i movité, jež udílí chrámu ve Splitu, mají mu zůstati »*in aeternum*«;[6]) v jiných se uvádějí donace »*in perpetuum*«,[7]) »*per cuncta secula seculorum*«,[8]) *iure perpetuo tenendum*[9]) atd. I v pramenech srbských vyskytují se takové klausule; když velký kněz záchlumský Desa daroval kol r. 1151 klášteru sv. Benedikta na Lokrumu kostel sv. Pankracia s pozemky na ostrově Mljetu, připojil také doložku »ut habeat et possideat quiete in perpetuum«.[10]) V listinách, srbským jazykem psaných, zavazují zase dárci své nástupce, by se darovaného majetku nedotýkali.[11]) Obojí způsob vyskytuje se též ve starých chrysobulech bulharských.[12]) Nahlédneme-li do jedné z nejstarších darovacích listin ruských — do ustavné gramoty novgorodského knížete Vsevoloda Mstislaviče z doby kol r. 1135 — shledáme, že darování důchodů tam uvedených se přislibuje obdařenému

---

»Donationes omnes, super quibus privilegia conceduntur, perpetuam recipiant firmitatem.« Text prvý je širší, ježto po výše uvedené zásadě se připomíná »non obstante, si privilegium super eisdem donationibus concessum non fuerit«. Předpis míří na donace statků nemovitých, které se obvykle propůjčovaly formou privilegia.

[3]) Agz. II., str. 87, čís. LII. (r. 1431), Agz. II., str. 101, č. LVIII. (r. 1433).

[4]) Agz. II., str. 92, č. LVI. (r. 1432).

[5]) Agz. II., str. 113, č. XLV. (r. 1442).

[6]) *Rački*, Documenta, str. 4.

[7]) *Tamže*, str. 42 (z r. 1034).

[8]) *Tamže*, str. 44 (z r. 1036).

[9]) *Tamže*, str. 157 (z r. 1091).

[10]) *Novaković*, Законски споменици, str. 379.

[11]) *Novaković*, tamže, str. 385 (darovací listina Štefana Nemanje klášteru chilandarskému z r. 1198—1199 i další z r. 1199—1206), str. 388 (doklad z r. 1276—1281), 392 (z r. kol. 1300), 396 (z r. 1327) atd.

[12]) *Bobčev*, Старобългарски правни паметници, Sofia 1903, str. 153 (chrysobul. Konstantina Asěna Ticha virginskému klášteru sv. Jiří u Skoplje z r. kol. 1278), str. 157 (chrysobul zografský Ivana Alexandra z roku 1342 »и тако иматъ быти непотъкновено и незыблемо«) a j.

[13]) *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 213, 214, 215.

klášteru sv. Jana »na věky«; podobně se vyjadřují též pozdější ruské listiny darovací. Nelze konečně přehlížeti ani darovací listiny z pramenů českých, zdůrazňující trvalost daru,[14]) třebas donace církevním ústavům měly ve starém právu českém jistý odchylný ráz, když majetek církevní byl považován za součást královské komory.

Uvedené doklady, jichž by se dalo nalézti ještě více, samozřejmě nezavádějí novou zásadu neodvolatelnosti daru, nýbrž jen reprodukují starý právní obyčej, hluboko zakořeněný v lidovém přesvědčení. Na věci ničeho nemění, že v četných případech vystupují panovníci v roli dárců; bylo by jistě podivno, kdyby jejich darovací akty zásadně se uchylovaly od právního nazírání národa, jemuž vládli. Co bylo jednou dáno, nemohlo býti právně odvoláno. Právní vývoj ve středověku přinesl ovšem i zde jisté výjimky.[15])

§ 26. Smír.

Smírem rozumí se smlouva, kterou strany odstraňují vzájemnými ústupky spor nebo jinou nejistotu ve svých právních

[14]) *Friedrich*, C. D. č. 79, str. 85 (donum sequenti evo inconvulsum), č. 108, str. 110, č. 111, str. 114 (ut ea, quae statui . . . nullum finem habeant), č. 156, str. 160 (donatio perpetuo rata), č. 227, str. 205 (donatio rata et firma in posterum) a j.

[15]) Na případ takový míří čl. 148. úplného svodu statutů Kazimíra Vel., kde po vyřknutí zásady, že donationes fixae et firmae debeant permanere« »následuje další text »non obstante, si priviligeium super eisdem donationibus concessum non fuerit, dummodo morte donatoris vel ejus, cui donatio fuerit facta, confirmetur; praesertim his, qui nobis seu nostris successoribus praesentibus, viriliter in bello pugnantes fuerint interfecti, donatio perpetuam recipiat firmitatem. (*Helzel*, I., str. 159.) Z uvedeného ustanovení vyplývá, že dary, učiněné králem bez písemné formy, mohly býti odvolány za života dárce a obdařeného, pravděpodobně z toho důvodu, že donace vůbec mohla býti podezřelou, nebo že oprávnění obdařeného v oboru práva veřejného (na př. co do imunit) bylo neurčité a bylo na něm, by potřebnou listinu si od krále opatřil. — Podle zákoníku Stefana Dušana (čl. 142) měli srbští šlechtici (»vlasteli a vlasteličiči«) pozbýti od krále jim darovaných statků a měst, jestliže by se dopustili loupeže nebo porušení jiného zákonného předpisu. — Sem spadá též *donatio sub modo*, odvolatelné, nebyl-li modus obdarovaným splněn. Příklad podávají listiny chorv. Frankapanů z r. 1447 a 1448 (Hrv. spom. I., str. 173, 175), v nichž při daru pozemků chrámu P. Marie v Církvenici a kapitole v Senji se výslovně obdařeným ukládá sloužiti za dárce v určité dny mše s klausulí, že dárci mají právo požadovati dar zpět, když by uložených mší tamní kněží nesloužili.

poměrech. Staré právo u Slovanů zásadně však nevyžadovalo podmínky, aby každá strana slevila ze svého nároku, jak tomu bylo v právu římském; smírem byla též taková smlouva, pakliže se odpůrci dohodli v ten smysl, že pouze jeden z nich učinil ústupek. Rozhodným bylo jen, že se strany domluvily, smířily a spor odstranily. Povahou svou náleží smír pradávným dobám; spočívajíť sváry a rozbroje v lidské přirozenosti a jedním z prostředků, jimiž se odklidily býval smír. Praslovanský jeho název byl *mirъ*.

Pokud se týče Slovanů, začínají se zmiňovati o smíru zprávy již od XI. stol. — arci o smíru, jakožto smlouvě týkající se poměrů soukromých. V pramenech od XIII. stol. přicházejí též jeho názvy: amicabilis compositio,[1]) concordatio,[2]) compositio,[3]) concordiae unio,[4]) contractus concordiae,[5]) accordium,[6]) unio,[7]) a pod. Slovanské názvy se uvedeným latinským výrazům částečně přizpůsobují, někdy jsou pak stručnější: Všehrd na př. nazývá smír slovy »smlúva přátelská«,[8]) řád práva zemského prostě jen *úmluva* nebo *smlouva*.[9]) V polském jazyku užívalo se výrazu »*smyr*«,[10]) *ujednanije*,[11]) *jednanije, zgoda*;[12]) u Rusů máme již v Ruské Pravdě vyjádřenu činnost smiřovací výrazem »смирять«.[13]) V chorvatských

---

[1]) *Friedrich*, C. D. II., str. 214. *Hube*, Prawo polskie w wieku trzynastym, Varšava, 1874, str. 139, pozn. 3.

[2]) Agz. II., str. 131.

[3]) *Smičiklas*, C. D. III., str. 295.

[4]) *Tamže*, str. 294.

[5]) Archiwum komisyi prawniczej, VIII., část 1, č. 314.

[6]) *Jireček*, Staat u. Gesellschaft, II., str. 16.

[7]) *Dąbkowski*, Prawo prywatne, sv. II., str. 438.

[8]) Všehrd, II., 20, 8.

[9]) § 22 (C. J. B. II., str. 212): Tu pak kdyžkoli chce póvod, z té hlavy i z těch peněz hlavních, jmá vzieti komorníka, aby napomanul pohnaného, aby se s ním *smluvil* v šesti nedělích. § 46 (*tamže*, str. 225): Pak po dvú nedělí má dáti *úmluvu*, aby se s ním *smluvil*. V lat. textu v obou případech je to vyjádřeno »ut (pro capite, super praemissa obtenta causa) cum eo *concordet*«.

[10]) Je to viděti z poplatku ze smíru, jenž zval se »smyrne«. Srv. Agz. II., str. 131: Item de Cunycza tercium grossum, de *concordatione* alias *Smyrnego* tercium grossum...

[11]) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 438, též Archiwum kom. praw. VIII., část 1, č. 854.

[12]) *Dąbkowski*, tamže.

[13]) Čl. 5. Ak. (Vladimirskij-Budanov, Christomatia, I., str. 22); ve smlouvě

textech často se objevuje slovo *mir*;[14]) v srbských сьмиреніе[15]). nebo též мирь.[16])

Smír mohl býti ujednáván buď jenom spornými stranami, nebo pomocí prostředků (mediatores,[17]) compromissores,[18]) compositores amicabiles,[19]) dobří lidé,[20]) s jichž účastenstvím v jednání o smír obě strany souhlasily. V Polsku, jak předpisovala statuta Kazimírova, měli to obyčejně býti příbuzní.[21])

Jedním z významných předmětů smíru v době, kdy Slované ještě žili ve svazcích rodových, byla náhrada za usmrceného příslušníka rodu, resp. určení její výše. Stopy těchto smírů dochovaly se ještě v pozdějších právních památkách jako na př. v Čechách v řádu práva zemského,[22]) v knize Tovačovské,[23]) v Polsku v knize práva obyčejového z XIII. stol.,[24]) ve statutech Kazimírových,[25]) na Rusi v Ruské Pravdě,[26]) atd. ba dokonce i v žijícím obyčeji.[27]) Ačkoli řada předpisů určuje náhradu již pevnou číslicí, neplatilo to jednak pro praeterito, jednak to ani později nebylo důsledně zachováváno a smírem přijaty buď částky vyšší, nebo nižší.[28]) Jedním smírem odstra-

---

Rusů s Řeky z r. 911 praví kníže Oleg přímo: По первому слову да умиримся съ Вами (tamže, str. 2).

[14]) Četné doklady u *Mažuraniće*, Prinosi, u hesla *mir*.

[15]) *Novaković*, Законски споменици, str. 772, 773, 774, 781.

[16]) *Jireček*, Staat u. Gesellschaft, II., 16.

[17]) Friedrich, C. D. II., č. 228, kde zmínka o »consilium mediatorum«. Z pramenů polských viz doklady u *Dąbkowského*, op. cit., II., str. 445.

[18]) *Jireček*, Staat u. Gesellschaft, II., 16.

[19]) *Smičiklas*, C. D. IV., str. 430.

[20]) Četné doklady viz v Jirečkově *Prove*, str. 49, u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 172, 250, 695 (heslo muž), srv. dále *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 445, 447, *Pavlov Silvanskij*, Сочиненія, III., 52 a jinde, kde uvedena příslušná literatura, *Demčenko*, Изъ исторіи судоустройства Varšava 1909 a j.

[21]) Čl. 37: Amicabiles compositores seu mediatores consanquinei esse consueverunt.

[22]) § 22.

[23]) Čl. 210 (vyd. Brandlovo).

[24]) Čl. VIII. (*Helzel*, op. cit., sv. II., str. 18.)

[25]) *Tamže*, sv. I., str. 93, čl. LV.

[26]) Ak. čl. 1., 19, 21 a j.; řada ustanovení též v redakci Karamzinské.

[27]) V odlehlejších končinách na Balkáně a na Rusi (srv. § 228. sovětského zákoníku trestního).

[28]) Tak na př. v pozůstatcích desk zemských českých (Reliquiae tabularum terrae, vyd. *Emler*, Praha 1870) nacházíme v nejstarších půhonných knihách, počínajíc r. 1316, řadu zápisů, z nichž vyplývá najevo, že »hlavní peníze«

ňovalo se mezi odpůrci najednou i více rozporů, vlekoucích se třebas po desetiletí. Příklad takového smíru podává smír mezi dvěma chorvatskými plemeny Vojka a Tetena z r. 1228, jímž upravily se poměry svářících se plemen »super omnibus iniuriis, questionibus, controversiis, inimiciciis, dampnis, nocumentis, vulnerum illacionibus, morte serviencium et generaliter dicendo: super omnibus malis hactenus inter eos contra sese invicem habitis«...[29]) Uvedená formule jest i názorným dokladem, čeho se v běžném životě slovanském obyčejně týkal smír v jednotlivostech.

§ 27. Smlouvy aleatorní.

Z domácích her, jež byly Slovanům již od pradávných dob známy, významné místo zaujímala hra v *kostky*. Byly to původně kůstky záprstní (astragaly), jichž bylo při hře užíváno (odtud jejich název »kostky, кости, играть въ кости«), které byly časem nahrazeny kostkami cizího původu ve formě krychle neb hranolu, na nichž byla vyznačena čísla jamkami nebo kroužky. Sama o sobě nebyla hra v kostky činností produktivní; bylo-li však použito kostek ke hře o hodnoty majetkové, byla hra smlouvou na zisk a ztrátu, založenou na náhodě, tedy smlouvou odvážnou čili aleatorní (alea = kostka).

Dluhy ze hry kostečné byly původně u Slovanů posuzovány jako kterýkoliv jiný dluh; co kdo prohrál, byl povinnen plniti. Dluhy takové mohly býti i rukojmím zaručeny[1]) a v důsledku toho také právem vymáhány. Možno tak aspoň usuzovati z různých obmezení a zákazů hry kostečné, s nimiž se poměrně záhy setkáváme, jež zároveň jsou výmluvnými svědectvím, jak bylo hry řemeslnými hráči i jinými ziskuchtivými osobami zneužíváno. Nejstarší zákaz hry kostečné vyskytuje se na ruském území a to ze XII. stol.; v t. zv. »poučení«

byly jednou přijaty ve vyšší, jindy zas v nižší sumě, že tedy přišlo, jak dí kniha Tovačovská (kap. 210), »o hlavu smluvení«. Podobně v polských knihách soudních krakovských (*Helzel*, op. cit., II., č. 354) lze čísti, že »Nicolaus heres de Wanchadlow dictus Penanszek, ex concordia XX marcas pecunie monete currentis ... pro capite patris Johanis, eidem Johani Cabalca de Olpice, obligavit se soluturum ...« (r. 1398). Statuta Kazimírova uvádějí sazbu pro příbuzné jen na 6 hřiven. (Čl. 55 úplného svodu.)

[29]) *Smičiklas*, C. D. III., str. 293 a násl.

[1]) Srv. Statuta Kazimírova čl. 77 (»fidejussor datus«).

novgorodského arcibiskupa duchovenstvu tamní eparchie z r. 1166 ukládá se duchovním »zdržovati se hry v kosti«.[2]) Podrobnější jsou již předpisy, jimiž vystoupilo proti hrám v kostky české právo městské ve XIII. stol. podobně jako v městech německých. Městské právo brněnské z r. 1243 zakázalo osobám, postrádajícím vlastní obživy (tedy hlavně neoddělených synům), hráti na dluh, obmezujíc možnost prohry nejvýše do ceny šatů, jež měl hráč na sobě.[3]) Městské právo jihlavské z r. 1249 dovolovalo takovým osobám hru jenom za hotové (»quod sub suo cingulo continetur«; obehrál-li je někdo o více, nemělo se mu dostati ničeho;[4]) stejně tak předpisovalo právo města Brodu.) Majestas Carolina hodlala obmeziti závaznost dluhu ze hry kostečné jen do jedné kopy grošů a na hotové, stihajíc překročení uvedené míry pokutami hráčů a královskou nemilostí; co bylo nad to více plněno neb přijato, mělo propadnouti královské komoře.[6])

Podobná obmezení zaváděla v Polsku statuta Kazimírova. Zakázalo se hráti na dluh (ad praestandum, ad praestam, ad creditum) a dovolovala se jen hra za hotové.[7]) Otcové nebyli povinni platiti za syny peníze prohrané v kostkách, ani platiti židům peníze, které jim půjčili do hry. Závazky ze hry na dluh byly ipso jure neplatné a právem nevymahatelné.[8])

Pokud se týče Slovanů jižních, zabývají se obmezením hry v kostky některé statuty měst dalmatských, avšak celkem ve skrovné míře. Jedině statut dubrovnický zakazuje hru na dluh neb na zástavu, dopouštěje tedy jen hráti za hotové.[9]) Splitský a senjský statut dovolují pouze hru na veřejném místě (ad tabulas, in platea, in taberna),[10]) skradinský statut zakazuje hru v noci.[11]) V listinách chorvatských z XV. věku vysky-

---

[2]) *Golubinskij*, Исторія русской церкви, Moskva, 1901, sv. I., str. 662.

[3]) C. J. B. I., str. 78, čl. 7.

[4]) *Tamže*, str. 103, čl. 41.

[5]) *Tamže*, str. 204, čl. 46 (r. 1278).

[6]) C. J. B. II., str. 131—133, čl. XXX. a XXXI.

[7]) *Helzel*, op. cit., I., str. 106, čl. 77, *Dąbkowski*, Prawo prywatne polskie, sv. II., str. 604.

[8]) *Tamže*, čl. 76. Pozdější zákazy viz v cit. spise Dąbkowského, str. 604—605.

[9]) Čl. 15 (M. h. j. IX.).

[10]) Lib. IV., c. LXXV. (Mon. h. j. Arkiv III., 161, čl. 53).

[11]) Čl. 125 (M. h. j.).

tují se i přísné tresty na hráče v kostky, ludus taxillorum se v nich označuje jakožto »turpis, illicitus, maleficium«.[12])

V dobách starších všechna uvedená opatření neexistovala; naproti tomu však vyskytovaly se zjevy, které k nim daly podnět. Zjevům těm nestála v cestě žádná právní překážka — proto tudíž mezi dluhy ze hry kostečné a dluhy jinými nemohlo býti žádného rozdílu, jak výše bylo naznačeno.

Smlouvou odvážnou rovněž bylo, jestliže se stala dohoda, že určité plnění má nastati jako výhra *losem*. Slované užívali losů odedávna s velkou oblibou, nazývajíce je praslovem, jež zní v csl. žrěbii, rus. жеребей, жребий, bulh. жребие, srb.-chorv. *ždreb, ždrijeb*, čes. *hřebie*, pol. *żreb*. Pokud se týče práva soukromého, dály se smlouvy losové hlavně při jednání o rozdělení nemovitého jmění zádružného při rozkladu rodinných nedílů, podle dohody dostalo se každému oprávněnému příbuznému toho dílce, který na něho vylosováním připadl (byl-li pro dělbu zvolen losovací systém).[13]) Odtud také pozemek losem přiřknutý zval se »žreb, ždrib«, lat. »sors«.[14]) Většího uplatnění došly losy u Slovanů v právu soudním.

---

[12]) Doklady viz u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 375.

[13]) Viz str. 74.

[14]) Doklady viz v Jirečkově »Prove«, str. 87; divisio mansorum per sortem uvádí se tam jako »mos teutonicus«; stará terminologie slovanská arci svědčí, že to byl též »mos slavicus«. Další doklady *tamže* na str. 340. »Sortes terrae« viz též *Smičiklas*, C. D. IV., str. 288, XIII., str. 103. Podle čl. 42. smlouvy smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229, když se sešli u »voloky« najednou Němci se Smolenskými, byl metán los o tom, kdo má býti napřed převezen. Srv. *Vladimirskij-Budanov*, Christomatia, sv. I., str. 106.

Věcný rejstřík.

(Hesla v kyrilici jsou transkribována latinkou.)

OBSAH.

Seznam zkratek.

A. Č. = Archiv Český.

Agz = Akta grodskie i ziemskie z czasów rzecypospolitej polskiej, I.—XXII., Lvov 1868—1914.

Ak. = Akademický text Ruské Pravdy.

Bielowski, M. P. h. = Bielowski, Monumenta Poloniae historica I.—III., Lvov 1864—1878.

C. J. B. = Codex juris bohemici, ed. H. Jireček, I.—V., Praha 1867—1898.

C. D. P. = Codex diplomaticus Poloniae, ed. Rzyszczewski, Muczkowski, Bartoszewicz, I.—III., Varšava 1847—1858.

Fontes = Fontes rerum bohemicarum I.—V., Praha 1873—1893.

Friedrich C. D. = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, I.—II., Praha 1904—1912.

Christomatia = Владимирскій Будановъ, Христоматія по исторіи русскаго права, I.—III., Kijev-Petrohrad; 6. vyd. I. dílu r. 1908, 4. vyd. II. dílu 1901, 3. vyd. III. dílu 1889.

Kar. = Karamzinský text Ruské Pravdy.

M. G. H. S. = Monumenta Germaniae historica. Scriptores.

Monumenta, Mon. h. j., Mhj = Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, I.—XI., Záhřeb 1877—1926.

Mažuranić, Prinosi = týž, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Záhřeb 1908—1922.

Novaković, Законски споменици = týž, Законски споменици српских држава средњега века, Bělehrad 1912.

П. С. Р. Л. = Полное собраніе русскихъ лѣтописей.

Rački, Documenta = týž, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam ilustrantia (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, volumen VII.), Záhřeb 1877.

С. Б. Ю. О. = Bobčev, Сборникъ на българскитѣ юридически обичаи I.—III., Plovdiv-Sofia, 1902—1915.

Smičiklas C. D. = týž, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, II.—XIV., Záhřeb 1904—1916.

Vladimirskij-Budanov, Обзоръ = Владимирскій Будановъ, Обзоръ исторіи русскаго права, 5. vyd., Petrohrad-Kijev, 1907.

Ž. S. S. = Niederle L., Život starých Slovanů (kulturní oddíl jeho »Slovanských Starožitností«).